

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Lkn

345

1872

ԲՆԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ ՄԵԹԻ ՀՕՐՆ

ՄԻԻԹԱՐԱՅ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԿԵՆԳԵՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԻՆՆԱ

ՊԱՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԻԲԸ

1858

4 345-60

2B-348

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Թի: որ մարդս բնութեան Արարիչը պէտք է որ ճանչնայ, վասն զի իր տէրն է, բնական արարածներն ալ կը վայլէ որ ճանչնայ, վասն զի անոնց տէրն է: Ուստի Աստուած ալ աշխարհքս ստեղծելէն ետքն, երբ որ մարդս ամէն բանի տէր ըրաւ, անմիջապէս ուղելով իմացընել որ ինքը բովանդակ բնութիւնը պիտի ճանչնայ, բոլոր կենդանիները ժողվեց բերաւ իր առջին որ տեսնէ, քննէ, ճանչնայ, եւ ամէն մէկուն իր բնութեանը, սովորութեանը, պաշտօնին կամ կերպարանացը յարմար իրենց անուններ դնէ: Արդ բնական պատմութեան պաշտօնն ալ աս է, այս ինքն որ չէ թէ մինակ կենդանիները, հասպա տնկերն ու հանքերն ալ ամէն մէկը իր տեղը մէկիկ մէկիկ մեր առջին կը ժողվէ կը բերէ, ու բնութեան մէջ գտնուած մարմիններուն բունը մեզի կը պատմէ:

Ընական պատմութեան թանգարանը բովան-
 դակ բնութիւնն է. ուստի ինչ վիճակ որ ունենաս,
 աշխարհքիս որ կողմն որ գտնուիս, միշտ բնութեան
 սքանչելիքը չորս դիդ առած կը տեսնես: Ընդարձակ
 դաշտերու վրայ, թանձր անտառներուն մէջ, բարձր
 լեռներու գլուխը, հանդարտ գետերու քով, ու ով-
 կիանոսի ալէկոծ երեսին վրայ քու ուսմանդ նիւթ կը
 գտնես: Աս ընդարձակ թանգարանիս մէջ բնութեան
 Արարչապետին անհասանելի իմաստութիւնը, ան-
 վաստան բարութիւնն եւ անբաւ կարողութիւնը կ'ի-
 մանաս, կը գովես ու կը զարմանաս, տեսնելով որ
 ամէն բան մէկ որոշ վաստանի մը համար ստեղծուած,
 ու սքանչելի կարգաւորութեամբ իրարու հետ կա-
 պուած է: Ինչու որ Աստուած ամենակարող արարիչ
 ըլլալով, առանց վաստանի բան մ'ընել իր ամենա-
 րուեստ իմաստութեանը չէր վայելեր. ուստի ամէն
 բան որչափ որ շնչին ու խոտան երեւայ, որովհետեւ
 Աստուծոյ ստեղծուած է, պէտք է որ սքանչելի ու
 մեր մեծարանացն արժանի ըլլայ: Տեսա՞ր ուրեմն
 ինչպէս կամաց կամաց բնութեան Արարիչը ճանչնա-
 լու առաջնորդեց քեզի Բնական պատմութիւնն, որ
 իր բուն նպատակն է.

Աս սքանչելի ծանօթութեամբ քանի որ յա-
 ուաջ կ'երթաս, միտքդ աւելի կը լուսաւորուի, ու
 ասանկով կը ստանաս նախանձելի հմտութիւն, ան-
 պատմելի սրտի գոհութիւն, ու մարդկային ազգի մե-
 ծապէս օգտակար միջոց մը: Արչափ շահ չկրնար
 քաղուիլ երկրագործութեան յառաջագիմութեա-
 նը՝ տնկերու ծանօթութիւնն: Արչափ կը հարստա-

նայ վաճառականութիւնը հանքերու ճանչցուելովը : Մարդիկներու ապրելուն որչափ աւելի հաճոյական, աւելի առողջարար եւ աւելի առատ նիւթ կը գըտնուի կենդանիներէն : Իսկ ո՞ր հասակին, ո՞ր ատենուան, ո՞ր վիճակին չյարմարիր բնութիւնը ճանչնալ : Մեր մանկութեան տարիները կը զբօսեցընէ, երիտասարդութիւննիս կը զուարճացընէ, իսկ ծերութեան միսթարանք կ'ըլլայ : Բայց մէյ մ'ալ աչուըներդ դարձուր այնչափ երեւելի մարդկան վրայ, ու տեսնես որ քանիներ երջանիկ համարուեցան Բնական պատմութեան հմտութեամբը, զոր օրինակ Երիստոտել, Ղինէոս, Պիւֆոն, Պոնէզ եւ այլն . իսկ Պիինիոսը Վեսուվ լերան վրայ ողջ ողջ պրած, ու աս գիտութեանս համար զո՛հ եղած կը գտնես . թող տանք այնչափներն ալ որ ասոր յառաջագիմութեանը համար օտար երկիրներ կեանքերնին թողուցին :

Ասանկ վայելուչ, ասանկ հարկաւոր ու օգտակար գիտութիւն մը, որչափ կարելի է կատարեալ կերպով աւանդելու համար, իրաւամբ մինչուկ վերջին փութերնիս ի գործ դրինք կրնանք զրուցել, թէ կարգին, թէ դիւրութեան, թէ անուանց կողմանէ : Որովհետեւ Բնական պատմութիւնն ալ Բնական գիտութեան պէս հիմակուան ատենս երթալով օրէ օր յառաջանալու վրայ է, որչափ որ նոր տեսակ մը կը գտնուի, նոր յատկութիւն մը կը ճանչցուի, կամ նոր զննութիւն մը կը յայտնուի, այնչափ ընդարձակ բաժանումներ, կատարեալ նկարագրութիւններ, ճիշտ վարդապետութիւններ, ու վերջապէս նոր կարգ պէտք է որ բռնուի : Աւստի հոս տեղս Ղինէո-

սին կամ Հուտուինոսին կամ եւս առաւել Պիւֆոնին կարգը ճշգիւ տեսնելու մի սպասեր, որովհետեւ հիմա Կուան ատենս Բնական պատմութիւնը նոր անուանի բնապատումներուն, Գիւմիէին, Հումպոլտին, Պլումենպախին եւ այլն, զննութիւններովն անանկ բարձր ու կատարեալ աստիճան հասած է որ ամէն տեղ իրենց կարգը մեծ ընդունելութիւն ու շնորհակալութիւն գտած է: Անոր համար մենք ալ աս երեւելի մատենագիրները մեզի առաջնորդ առնելով, իրենց բռնած ճամբուն եւ ընդունած կարծիքին հետեւեցանք: Բայց որովհետեւ, կ'ըսէ մէկ բնապատում մը, աս ալ չենք կրնար ուրանալ որ հիներն ալ իրենց փութովը Բնական պատմութեան շատ զիրութիւն տուած են, որ հիմակ ալ մեծ լուսաւորութիւն կու տան, անոր համար անոնք ալ առջեւնիս ունենալով տեղ տեղ իրենց կարծիքն ալ յառաջ բերինք: Իսկ ուր որ հին ատեններէ մնացած մէկ ծուռ կարծիք կամ համարում կամ առասպել մը կար, անոնց մէջէն զխանալու հարկաւորներուն երեւելիներն անմիջապէս իրենց տեղը նշանակեցինք, որպէս զի մեր կարդացողներն որչափ որ կարելի է աս նիւթիս մէջ հմուտ ընենք:

Իսկ զիրութեան կողմանէ ամէն կարելի միջոցը բանեցրնելու համար ամէն մէկ մասը՝ հատուած, գաս, կարգ, ցեղ եւ այլն, բաժնեցինք, դպրոցներու օրինացը համաձայն. Սեռերը պզտի տանգլուխ գրութով ու թուերով գրինք, իսկ տեսակները հասարակ անոնց տակն: Ամէն բան լմրննալէն ետքը գրինք բովանդակ Բնական պատմութեան կարգն, որուն մէջ

աշկերտը կարծես թէ հայրի մէջ մոլոր յառաջուն սորվածները կը տեսնէ, ու միտքն անշիտթ ու հաստատ կը պահէ: Բայց որպէս զի ամէն մէկ մասին մէջ գտնուած երեւելի, զարմանալի ու դժուարագիւտ բաները կարող ըլլանք կենդանի նկարագրել, կըրցածներնուս շափ ճոխ տախտակներ ալ աւելցուցինք:

Վլխաւոր փոյթը անուններու մէջ հարկաւոր էր: Արովհետեւ բնական մարմիններէն շատերուն նշանակութիւնը մեր նախնեաց գրքերուն մէջ անորոշ են, բայց խիստ շատն ալ բոլորովին իրենց անձանօթ, ջանացինք շատ աշխատութեամբ բուն նախնեաց գործածածը փնտռել գտնել, ու գործածել կամ իրենց բուն նշանակութեամբը, կամ որն որ մեզի հիմամբ որոշ երեւցաւ: Իսկ պակասածներէն շատն ուրիշ ազգերէն թարգմանեցինք գրերուն կամ իմաստին համեմատ, շատն ալ հարկաւորեցանք նորէն մեզմէ յարմարցընել, խիստ շատ զգուշութեամբ, երկիւղածութեամբ ու խնայութեամբ, որպէս զի թէ վլխաւորաբար բուն նախնեաց հին գեղեցիկ բառերը հասարակ ըլլան ու գործածուին, թէ պակասութիւնը լեցուի ու թէ լեզուին խանգարում մը չըլլայ նորելուկ բառելով:

Իսկ ասոնք ալ աւելի դիւրընցընելու համար ետեւն ամէն մէկ անուան հայերէնին գիմացը Վատիներէն ու Գերմաներէն, նմանապէս Գաղղիերէն ու Տաճկերէն ալ որչափ որ կրնայինք գրինք, ինչպէս նաեւ ուրիշ ուսումնական բառերուն ալ: Իսկ ուրիշ հասարակ բառերուն քիչ մը դժուարիներուն առջեւը պարզ Տաճկերէնը նշանակեցինք:

Ասանկով ամէն ջանքն ի գործ դնելէն ետքը կրնանք համարձակութեամբ զըուցել որ, ինչպէս որ աս գործքս ազգերնուս մէջ առջինը, նոյնպէս փոյթերնիս ալ վերջինն եղաւ: Մինակ գուցէ մէկ բան մ'ալ կը պակսէր լեցընելու անոնց բաղձանքն, որոնք Քնական պատմութեան կատարեալ սէր ունենալուն, բովանդակ բնութիւնն իրենց աչքին առջին կ'ուզեն ունենալ: Այսպիսիներուն գովելի նախանձնալ կատարելու համար Թանգարան մ'ալ աւելցուցինք. ու պարզ վարդապետութիւնն ու ստորագրութիւնը բաւական չհամարելով գեղեցիկ պատկերներով ալ նոյնը մեկնեցինք, որպէս զի աս մեր աշխատութիւնս անտարակոյս գտնէ ան ընդունելութիւնն որն որ կը յուսանք, ազգին օգտին ու բնութեան Արարչապետին իր արարածներովն աւելի ճանչցուելուն համար. Զի յամենայնի Աստուած փառաւորեսցի:

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Ց Պ Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ե Ա Ն

ԼՌԱՋԻԿԱՅ Մատենիս առջի տպագրութեան շուտով սպառիլը միտիթարական ապացոյց մը կը համարինք որ Ազգը Բնական պատմութեան հարկաւորութիւնն իմացած ու մատեանս իրեն յարմար տեսած է: Ասիկա զմեզ երկրորդ տպագրութեան ձեռք զարնելու յորդորեց, զորն որ աւելի օգտակար ընելու համար խել մը սրբագրութիւններ ըրինք: Մարդու վրայ եղած ճառը գրեթէ կերպարանափոխ ըրինք, եւ այնչափ համառօտութեան մէջ կարելի եղածին չափ մարդուն ներքին գործարանաց ու գործողութեան վրայ ամբողջ գաղափար մը տալու ջանացինք: Մէկալ կենդանեաց մասին մէջ տեղիս տեղիս հարկաւոր տեղեկութիւններ աւելցուցինք եւ անճիշդ բաժանումներն ուղղեցինք, բայց աւելորդ

մասերն ալ, որոնք գրքին միայն ծանրութիւն կու տային վերցուցինք: Նոր ուղղագրութեան ու լեզուին ալ միտ դրինք եւ գլխաւորաբար յատուկ անուններն, որոնք խիստ տարադարձութեամբ գրուած ըլլալով՝ անիմանալի էին եւ շփոթութիւն կը պատճառէին, ուղղեցինք եւ բնական հնչման համեմատ դրինք: Ասի մեր կողմանէ, իսկ Ազգին կողմանէ կը բաղձանք որ նոյնը գործածէ ու շահի:

Բ Ն Ա Կ Ա Ն

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ԻՆԱԿԱՆ պատմութիւնը բնութեան մէջ գտնուած մարմիններու բունը, այսինքն ինչ ըլլալը կը սորվեցընէ, եւ ասոր համար ամէն մէկ մարմինն իր պատշաճողութեանը համեմատ առջեւնիս կը դնէ, ու իրենց թէ ներսէն թէ դրսէն ինչպէս կազմուիլը կը նկարագրէ:

Իոյր մարմիններն ամէնը մէկէն մէյ մը առջեւնիս բերենք ու ամէնքն իրարու հետ համեմատենք, անմիջապէս կը տեսնենք որ ամէն մէկը թէ ներսէն թէ դրսէն կերպ կերպ մասերէ կազմուած են. որոնց ամէն մէկն ալ բոլոր մարմնոյն պահպանութեանը համար զատ զատ գործք ունին: Աս մասերուն Գործարան կ'ըսենք, ու աս գործարաններով կազմուած մարմինները, Գործարանաւոր մարմիններ կ'անուանենք: Բայց կը տեսնենք միանգամայն բնութեան մէջ մէկ ուրիշ անհամար մարմիններու բազմութիւն մըն ալ, որոնց վրայ գործարաններ չեն երեւար, հապամինակ նոյն տեսակ մարմինէ կազմուած են: Ասոնց ալ Անգործարան մարմին կ'ըսենք:

Գործարանաւոր մարմինները երկու Մաս կը բաժնուին: — Առջի մասին կը վերաբերին ան մարմիններն, որոնք չորս բանի, այսինքն Մննդեան, Աճման, Շարժման ու Զգացման գործարաններ ունին: Ասոնց կենդանի կ'ըսենք: — Երկրորդ մասին կը վերաբերին ան մարմինները, որոնք մինակ Մննդեան ու Աճման գործարաններ ունին, իսկ

ներքին Շարժմանէ ու Զգացմանէ բոլորովին զըրկուած են: Ասոնք ալ Տունկ կ'անուանենք:

Անգործարան մարմինները Քրէական նիւթ կամ Հանք կ'ըսուին:

Անական մարմիններուն աս տարբերութեանը նայելով, Բնական պատմութիւնս ալ երեք Մաս կը բաժնուի, այսինքն Անոգանիներ, Տնկեր, Քրէական նիւթեր կամ Հանքեր:

Գործարանաւոր կազմութեան կողմանէ մարդըս ալ կենդանեաց կարգը կը մտնէ, բայց բնութեամբ անոնցմէ խիստ բարձր ու ազնիւ ըլլալուն, ուրիշ բնական մարմիններու վրայ խօսիլ չսկսած, նախ առաջին Մարդուս վրայ զամբ, ու որչափ որ մեր աս գործքիս նպատակը կրնայ տանել նէ, քիչ մը երկնկեկ կը խօսինք:

U E P T

Մ Ա Ր Դ

ՄԱՐԴՍ մեր ճանչցած արարածներուն մէջէն ամենէն աւելի կատարեալն է: Իր մարմնոյն ամէն մէկ մասը վերջի աստիճանի կատարեալ կազմութիւն ունենալուն, ամէն կերպով պատշաճաւոր ամբողջ մը կը կազմէ: Ինչ որ ուրիշ կենդանիներու վրայ հազար ձեւերով հազիւ կրնայ երեւալ մարդուս վրայ ամէնը մէկ տեղ միացած ու իր վերջին կատարելութեանը հասած կը տեսնուի:

Մարմնոյն կազմութեանը դիէն կենդանիներու, ու մասնաւորապէս աւելի կատարեալ կազմութիւն ունեցող կապիկներու հետ նմանութիւն մը ունի ալ նէ, ոչ երբեք կենդանիներու կարգ կը մտնէ: Աստուծոյ պատկերն ըլլալով, չէ թէ մինակ իր ազնիւ ձեւովն ու շիտակ կեցուածքովը, որով իր ձեռուրներն ազատ ամէն կերպ վարպետութիւններու ու արուեստներու կրնայ բանեցընել, ուրիշ ամէն կենդանիներէն կը զատուի, հապա նաեւ իր Արարչէն իրեն տրուած հոգւովն ալ մարդս երկրի վրայ տեսնուած ուրիշ ամէն արարածներէն անբաւ բարձր կը մնայ: Ինչ որ իր ամէն դի դարձող, ամէն բան քննող աչուրները կը տեսնեն, ու ինչ որ ուրիշ պատշաճ կազմութեամբ շինած զգայութիւնները կ'իմանան, ամէնն ալ աս սքանչելի հոգին կ'ըմբռնէ, անոնց վրայ կը մտմտայ, զանոնք իրարու հետ կը համեմատէ, ու ամէն կերպ գիտութիւններու կը բանեցընէ, ու խօսքով կամ գրով ամէն ետեւէ եկողներուն ուղածը կրնայ ալ հաղորդել: Ասով է որ մարդս օրէ օր աւելի կատարեալ աստիճանի կրնայ վերանալ. ասոր հակառակ կենդանիները միշտ մի եւ նոյն կերպ կը մնան: Ինչպէս որ հազար տարի առաջ կուղբն իր տունը կը շինէր, աս օրուան օրս ալ նոյնպէս կը շինէ. նմանապէս թռչունն իր բոյնը, մեղուն իր մեղուանոցը եւ այլն. բան մը փոխուած չէ, բան մը կատարելագործուած

չէ կենդանիներուն մէջ : Իսկ մարդս անդադար առաջ կ'երթայ, մի օրինակ կը կատարելագործի. ու իր անթիւ անհամար կերպ գործքին համար ալ իր զատպատմութիւնն ունի, որուն մէջ իր օրէ օր առաջ երթալը, բարի ու չար գործքն ու ասոնց հետեւութիւնները մէկիկ մէկիկ կը պատմուին. որպէսզի անոնցմով ետեւէ եկողներն արթըննան ու ուղղուին :

Մարդս աշխարհքիս ամէն գօտիին մէջ կը գտնուի ու ընկերութեամբ կ'ապրի : Տեղ մը չկայ որ իրեն համար շատ ցուրտ, կամ չափէ դուրս տաք ըլլայ . ամէն տեղ կրնայ ինք զինքը պաշտպանել ու պահպանել . ասոր հակառակ ուրիշ կենդանիներն իրենց սովորական բնակութենէն քիչ մը հեռանալուն պէս, կը հիւանդանան ու կը մեռնին :

Իոչոր աշխարհքս աս մարդուս համար է, ու ինք կրնայ բովանդակ բնութիւնն իր օգտին ծառայեցընել, որ ուրիշ կենդանի մը չկրնար ընել : Ինքն երկրիս Տէրն է. բայց աչուրները դէպ ի երկինք վերցուցած ատեն անոր աստղներուն սքանչելիքը տեսնելովն ու իմանալովն, անոնցմէ ալ խիստ ազնիւ ըլլալը կը յայանէ :

Մենք աս սքանչելի արարածիս հոգւոյն վրայ խօսելը Հոգւոյ ճառին կամ Հոգեբանութեան թող տալով, մինակ իր մարմնոյն վրայ կը խօսինք : Ինչու որ աշխարհքիս վրայ մարդուս՝ մարդէն աւելի ինչ գիտնալու արժանի բան կայ :

Ա .

Մ Ե Ր Գ Ո Ւ Ս Մ Ե Ր Մ Ի Ն Ը

ՄԵՐԳՈՒՍ մարմինն, ինչպէս աւելի կատարեալ կազմութիւն ունեցող կենդանիներունն ալ, երեք գլխաւոր մաս կը բաժնուի. այսինքն, Գլուխ, Բուն ու Անդամներ :

Գլուխը վզին վրայ հաստատած է, ու անով

Բնին հետ կը կապուի: Գլխուն վրայ է Ըղեղը մէկ մեծ խոռոչի մը մէջ. ու չորս գլխաւոր Զգայութիւնները՝ չորս պղտի խոռոչներու մէջ:

Իունը մարմնոյն գլխաւոր մասն է, ու ներսի դին երկու խոռոչներ ունի, որոնք մէկ լայն ու տափարակ՝ Առագաստ կամ Ստոծանի ըսուած՝ Մկունքով մը իրարմէ կը զատուին: Ասոնց վերի դին կամ Կուրծքի խոռոչին մէջն է Սիրտը, արեան գլխաւոր խողովակներն ու Թոքերը. վարի դին կամ Փորի խոռոչին մէջն են Մարսողութեան եւ ուրիշ մէկքանի գործարաններ: Երկու խոռոչներն ալ հասարկեկ մորթով մը ծածկուած են, որով նաեւ աս խոռոչներու մէջ գտնուած գործարաններն ալ կը ծածկուին ու իրենց տեղը հաստատուն կը մնան:

Ննդամները Բնին վերի ու վարի դին են երկերկու հատ, որոնք թէ շարժման ու թէ ուրիշ ամէն կերպ գործքի կը ծառայեն:

Մարդու մարմինը, ինչպէս նաեւ ուրիշ կենդանիներունը, երկու յատկութիւն ունին. մէյ մը Տնկական, որով մարդս ու կենդանիները Տնկերու յատկութեանը հետ կը հաւասարին. մէյ մ'ալ Կենդանական, որ մինակ մարդուս ու կենդանիներուն կազմութեանը յատկութիւնն է: Երկուքին վրայ ալ զատ զատ խօսինք:

Ը. ՄԱՐԳՈՒՍ ՏՆԿԱԿԱՆ ՄԱՍԸ

ՄԱՐԳՈՒՍ մարմնոյն աս մասին մէջն են ան գործարաններն, որոնցմով ամէն մէկուն Սնունդն, ու Տեսակի Յաջորդութիւնը կը պահուի:

Ա. Մ Ն Ո Ւ Ն Դ

Որովհետեւ մարդս, ինչպէս նաեւ ուրիշ բնութեան մէջ գտնուած Գործարանաւոր մարմինները, միօրինակ բնութենէ առած ու իր մարմնոյն հետ մէկ ըրած նիւթով միայն կրնան ապրիլ ու

կենալ, անոր համար Մերնդեան գործարաններուն գործքը, մարմնոյն մէջ գտնուած ուրիշ ամէն գործքէն առջինն ու հարկաւորն է:

Մերնդեան գործարաններ են Բերանը, Կոկորդը, Արկորը, Ստամոքսը, Աղիքը, Մարսողութեան ու Հիւթեր պատրաստելու Օգնական գործարանները, Թոքերն ու Շնչառութեան գործարանները. ուր որ առնուած կերակուրներէ եղած հիւթերը կը թթուին ու կը թարմանան, վերջապէս Սիրտը, Շնչերակներն Երակները, որոնք արիւնը կ'առնուն բոլոր մարմնոյն կը տարածեն ու սնանելու մասերուն կը բաժնեն:

Մարդու սնունդը, տնկերուն ու կենդանիներուն պէս, երեք կը բաժնուի, այսինքն՝ առնուած սննդական նիւթերու Մարսողութիւնն, անկից առաջ եկած հիւթին կամ Արեան կազմութիւնն ու Արեան Շրջանը, որով մարմնոյն ամէն մէկ մասին իր պէտք եղած սնունդը կը տրուի:

1. Մարսողութիւն:

Ինդհանրապէս, գործարանաւոր մարմիններու սննդեան համար բնութենէ առնուած նիւթը, Մերնդական նիւթ կ'ըսուի:

Տնկերը, ինչպէս ետքէն պիտ'որ տեսնենք, աս Մերնդական նիւթս իրենց անհամար արմատներուն ճոթերովը՝ եղած տեղերնէն կը ծծեն կ'առնուն. բայց կենդանին ու մարդս այսպէս չէ: Մարդս, ինչպէս կենդանին ալ, սնունդը բերնով կ'առնու, ակռաներով կը ծամէ ու կը մանրէ, ու ծամած ատենը բերնին շողըքովը կը շաղուէ: Ասիկայ, որչափ որ պէտք է նէ, ըլլալէն ու լմրննալէն ետեւ, պատառը լեզուով եւ ուրիշ Մկունքով կը կլուի ու Կոկորդէն ու Արկորէն վար Ստամոքս կ'երթայ:

Ստամոքսը պարկի մը պէս է, որ Փորի խոռոչին մէջ, Առագաստին անմիջապէս տակի դին

կ'իյնայ. վերի գին Արկորին հետ կը կապուի, իսկ վարի գին Աղէքի հետ: Ասոր թէ վերի թէ վարի բերանները Մկունքով, այսինքը քաշուող ու թուլցող մնէ թելերով՝ պէտք եղած ատեն կը բացուին ու կը գոցուին. իսկ մէջի գին շողըբաւոր մորթով մը պատած է, որն որ Ստամոքսի հիւթ ըսուած թթու հեղուկ մը կը պատրաստէ: Աս հեղուկը Ստամոքսը մտած կերակուրները կը լուծէ ու զանգուածի մը կը փոխէ, որուն խախտաց կ'ըսենք:

Կերակուրներուն խախտացի փոխուելու գործողութիւնը երկու ժամի չափ կը տեւէ, որ միջոցն որ մարդս քիչ մը թոյլ կ'ըլլայ, անկէջ ետքը Ստամոքսին վարի բերանը կը բացուի. ու կամաց կամաց խախտը Ստամոքսէն վար Աղէք կ'իյնայ, վերի ծայրը, որն որ Գուռղենոն կ'ըսուի, խախտացին հետ ուրիշ երկու հիւթեր ալ կը խառնուին, այսինքն Ստամոքսի գեղձ (Պանկրէաս) ըսուած մնանուտ ու սպընգանման մարմնոյն շողիքն ու Լերդի լեղին կամ մաղձն: Աս երկու հիւթերը Ստամոքսի գեղձէն ու Լերդէն ելած խողովակներով Աղէքը կը վազեն:

Ստամոքսի գեղձը Ստամոքսին ետեւի գին կ'իյնայ. երկնկեկ ու տափարակ, գոյնը շիկակարմիր, ու իր պաշտօնը մէկ շողըքի նման հեղուկ մը արիւնէն զատել ու սովորական կերպով Գուռղենոն Աղէքը թափել է:

Լերդն աջ գին անմիջապէս Ստամոքսին քովն է, ու ժապաւէնի նման կապերով Առագաստէն կախուած է: Ասի շատ ծալքով շինուած է. ու իր պաշտօնը մաղձն արիւնէն զատել է: Աս մաղձը՝ լեղակալ կամ Մաղձի փամփուշտ ըսուած մէկ մասնաւոր փամփրջտի մը մէջ կը ժողվի, ու ետքն անկից Գուռղենոն Աղէքը կ'երթայ:

Լերդին գիմացը Ստամոքսին ձախ գին կ'իյնայ Փայծաղը, որն որ մէկ երկնկեկ կլոր սպընկի նման մարմին մըն է, ու շատ անօթներ ունի: Իր

պաշտօնը յայտնի չէ, լերդի պաշտօնին նման կը կարծուի:

Ստամոքսէն եկած խախացը Գուռդենոն աղիքին մէջ ստամոքսի գեղձին հիւթին ու մաղձին հետ խառնուելով կաթի պէս հեղուկ մը կ'ելլէ, որն որ Մամաց կ'ըսուի, եւ Նուրբ աղիքը կ'երթայ, ուսկից մարմնոյ սննդեան հարկաւոր մասը ծծող անօթները կը ծծեն, իսկ աւելորդը Հաստ ու Ուղղորդ ըսուած Աղիքին մասերէն դուրս կ'ելլէ:

Աղիքը Փորի խոռոչին մէջ բիւրապատիկ դարձուածքով ստամոքսին տակը կը կենայ եւ ստամոքսի վրայէն վերակուի պէս ձգուած պարարտ եւ պիպղոնը զննքը կը պահպանէ՝ բոլորը մէկէն 30 օտք երկայն է, եւ իր մասերն իրենց կազմուածքին համեմատ զանազան անուններ կ'առնուն, ինչպէս՝ Գուռդենոն, Նուրբ աղիք Հաստ աղիք եւ այլն: Իսկ Ծծող կամ Կաթի անօթները, որոնք խիստ պղտիկ ու բարակ են, անթիւ անհամար բազմութեամբ Աղիքին չորս գիւն կ'ելլեն, ու հազար անգամ իրարու վրայէն անցնելէն ու շատ մասններ կազմելէն ետքը երթալով կը հաստնան, ու վերջն ամէննալ մէկտեղ միանալով մեծկակ անօթ մը կը կազմեն, որն որ Կուրծքի ճամբայ կ'ըսուի: Աս անօթը Առագաստին մէջէն անցնելէն ետքը, Կուրծքի խոռոչին մէջէն Ողնայարին ուղղութեամբը դէպ ի վեր կ'ելլէ. ու վերջապէս Աղիքէն ծծուած կաթի հիւթը կը թափէ ձախ ուսին ան երակին մէջ, որն որ արիւնը ձախ թեւէն կ'առնու ետ կը բերէ: Աս հիւթերն արիւնին հետ խառնուելով Սիրտ կ'երթան, ու ասանկով մարսողութիւնը կը լմրննայ:

Իայց Կուրծքի ճամբուն հետ, ուրիշ կակուղ Անօթներ ալ կը կապուին, այս ինքն Աւշի անօթներ, որոնք կազմածքով ու պաշտօնով Կաթի անօթներու հետ կը հաւասարին, որովհետեւ ասոնք ալ անթիւ մասնուտ հանդոյցներով շինած են ու պաշտօնին մէկ պայծառ Աւիշ ըսուած հիւթ մը մարմնոյն ամէն մասերէն ծծել ու արեան զան-

գուածին բաժնել է: Ասոնք մարմնոյն ամէն դիէն բարակ բարակ կը սկսին, ու կամաց կամաց միանալով երթալով կը հաստնան, ու արեան գլխաւոր խողովակներու հետ կը կապուին, ու ամէնն ալ կ'երեւայ որ կուրծքի ճամբուն հետ, գուցէ մէկ քանին ալ անմիջապէս արիւնը մարմնոյն մէջէն ետ բերող երակներու հետ կը կապուին:

Մննդեան գործարաններու մէջ են Միզի գործարաններն ալ, որոնցմով տեսակ մը մարմնոյն օգուտ չունեցող կամ աւելորդ հեղանիւթը դուրս կը վաթի: Աս գործարանները երիկամներէ, Մէզը բերող խողովակներէ ու Միզի փամփուշտէ կը բաղկանան:

Երիկամները Փորի խոռոչին մէջն են, Ղերդի ու Փայծաղի տակը դէպ ի կունրկի դին: Իրենց պաշտօնը Մէզն (որ մէկ աղային հեղուկ մըն է), Արիւնէն զատելն է.

Մէզը բերող գործարանները երկու խողովակներ են, որ երիկամներուն մէջէն կ'ելլեն ու հոն ժողված Մեզը կ'առնուն, Միզի փամփուշտը կը բերեն:

Միզի փամփուշտը Փորի խոռոչին վարի դին կ'իյնայ, շատ մաշկերով շինուած է, եւ ասոր մէջը կը ժողվի Մէզը: Փամփուշտը լեցուելուն պէս, կը սկսի քաշուիլ, ու մարդս կը պարտաւորի միզելու: Նմանապէս ան մկունքէ թելերն ալ, որ յառաջագոյն Փամփուշտին բացուածքը կը գոցէին, կը թուլնան ու անանկով Մէզը հասարակ ճամբէն դուրս կը վաթի:

2. Արեան շրջանը:

Արեան ու անոր շրջանին կենդրոնը Սիրտն է, որն որ կուրծքին խոռոչին գրեթէ մէջ տեղն է եւ շնչերակներուն ու երակներուն ձեռքովն արիւնը բոլոր մարմնոյն կը հաղորդէ:

Սիրտը շատ մկունքով քսակ մըն է, ներսի

դիէն չորս խորշեր բաժնած, այս ինքն Աջ ու Չախ խորշ, ու Աջ ու Չախ Նախախորշ: Իրեն Տեա կապուած արեան գլխաւոր խողովակներէն կը կախուի, ու իր քիչ մը դէպ ի ձախ դին դարձած ճոթովն ալ Առագաստին վրայ կը նստի:

Շնչերակները հաստ ու կարմիր գունով խողովակներ են, որոնք Սրտի խորշերէն կ'ելլեն ու կերպ կերպ ձեւերով մարմնոյն չորս դին կը բաժնուին: Ասոնք կենդանի կամ թթուած արիւնը Սրտէն դուրս կը հանեն:

Արակները բարակ ու կապուտակ գունով խողովակներ են, որոնք շնչերակներուն խիստ բարակ ճիւղեր վերջացած տեղերէն կը սկսին, ու անթիւ անհամար բարակ անօթներ կը բաժնուին. բայց կամաց կամաց իրարու հետ միանալով քանի կ'երթան կը հաստնան ու սրտի Աջ նախախորշին հետ կը կապուին: Ասոնք աւելորդ կամ մեռած արիւնը մարմնոյն ամէն մասերէն նորէն Սիրտը կը բերեն:

Արեան շրջանը Սրտի զանազան խորշերէն, Շնչերակներէն, Երակներէն ու Թոքերէն՝ աս կերպով կ'ըլլայ: Ծծօղ կամ Վաթի անօթներով Աղիքէն ծծուած սննդական հիւթը, վերը ըսուած կերպով, Կուրծքի ճամբէն անցնելով, Երակներով մարմինէն ետ դարձած Արեան հետ կը միանայ ու անով սրտի աջ կողմի նախախորշը կ'երթայ, ու անկից Արիւնը աջ կողմի վարի խորշը կը թափի, իսկ ասկից ալ Թոքի շնչերակէն, որն որ երկու ճիւղ կը բաժնուի, երկու Թոքերը կ'երթայ ու կը թթուի կը կենդանանայ: Ասկից ետքը Թոքի երակներէն, որոնց ճոթերը մէկ տեղ կը ժողվին կը միանան, սրտի ձախ կողմի նախախորշը ետ կը դառնայ, ու անկից ձախ կողմի վար խորշը կը թափի: Ասկից ալ Սրտէն ելած ու դէպ ի վար ոլորած արեան հաստ Խողովակով մը դուրս կ'ելլէ: Մարմնոյն վերի մասը Արիւնն աս Խողովակէն դէպ ի վեր արձկած ճիւղերովը կ'առնու. իսկ վարի մասը՝ Սրտի ետեւի դիէն դէպ ի վար իջած Գլխաւոր խողովակով ու

անոր ճիւղերովը: Ասանկով Արիւնն ամէն Գործարան կը հասնի, ու մարմնոյ սննդեան հարկաւոր մասերը մնալով՝ մարմնոյ հետ կը միաւորի, իսկ աւելորդ մասը Երակներու մէջ կը ժողվի, անոնց մէջէն սրտի Աջ դիւր Նախախորշը կը դառնայ, ու Աղիքէն առնուած նոր սննդական հիւթերու հետ միանալով, իր նոր շրջանը կը ստանայ: Արեան՝ Սրտին ու Թոքերուն մէջ ըրած շրջանը Փոքր, իսկ Սրտին ու մարմնոյն ուրիշ մասերուն մէջ ըրածը Մեծ շրջան կ'ըսուի: Աս շրջանն ալ Սրտիխորշերու ու անօթնեւորու մկունքէ թելերու միջնորդութեամբն ամէն իժիր փոփոխակի քաշուելովն ու թուլնալովը կ'ըլլայ: Արպէսդի արիւնը միշտ շիտակ ճամբան բռնէ, դռնակներ կան, որոնք ամէն ակնթարթ շուտ շուտ կը բացուին որ Արիւնը ներս մտնէ, ու շուտ մ'ալ կը դոցուին որ դուրս չ'ելէ:

Արեան զանգուածն որն որ աս եղանակաւ միօրինակ մարմնոյն չորս դին կ'երթայ, մէկ չափահաս առողջ մարդու մը վրայ, քսան ու երեք Գերմանիայի լիտր (կամ տասը Տաճկի լիտրի, օգոյն մօտ) կը կշռէ: Նոյն իսկ Արիւնն ալ զանազան մասերէ զանգուած է, որ Մանրացուցով մը նայուելու ըլլայ, շատ մը պզտի գնտակներէ շինած զանգուածի մը պէս կ'երեւայ:

3. Շնչառութեան գործարանք:

Արեան թթուիլը կամ կենդանանալը շնչառութեամբ կ'ըլլայ, որուն գործարաններն են Թոքերը ու Շնչափողը:

Թոքերը Կուրծքի խոռոչին մէջ Սրտին աջ ու ձախ դին կ'իյնան ու սպնդի նման մարմիններ են, որոնք դրսի դիէն պզտի Փամփուշտներով բարակ հիւսածքի մը կը նմանին. վերի կողմը ծառի պէս ճիւղացեալ Շնչափողին հետ կը կապուին, եւ սրտին հետ՝ արիւնը տանող ու բերող անօթներովը հաղորդակցութեան մէջ է:

Շնչափողը Արկորին առջեւն է եւ անոր հետ միացած է: Աազմութիւնը կաշիէ եւ կոճկէ օղակներէ է, որոնք ետեւի դին որկորին հետ կապած տեղը բաց մնացած են: Աարի դին երկու ճիւղ կը բաժնուի. որոնք երկու թոքերու կ'երթան, ու հոն դարձեալ նոր ճիւղեր կը բաժնուին: Իսկ վերի ճոթը Հագագն է, որն որ Գղոս անուամբ բացուածք մ'ունի: Գղոսին վրայ ծածկոց մը կայ, որն որ կ'արգելու որ կերակրոյ կլուած ատենը՝ վար Շնչափողին մէջ բան մը չմտնէ: Բայց երբեմն ծամելու ու կլլելու ատեննիս խօսինք կամ ծիծաղինք, ու նաեւ խիստ արտորնօք խմենք նէ, կը պատահի որ բան մը Շնչափող կը մտնէ, կամ ծուռ կ'երթայ. որն որ զմեզ հազալու կը գրգռէ որ շատ անգամ մեծ դժուարութեամբ կ'ելլէ: Ասոր համար կերակուրը բերանը՝ խօսել կամ ծիծաղելը խիստ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ:

Շունչը, որ մեր քթովը կամ բերնովը կ'առնունք, Գղոսէն ու Շնչափողէն թոքերը կ'իջնայ, ուր վերն ըսուած Փամփուշտները կը լեցընէ: Աս Շունչը, մեր գիտցածին նայելով, երկու տեսակ օդ է, այսինքն թթուածին ու Բորակածին օդերէ: Ասիկայ՝ ինչպէս հասարակօրէն կը կարծուի, թոքերու մէջ կը զատուի, ու թթուածինը պզտի Փամփուշտներու բարակ ճամբաներէն ու անոնց չորս դին առած Անօթներու ճիւղերէն ներս կը մտնէ, ու Արեան հետ միանալով, զանի կը թթուեցընէ ու կը կենդանացընէ. իսկ Բորակածինը՝ Շնչառութեան ատեն ներսը գոյացած քիչ մը Ածխոյ թթուի օդի հետ միանալով, նորէն դուրս կը շնչուի:

Օդը հարկաւոր թթուածինը չունենայ նէ, թէ մարդս թէ կենդանիները կը խղզէ: Երբ որ մարդիկ տեղ մը գտնուին, ուր որ նոր օդ կարող չըլլայ ներս մտնել, քիչ մը ատեն շունչ առնել շատ տալէն ետքը, կամաց կամաց ապրելու համար հարկաւոր թթուածին օդը կը լմննայ, ու կը մնայ

մինակ Բորակածինը, ասանկով վերջապէս ան տեղւոյն օդը իրենց գժար կու գայ ու կը մարին:

Եթէ մարդս շնչառութենէ արգելուի, կ'ուզէ Շնչափողին սխմուելովն ըլլայ կ'ուզէ ուրիշ կերպով մը, Նեղզամահ կ'ըլլայ, որովհետեւ արիւնը թթուիլ ու կենդանանալ չկրնալով, անմիջապէս կը սկսի ապականիլ: Ուստի Շնչառութիւնը կենաց պահանջութեան համար շատ հարկաւոր ներուճ մէկն է:

Շնչի ճամբաները Չայնի գործարաններ ալ են: Ան կենդանիները, որոնք թոքերնէն շունչ չեն առնուր, հապա Ականջներէն, ձայն ալ չունին. ինչպէս ձկերը եւ այլն: Երբ որ մէկ նեղ բացուածքէ մը շուտով մը օդ մտնելու ըլլայ, ձայն կ'ելլէ, ինչպէս որ ուժով քամի մը աղէկ չգոցուած պատուհանէ ներս մտնելու ըլլայ, կը լսենք: Աս բացուածքը որչափ որ նեղ է՝ ձայնն ալ այնչափ բարձր կամ սուր կ'ըլլայ, որչափ որ լայն է՝ այնչափ ալ խորունկանց կամ հաստ կու գայ ձայնը: Երբ որ Շնչափողին մէջի օդը շուտով մը Գղոսէն դուրս կը հանենք, մէկ հնչում կամ ձայն մը կ'ելլէ: Աս Գղոսը մկունքով կրնանք նեղցրնել ու լայնցրնել ու անանկով ուղածներնուս պէս հաստ կամ բարակ ձայն հանել: Աս հնչումը թոքաւոր կենդանիներուն բերանն, իրենց բնական Չայնը կ'ըլլայ, շատ թոչուններուն բերանն Երգ կը ձեւանայ. իսկ մարդկան բերանն, իրենց Հագագին ու Գղոսին աւելի կատարեալ շինուածք ունենալէն, Բերնի խոռոչին ամուր ու կոր ձեւէն, լեղուին ու պրկունքներուն խիստ շուտով շարժելէն կը ստանայ ան յօդաւորութիւնը, որ Ղեղու կամ Բարբառ կ'ըսուի, որով մարդս իր ամէն խորհուրդը ուրիշի կրնայ հաղորդել:

Բ. ՏԵՄԱԿԻ ՅԱՋՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Մարդս, ինչպէս ուրիշ ամէն գործարանաւոր մարմինները, Մնդեամբ ինք զինքը կրնայ

պահպանել, բայց միշտ չէ: Ինչու որ կանուխ կամ ուշ զօրութիւնը կը սկսի կտրիլ, Գործարաններն աւերուիլ, ու վերջապէս կը մեռնի ու կը լուծուի: Ուրեմն տեսակը պահուելու համար նայելու է որ ան տեսակէն միշտ նորեր կամ պզտիկներ առաջ գան:

Տրած ինները, որ կենդանիներուն մէջ ամէնէն պարզերն են, ինչպէս որ ետքէն պիտ'որ տեսնենք, միշտ մէկ շողք քաւորնիւ թէ մը կը գոյանան. շատերն ալ, զոր օրինակ Պողիպոզները որոնք ծառերու կոկոններու պէս հիներէ կամ մեծերէն կը բուսնին ու դուրս կը ցրցուին, ետքն անոնցմէ փրթելով զատ զատ կենդանիներ կ'ըլլան. իսկ ալ աւելի շատերը հաւկթով կ'աճին, ու վերջապէս շատն ալ կենդանի ձագ կը բերեն ու իրենց կաթովը կը մեծցընեն, մինչուկ որ կարող ըլլան հաստատուն կերակուր ուտել:

Մարդս ալ աս վերջիններուն կարգն է: Բայց չկայ կենդանի մը, քսակաւոր կենդանիներէն զատ, որ այնպէս տկար ու անճարակ ծնանի, ինչպէս մարդս. ու մէկը այնչափ երկայն հոգացողութեան կարօտութիւն չունի, ինչպէս մէկ խանձարուրի մէջ պզտի տղայ մը: Բայց չըլլայ թէ ասով Աստուծոյ նախասնամութիւնը բամբասես, ինչու որ աս կարգաւորութեամբ խիստ աղէկ կը յայտնուի իր աստուածային իմաստութիւնն. որովհետեւ ասով է որ ան ծնողաց ու տղոց մէջ եղած սէրը կը ծնանի, ու իրարմէ կախում կ'ունենան ու կը պահուին, ու ասով կ'ըլլայ ան միաբանական կեանքն, որով մինակ մարդս իր բարձր աստիճանին համեմատ ազնուական գործքեր կրնայ գործել:

Բ. ՄԱՐԳՈՒՍ ԿԵՆԴԱՆԵԿԱՆ ՄԱՐԴ

ՄԻՆՉՈՒԿ հոս տեսանք, որ ինչպէս մարդս Տնկական մասովը տնկերու հետ կը հաւասարի. հիմա տեսնենք ինչպէս կենդանական մասովը ալ

կենդանիներուն ու անոնցմէ ալ աւելի կատարեալին կը հաւասարի Շարժմամբն ու Զգացմամբը:

Ա. Յ Ա Ր Ժ Ո Ւ Մ

Տնկերն իրենց սնունդն իրենց բուսած տեղերնէն կ'առնուն, ու անոր համար ալ տեղերնէն փոխուելու կամ շարժելու հարկաւորութիւն չունին: Բայց մարդս, ինչպէս կենդանին ալ, պէտք է որ իրենց սնունդը փնտռեն ու գտնեն, ու ասոր համար շարժման հարկաւորութիւն ունին:

Մարդուս, ինչպէս կենդանեաց ալ շարժման Գործարանները Ոսկրները, Մկունքներն ու Զղերն են:

1. Ոսկրները, գլխաւորաբար ամխաթթու ու փոսփորաթթու կրէ բաղադրած կարծր մարմիններ են, ու իրարմէ շատ տարբեր ձեւեր ունին: Ասոնց ամէնուն մէկ տեղ եկածին Ամախք կ'ըսենք, ուստի մարմինն իր գլխաւոր ձեւը կ'առնու: Ամէն մէկ ոսկրին իրարու հետ կապուիլն երկու կերպով կ'ըլլայ: Անշարժ կամ Շարժական: Անշարժ են, ի բաց առեալ վարի Ծնօտը, բոլոր գլխի ոսկրներն եւ ուրիշ մէկ քանի ոսկրներ: Իսկ ուրիշ ամէնն ալ յօդուած յօդուած ըլլալուն, ինչպէս որ պէտք կ'ըլլայ, կը շարժին: Աս ԅօդուածներս անանկ են որ մէկ ոսկրին ծայրը խորունկեկ գէպ ի ներս գացած է, ու մէկալ ոսկրին ծայրն ալ քիչ մ'ուռած է, անանկ որ ըստ ամենայնի առջինին մէջ կը յարմարի կը մտնէ. իսկ աս երկու ծայրերը մէկ հաստ կաշիով մը պատուած են, որ զանոնք իրարու հետ կը կապէ: Աս ԅօդուածներուն մէջ ոսկրին ծայրերէն միօրինակ պարարտ հիւթ մը կը վազէ, ու անով յօդուածներն աղէկ կը պահուին ու գիւրաթեք կ'ըլլան:

Ամախքը երեք կրնայ բաժնուիլ, Գլուխ, Բուն կամ Իրան եւ Անդամներ:

Վլուխը զանազան ոսկրներէ կը բաղկանայ,

որոնք զարգացելոյ վրայ իրարու հետ աճած եւ ու
գանգի վրայ կարանի նման նշաններով միայն կ'որո-
շուին: Ընդհանրապէս երկու կրնան բաժնուիլ պ-
սինքն Սկաւառակ, ու ծնօտք: Սկաւառակին մէջն է
Ըղեղը. իսկ ծնօտներու վրայ՝ Ակոսները որոնք
տեսակ մը ոսկրներ են ու կերպ կերպ ձեւեր ունին:
Ամէն մէկ ծնօտին մէջ չորս չորս կտորը կամ Առ-
ջեւի, երկերկու Շան կամ կողմնական, տասնական
ալ Աղօտեաց կամ Վերջին ծայրի ակոսներ կան,
ուստի ամէնը մէկ տեղ երեսունուերկու հատ կ'ըլ-
լան: Առջեւի քսան հատն, որոնք տղոց դեռ կա-
թով մեծցած ատեննին կը սկսին բուսնիլ, կաթի
ակոսներ ալ կ'ըսուին, ու հասարակօրէն տղաք,
վեցերորդ տարին կը մտնեն նէ ասոնք կը փոխուին
ու տեղերնին ուրիշ կու գայ, բայց երբեմն վեցե-
րորդ տարիէն առաջ ալ կը փոխուին. իսկ մէկալ
տաս ու երկու մնացածները, մինակ հեղ մը կը
բուսնին:

Իունն՝ Ողնայարէ ու կողերէ կը կազմուի,
Աս Ողնայարը կարգաւ մէջէ մէջ անցած 33 օղակ-
ներէ շինուած է. ասոր վերի ծայրը Գլուխն է, որ-
նոր վարի կողմը կ'որ ծակ մ'ունենալով անկէց ող-
նայարին մէջ ծուծը կը ժողվի: կողերը, բոլորը 24
հատ, Ողնայարի վրայ հաստատուած են, ու առջեւի
դին երկայն ու տափակ ոսկրի մը հետ կը միանան,
որն որ Լանջոսկր կ'ըսուի:

Ընդամենը շատ ոսկրներէ կազմուած են ու
երկու կը բաժնուին, Վերի ու Վարի: Վերի ան-
դամները Բազուկներու, Չեռուրներու եւ Մատուը-
ներու ոսկրներէ եւ ուրիշ կտոր ոսկրներէ կը կազ-
մուին. իսկ Վարի անդամները՝ Բարձերէ, Սրունդ-
ներէ ու ոտքի ոսկրներէ:

Ամէնը մէկէն մարդուս մարմնոյն վրայ երկու
հարիւր յիսուն մեծ ու պզտի ոսկրներ կրնանք համ-
բել, որոնց չչորցածը՝ մէկ հասարակ մեծութեամբ
չափահաս մարդու մը վրայ հաշուելով, բոլոր մար-
մնոյն ծանրութեան երրորդ մասին մէկ մասն է:

Ինչպէս մարդուս ուրիշ մասերը, այսպէս Ոսկրներն ու Ակոսներն ալ արեամբ կը պահուին ու կը մեծնան: Ոսկրներէ շատը, մանաւանդ Անգամներու վրայ գտնուածները, ներսի դիերէն սընամէջ են ու մէկ պարարտ ծուծ մ'ունին:

2. Մկունքը՝ պարզ խիտ իրարու քով շարուած թելերէ կազմած են, ինչպէս որ եփած եղան միտը կտրելու ըլլանք յայտնի կը տեսնենք: Ասոնք կերպ կերպ ձեւեր ունին, բայց գրեթէ ամէնն ալ երկրնկեկ կապերու պէս են, ու ոսկրները կը պատեն: Թելերուն ոսկրի հետ կապուած ծայրերն ամուր, կպչուն ու ճերմակ են: Արովհետեւ թելերը կրնան քաշուիլ ու թուլնալ, Մկունքն ալ անոր համար կը կարճրնան ու կ'երկրննան, ու ասանկ ամէն կերպ շարժմունքը կը կատարուի: Շատ մկունքը քաշելն ու թուլցրնելը մարդուս ձեռքն է, ու Ըղեղին Ջղերուն միջնորդութեամբ թելերու վրայ ըրած գրգռութեամբ կ'ըլլայ: Բայց կան Մկունք ալ որ իրենց քաշուիլ ու թուլնալը մարդուս ձեռքը չէ, հապա մասնաւոր օրէնքով կը շարժին, ինչպէս են Սրտի, Ստամոքսի, Աղեաց եւ ուրիշ Սննդեան գործարաններու Մկունքն: Ասոր համար Մկունքն երկու կը բաժնուին, կամաւոր ու Ակամայ շարժմունք ունեցող Մկունք:

3. Չղերը ճերմակ գունով, ծուծով ու ամուր մաշկերով թելեր են, որոնք Ըղեղէն ու Աղնայարէն կ'ելլեն ու բոլոր մարմնոյն վրայ կը տարածին: Իրենց պաշտօնին համեմատ երեք կը բաժնուին այսինքն Շարժման, Ջգացողութեան ու Սննդեան ջղեր. երեքին վրայ ալ հետեւեալ Ջգացման գըլխուն մէջ կը խօսինք:

Բ. Զ Պ Ա Յ Ո Ի Մ

Մարդս, ինչպէս կենդանիներն ալ, իրեն յարմար Սննդեան նիւթերն աղէկ որոշելու, ու գլխաւորաբար իր կերպ կերպ գործքերն աղէկ կա-

տարելու համար, ուրիշ կարողութիւններու ալ հարկաւորութիւն ունի: Պիտ'որ զգայ, ճաշակէ, հոտուըտայ, լսէ ու տեսնէ: Արդ աս ամէն բանը մարդ Զգացմամբ կը ստանայ, որուն Գործարանները մարմնոյն չորս դին բաժնուած ջղերն են, որոնք ըղեղէն ու ողնայարէն կ'ելլեն:

Ըղեղը Գլխոյ խոռոչին մէջն է, ու երեք հատ վրայէ վրայ մաշկերով, դրսէն ալ Սկաւառակով ամրացած է: Ասիկայ ծուծի պէս՝ կէս մը գորշ, կէս մը ճերմըկեկեկ գունով զանգուած մըն է, որուն վրայ Ըղեղի ձեւ շատ դարձուածք ու շատ արեան անօթներ կ'երեւան, ու երկու մաս կը բաժնուի. Մեծ ըղեղ ու Պզտի ըղեղ: Մեծ ըղեղը Գլխոյ խոռոչին դէպ ի առջին կ'իյնայ, ու մէջ տեղէն խորունկ հատուածով մը երկու կէս կը բաժնուի, որ աջ ու ձախ Ըղեղի կէս կ'ըսուի: Պզտի ըղեղը Գլխոյ խոռոչին ետեւի դին կ'իյնայ, ու հաստ մաշկով մը Մեծ ըղեղէն կը զատուի: Ըղեղը վարի կողմը կ'երկննայ ու Գանգին վարի կլոր բացուածքէն ողնայարը կը մտնէ ուր ողնայարի ծուծը կը կազմէ: Ըղեղի ճիշդ տեղեկութիւնը Բժիշկներուն կ'իյնայ: Չափահաս մարդու մը Ըղեղին ծանրութիւնը, հասարակօրէն $2\frac{1}{2}$ Գերմանիայի լիտր կը կշռէ. ու Փղէն ի զատ ամէն կենդանիներուն Ըղեղէն մեծ է:

Ողնայարի ծուծը, ինչպէս որ քիչ մը յառաջ բսինք, Ըղեղէն յառաջ կու գայ, ու կլոր բացուածքով մը Ողնայարը կ'երթայ, ու անոր բուրմանդակ երկայնութեանը մէջէն անցնելէն ետքը Գաւակի ոսկրին տեղը բարակ ճիւղերու կը բաժնուի:

Ըղեղէն ու Ողնայարի ծուծէն զոյգ զոյգ կ'ելլեն Զգայութեան ու Աամաւոր շարժման գործարաններու ջղերն. տասուերկու զոյգ Ըղեղէն կ'ելլեն, ու գլխուն վրայի չորս Զգայութեան գործարանները կը պահպանեն, ու երեսուն զոյգ ալ Ողնայարի ծուծէն կ'ելլեն, ու վերի ու վարի Անդամներուն ու Բնին Աամաւոր շարժող մկունքներու կը բաժնուին:

Մերնդեան կամ Փորոտեաց ջղերն ալ ող-
նորարին առջեւի գիէն կ'ելլեն, ու ըղեղի չորս զոյգ
ջղերուն հետ, որոնք վզին վրայէն կ'իջնան, շնչա-
ուութեան գործարաններուն ու փորոտեաց չորս
կողմը հանգոյցներով ցանցակերպ հիւսուածք մը
կը շինեն: Աս հիւսուածքը Գանգղիոն կամ Գան-
գղիոնեան կարգ կ'ըսուի, որ մարդու Տնկական
մասը, այսինքն Մենդեան ու Աճման գործարանները
կը պահպանէ, ուր մէկալ ջղերը Աենդանական
մասն, այսինքն Շարժման ու Չգացողութեան գոր-
ծարաններուն կը ծառայեն: Նուաստ կենդանիներն
Ողնայար չունենալնուն՝ մինակ Գանգղիոնը իրենց
թէ Տնկական ու թէ Աենդանական մասին հար-
կաւոր գործքը կը կատարէ. իսկ Ողնայար ունեցող
կենդանիները՝ թէ Գանգղիոնը ու թէ Ըղեղն ու
Ողնայարի ծուծն ունին:

Թէպէտ եւ նուաստ կենդանիներուն վրայ,
ինչպէս որ վերն ըսինք, մինակ Գանգղիոնն ամէն
բանի տեղ կը լեցնէ, իսկ Ողնայար ունեցող կեն-
դանիներու վրայ՝ Ըղեղն ու Ողնայարի ծուծը մինակ
Աենդանական մասին գործքը կը կատարեն, ու Գան-
գղիոնը մինակ Տնկական մասինը. բայց մարդու
վրայ երբեմն Գանգղիոնին ազդեցութիւնը այնչափ
զօրաւոր կ'ըլլայ որ մարդու կենդանական մասին
քնացած ու Տնկական մասին արթուն եղած ատե-
նը, ան սքանչելի երեւութիւ առաջ կը բերէ, որուն
Քնաշրջիկ ըլլալ կ'ըսենք. որ ուրիշ բան չէ՝ բայց
եթէ վիճակ մը՝ որուն մէջ բոլոր Ըղեղին ընելու
պաշտօնը Ստամոքսին կ'անցնի, ու մարդս կը ճաշա-
կէ, կը հոտուրտայ, կը լսէ, կը տեսնէ, հեռուն,
մօտն ու ծածկուած բանը կը զգայ. միայն թէ իր
ինչ վիճակի մէջ ըլլալը չ'գիտեր չ'իմանար: Ուստի
որովհետեւ աս երեւոյթները մարդու ստորին
մասին կարգը շփոթելովն ու իր աստիճանէն վեր
բարձրանալովը կ'ըլլայ, անոր համար ոչ երբեք
Տեսիլք մը կամ ազնուական վիճակ մը կարծելու
է, մանաւանդ թէ գիտնալու է որ մէկ հիւանդու-

Թեան ու ստորին աստիճանի կենդանիներու վիճակ մըն է՝ որուն մէջ բնական ազդեցութիւնը պայծառ իմացման տեղը մարդուս վրայ կ'իշխէ:

Իոյր Զղերու մեկտեղ ըրած առջի ու ընդհանուր ազդեցութիւնն է՝ ան Հասարակ զգայութիւնն, որով մարդս իր ամէն կերպ վիճակը կը զգայ կ'իմանայ: Բայց աս Ընդհանուր զգայութենէս ի զատ, ուրիշ մասնաւորներ ալ կան, ու անոնց ամէն մեկուն յարմար զատ զատ Գործարաններ ալ: Զղերու ազդեցութեան աս մասնաւոր գործքերուն Զգայութիւն կ'ըսենք, ու ասոնց գործարանները Զգայունք կամ Զգայարանք կ'անուանենք:

Մարդուս Զգայարանքը հինգ հատ են:

1. ՇՕՇԱՓԵԼԻՔ: Աս Զգայարանաց գործարանը՝ մարմնոյն չորս դին պատած մորթն է, որուն մէջ բիւր Զղերու ճիւղեր կան: Բայց Շօշափելեաց ալ աւելի նուրբ զգացողութիւնը մատուրներուն ծայրերն են, որոնց մէջ խել մը փափուկ Զղերու ճիւղեր կան. ու աս ճիւղերու ծայրերն ալ մատուրներու վրայի բարակ մորթին տակը պզտի աղեղնաձեւ քովէ քով շարուած բշտեր կան:

2. ՂՆՇԱԿԵԼԻՔ: Աս Զգայարանաց գործարանը Լեզուն է: Ասիկայ Բերնի խոռոչի մէջը՝ մտուտ մարմին մըն է, որուն վրայի դին շատ պզտի բշտեր կան, ու ասոնք ալ բարակ Զղի թելեր ունին: Ճաշակելու կամ ուտելու բաներնիս կամ հեղուկ, եւ կամ անանկ բան մը պիտի ըլլայ որ կարող ըլլայ Լեզուի վրայի թացութեամբ քիչ մը թրջիլ ու լուծուիլ: Աս ասանկ որ չ'ըլլար, կամ թէ ըսենք որ Լեզուն խիստ չոր ըլլայ նէ, ինչպէս երբեմն հիւանդութեան ատեն կը պատահի, կամ ամենեւին համ չենք առնուր, կամ առածնիս ալ ոչինչ բան մը կ'ըլլայ:

3. ՀՈՍՈՍԵԼԻՔ: Հոտուրտալու Գործարանը քիթն է: Ակայ դէպիս ի դուրս ելած է, ու ներսի դիէն շատ բարակ Զղերով շողքաւոր մորթ մ'ունի, Հոտուրտալու բաներնիս անանկ բաներ պիտի

բլլան որ իրենցմէ միօրինակ փոքր մասեր օգին մէջ
 ծաւալեն, որպէսզի անոնց մեր հոտոտելեաց հաս-
 նելովն ու հոտոտելեաց գործարանին միջնորդու-
 թեամբ Ըղեղին հաղորդելովը հոտ մ'առնունք:
 Այսպէս կ'առնունք ծաղիկներուն հոտն ալ, որ ու-
 բիշ բան չէ, բայց եթէ ծաղիկներու փոքր մասե-
 րուն՝ ձգական հեղուկի պէս օգին մէջ տարածուիլը:

4. ՍԵՆՏԻՔ: Լսելու գործարաններն Ականջ-
 ներն են: Ասոնք գլխուն երկու քովերն են, իսկ ի-
 րենց կազմութիւնը այսպէս է: Ականջին դրսի դին
 կռճրկէ ու մաշկէ կազմած է, ու իր գործքն ան է
 որ դրսէն եկած Հնչումն առնու մէկ կլոր ու քիչ մը
 կոր ճամբէ ականջաց Յնցուղը տանի: Ասոր մէջի
 դին է Թմբկի խոռոչը, որուն մէջ երեք պզտի ոս-
 կրոններկան, որ Ուռն, Սալ ու Ասպանդակ կ'ըսուին,
 աս գործիքներուն նմանութիւն մ'ունենալուն
 համար: Ուռը Յնցղոյ վրայ կը հաստատի. Սալը
 Թմբկի խոռոչին հետ կը կապուի. իսկ Ասպանդակ
 աս երկուքին մէջ տեղն է: Ասոնց պաշտօնն՝ արդէն
 Յնցղոյ մէջ սկսած ձայնը Թմբկի խոռոչին մէջ ա-
 ւելի ամուր ընելն է: Աս խոռոչէն մինչուկ Բերնի
 խոռոչը մէկ խողովակ մը կայ. իսկ ասոր ճոթն է
 Խղունջն: Ասիկայ շատ կերպ դարձած ոսկրէ ճամ-
 բայ մըն է, մաշկով մը գոցուած, որուն մէջ
 Ըղեղէ երկնցած լսելու ջղերը կը տարածին, ու ա-
 սոնցմով Չայնն Ըղեղ կը հասնի ու Լսել կ'ըլլայ:

5. ՏԵՍԱՆՆԵԼՒՔ: Տեսնելու գործարանը Աչ-
 քրն է: Բուն տեսնելու գործարանն Աչաց գնդակն
 է, որն որ տեսութեան ջղերով Ըղեղին հետ կը
 կապուի, ու իր մասնաւոր Մկունքովն ամէն գի կըր-
 նայ շարժիլ: Ասիկայ նախ երեք մաշկերէ կազմած
 է, որոնցմէ դրսինը քիչ մը կռճրկով է, երկրորդը՝
 շատ անօթներով, իսկ ներսինը կամ երրորդը բուն
 Տեսութեան ջղին տարածած մասն է: Աս մաշկերուն
 առջեւի դին է նաեւ թափանցիկ Եղջերեան մաշկը:
 Անկից վերջը կու գայ Ծիածան ըսուած թաղան-
 թըն, որն որ կերպ կերպ գոյներով կ'ըլլայ, ու մէջ

տեղը կլոր ծակ մ'ունի, որուն Բիբ կ'ըսենք: Ասոր ետեւի դին կ'իյնայ բարակ մաշկերով հաստատուած Սառնակերպն, ուր տեղ լուսոյ շառաւիղները կը բեկանին, ինչպէս մէկ Վիզիչ ապակեոյ մը մէջ: Աչուրներուն ներսի դին կը ժողվին Սառնակերպին մէջէն անցած բեկեալ լուսոյ շառաւիղներն, որ ետքէն Տեսութեան ջղերուն կ'անցնին, որոնք շառաւիղները կ'ընդունին, որ ասանկ սքանչելի կերպով Տեսութիւնը կը կատարուի:

Ասոնք են մարդու հինգ Ձգայարանքը: Բայց աս ալ սքանչելի է, որ ինչպէս աւելի աղնիւ Ձգայարանք մը կամ պակասաւոր կաղմութեամբ կամ հիւանդութեամբ կորսուելու ըլլայ նէ, շատ անգամ ստորին Ձգայարանքի մը զօրութիւնն այնչափ զօրաւոր կ'ըլլայ որ պակասած աղնիւ Ձգայարանքին՝ գէթ քիչ մը՝ տեղը կը լեցընէ: Աս ըսածներու ստուգութիւնը կուրերու վրայ յայտնի կը տեսնենք. ինչու որ անոնց Շօշափելիքը անանկ կատարեալ ու վերջին աստիճանի զգայուն է, որ աչք ունեցողի մը իր աչուրներովը որոշածը՝ կուրերը մինակ իրենց մատուրներնուն ճոթով շօշափելով ճիշդ կ'որոշեն:

Ահա ասիկ ասոնք են բովանդակ մարդու գործարանական կաղմութիւնը շինող Գործարանները: Մինակ մէկ բան մ'ալ կը մնայ աւելցընելու, այս ինքն թէ մարդու Ակամայ շարժման, զոր օրինակ մարտողութեան, արեան շինուելուն ու շրջանին գործարանները, մինչուկ որ մեռնինք մի օրինակ մեր ներսի դին կը գործեն: Բայց կամաւոր շարժման գործարանները ասանկ չեն: Ասոնք ատեն ատեն հանգչելու հարկաւորութիւն ունին. ու աս հարկաւորութիւնը քուն ըսած վիճակներնու մէջ կը լեցուի:

Չափաւոր քուն մը ջղերուն նոր զօրութիւն ու զգայութիւն կու տայ, գործարանները կը կենդանացընէ. ու ասանկով մեր մարմինն ու միտքը կը զօրացընէ. իսկ ասոր հակառակ երկայն

քուն մը հիւթերը կը թանձրացընէ, մարդս թոյլ
ու տխմար կ'ընէ, ու այնպիսի գործքերու, որ
մարմնոյ ու հոգւոյ զօրութիւն կ'ուզեն, արգելք
կ'ըլայ:

Բ.

Մ Ե Ր Գ Ո Ւ Ս Հ Ե Ս Ե Կ Ը

Մ Ե Ր Գ Ո Ւ Ս կեանքը չորս հասակի կամ ժա-
մանակի կրնանք բաժնել. Տղայութիւն, Պատանե-
կութիւն, Երիտասարդութիւն ու Ծերութիւն:
Ստոյգ է որ աս հասակները խիստ անզգալի կերպով
մը կը փոխուին ու իրար կը յաջորդեն. բայց ամէն
ալ իր զատ պարբերութիւնն ունի:

Ե. Տ Ղ Ե Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Տղայութիւնը մարդու կեանքին առջի հա-
սակն է: Նոր ծնած տղայ մը իր կենաց մեծ
մասը քնով կ'անցընէ, անանկ որ մինակ քաղցէն
կամ անհաճոյ դիպուածէ մը քունէն կ'արթըննայ:
Իր հոգւոյն բովանդակ գործքը՝ մինակ մարմնաւոր
կենաց համար է. բայց ան ալ հազիւ կրնայ իր
հարկաւորութիւնները ճանչնալ. իր ուզածը, որ
միայն օդ ու կաթ է, մինակ անորոշ նշաններով
կրնայ յայտնել:

Բայց աս ապուշ վիճակս շատ երկար չտե-
ւեր, անմիջապէս առջի շաբաթը Զգայարանքն ի-
րենց գործքերը կը սկսին գործել, նախ առաջին
տեսութիւնն ու զգացողութիւնը կ'արթըննան,
եաքէն լսելն ու ճաշակը, ու վերջապէս հոտուը-
տալը կը սկսի: Տղան իր մօրը ծոցը, տաքուկ ու
փափուկ տեղ՝ իրեն աղէկը կ'իմանայ. ու իր հա-
ճութիւնն արտաքուստ ալ կը ցուցընէ: Երկրորդ
ամիսը կը սկսի ամէն բանի վրայ աւելի մտադրու-
թիւն մը ցուցընել, ու ուզածը նշաններով յայտ-

նել: Իսկ երրորդ ու չորրորդ ամիսը հնչման կամ ձայնի ալ միտ դնելու կը սկսի: Ասանկ կամաց կամաց յառաջանալով՝ ըմբռնած պատկերները երթալով մտքին մէջ կը հաստատուին, ու զանոնք նորէն տեսած ատենը յիշողութիւնը կը ծագի: Յետոյ նշաններու եւ բառերու նշանակութիւնը կը սորվի. ու կամաց կամաց ինքն ալ կը սկսի նախ շարժմունքով ու ետքէն բառերով ու զածը ուրիշի հասկըցընել:

Արովհետեւ աս հասակիս մէջ մարդս ինք իրմէ, թէ իրեն պահպանութեանը ու թէ իրեն զարգանալուն համար բան մը չկրնար ընել, անոր համար թէ որ Աստուծոյ նախախնամութիւնը մարդս մօր սիրոյ գիրկը ու անոր խնամոց չյանձնէր, չէինք կրնար ապրիլ:

Արկրորդ տարին կը ստանայ մարդս ան երեք գլխաւոր շարժմունքն որ բուն տղայութեան հասակը կը կատարելագործէ այս ինքն Ծամելը, Քալելն ու Խօսելը: Ծամելով ու քալելով մարդս դրսէն ազատութիւն մը կը ստանայ, ու տելով ինչ բանի որ կը բաղձայ, ու պտրտելով ուր որ կ'ուզէ. իսկ խօսելովը ներքին ազատութիւն մը կ'ունենայ, մտքին մէջինը ուրիշի յայտնելով: Քանի կ'երթայ խօսիլը կը կատարելագործի, զգացողութիւնը կը սրանայ, զօրութիւնը միշտ կ'աւելնայ, ու թէ ներսի թէ դրսի գործարանքը կը ժրանան:

Աստարակօրէն վեցերորդէն մինչուկ եօթներորդ տարին ակռաները կը փոխուին. ու տղայութեան ժամանակը կը լմըննայ: Աս հասակիս մէջ. մանաւանդ առջի երեք տարին, կեանքը մեծ վտանգի մէջ է. անանկ որ՝ կրնայ ըսուիլ թէ հազար նորածին տղոցմէ երեք տարւան միջոցին մէջ երկու հարիւր յիսունը կը մեռնի:

Բ. ՊԸՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ

Պատանեկութեան ժամանակն երկրորդ ակուայ հանելէն կը սկսի ու մինչուկ մարմնոյն աճման դադրիլը կ'երթայ: Աս ժամանակիս մէջ, որ մանչերունը մինչուկ քսան ու երեք տարիի չափ, իսկ աղջիկներունը մինչուկ քսան տարի կը տեւէ, կեանքը աւելի կը հաստատուի, ու մարմինը թէ զօրութեան թէ ձեւուն դիէն իր կատարելութեանը կը հասնի:

Աս հասակիս մէջ կը սկսի Մանկութիւնը սուած վիճակն ալ, որուն մէջ տղուն միտքը բացուելով կրնայ իր կոչմանը համեմատ վիճակն ընտրելու ինք զինքը որոշել: Մանչերու Մանկութիւնը դէպ ի տասն ու հինգերորդ տարին կը սկսի. իսկ աղջիկներունը դէպ տասն ու երկուերորդ տարին:

Պատանեկութեան մէջ մարմինը ուրիշ ամէն հասակներէն աւելի ամուր ըլլալուն, մեռնիլն ալ աս հասակիս մէջ պինտ նուազն է:

Գ. ԵՐԻՏԱՍԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Արիտասարգութիւնը մարմնոյն աճմանէ դարելէն կը սկսի, երեսներորդ տարիէն աւելի կը քշէ: Աս հասակիս մէջ մարդուս խորհրդներն ալ աւելի հաստատուն ու անփոփոխ կը մնան. բռնած ճամբան, չար ըլլայ, բարի ըլլայ, դիւրաւ թող չտրուիր, ու ասոնցմով պատանեկութեան յողզողդ ու անձարակ վիճակէն կը տարբերի:

Արիտասարգութեան հասակը մարդուս կենացը պինտ կատարեալն ու հեշտականն է: Աս ատեններս է որ թէ մարմնոյ թէ հոգւոյ կարողութիւնները իրենց վերջի աստիճանի կատարելութեանը կը հասնին:

Գ. Ժ Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ներութիւնը մարդուս կենացը վերջի հասակն է: Աս առնեներս մարմնոյ զօրութիւնը, քանի կ'երթայ, կ'իյնայ, կը հալի ու կը հիւծի, մորթը կը քաշուի ու կը կնճռի. մազերը կը ճերմկնան ու կէս մ'ալ կը թափին, Արեան շրջանը երթալով կամաց կամաց կ'ըլլայ, երիտասարդութեան կենդանութիւնը կը պակսի, ու Զգայարանքը կը բթանան ու կը տկարանան:

Ասանկ մարմնոյն երթալով տկարանալէն հոգին ալ միօրինակ հանգստեան մէջ կ'ուղէ ըլլալ. աղմբկէ կը փախչի, ինք իրեն կը քաշուի, ու անցած գացած բաները յիշելով, կը ստանայ սքանչելի հմտութիւն մը որ մինակ աս հասակին յատուկ է:

Վանի որ մարդս կը ծերանոյ հոգին երկրաւորներէն աւելի զատուելով աւելի ազատ կ'ըլլայ, մինչուկ որ ամէն կապէ բոլորովին արձակուի:

Մարդուս բնական մահն աս է. կենաց մէկ խաղաղ հանդարտ ու առանց ցաւի դադրիլը, որն որ հասարակօրէն ութսուն ու իննսուն տարուան միջոցի մէջ կը պատահի, բայց ալ աւելի կանուխ կամ ուշն ալ պակաս չէ: Հարիւր տարուան ծեր խիստ քիչ կը գտնուի. բայց հիւսիսային կողմերը կան մարդիկ որ մինչուկ հարիւր երեսուն տարի, ու աւելի ալ կ'ապրին:

Գ.

Մ Ը Ր Պ Կ Ը Ն Յ Ե Ղ Ե Ր

Որովհետեւ մարդս երկրիս վրայ գտնուած արարածներուն ամէնէն կատարեալն է, անոր համար մինակ մէկ հատիկ ցեղ մը պէտք է որ ունենայ: Բայց երկինք արդէն սկզբանէ ի վեր աս մի եւնոյն մարդկան ցեղին վրայ մասնաւոր ազդեցու-

Թիւններ ըրած է, որոնցմով մարդկան մէջ մէկ մասնաւոր տարբերութիւն մը կը ծագի, որ Յեղ կ'ըսուի:

Աս բնածին տարբերութեանս համեմատ բոլոր մարդիկ հինգ գլխաւոր Յեղի կը բաժնուին, որոնք գունով, երեսով ու մազերով իրարմէ խիստ կը տարբերին, այս ինքն Կաւկասեան, Մոնղոլեան, Սովիիբեան կամ Մալակկեան, Ամերիկեան ու Եթովպեան ցեղ:

1. Կաւկասեան ցեղ:

Ասոնց մարմնոյն գոյնը ճերմակ է, երեսնին կարմիր ճակատնին բարձր ու սիրուն կերպով մը կոր, քթերնին չափաւոր մեծ ու պատշաճ ձեւով, մորուքնին թանձր ու մազերնին կակուղ ու գանգուր: Աս ցեղս, որ գլխաւորաբար Կովկասու գիւղէն տարածած կը կարծուի, հարաւային ու արեւմտեան Ասիա, հիւսիսային Արիիկէ ու Եւրոպա կը բնակի: Աս ցեղէն առաջ եկան այնչափ ծաղկեալ ազգեր, որոնք իրենց ազնուական կրթութիւններովը՝ ուրիշներուն վրայ ընդհանուր իշխանութիւն մը ստացան:

Իսն Կաւկասեանները հաւկթանձեւ երես, մեծ, կապուտակ, թուխ կամ սեւ աչուրներ ու վայելուչ մարմին ունին: Աս ցեղիս կը վերաբերին Եւրոպացիները, Պարսիկները, Հայերն ու ասոնց մօտ ժողովուրդներն: Ասոնց մէջ գիտութիւնն ու արուեստը շատ ծաղկած է: Արօնը քրիստոնէական ու մահմետական է:

Արիիկէն իրենց մարմնոյն կազմութեանը գիւղէն բուն կաւկասեաններուն նման են, բայց անդամնին խիստ երկայն է, ու իրենց քոյնը քիչ մը պղնձի գոյնին կը զարնէ: Բնութիւննին աւելի կրակոտ է: Լեզուննին Սանսկրիդ, այս ինքն Մեհեանական լեզուն է: Արօննին պրամեան աղանդ ու մահմետական է:

Աւրօնները լայն ու երկայն դէմք մեծ ու սեւ աչքերն ունին: Աս ցեղիս կը վերաբերին Մաւրիտանացիք որ հիւսիսային Ափրիկէ կը բնակին: Իրենց քաղաքային կրթութիւնները խիստ ետ մնացած են: Արեւմտեան արաբներէն, ասորերէնն ու հրեարէնն է: Կրօննին մահմետական ու հրեական:

2. Մոնգոլեան ցեղ:

Մոնգոլեան կ'ըսուին ճենք ու ճիւղեր: Ասոնց գոյնը դեղնակեղ, երեսը շիտակ, աչքերնին պղտի ու խորունկ ներս մտած, քթերնին բութ ու լայն, մազերնին սեւ է: Աս ցեղս ուրիշ ամէնէն աւելի շատն է, ու միջին եւ արեւելեան Ասիայէն, մինչուկ դէպ ի հիւսիսային Ամերիկէ ցրուած է:

Ինչպէս Մոնգոլները խիստ լայն երես, ու պղտափ, խորունկ, կապուտակ, ու քովէ քով աչքերներ ունին: Աս ցեղիս կ'երթան Թիւրքմէնները Չիգք, Ալեւտիացիք, Սիլիթացիք, Կալմուքք ու Մանչուրք, որոնք ամէնն ալ կրակոտ մարդիկ են, ու մեծ մասը թափառական կեանք կ'անցընեն, ու որսորդութեամբ ու յափշտակութեամբ կ'ապրին:

Շինչ կլոր ու լայն երես, պղտի ու ծուռ աչքերներ, կլոր ու քիչ մը տափարակ քիթ, շիտակ ու փայլուն մազեր ունին: Արեւմտեան խիստ արուեստաւոր է. կրօննին Կոնփուկիսիսնն է: Բնութեամբ խիստ վախկոտ են: Աղէկ երկիր գործել գիտեն. իսկ քաղաքային կրթութիւններու մէջ, առաջ որչափ որ ծաղկած էին նէ, մինչուկ հիմա նոյնպէս անփոփոխ մնացած են:

Ինչպէս Մոնգոլները կարճ հասակ ունին, անանկ որ չորս ու կէս ոտքէն աւելի խիստ քիչ կը գտնուին: Գլուխնին մեծ ու կլոր է. երեսնին լայն ու կարճ. աչքերնին թխագոյն. քթերնին տափարակ, ու բերաննին մեծ: Աս ցեղիս կը վերաբերին Սամոյետացիք ու Եսթիմացիք: Ասոնք Եւրոպայի ու Ասիայի բնակներուն դին կը բնակին, ու միանգամայն Ա-

մերիկէին հիւսիսային կողմերն: Ամէնքն ալ խաղաղասէր ու ժիր մարդիկ են: Իրենց կերակուրն արագընթաց եղջերուններու կաթն ու միսը, փոկ, ու ձուկ է: Ամառը խումբ խումբ վրաններու տակ, իսկ երկայն ձմեռը երկրի տակ կ'ապրին: Արօնին անորոշ բան մըն է:

3. Մաշակիկեան ցեղ:

Ասոնց գոյնը թուխ է. ճակատնին դուրս ելած, պրկունքնին դուրս ընկած, մազերնին սեւ: Ասոնք Մաշակիկայի կողմերն, ու Հարաւային երկիրը կը բնակին: Շատ անգութ սիրտ ունին, մինչուկ հիմա ալ մէջերնին մարդ ուտող կայ:

Իսկ Մաշակիկեան ցեղը ճենաց հետ քիչ մը նմանութիւն ունին. վայելուչ հասակաւ, կարմրուկեկ գունով, ու պզտի ոտւղներով են: Ասոնք ճաւա, Սուամթրա ու մօտիկ կղզիներ կը բնակին: Էրիկ մարդիկը վայրենի, գազան, նենգաւոր, գող ու սխակալ են կ'ըսեն:

Ամէն ցեղէն բուն Մաշակիկացիներէն աւելի մեծկակ ու գեղընկեկ են: Ասոնք հարաւային խաղաղական ծովուն կղզիները կը բնակին. բարեբարոյ ու համեստ մարդիկ են: Նոր Ջեւանդիայի բնակիչքը սիրուն կերպարանօք մարդիկ են: Առաջ ամէնն ալ մարդակեր էին, ու մինչուկ հիմայ ալ կը գտնուին: Շատը կրօն չունին. բայց Գահիդի կղզին բոլոր քրիստոնեայ եղաւ:

Պաշակիկեան ցեղը Նոր Աուիւնէայի մէջ ու ուրիշ մօտաւոր կղզիները կը բնակին. միջակ մեծութեամբ ու թուխ գունով են, ու մազերնին գանգուր է: Ասոնք խիստ գազանաբարոյ մարդիկ են:

Նոր Հոլանդացի խիստ խոշոր քթի ծակեր ունին, պրկունքնին հաստ ու անճոռնի, թեւերնին ու սրունքնին խիստ բարակ: Ասոնք Նոր Հոլանդիա ու Նոր Աուիւնէա կ'ապրին առանց բնակարանի:

Ասոնք առջիներու նման սեւ են. գան-

գուր մազերով, մեծ բերնով, երկայն ու բարակ ձեւերներով ու ոտերներով: Ասոնք Ֆանտիմէնի, Փիլիպպեան, Մալակկայի, Պոռնէոյի, Չելեպեան եւ ուրիշ կղզիները կը բնակին: Բնութեամբ խիստ անգուժ են:

4. Ամերիկեան ցեղ:

Ասոնց գոյնը գոց կարմիր է, երեսնին դուրս ելած, ճակատնին ցած, մորուքնին կարճ, մազերնին սեւ ու խիտ: Աս ցեղս առաջ բոլոր Ամերիկէ կը բնակէր, բայց հիմա ուրիշ բնակիչներ ալ հոն լեցուելուն, բոլորովին ներսի չմշակած դիէրը քաշուեցան: Բերու եւ Մեքսիգոյ բնակողներն, առաջուց շատ կրթուած էին, ու արուեստէ ալ կը հասկընային. իսկ մէկալները միշտ բիրտ ու կատաղի մարդիկ կը համարուին. ու շատը մինչուկ հիմա մարդ ալ կ'ուտեն:

Հիւստոնի մարդիկ են, մեծ ու սեւ աչուներով, ու խիտ մազերով: Ասոնք Ղարենտեան գետէն, մինչուկ Մեքսիգոյին արեւելեան ծովեզրը. մինչուկ Աուիյանա ու Քանատա, մինչուկ Հասարակած ցրուած են, ու թափառական կեանք մը կ'անցընեն: Աս կողմերս անցող եւրոպացիներէն հալածուելով, ու մէջերնին ալ իրարու հետ անհաշտ թշնամութեամբ, եւ գլխաւորաբար խիստ չափէ դուրս խմելէն՝ ասոնց թիւը խիստ քիչցաւ, ու շատ ազգեր ալ բոլորովին ջնջուեցան:

Բոնի մարդիկ խոշոր գլուխ ունին. աչուերնին պզտի, պրկունքնին հաստ, քթերնին տափարակ ու բերաննին մեծ: Ասոնք վերին Օրինոկոյ ու Ամազոն գետի կողմերը կը բնակին, բայց մինչուկ Պրագիլիա ու Բարակուա ալ ցրուած են: Ասոնց կը վերաբերին ալ Պոթոբուտը որոնք պրկունքներուն տակէն, ու ականջներնէն կլոր կլոր զար-

կերպը՝ խիստ անշնորհք ու ծիծաղական բան մըն է: Գոյներնին դեղնի կը զարնէ:

Ըստնք են մարդու հինգ ցեղերն, ու իրենց գլխաւոր ճիւղերը. որոնք դարձեալ լեզուով եւ ուրիշ տարբերութիւններով նոր ցեղերու կը բաժնուին:

Հասարակօրէն կը կարծուի, որ մարդիկ ամէնը մէկէն որչափ որ բոլոր աշխրաքիս վրայ կը բնակին հազար միլիոն են. եւ թէ ամէն երեսունն ու երեք տարին մէյ մը ազգ մը՝ մեռնի. ու գրեթէ հինգերորդ մաս մը մեռածներէն աւելի կը ծնանի: Ասանկով ամէն մէկ բոլոր վաթսունն ու երեք հոգի կը մեռնի ու եօթանասուն հոգի կը ծնանի:

Գ.

ԿԵՐԳԻ ԳՈՒՐՍ ՄԵՐԳԻԿ

ՍԻՆՉՈՒԿ հիմա մարդու մարմնոյն կազմութեանն ու իր զանազան ցեղերուն վրայ խօսածնիս բոլոր ըստ կարգի ու բնական կերպով եղածներուն վրայ էին. բայց կը գտնուին մարդիկ ալ, որոնք կամ բնակութեանը դիէն, ինչպէս Ապրենիները, կամ հասարակ չափուն դիէն, ինչպէս Գաճաճները, Գէրերն ու Հսկաները, կամ բոլոր մարմնոյն արտաքին կազմութեանը դիէն, ինչպէս Հրէշները, բնական հասարակ կարգէն դուրս ելած են: Մեզի ասոնց երեւելիներուն վրայ ալ քիչ մը տեղեկութիւն տալ աւելորդ չերեւնալով, ասանկ կարգէ դուրս մարդիկը, համառօտութեան համար, հինգ կարգի կը բաժնենք:

1. ԱՆՅԵՆԻՆԵՐ: Գաղիա, Շամբաներ գաւառը, Սոնժի գեղին մէջ 1731ին տասը տարեկան վայրենի աղջիկ մը երեւցաւ, որուն մարմինը լերկ, ձեռուրները ու երեսը սեւ էին, ձեռքն ալ բիր մը

ունէր: Գեղացիներն երբոր տեսան ասի, սատանայ կարծելով փախչող փախչողի եղան. բայց ասոնցմէ մէկը մեծ շուն մը ունէր, ու կարծած սատանան փախցընելու համար, քակեց անոր վրայ թողուց: Իսկ աղջիկը առանց վախնալու կեցաւ, ու շունը քովը մօտենալուն պէս, ձեռքի բրուլն անոր գլխուն անանկ մը զարկաւ որ անմիջապէս ընկաւ սատակեցաւ, ու ինքն անկից շուտ մը փախաւ, ծառի մը վրայ ելաւ: Գեղին մեծը հրաման տուաւ գեղացիներուն որ բռնեն ու բերդը տանին. հոն իրեն ճագար մը տուին, որ շուտ մը անոր մորթը հանեց ու հում հում կերաւ: Ետքն ասի մկրտեցին ու վանք դրին, որ հոն լաւ խօսել սովորեցաւ, ու հոգեւոր բաներուն մէջ ալ խիստ աղէկ կրթուեցաւ: Երկայն ատեն ասանկ անցնելէն ետեւ իմացուեցաւ որ աս աղջիկը իրեն չափ ուրիշ վայրենի աղջիկ ընկեր մ'ալ ունի եղեր, ու դաշտի մը վրայ գտած համրիչի մը պատճառաւ, իրարու հետ կրուուելով, ասի ձեռքի բրուլն անոր գլխուն զարկեր վիրաւորէր է, բայց ետքը ցաւելով իր ընկերին վրայ, քանի մը գորտ բռներ, անոնց մորթը հանելով, վէրքին վրայ դրեր է ու ասանկով զանի ըսնացընելէն ետքն, իրարմէ բաժնուեր ու մէյ մ'ալ իրար չեն տեսեր:

Վ իթաւեան անտառներուն մէջ որսորդները արջերու խումբի մը մէջ 1661ին երկու վայրենի տղաք գտան, որոնք ինը տարուան կ'երեւային: Ամէն ճիգը ի դործ դրին ու բոլոր արջերը վռնտելով հազիւ կրցան մէկը բռնել, ան ալ շատ դժուարութեամբ ու աշխատութեամբ, ինչու որ խածնելով ու ճանկոտելով կ'ուզէր անոնց ձեռքէն ազատիլ: Ասի մկրտեցին ու անունը Յովսէփ Արջեան դրին. բայց զինքը կրթելու համար ինչ որ ըրին պարապ եղաւ, միշտ վայրենի մնաց, ոչ խօսիլ սովորեցաւ, եւ ոչ ալ զգեստ կ'ուզէր հագնիլ:

Եսսենի անտառներուն մէջ ալ 1544ին

վայրենի մարդ մը գտան, որուն կերպարանքն ըստ ամենայնի գայլի մը կը նմանէր:

2. ԳԱՃԱՃՆԵՐ: Բարիզ քաղաքը 1760ին ԼէՏ ազգաւ քսան ու երկու տարեկան մէկը բերին, որուն մարմնոյն երկայնութիւնը երկու ոտք ու չորս մատ էր: Ասի իրմէ մեծ եղբայր մը ունէր, որ երկու ոտք, տասը մատ էր, իսկ իր պզտի վեց տարուան քոյրն քսան ու մէկ մատ երկայնութիւն ունէր, որն որ գրեթէ նոր ծնած տղու մը հետ կը հաւասարի:

Գարլսպատի ջերմուկներուն տեղը 1851ին յիսուն ու չորս տարուան Գերմանացի մը տեսանք, որն որ բոլոր մարմնովը տղու մը կը նմանէր, անանկ որ հեռուէն մէկը տեսնէր, չէր կրնար հաւատալ որ ծեր է: Ամբողջ մարմնոյն երկայնութիւնը երկու ոտք ու տասը մատի մօտ էր:

Բայց ասոնցմէ ալ աւելի զարմանալին Ամրստերգամ 1751ին բերուած գաճաճն է: Ասի Փրիզլանդիայի Վիէբէս Լոլկէս անուամբ քսան ու վեց տարուան Գեղացի մըն էր. ու իր մարմնոյն երկայնութիւնը քսան ու մէկ մատի մօտ էր:

Եւհաց թագաւորը Բեբէ անունով երեսուն տարեկան գաճաճ մ'ունէր: Ասոր մարմնոյն երկայնութիւնը երեք ոտքէն պակաս էր. քիթը չափէ դուրս երկայն ու անձոռնի կերպով, ու կոնակն անշնորհք սապատ ունէր: Բայց բարուքը ալ աւելի ամէնուն ատելի էր, որչափ որ թագաւորը զինքը կրթելու աշխատեցաւ նէ, ամէն բան փուճ եղաւ. ինչու որ ինքն իր մարմնոյն անձոռնի ձեւուն ու վարմանցը կոպտութեանը վրայ աւելցուց նաեւ անանկ վերջին աստիճանի վատ մոլութիւններ որ ամէն կերպ չարութեան բոյն կրնար ըսուիլ:

3. ԳԵՐԵՐ: Անգղիա 1775ին յիսուն ու եօթը տարուան մէկը մեռաւ, որուն մարմինը հինգ ու կէս կենդինարէն աւելի ծանր կը կշռէր. կոնակն այս ինքը մէկ ուսէն մէկալ ուսը չորս ոտք ու երեք

մատ լայն էր. ու այնպէս ալ գէր էր մարմնով որ անգամ մը մէկու մը հետ տաքութեամբ վիճելու ատեն, դիմացինը բարկանալով, ձեռքն ըստ պատահան ունեցած երկնկեկ զմէլինը ասոր փորը խոթեց, բայց ամենեւին չվնասեցաւ, ինչու որ զմէլինը՝ մարմնոյն խիստ գէրութենէն, ներսի գործարաններուն չհասաւ ու չվնասեց:

Վարձեալ Անգղիա 1750ին ալ քսան ու ինը տարուան վաճառական մը մեռաւ, որուն մարմինը հինգ ու կէս կենդինար ծանր կը կշռէր. անանկ ալ գէր ու լայն էր որ, ի մինակ շապկին կամ ուրիշ մէկ զգեստին մէջ եօթը մեծ ու չափահաս մարդիկ կը մտնէին:

4. ՍՎԱՆԵՐ: Հաննովէր 1676ին քառասուն ու չորս տարուան մէկը մեռաւ, որուն մարմնոյն երկայնութիւնը տասն ոտք ու հինգ մատ էր:

Վաստիայի Փերդինանդոս արքիդուքսն ալ ցոյցի համար քովը մէկը կը պահէր, որն որ տաս ու երկուք ու կէս ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունէր:

5. ՐԷՇՆԵՐ: Երբեմն երբեմն գտնուեցան ու միշտ կը գտնուին ալ շատ մարդիկ, որոնք պակաս կամ աւելի անդամներով, ու կամ բոլորովին մարդու կերպարանքէ ու ձեւէ, տարբեր այլանդակ ձեւերով կը ծնանին, որոնց Հրէշ կ'ըսենք: Ասոնցմէ շատերը ծնածնուն պէս շուտ մը կը մեռնին, բայց ոմանք ալ երկայն ատեն ապրած են, ու կ'ապրին ալ: Մարդուս աս վիճակը աւելի խղճալու քան թէ պատմուելու արժանի ըլլալուն, ասանկներուն վրայ խօսիլը բոլորովին զանց կ'առնունք:

ԱՌԶԻ ՄԱՍ

ԿԵՆՔԱՆԻՆԵՐ

УЛУ 12.11

4404040404040404

Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ի Ն Ե Ր

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ բնական գործարանաւոր մարմիններ են, որոնք կը սնանին, կ'աճին ու ներքին բնական շարժմունք ու զգացմունք ունին:

Ինչ որ մինչեւ հիմա մարդուն ներքին կազմութեան նկատմամբ ըսինք, նոյնը կենդանեաց համար ալ կ'արժէ:

Բայց ամէն կենդանիներու գործարանաւոր կազմութեան աստիճանը նոյն չէ, հապա ասոնց մէջը, շատ տեսակ կարգեր կան, որոնք կենդանիներու տեսակ տեսակ Գասերը քննած ատեննիս, աղէկ կրնանք իմանալ: Գլխաւորաբար, որչափ որ մէկ կենդանի մ'աւելի կատարեալ կազմութիւն ունի, անոր վրայ կենդանութեան էութիւնը այնչափ աւելի կ'երեւայ: Արովհետեւ ստորին կենդանիները, իրենց կենաց գործողութեանցը կողմանէ Տնկերէ շատ քիչ կը տարբերին, ուստի աւելի ազնիւ կենդանիներու վրայ խիստ շարժուն ու գործունեայ կեանք մը ու ամէն բանի մէջ զարմանալի հոգւոյ զօրութիւն մը կ'երեւայ, որով ալ կատարեալ կազմութիւն ունեցող կենդանիները մարդուս աւելի կը մօտենան, բայց ամենեւին մարդուս չեն կրնար հաւասարիլ ինչու որ ասոնց ամէն գործքը բնութեան զարմանալի ազդեցութենէ յառաջ կու գան, անոր հակառակ մարդը խելօք ու մտօք կը գործէ:

Կենդանիները, ինչպէս որ իրենց ներքին ու արտաքին կազմուածքովը իրարմէ տարբեր են, անանկ ալ իրենց բնակութեամբը, կերակրովը ու ապրելու կերպովն իրարմէ շատ կը տարբերին, ինչպէս որ կենդանիներու ամէն մէկ Գասերուն վրայ զատ զատ խօսած ատեննիս պիտի տեսնենք

Այրեցեալ գօտիին մէջ, կենդանիները շատ բազմացած են: Քաղցրախառն գօտիին մէջ այնչափ շատ չեն. իսկ Յուրտ գօտիին մէջ խիստ քիչ են:

Շատ տեսակ կենդանիներ լերանց շարերուն մէջ քարացած կը գտնուին կ'երեւայ որ երկիրս կազմուելու ատեն շատ փոփոխուելով, ասոնք մէջը մնացած են, ու հիմայ այնչափ երկայն ատենէ մնացած զարմանալու արժանի մնացորդներու պէս հոն թաղած կը գտնուին: Ընդհանրապէս ամէն կենդանիներն երկու հատուած կը բաժնուին. Ա. Ոսկրով կենդանիներ. ու Բ. Առանց ոսկրի կենդանիներ:

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Մ Ա .

Ո Ս Կ Ր Ո Վ Կ Ե Ն Գ Ը Ն Ի Ն Ե Ր

Այս հատուածին վերաբերող ամէն կենդանիներու մարմինները մէկ ներքին կմախի մը վրայ հաստատուած են: Աս կմախը շատ կտոր ոսկրներէ բաղկացած է, որոնք ըստ մեծի մասին շարժական ու իրարու հետ կապուած. ու դրսէն մկուկքով ու մորթով ծածկուած են: Աս կենդանիները թէպէտ եւ իրենց մարմնոյն դրսի ձեւովն իրարմէ տարբեր են, բայց ընդհանրապէս ամէն ալ մարդու մարմնոյն ձեւուն կը նմանին, ուստի ասոնց մարմինն ալ երեք մաս կը բաժնուի, Գլուխ, Բուն, Անդամներ:

Ոսկրով կենդանիները չորս Գաս կը բաժնուին, կաթնատու կենդանիներ, Թռչուններ, Երկակենցաղներ ու Չկեր:

ԿԱԹՈՆԱՏՈՒ ԿԵՆԴՐԱՆԻՆԵՐ

ԿԱԹՈՆԱՏՈՒ կենդանիք մարդուն պէս չորս խորշերով Սիրտ ու տաք արիւն ունին. իրենց թորէն շունչ կ'առնուն, կենդանի ձագեր կը բերեն. ու անոնք երկայն ատեն իրենց ծծերուն կաթովը կը մեծցընեն: Աս ծծերը ոմանց կուրծքէն կախուած են, ինչպէս կապիկներունն ու չղջիկներունը: Ոմանց ալ փորին վրայ երկու կարգ վերէն ի վար շարուած կախուած են, ինչպէս շներունը, խոզերունը եւ ուրիշ շատ տեսակ կենդանիներուն: Իսկ ոմանց ետեւի ոտըներուն մէջ տեղն են, ինչպէս ձիերունն ու որոճող կենդանիներուն: Ասոնք ամէն կենդանիներուն գլուխ կրնան ըսուիլ, ինչու որ ամենէն աւելի կատարեալ կազմութիւն ունեցող կենդանիները իրենք են. ուրիշներէն ալ աւելի իրենք մեծ յաջողակութիւն ու շատ սուր զգացում ու կերպ կերպ շարժմանց ալ աղէկ յարմարութիւն ունին:

Աս կենդանիներուն գլուխը միշտ երկայն կամ կարճ վըղի մը վրայ հաստատուած է, ու ասոնց վերի կզակն ալ գլխու Սկաւառակի ոսկրին հետ մէկտեղ հաստատուած է, մինակ վարի կզակը կըրնայ շարժիլ: Աս կզակներն ըստ մեծի մասին ահուաներով են, որոնք կարող ահուաներ կողմնական ահուաներ ու Վերջին ծայրի ահուաներ կը բաժնուին:

Աս կենդանիներուն Անգամները, կետերը մէկ դի հանելով, ընդհանրապէս չորս են, երկու առջեւի կողմիններն, ու երկու ետեւի կողմիններն, որոնք կենդանիներուն կերպ կերպ ապրելու եղանակին համեմատ, զանազան տեսակ ալ կազմուած են, ոմանցը լողալու, ոմանցը վազելու եւ ոմանց ալ թռչելու համար:

Կաթնատու կենդանիներուն մէջ, առանց մազի, կամ բոլորովին լերկ մարմին ունեցող շատ

քիչ կը գտնուին, մեծ մասը մազով, ոմանք ալ խեցուով ու թեփերով են: Շատերուն մազերը կ'աճին, ու թռչուններու փետուրներու պէս ամէնն ալ մորթին վրայ զատ զատ հաստատուած են. ու անկից իրենց աճմանը նիւթը կ'առնուն: Բայց շատերուն ալ մազերը գարնան ու աշնան ատեն կը թափին ու նորէն տեղը կու գան:

Կաթնատու կենդանիներուն բնակութիւնն ու կերակուրն իրարմէ շատ տարբեր է: Մեծ մասը գետնի վրայ, ոմանք երկրի մէջ, ոմանք ջրի մէջ կ'ապրին, ոմանք ալ օդի մէջ կրնան թռչիլ, բայց ասոնք շատ քիչ են: Ոմանք մինակ միս ուտելով, ոմանք մինակ տնկերով, ոմանք ալ թէ միս ու թէ տունկ ուտելով կ'ապրին:

Կաթնատու կենդանիներն ուրիշ ամէն կենդանիներէն աւելի մարդուս օգտակար են, ինչու որ աշխատալի ու ծանր գործքերուն մէջ մարդուս կը ծառայեն, ու իրենց օգնութեամբը դժուարին գործքերը կը դիւրինցընեն: Իրենց մտովն ու կաթովը մարդը կը կերակրեն, իրենց մորթովն ու բրդովը զինքը կը հագուեցընեն, ու ամէն տեսակ հարկաւոր ծառայութիւնը կ'ընեն: Թէպէտ եւ աս կենդանիներէն ոմանք մարդուս օգտակար չըլլալէն ի զատ փնասակար ալ են, բայց մարդս իրեն խելքովն անանկ ճամբաներ գտած է որ ինքը զինքն անոնց կատաղութենէն ու փնասակարութենէն կը պաշտպանէ, ու իրեն օգտակար կ'ընէ:

Կաթնատու կենդանիներէն մինչուկ հիմայ հազարի չափ տարբեր Տեսակ գտնուած ու ճանչցուած է, որոնք տասն ու մէկ կարգ կը բաժնուին:

ԿԱՐԳԻ Ա.

Կ Ա Պ Ի Կ Ն Ե Ր

Կապիկները ուրիշ ամէն կենդանիներէն աւելի կատարեալ կազմութիւն ունին, ու իրենց մարմնոյն թէ դրսի ձեւովն ու թէ ներսի կազմածքովը

մարդու շատ կը նմանին: Ասոնց երեսն ըստ մեծի մասին, մազ չունի, իսկ մարմիննին մազերով ծածկուած է, ականջնին մարդու ականջներու նման են, չորս անդամնին ալ ձեռք են, աչուրնին դէպ ի դուրս տնկուած է, վզերնին կարճ, ու մատուրնին ըստ մեծի մասին տափարակ ու շիտակ եղունգներով: Կապիկներուն շատերը պոչ չունին, ոմանք ալ նաեւ մարդու պէս կրնան շիտակ կեցած քալել: Գրեթէ ամէն կապիկները Այրեցեալ գօտիին տակը կ'ապրին ու հոն ծառերուն վրայ բնակելով պտուղներով կը կերակրին: Ասոնք բնութեամբ ճարպիկ ու խորամանկ, եւ ուրիշներուն ըրած գործքերուն հետեւող նմանող են:

Կապիկները շատ Սեռեր ու Տեսակներ կը բաժնուին, բայց ասոնց մէջէն գլխաւորները ասոնք են:

1. ԼՆԾՄԱՄԱՐԳ: Ասի ամէն կենդանիներէն աւելի մարդու շատ նմանութիւն ունի: Հինգ ոտքի չափ բարձր է, պոչ չունի, մարմինը՝ բաց ի երեսէն ու ձեռուրներէն, երկայն գոց կարմիր մազերով ծածկուած է: Կրնայ ըստ բաւականին շիտակ կեցած քալել, բայց շատ անգամ ձեռքը գաւազան մ'ալ կ'առնու: Թեւերը այնպէս երկայն են որ շիտակ կեցած ատենը գետինը կը հասնին: Ասի Պոռնէոյ կղզւոյն ու Գոչինչինա եւ Մալաքքայի մէջ կ'ապրի, ու հոն պզտիկ խմբեր եղած, բարձր լեռներու վրայ կը բնակի: Չինքը բռնելը՝ շատ դժուարին է ինչու որ շատ ուժով ըլլալուն՝ իրեն թըշնամոյն դէմ կը կռուի, ու քարերով ու գաւազաններով ինքը զինքը կը պաշտպանէ: Մարդիկներէ կը բռնուի, գերի կ'իյնայ նէ, շատ հեղ կ'ըլլայ, ու անոնց չափէ դուրս սէր կը ցուցնէ: Իր կերակուրը պտուղ, հաց, միս ու հաւկիթ է, ու միշտ ձեռքովը կ'առնու, բերանը կը տանի, կ'ուտէ, իսկ ջուրը ու ուրիշ տեսակ հեղանիւթները ամէն կենդանիներուն պէս գլուխը վար ծռելով կը ծծէ կը խմէ: Մարդիկներու հետ սեղան նստե-

լու ատեն մարդու պէս աթոռի վրայ նստիլ, ու պատառաքաղով ու դգալով կերակուր ուտել կը սովորի. նաեւ գաւաթով ալ իր ըմպելիքը խմելու գիւրաւ կը վարժի: Սեւ ջուր, թէյ եւ ուրիշ տեսակ ոգի ունեցող խմելիքը մանաւանդ կարմիր գինին իրեն շատ սիրելի է: Բայց աս կապիկը մինակ ուտելու եւ խմելու բաներուն մէջ չկրթուիր, հապա նաեւ ուրիշ մարդու գործքեր ալ ընելու կը վարժի ու շատ աջողակ է: Պատկեր 1:

2. ՏՐՈԳՂՈՒՄՆԵՐՈՅ ԿԱՊԻԿ: Ասի պոչ չունի, ու հինգ ոտքի չափ բարձր է. մարմինն երկայն, հասար, սեւ կամ թուխ մազերով ծածկուած: Շիտակ կեցած շատ աղէկ կը քալէ, միանգամայն շալակը ծանր բեռեր ալ կը տանի: Ասոր հայրենիքը Քոնկոյ ու Կուինէան է, հոն խումբ խումբ կ'ապրի, ու իրեն թշնամիներուն դէմ քրերով ու գաւազաններով կը կռուի: Երբ որ մարդիկներէն կը բռնուի գերի կ'իյնայ, մարդու պէս քալել, նստել, ուտել ու խմել կը սովորի: Պիւֆոն երեւելի բնախօսը աս կապկէն մէկ հատ ունէր, իրեն հրամայած ատենը, ծառայի մը պէս, սեւ ջրոյ գաւաթ կը բերէր, շաքար կը դնէր մէջը, թէյ կը լեցընէր ու քիչ մը պաղեցընելն ետեւ կ'առնուր կը խմէր: Աս կենդանիս չափէ գուրս հեղ էր. ամենեւին մէկու մը վնաս բան մը չըրաւ: Մարդիկները զինքը տեսնելու համար կու գային նէ, դիմացին կ'ելլէր ու թեւ թեւի անցընելով անոնց հետ մէկտեղ ժուռ գալու կ'երթար: Իրեն զգեստները որոնց շուտով վարժած էր. դիւաւորարար ինքն առանձին կը հագնէր. բայց որոնք որ ինքը չէր կրնար հագնիլ նէ ձեռքը բռնած իր բարեկամներուն կը տանէր որ իրեն օգնեն ու հագուեցընեն:

3. ԱՍՍՐԵԱԿ ԿԱՊԻԿ: Երկուք ու կէսէն մինչու կ'երեք ոտք բարձրութիւն ու վիզն ալ քսակ մը ունի, պոռալու որ ըլլայ նէ ասի կ'ուռի: Մորթին գոյնը մութ գեղին, մինակ երեսը մարմնոյ գոյն է:

Ասի հիւսիսային Ափրիկէի դիերը բազմութեամբ անտառներու մէջ կ'ապրի, ու շատ աջողակութեամբ ծառերու վրայ կ'ելէ: Իրեն կերակուրը պտուղներ ու տնկերն են. բայց նաեւ միջիւններ եւ ուրիշ միջատներ խիստ կը սիրէ. գետնէն քարեր կը վերցընէ մէկ դի կը գլտորէ, եւ անոնց տակը եղած միջատները կը բռնէ կ'ուտէ. իսկ թէ որ քարերը խիստ խոշոր ըլլան, ու մինակ չկրնար վերցընել նէ, իր ընկերներն ալ օգնութեան կը կանչէ: Միջիւններու բոյն ալ գտնէ նէ, ձեռօքը ծակը կը փորէ ու հողը կը խառնէ, միջիւններն իր ձեռքին վրայ լեցուելով, լեզուովը ձեռքին վրայէն կը մաքրէ կ'ուտէ: Աս կապիկը պզտի ձագ բռնուի նէ, մարդուս խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ, ու շատ զուարճալի ու ծիծաղելու բաներ կ'ընէ, նաեւ կերպ կերպ խաղեր կը սովորի. շատ տեղեր մանաւանդ Արեւելք աղքատ մարդիկ ասիկայ կը կրթեն, ու ետքը աս դիս ան դին խաղցընելով քանի մը ստակ կը վաստակին: Էգը իր ձագը խիստ կը սիրէ, ու վեց ամիս կաթով սնուցանելէն ի զատ, երկու տարիի չափ ալ քովէն չզատէր, կը կերակրէ զինքն ու կը հոգայ:

4. ՄՈՐՈՒՔԻՈՐ ԿԱՊԻԿ: Ասի կատուի մը չափ մեծ կ'ըլլայ, սեւ գունով է. երկայն, ճերմակ կամ սեւ մորուք մ'ունի, գլուխն ալ գորշ մազերով ծածկուած է. ետեւի ստուրներն առջեւիններէն խիստ երկայն են, անոր համար ալ շատ աղէկ կը ցատկէ: Աս կապիկը Սէյլոն կղզւոյն մէջ կ'ապրի, որուն բնակիչները կ'ընտանեցընեն զինքն ու զբօսանքի համար տներնուն մէջ կը պահեն: Ասի իր ճանչուորներէն մէկը կը տեսնէ նէ, շուտ մ'ուրախութեամբ վրան կը ցատկէ, ու սիրելով զանի, մասնաւոր ձայնով մը իր ուրախութիւնը կը յայտնէ: Իր առջեւը մէկը պզտի տղայ մը պագնէ ու սիրելու ըլլայ նէ, ինքն ալ կ'ուզէ նոյնն ընել. բայց ասոր ներհակը մէկը առջեւը պզտի տղայ մը ծեծելու ըլլայ, խիստ կը կատողի, ակռաները մէկ մէկու զարնելով, կատողութիւնը դրսէն ալ կը ցուցընէ,

ու կապուած չըլլար նէ, ծեծողին վրան կը յարձակի կը խածնէ:

5. ԼՆՌԻԾԱԿԱՊԻԿՆԵՐ: Ասոնք հասարակօրէն միջակ կատուի մը շափ մեծութիւն ունին, խումբ խումբ Ափրիկէի մէջ կ'ապրին, պարտէզներու եւ արտերու շատ փնասներ կու տան: Իրենց պոչը երկայն, քիթը բերանն ալ քիչ մը դէպ ի դուրս երկնցած է: Աս կապիկները մարդուս խիստ դիւրաւ կ'ընտանենան, ու իրենց կերպ կերպ ծիծաղական գործքերով շատ զուարճալի են: Էգերն իրենց ձագերը շափէ դուրս կը սիրեն, շարունակ կը պագնեն զանոնք ու իրենց լեզուովը կը լզեն կը մաքրեն. կաթէն կտրելէն ետեւ ալ, կերակուրը ծամելով բերաննին կու տան, կը կերակրեն, ու մեծ սիրով միշտ կը նային ու կը հոգան զանոնք: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

6. ԸՆԱԳԼՈՒԽ ԿԱՊԻԿՆԵՐ: Ասոնց քիթը բերանը շատ երկայն ու ճոթը կտրուածի պէս ըլլալով, դէմքերնին գրեթէ շան դէմքին կը նմանի: Ամէնն ալ պոչաւոր են: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնց շատը Ափրիկէ կ'ապրին, ու խիստ վայրենի ու փնասակար են:

ՀԱՄԱՐԻ ԸՆԴՈՒԹԻ ԿՊԻԿ: Աս կենդանւոյս գլուխը շան գլխուն նման, ու պոչն ալ երկայն է: Մորթին գոյնը գոց կանանչ է, բայց դէմքը ու ստուըները սեւ: Ասի Ափրիկէի մէջ կ'ապրի, գայլի մը շափ մեծ է, շատ կամաց քալուածք ունի, ու շիտակ երկու ոտքի վրայ կենալու համար ալ, գաւազանի մը կարօտութիւն ունի: Երբեմն ասի անանկ կը կատողի, մինչուկ կատաղութենէ կը սատկի: Պատկեր 2:

7. ԿՌՆՁՈՂ ԿԱՊԻԿՆԵՐ: Ասոնք իրենց զարհուրելի ու ահարկու ձայնէն, որն որ եղով չօծուած կառքի մը անիւներուն կռնչելուն նման է, աս անուամբ կը կոչուին: Ամէնն ալ պոչաւոր են. ու աս սեռին տակը շատ տեսակներ կան, որոնք խումբ

խումբ միատեղ կ'ապրին. ըստ մեծի մասին ծառերուն վրայ կը բնակին:

Կարօր կանչող կողմէ: Աղուէսի մը չափ մեծութիւն ունի: Մորթին գոյնը շէկ, բայց գլուխն ու պոչը մութ գունով է: Ասի խումբ խումբ բարձր ծառերու վրայ կը բնակի, ու մինակ ջուր խմելու համար վար կ'իջնայ: Արունները միշտ ծառերուն բարձր ճոթերուն վրայ կը բնակին: Աս կապիկներուն պոչը երկայն է, ծառերուն վրայ աս գիս անդին երթալու կամ վար վեր իջնալու ու ելլելու ատեն ձեռքի մը տեղ կը ծառայէ: Կերակուրնին տերեւներ, պտուղներ ու միջատներ են: Իսկ իրենց երգն, որ զարհուրելի բան մըն է, հասարակօրէն տաք օրերն առտուանց, ու իրիկուան դէմ կ'երգեն: Նախ ծեր արունները կը սկսին, ու ասոնց շուտով կ'ընկերանան էգերն ու ձագերը իրենց տկար ձայներովն: Աս զարհուրելի երգն, ատեն ատեն մէջ տեղերը պզտի միջոցներ թող տալով, ժամ մը միօրինակ կը տեւէ, ու շատ հեռու տեղերէն կը լսուի: Ասոնց միսը շնդիկները կ'ուտեն, ու ասկից աղէկ ու զօրաւոր արգանակ կը հանեն: Պատկեր 3:

ԿԱՐՔ Բ

2 2 2 1 4 6 5 1

Չղջիկները ուրիշ կենդանիներէն իրենց մեծ, բարակ ու լերկ մաշկովը կը տարբերին: Աս մաշկը առջեւի անդամներուն երկայն մատուրներուն մէջը, նմանապէս առջեւի ու ետեւի անդամներուն մէջ տեղը տարածուած է, ու ասով կրնան օդին վրայ թռչիլ: Ասոնց մարմինը մազերով ծածկած է: Իսկ իրենց կերակուրը միջատներ ու պտուղներ են:

1. ԹՈՒՉՈՂ, ՇՈՒՆ: Մարմնոյ մեծութիւնը տասը մատի չափ է, իսկ թեւերը տարածուելու ըլլան նէ, մէկ թեւին ճոթէն մինչուկ մէկալ թեւին ճոթը չորս սոր է: Մորթը մութ գունով է: Ասի

արեւելեան Հնդկաստանի կղզիներուն մէջ կը բնակի, ու բազմութեամբ ծառերուն վրայ պտուղներով կ'ապրի: Ասոր միւր կ'ուտուի: Պատկեր 4:

2. ՉՂՋԻԿՆԵՐ: Ասոնք ամենուն ծանօթ կենդանիներ են, որոնք երկրիս չորս դին տարածուած են, ու շատ տեսակներ ունին: Ասոնց մարմինը մկի մարմնոյն ձեւուն նման ու բարակ մազերով ծածկուած է: Մինակ գիշերը կը թռչին, իսկ ցորեկը մութ ու խաւար տեղեր ետեւի ոտուրներնուն վրայ կախուած կը պահուրտին: Իրենց կերակուրը գրւխաւորաբար միջատներ են: Ասոնք բոլոր ձմեռ կը քնանան, ու գարնան կ'արթննան:

Նոսրի 2 ղՋԻԿ: Թեւերը մէկ ճոթէն մէկալ ճոթը տասն եւ ութը մատ է: Մորթին կոնկի դին շէկ գունով, իսկ փորի դին բաց գորշ է, բայց ձագերը դոց մոխրագոյն են: Աս կենդանիս աշխարհքիս չորս դին տարածուած է, ու ամէն տեղ շատ կը գտնուի, ցորեկը հին շէնքերու մէջ, պատերու ծակերու ու ծառերու խոռոչներու մէջ կը բնակի. ու մինակ գիշերը դուրս կ'ելէ: Ասկից, ինչպէս ուրիշ ամէն չղջիկներէն ալ, հասարակ ժողովուրդը խիստ կը զախնայ. բայց ասի բոլորովին անվնաս կենդանի մըն է:

3: ԱՌՄՆԱՔԻԹ ՉՂՋԻԿ: Ասի իրեն ունեցած լուսնաձեւ քթէն ասանկ կը կոչուի: Թեւերը տասն ու երկուքէն մինչուկ տասն ու չորս մատ է: Մարմնոյն մեծութիւնը հասարակ մկի մը չափ է, ու գոյնը գորշ: Ասի ցորեկը մինակուկ քարահատներու մէջ կը բնակի:

ԿԱՐԳԻ Գ.

ՅԱՓՇՏԱԿԱՂ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Աս կարգին տակը գացող կաթնատու կենդանիները թէ սեռերով ու թէ տեսակներով շատ հարուստ են, ու ասոնք ամէնն ալ ուրիշ կենդանիներուն վրայ յարձակելով կը յափշտակեն ու

անոնց մտովը կը կերակրին: Ասոնց մարմինը խիտ մազերով ծածկուած է. առջևի ու ետևի ոտուրնին մեծ ճիրաններով է: Ասոնք երեք տեսակ ակոսաններն ալ ունին, այս ինքն Կտրող, Կողմնական, ու Աերջին ծայրի ակոսները. բայց Կողմնական ակոսնին շատ մեծ ու ճանկի ձևը են: Ծիծերնին փորերնուն վրայ է. ասոնք միշտ ամէն անգամուն շատ ձագեր կը ցկնեն. բայց ձագերնին ծնած ատենը կոյր ու առանց մազի են:

Օարհուրելի ու զորաւոր յափշտակող կենդանիները երկրիս պինտ տաք դիերը, գլխաւորաբար Ափրիկէի մէջ կը բնակին, ասոնց մէջէն ոմանք մարդուս ալ փնասակար են: Ասոնցմէ շատերը վայրենի ու ընտանութիւն չսիրող են, բայց կան ալ որ կ'ընտանենան ու մեզի շատ հարկաւոր ծառայութիւններ կ'ընեն, ինչպէս շունը եւ այլն: Ասոնց միւսը ընդհանրապէս գէշ է ու չ'ուտուիր, բայց իրենց մորթը շատ սքանչելի ու սուղ մուշտակ կ'ըլլայ:

Յափշտակող կենդանիներուն կերակուրը միօրինակ չէ. ոմանք մէկ տեսակ բան կ'ուտեն, ոմանք զանազան տեսակ. ասոնք իրենց տարբեր կերակուրներուն նայելով երկու ցեղ կը բաժնուին, Մսակեր ու Ճճիակեր:

Յ Ե Ղ Ա.

ՄՈՍԿՈՒ ՅԱՓՅՏԱԿՈՂ ԿԵՆՊԱՆՆԵՐ

Աս ցեղին տակը դացող կենդանիները շատ մեծ են, ակոսներնուն կազմածքն ամուր ու զորաւոր է, ու գլխաւորաբար մինակ թարմ (Բաղէ) միս կ'ուտեն, իսկ դի քիչ կ'ուտեն: Ասոնց ոտուրներն ըստ մեծի մասին հինգ հինգ մատերով ու ամուր եւ ծռած ճիրաններով են: Ասոնք Պատառող կամ Պիշատող կենդանիներ կ'ըսուին: Բայց աս կենդանիները դիւրաւ իմանալու եւ իրարմէ զատելու համար, աս ցեղն ալ չորս կը բաժնենք. Ա. Շան տե-

սակներ, Բ. Կատուի տեսակներ, Գ. Աքիսի տեսակներ, Դ. Արջի տեսակներ:

Ա.

Յան տեսակ Մասկերներ:

Ասոնց գլուխն երկնկեկ է, ու քթերնին բերաննին դուրս երկնցած, աղուաներնուն կազմածքն ամուր է, մատուրներուն ճիրանները հաստ, բութ ու անշարժ, իսկ պոչերնին երկայն է: Աս կենդանիներս խիստ շուտ վազող կենդանիներ են, հոտառութիւննին շատ սուր, կերակուրնին ալ կամ թարմ կամ հոտած միս է. բայց մարդիկներու ընտանենաննէ ամէն տեսակ ընդեղէններ ալ կ'ուտեն: Ասոնք ամէնն ալ կատաղութեան հիւանդութեան ենթակայ են:

1. Ասոնք առջեւի ոտուրնին հինգ հինգ ու ետեւի ոտուրնին չորս չորս մատեր ունին անշարժ ճիրաններով: Աղուաներնուն կազմածքը շատ ամուր է: Կողմնական աղուանին մեծ ու սրածայր են: Ասոնք ամէնն ալ արտաբոյ կարգի սուր ու զարմանալի հոտառութիւն մ'ունին:

2. Ճակատը կոր, ու պոչը դէպ ի վեր կռնկի դին ծռած ու դարձած է: Աս կենդանիս ուրիշ ամէն կենդանիներէն աւելի մարդուս վրայ մասնաւոր սէր մը կը ցուցնէ, ու մինակ ինքն է, որ աշխարհքիս ամէն դին իր տիրոջն ետեւէն կ'երթայ, ու ամէն տեղ անոր ուզածին զինքը կը յարմարցընէ, ու մինչուկ որ մեռնի նէ, հնազանդ ու հաւատարիմ կը մնայ: Ինքը կը պաշտպանէ մեր ստացուածները. որ իրեն երագութեամբը, զօրութեամբը ու զարմանալի հոտառութեամբը մեղի զօրաւոր պաշտպան ու օգնական մըն է ուրիշ կենդանիներուն դէմ: Իրեն հաւատարմութիւնը իրեն խելացութիւնն ու ճարպկութիւնը, ու իրեն զարմանալի հոտառութիւնն, որով միջոններով հեռու տեղ եղած իր տիրոջը բնակութիւնը կը գտնէ. ա-

սոնք ամենուն ծանօթ բաներ են, քիչ մարդիկ կը գտնուին որ ամենեւին ասոնց վրայ զարմանալի օրինակներ լսած չ'ըլլան:

Շուներ ուրիշ ամէն կենդանիներէն աւելի կատաղութեան հիւանդութեամբը կը հիւանդանայ. աս վտանգաւոր ու վախնալու հիւանդութեան բուն նշանները ընդհանրապէս ասոնք են: Նախ առաջին շուներ իրեն առջի ունեցած զուարթութիւնը կը կորսնցընէ, ամենեւին ոչ ուտելու, ու ոչ խմելու ակորժակ մը կը ցուցընէ: Հաջելը բոլորովին կը դադրի, կը կծկի կը պառկի: Նախ օտար մարդիկներուն վրայ կը յարձակի կը խածնէ, բայց ետքը բուն իր տէրն ալ կ'ուզէ խածնել: Ար սկսի աս դիսան դին վազել ուր որ գլուխը կը տանի նէ, ու ըրածը չգիտեր. ականջները կը կախէ ու պոչն ալ ետեւի երկու ոտքին մէջը կը քաշէ: Աչուրները կը սկսին խորունկնալ ու ներս երթալ, բերնէն դուրս կպչուն շողիքներ կը վազեն: Արչափ որ երկայն կը տեւէ աս կատաղութիւնն այնչափ աւելի վտանգաւոր կ'ըլլայ խածուածքը: Երբոր աս հիւանդութիւնը վերջի աստիճանը կը հասնի, քանի մը ժամուն մէջ շուներ կը սատկի:

Գայլ: Չորս ոտքի չափ երկայն, մորթին գոյնն ալ մուրթ է, մազոտ պոչը միշտ շիտակ դուրս տնկած կը տանի: Գիշերները ըստ մեծի մասին կը կծկտայ կամ կ'ոռնայ: Ասի Ասիայի ու Եւրոպայի մէջ կը գտնուի, բայց Եւրոպայի մէջ երթալով կը քիչնայ ինչու որ իրեն վնասակարութեանը համար, զինքը բոլորովին ջնջելու եւ վերցընելու, ամէն միջոցներ կը բանեցընեն: Ազին մկունքն այնպէս զօրաւոր են, որ պինտ մեծ ոչխարն ալ բերնովը վզէն խածնելով դիւրութեամբ կ'առնու կը տանի: Չիերը ու ասոր նման կենդանիները կից նետելով աս կենդանւոյս դէմ զիրենք կը պաշտպանեն, նոյնպէս արջառներն ալ իրենց եղջիւրներովը. բայց շատ անգամ պարապ է իրենց պաշտպանութիւնը, ինչու որ գայլերը բազմութեամբ մեկտեղ վրանին

կը յարձակին: Երբոր գայլերը կերակուր չեն գտներ եւ անօթութիւնը շատ կը ստիպէ, իրարու վրայ կը յարձակին ու մէկ զմէկ կ'ուտեն: Աս կենդանւոյս միւր չուտուիր. բայց մորթը մուշտակ կ'ըլլայ: Արնայ տասնուհինգ մինչուկ տասն եւ ութը տարիի չափ ապրիլ:

||-կէդոյն Գոյլ: Ասի գայլինման է, բայց անկից շատ պզտիկ ու պոչն ալ շատ կարճ է: Բազմութեամբ մէկտեղ Արեւելք կ'ապրի, իրեն բնակութեան համար գետնի մէջ խոռոչներ կը փորէ, ու խիստ շատակեր է, ինչ որ կրնայ ձեռք ձգել՝ կը յափշտակէ, բայց նաեւ դի ալ կ'ուտէ, անոր համար շատ անգամ մարդիկներուն գերեզմանները փորելով, անոնց մարմինները դուրս կը հանէ: Պատկեր 5:

Աշուէ: Ասոր քիթը բերանը սրածայր է, պոչը երկայն ու մազոտ, մորթին գոյնը մութ կարմիր, բայց պոչին ճոթը ճերմակ է: Աս կենդանիս Ասիայի, Եւրոպայի ու հիւսիսային Ամերիկէի մէջ կը բնակի, ու իրեն բնակութեան համար գետնի մէջ խոռոչներ կը փորէ, ու չորս դին վատ հոտ մը կը ձգէ: Իրեն մարմնոյն զօրութիւնը՝ իբրեւ պատուող կենդանի մը նայելու ըլլանք՝ շատ մեծ չէ, բայց իրեն խորամանկութիւնը ամէն ազգի մէջ առակ եղած է: Ասի բազեր, հաւեր, սագեր, նոյնպէս մկեր, նապաստակներ, կատուններ կը յափրշտակէ կը պատռէ, բայց նաեւ կերաս ու խաղող շատ սիրով կ'ուտէ: Ասի ալ ուրիշ շան տեսակ կենդանիներուն պէս կատաղութեան հիւանդութեամբ կը հիւանդանայ: Աղուէսին մորթը շատ սքանչելի մուշտակ կ'ըլլայ, ասոր համար ամէն կերպով զինքը բռնելու ետեւէն կ'ըլլան: Ասի ալ տասնուչորս մինչուկ տասնուեօթը տարիի չափ կրնայ ապրիլ:

2. ԻՌԲԵՆԻՆԵՐ ԿԱՄ ԲՈՐԵԱՆՆԵՐ: Ասոնք ոտուրնին չորս չորս մատեր ունին, իսկ գլուխնին խոշոր է, ակռաներնուն կազմածքը շատ ամուր, ու

կոնակնին կոր է: Ասոնք վզերնին ու կոնակնին վերէն վար բաշ մ'ունին, որն որ կատղած ատեննին շիտակ վեր կը տնկուի: Ասոնց երկու տեսակը ճանչցուած է:

Պիտի Բորէնի: Մարմնոյն մեծութիւնը մեծ կակ շան մը չափ, ու գոյնը գորշ է սեւ բծերով. աչուրները վայրենի ու գազանային նայուածք մ'ունին: Ասի Ափրիկէի մէջ ու Ասիայի տաք գաւառներուն մէջ կը բնակի. գիշերները բազմութեամբ մէկտեղ քաղաքներու եւ գեղերու մէջ կը մտնէ զանազան տեսակ կենդանւոյ դիեր ու մարդու մարմիններ գտնելու եւ ուտելու համար:

Շերտուր Բորէնի: Ասի գորշագոյն գեղին գունով ու սեւ շերտերով է: Ար բնակի հիւսիսային Ափրիկէի մէջ, ու իրեն ապրելու կերպովն առջի տեսակին շատ նման է: Պատկեր 6:

Կատուի տեսակ Մասկերներ:

Ասոնց գլուխը կլոր ու խոշոր է, քթերնին բերաննին կարճ, մարմիննին դիւրաշարժ, պոչերնին երկայն ու խիտ մազերով, ոտուրնին բարձրկեկ, մատուրներնուն ճիրանները սրածայր ու ըստ մեծի մասին շարժական, այսինքն ուղած ատեննին ներս կը քաշեն: Աս մասին տակը շատ տեսակ կենդանիներ կան, որոնք իրենց մարմնոյն ձեւերովն իրարու շատ կը նմանին, բայց իրենց մեծութեամբն ու գուներովն իրարմէ շատ կը տարբերին:

1. **ԿԱՏՈՒՆԵՐ:** Ասոնց գլուխը կարճ, ու քթերնին բերաննին կլոր է, լեզուին փուշ փուշ, առջևի ոտուրնին հինգ ու ետևի ոտուրնին չորս մատեր ունին շարժական ու սրածայր ճիրաններով: Ասոնք շատ արիւնդուշտ կենդանիներ են, իրենց որսը ցատկելով կը բռնեն: Աս կենդանիներէն շատը խիստ մեծ ու զօրաւոր են, ու մարդուս ալ վնասակար:

Վայրենի կոտորած: Երեք ոտքի չափ երկայնու-
թիւն ունի, մորթին գոյնը բաց թուխ է, բայց
գլխուն վրայ ու մարմնոյն երկու կողմերը սեւ շեր-
տեր կան: Պոչը խիտ մազոտ է, շրթունքներն ու
գարշապարները սեւ են: Ասի Եւրոպայի լեռնային
խիտ անտառներուն մէջ կը բնակի, բայց այնչափ
չատ բազմացած չէ, ինչու որ ամէն կողմն իբրեւ
վնասակար կենդանի մը կը հալածեն զինքն ու կը
սպաննեն: Իրեն կերակուրը մկեր ու ամէն տեսակ
թռչուններ են, բայց նապաստակներու ու եղնոր-
թըներու վրայ ալ կը յարձակի ու կը յափշտակէ:
Աս կենդանիս չափէ դուրս վախկոտ է, թեթեւ
վտանգ մ'ալ տեսնելու ըլլայ, շուտ մը ծառերուն
վրայ կը փախչի, ու հաստը ճիւղի մը վրայ այնպէս
կը պռակի ու կը տարածուի, որ հազիւ ու դժուար-
բաւ կը տեսնուի:

Բնորոշի կոտորած: Առջի Տեսակէն առաջ կու
գայ: Ամէն մարդ աղէկ գիտէ ու կը ճանչնայ աս
խաբեբայ ու խորամանկ կենդանիս. ան որ քիչ մը
առաջ ընտանի կ'երեւար ու կը շողքորթէր, մէյ
մ'ալ յանկարծ կը փոխուի ու սուր ճանկերովը կը
վնասէ: Ասի իր բնակած տեղերուն աւելի ընտա-
նութիւն ու սէր կը ցուցնէ, քան թէ մէջի բնա-
կող մարդիկներուն: Տասն ու մէկերորդ ու տաս
ու երկուերորդ դարուն մէջ աս կենդանիս Եւրո-
պա դժուարաւ կը գտնուէր, աղէկ ընտանի կատու
մը ան ատենները շատ ստակ կ'արժէր: Աս կեն-
դանիս չափէ դուրս մաքրասէր է, իր սիրելի կե-
րակուրը մկերն են, ու ասոնց ետեւէն ըլլալովն ու
զանոնք պակսեցրնելովը մեզի շատ մեծ օգուտ ունի:
Շատ մարդիկներ կան, որոնք բնութեամբ մաս-
նաւոր ատելութիւն մը ունին կատուին դէմ. կան
նաեւ շատ տկար կազմաճքով մարդիկներ ալ, որ
իրենց գտնուած խցին մէջ կատու մը մտնելուն
պէս կը մարին: Կատուները չափէ դուրս դիւրա-
շարժ ու զարմանալի կազմաճք մը ունին, տանիք-
ներուն վրայէն ու ուրիշ բարձր տեղերէն վար կ'իջ-

նան, ու քիչ մը կամ ոչինչ կը վնասին. բայց միշտ կը նային որ ինկած ատեննին ստուրներուն վրայ խնան: Կատուներուն Տիւանդուծիւններուն մէջէն ամէնէն աւելի վնասակար ու վտանգաւոր Տիւանդուծիւնը Կատաղուծեան Տիւանդուծիւնն է, աս ախտէն բռնուելու ըլլան, շատ վախնալու բան է, քովերնին ով որ երթալու ըլլայ, ու ինչ որ գրտնելու ըլլան կը խածնեն, ասոնց աս կատաղուծեան ախտը ըստ ամենայնի շներուն Տիւանդուծեանը կը նմանի, անոնց պէս աս ալ տարափոխիկ է: Կատու մը տան մէջ շատ քիչ կը կենայ, միշտ դուրսը դաշտերու վրայ ու անտառներու մէջ կը պրտըտի, զինքը աւելի տան մէջ կեցընելու համար, պէտք է ականջները կտրել, ինչու որ ականջները բաց ըլլալով, անձրեւի ու ցօղի ատեններ չկրնար տանիլ, հարկաւ ներս տան մէջ կը փախչի:

Աս ընտանի Կատուի տեսակին կը վերաբերի Անկիւրիայի մասնաւոր տեսակ Կատուն: Աս կենդանիս հասարակ ընտանի կատուէն մեծ ու երկայն մազերով է. մանաւանդ վզին վրայի մազերը շատ երկայն ու բարակ են:

Վաւեր: Երեք ու կէս ոտքի չափ երկայնուծիւն ունի, մորթին գոյնը կոնըկի դին գորշ կարմրագոյն է, փորին կողմը դեղին, ու թուխ բծերով. ականջներուն ճոթերը մէյմէկ փունջ սեւ մազեր կան: Հին ատենները աս կենդանիս բոլոր Եւրոպա տարածուած էր, բայց հիմայ մինակ հարաւային Ալպանեան լեռներուն վրայ կը գտնուի, ու ոչխարներու ու ուրիշ կենդանիներու հօտերու շատ վնասակար յափշտակող կենդանի մըն է: Շատ անգամ հանդիպած է որ մէկ գիշերուան մէջ քսան մինչուկ երեսուն ոչխար սպաննած է: Ասի կատուի պէս կը դարանի կը սըմքի, մէյ մ'ալ յանկարծ կը ցատկէ կենդանոյն վրայ ու շնչերակը խածնելով արիւնը կը ծծէ, ու կամ գլխաւորաբար մեծ կենդանիները վզէն ճիրաններովը կը բռնէ: Ոչխարներուն մինակ փորոտիքը ու քիչ մ'ալ գըլ-

խէն, վզէն, ու ուսէն կ'ուտէ. իսկ մնացածները
 [Թող կու տայ: Կատուի տեսակ կենդանիներուն
 մէջէն մինակ աս կենդանւոյս միսը շատ համով է,
 իսկ մորթը շատ սքանչելի մուշտակ կ'ըլլայ: Պատ-
 կեր 7:

Ինչ: Ասի մեծ շան մը չափ է, մորթը մութ
 դեղին է ու խիտ քովէ քով կ'ընդ պզտիկ սեւ բծե-
 րով: Կը բնակի հարաւային Ափրիկէի մէջ. կա-
 պիկներու, ձիերու ու ուրիշ կենդանիներու ետե-
 ւէն կ'ըլլայ, նոյն իսկ մարդուս ալ շատ վնասակար
 է: Ծառերու վրայ եւ կամ ուրիշ տեղեր կը դա-
 րանի, ու իր որսին վրայ ցատկերով կը բռնէ: Ան-
 դամ մը Հրուանդան բարի յուսոյ ըսուած տեղը
 երկու մեծ ինձ ու երեք ալ ձագեր մէկ գիշերուան
 մէջ, հարիւր ոչխոր սպաննեցին: Պատկեր 8:

Յիշու: Ընձի շատ նմանութիւն ունի, մար-
 մնոյն մեծութիւնն ալ գրեթէ անոր չափ է. մորթին
 գոյնը կոնրկի կողմս շիկակարմիր է, փորին դին
 ճերմակ, ու երկու կողմերը վեց ու եօթը կարգ
 վարդի ձեւ բծեր կան: Ափրիկէի, Ասիայի տաք
 դաւառներուն, ու արեւելեան Հնդկաստանի կղզի-
 ներու մէջ կը բնակի, ու իր ապրելու կերպովը ու
 կերակուրովը ընձի շատ կը նմանի: Աս կենդանիս
 պզտի ձագ բռնուելու ըլլայ կ'ընտանենայ, ու իր
 ահեղ ու վայելուչ շարժուածքովը մարդուս մեծ
 զուարճութիւն ու զբօսանք կը պատճառէ: Բայց
 այսպիսի բնութեամբ զօրաւոր ու պատառող գա-
 զանի մը հետ ընտանութիւն ընելը միշտ վտանգա-
 ւոր է:

Մեծիկէի Ինչ: Վեց մինչուկ եօթը ոտք եր-
 կայնութիւն ունի մորթին գոյնը կոնրկի կողմս շի-
 կակարմիր է, իսկ փորին դին ճերմակ ու խոտոր-
 նակ սեւ շերտերով, ու երկու կողմերը չորս կարգ
 աչքի ձեւ բծեր կան: Ասոր հայրենիքը հարաւային
 Ամերիկէն է. հոն գետերու քով եղած անտառնե-
 րուն մէջ, նոյնպէս ճախնային տեղեր բարձր բու-
 սած խոտերու ու եղեգներու մէջ կը բնակի: Եր

գլխաւոր որսը վայրենի ձիեր, եղջերուներ, ու հորթեր է, բայց ճախնային թռչուններ ալ կը բռնէ, նոյնպէս ձկեր ալ ջրին մէջէն աջողակութեամբ կը բռնէ դուրս կը հանէ: Եղերու ու ցլերու ան ատեն կը վնասէ, երբ որ շատ անօթի կ'ըլլայ: Վայրենի ու անմարդաբնակ տեղերը աս կենդանիս մարդիկներէն շատ կը վախնայ ու անոնց չվնասեր, բայց շէն տեղեր կամաց կամաց վախը մէկ դի թող տալով կը վարժի ու կ'ընտանենայ ու անոնց ալ կը սկսի վնասել, ու մէյ մը որ մարդու միսը կ'ուտէ ու համը կ'առնու, ուրիշ ամէն կենդանիներուն մտերէն վեր կը դասէ: Ասի չափէ դուրս ոյժ ունի, իր ձեռքէն փախչելը շատ դժուարին է, ինչու որ ջրի մէջ աղէկ կը լողայ, ու ծառերու վրայ ալ շատ աջողակութեամբ կ'ելլէ: Թէպէտ եւ այսպէս ահարկու գազան է, ի վերայ այսր ամենայնի զինքը շատ կերպով կը հալածեն ու կը սպաննեն: Ամենէն աւելի յանդուգն ու վտանգաւոր եղանակը որով զինքը կը սպաննեն, այսպէս է. որսորդ մը երկու շուն ու մէկ երկայն երկսայրի սուր մը մէկտեղ կ'առնու կ'երթայ կենդանւոյն դէմ ու կը գրգռէ, գազանը կատղելով վրան նետուելու ատեն, շուտ մը սուրը կողը կը խոթէ ու կը պառկըցընէ հոն: Այսպիսի կերպով հնդկաստանցի մը Պայատա քաղքէն, հարիւր հատէն աւելի սատկըցուց. բայց վերջապէս ինքն ալ ասոնցմէ մէկուն կերակուր եղաւ: Պատկեր 9:

Վ ԳԷ: Ութը մինչուկ ինը ոտք երկայնութիւն ունի, ու երկու մինչուկ երեք ոտք ալ բարձրութիւն. մորթին գոյնը կոնըկի կողմս շիկակարմիր է, իսկ փորին դին ճերմակ, կոնակը, վիզը ու ազդրներուն վրայ սեւ խոտորնակ շերտեր կան: Ասի արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կ'ապրի, ու յափշտակող կենդանիներուն մէջէն ամէնէն աւելի արիւնդուշտ, ահարկու ու զօրաւորն է: Թէ որ զօրաւոր թաթովը կենդանւոյ կամ մարդու մը մէյ մը զարնելու ըլլայ, զարկած տեղը հինգ մատ խորունկ

ներս կ'երթայ ու կը մեռցընէ: Փղերու, ու ձիերու վրայ կը յարձակի ու անոնց վրայէն մարդիկները վար կ'առնու կը յափշտակէ: Գետերու մէջ կը նետուի ու նաւակներուն մէջէն իր որսը կը յափշտակէ, նոյնպէս գոմէշներուն վրայ ալ կը յարձակի ու կը բռնէ, ու վաղելով կը քաշէ կ'առնու կը տանի: Վագրը աղէկ ուտելէն ու կշտանալէն ետեւ իր առջի ահարկութիւնը կը կորսընցունէ, շատ վախկոտ կ'ըլլայ ու մարդիկներէն կը փախչի, առանձին ու անմարդաբնակ տեղ մը կը փնտռէ, որպէս զի հոն հանդարտ կարող ըլլայ իր կերածը մարսել: Աս կենդանիս հասարակօրէն փղերով կ'որսան այսպէս. վարժեցուցած փղի մը կռնակը պզտի տնակ մը կը դնեն, ու ասոր մէջը հինգ կամ վեց որսորդներ կը մտնեն, իրենց աղէկ կրթած որսի շները փղին առջեւէն թող տալով, կը քալեն առաջ կ'երթան: Շները միշտ առջեւէն երթալով վագրը կը փնտռեն, փիղն ալ անոնց ետեւէն կ'երթայ, ու իր սուր հոտառութեամբը հեռուէն գազանին հօտը առնելով, կնճիթը վեր կը վերցընէ, պատրաստութիւն կը տեսնէ գազանին դէմ, ասով որսորդներն ալ կ'իմանան ու իրենք ալ պատրաստութիւն կը տեսնեն: Երբ որ վագրին կը մօտենան, գազանը աս յաղթանգամ կենդանին տեսնելուն պէս, բերանը կը բանայ, ճիրանները կը ցուցընէ, ու կը սկսի սաստիկ մռնչել, բայց փիղը առանց վախնալու աւելի իրեն կը մօտենայ ու շիտակ դիմացը կը կենայ: Աս ատեն կը սկսին որսորդները հրացաններով վագրը զարնել, թէ որ շուտով գետինը պառկըցընել չեն կրնար նէ, փիղը կնճրթովը գազանը կը բռնէ ու վեր վերցընելով գետինը կը զարնէ, ու ոտուրներով կոխկրտելով անմիջապէս կը սատկըցընէ: Աս որսորդութիւնը վտանգաւոր չէ. Բենգալացի մէջ բնակող անգղիացի խաթուններն ալ մէկտեղ կ'երթան: Անգամ մը այսպիսի որսորդութեան ատեն Անգղիացիին մէկը ըստ պատահման փղին վրայէն շիտակ վագրին կռնակը

ինկաւ, ասկից այնպէս մը վախցաւ գազանը՝ որ ան-
միջապէս փախաւ: Աագրը պզտիկ ձագ բռնուելու
ու պահուելու ըլլայ, մարդուս կ'ընտանենայ, մա-
նաւանդ իր տէրը ու պահապանը կը ճանչնայ ու կը
սիրէ: Պատկեր 10:

Ը-ի-ձ: Ասոր մարմնոյն մեծութիւնը վագրի
չափ է. մորթին գոյնը մուժ գեղին: Արուն գը-
լսուն ու վզին վրայ մեծ բաշ մը ունի երկայն ու
քիչ մը մուժ գունով մազերով: Էգը արուէն
պզտիկ է ու առանց բաշի, բայց երկուքին պոչն ալ
երկայն է ու ճոթը մազոտ: Առիւծին հայրենիքը
գլխաւորաբար Ափրիկէ է: Ասի իրեն փառաւոր ու
ահեղ կերպարանքին համար կենդանիներու թա-
գաւոր կը կոչուի: Կատուի տեսակ գազաններուն
մէջ ամենէն քիչ պատառող ու արիւնդուշտն է,
եթէ չգրգռուելու ըլլայ այնչափ կենդանիներ կը
սպաննէ, որչափ որ իրեն կշտանալու համար հար-
կաւոր է. բայց միշտ թարմ միս կ'ուտէ: Մարդիկ-
ներու վրայ ան ատենը կը յարձակի, երբ որ անօ-
թութիւնը զինքը շատ կը ստիպէ, բայց մէյ մը
մարդու մտի համն առնելու ըլլայ, Ամերիկէի ընձին
պէս ուրիշ ամէն կենդանիներուն մէկն վեր կը դա-
սէ: Յորեկները անտառներուն մէջ կը պահուրտի.
մինակ գիշերները դուրս կ'ելլէ իր որսին համար,
ու իր սոսկալի ու սարսափելի ձայնը անպատին
մէջ հեռու տեղերէն կը լսուի: Ասի իր որսը կա-
տուններուն պէս ցատկելով կը բռնէ: Չագ բռնու-
ելու ըլլայ, շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ մանա-
ւանդ իրեն տիրոջը՝ որ համարձակ գազանին քովը
կը մտնէ կ'ելլէ, ձեռքը բերնին մէջ կը խոթէ ա-
ռանց պզտիկ վնաս մը կրելու: Առիւծը քսան մին-
չուկ երեսուն տարի կրնայ ապրիլ: Առիւծին երախ-
տագիտութեան ու մեծասրտութեան վրայ շատ օրի-
նակներ կը պատմուին, բայց մենք ասոնց մէջէն ե-
րեք հատ մինակ երեւելիները ընտրելով պատմենք:
Պատկեր 11:

Խաչակրաց պատմութեան մէջ կը պատմուի,

որ քաջ գաղիացի աղնուական մը, պատերազմի պատճառաւ Պաղեստին գացած էր: Օր մը առանձին անտառի մը մէջէն անցնելու ատեն, խեղճ ու զորմելի ձայն մը լսեց. կարծելով աս վեհ աղնուականը որ մարդ մը կենաց վտանգի մէջ ինկեր է, եւ ուզելով ասոր օգնութեան հասնիլ, սիրտ ըրաւ անմիջապէս ձայնին ետեւէն գնաց: Բայց երբ որ տեսաւ մարդու տեղ մեծ առիւծ մը, որուն վրայ յաղթանդամ օձ մը պըլլուած անիկա կը խղդէր, վախէն պաղեցաւ մնաց. բայց վերջը ուզելով իր քաջութեամբը խեղճ կենդանին ազատել, սուրբ քաշեց, զարկաւ երկու կարեց օձը ու ասանկով ազատեց առիւծը: Ան ատենէն ի վեր ընկերացաւ երախտագէտ կենդանին իր բարերարին, ու ընտանի շան մը պէս հետը ամէն տեղ գնաց, իր կատաղութիւնն ու գազանութիւնը միայն ան ատենը ցուցուց, երբ որ իր բարերարին վնաս մը պիտ'որ ըլլար: Նոյնպէս պատերազմի մէջ ալ իրեն իբրեւ օգնական մը քովը կեցաւ, օգնութիւն ըրաւ:

Արբ որ յաջողութեամբ պատերազմը լմընցաւ, ու քաջ աղնուականը կենդանիովը մէկտեղ կ'ուզէր նաւ մը տնել հայրենիքը դառնալ, ամէն ճամբորդներն ալ ընդդիմացան, ու չուզեցին կենդանին նաւին մէջ առնուլ, ուստի պարտաւորեցաւ առիւծը ծովեզորը մնալ: Բայց հաւատարիմ կենդանին տիրոջը իրմէն բաժնուիլը տեսնելով, սկսաւ սաստիկ մոնչել, պոռալ, ու ասով չչատանալով ինքը զինքը ծովը նետեց, սկսաւ լողալով նաւուն ետեւէն դալ. բայց վերջը զօրութիւնը կտրելով տկարանալով ալիքներուն մէջ խղդուեցաւ:

Վրորենտիայի Մեծ Դուքսը պարտէզ մը ունէր, որուն մէջը առիւծներ, ուրիշ զանազան տեսակ կենդանիներ կը պահէր: Օր մը առիւծին մէկը, ինչպէս չգիտցուիր փախաւ քաղաքը եկաւ. ժողովուրդը սոսկալով փախչող փախչողի եղանակ աս փախչողներուն մէջէն կնիկ մը գիրկը զաւակ

փախչելու ատեն, նեղը մտնելով գրրկէն զաւակը վար ձգեց: Առիւծը տղան բռնեց. ամէն տեսնողները, Հիմայ խեղճ տղան պատառ պատառ ընէ ու կըլէ պիտի, կ'ըսէին: Մայրը սրբտին գութէն ետ դարձաւ, առիւծին ոտուրները ինկաւ, սկսաւ պոռալ, լալ ու զաւակը ուզել: Մեծասիրտ առիւծը մօրը լալէն ու ցաւէն շարժելով, քիչ մը վերջը տղան գետինը դրաւ, առանց վնաս մը ընելու հեռացաւ անկից:

Ատեն մը Աոնտոն քաղաքը աղուոր ու մեծ առիւծ մը բերած էին ժողովրդեան ցուցնելու համար. բայց ով որ կ'ուզէր աս առիւծը տեսնել, ստակ պիտի վճարէր. իսկ թէ որ մէկը ստակ չունէր նէ, պէտք էր որ կատու մը կամ շուն մը եւ կամ ուրիշ կենդանի մը առինձին պարգեւ բերէր: Չար մարդ մը, որ ոչ ստակ, ոչ կատու, ոչ շուն մը ունէր, եւ աս աղուոր առիւծը տեսնել ալ շատ կը բաղձար, երթալու ատեն ճամբուն վրայ աղուոր պզտիկ ու սիրուն շուն մը տեսաւ, բռնեց տարաւ առիւծին առջեւը նետեց, ու ասանկ անիրաւ կերպով առիւծը տեսնալու բաղձանքը կատարեց:

Իսկ խեղճ պզտի կենդանին սկսաւ վախնալ դողդրղալ ահարկու գազանին առջեւը, ու խել մը ատեն սրբտին վախէն աս դիս ան դին վազելէն ետքը, առիւծին առջին պատկեցաւ, լեզուն դուրս հանած, ոտուրները վեր վերցընելով սկսաւ աղաչել առիւծին որ իրեն բան մը չընէ: Ահհանձն առիւծը խղճաց խեղճին վրայ, շուտ մը իր քովը առաւ, ու առանց ամենեւին վնաս մը ընելու սկսաւ հետը խաղալ, ու քանի մը ժամ անցնելէն ետեւ այնպէս բարեկամացաւ ու ընտանեցաւ խեղճին հետ որ առանց անոր՝ ամենեւին բերանը բան դնել չէր ուզեր: Իսկ պզտի կենդանին առիւծին վրայ կ'ելլէր, կը խաղար կը վազվրուտէր ու անոր վրայ կը քնանար ու մինչուկ որ մեռաւ նէ քովէն չգատուեցաւ: Երբ որ կերակուր ուտելու կ'ըլլային, պզտիկ շունը ուրիշ շներուն պէս կ'ուզէր որ բոլոր կերա-

կուրը ինքը առնու. ոտուրները կերակուրին վրայ կը դնէր, թող չէր տար իր բարերարին, կը հաջէր ու երեսը կը ցատկէր: Բայց մեծասիրտ կենդանին, որ ասանկ բաները բանի տեղ չէր դնէր, ամէն անգամուն շուտով ետ կը դառնար ու կը հնազանդէր իր պզտի սիրելոյն: Երբ որ առիւծը քնանալ կ'ուզէր, պզտիկ չարաճըճիկը չէր թողուր, վրան կ'ելէր, կը ցատկէր կը ցատկըռտէր, կը վազէր, կը հաջէր, ոտուրներովը գլուխը կը քերէր, ականջները կը քաշէր ու քիչ մ'ալ կը խածնէր. բայց առիւծը հանդարտ կեցած ամէն ըրածին կը հաւնէր:

Երբ որ աս պզտիկ շունը սատկեցաւ. ո՛հ առիւծին ըրածը, ինչպէս կը մոնչէր, կը պոռար կը կատողէր, ոտքովը սատկած կենդանին աս դիս ան դին կը դարձընէր, կ'ուզէր բռնի արթընցընել ու կենդանացընել: Բայց երբ որ տեսաւ որ ամէն բան պարապ է, ալ աւելի սկսաւ սաստիկ մոնչել ու պոռալ, ոչ կերակուր կերաւ ու ոչ ջուր խմեց. ոտուրներովը իր սիրելոյն մարմինը կը բռնէր կուրծքին վրայ կը դնէր: Հինգ օր այսպէս անցընելով, հինգերորդ օրը գլուխը իր պզտի սիրելի բարեկամին մարմնոյն վրայ դրած, ինքն ալ սրբտին ցաւէն սատկեցաւ:

Բեշկ մշկոյի տեսակներ.

1. Բեշկ մշկոյ: Ասոնք հետահաններուն շատ նման են: Ասիայի, մանաւանդ Հնդկաստանի ու Ափրիկէի մէջ կ'ապրին. թռչուններու բոյները կ'աւրեն կ'ապականեն, ու թռչուններ կ'որսան: Մատուրներնուն ճիրանները կէս մը կրնան ներս քաշել: Ետեւի ոտուրներնուն մէջ տեղը ասոնք բուշտ մը ունին, որուն մէջը անուշ հոտով եղոտ հիւթ մը կայ որ Մուշկ կ'ըսուի, ու ասի զանազան տեսակ հոտաւէտ օժանելիք շինելու կը գործածեն:

Լ. Բ. Բ. Բ. Բեշկ մշկոյ: Երեք ոտքէն աւելի եր-

կայնութիւն ունի, մորթին գոյնը գորշ է, ու սեւ խոտորնակ շերտերով, պոչին վրայ սեւ գծէ օղակներ կան, ու կոնըկին մէջ տեղը վերէն վար բաշի մը պէս մազեր ունի: Ասոր հայրենիքը Հարաւային Ափրիկէ է: Պատկեր 13:

2. **Հեռահաններ**: Ասոնց մարմինը երկայն բարակ է. քթերնին ու բերաննին սրածայր, ոտուրնին կարճ, մատուրնին կէս մը մաշկով իրարու հետ միացած են: Ասոնք հասարակօրէն լճերու ու ջրերու քով կ'ապրին, ու տկար կենդանիներու վրայ կը յարձակին կը յափշտակեն:

Հեռահան: Հասարակ կատուէն քիչ մը մեծ է. մորթին գոյնը գորշ կարմիր է, պոչը երկայն ու սեւ մազերով փունջ մ'ունի: Ասոր հայրենիքը Եգիպտոս է, ու իրեն սիրելի կերակուրը կոկորդիլոսին հաւկիթներն են, բայց նաեւ մկեր, երկակենցաղներ ու ուրիշ տեսակ պզտիկ կենդանիներ ալ կ'ուտէ: Ասոր համար կը զրուցեն որ կոկորդիլոսին մարմինը կը մտնէ ու կը սպաննէ. բայց առասպել է: Պատկեր 12:

Արխի տեսակ Սրակերներ:

Ասոնց մարմինը բարակ ու երկայն է, քթերնին բերաննին ըստ մեծի մասին սրածայր, պոչերնին երկայն ու մազոտ, ոտուրնին կարճ: Քալելու ատեննին մինակ մատուրներնուն վրայ կը կոխեն, գարշապարնին գետին չդպչիր:

1. **Առններ**: Ասոնք երկայն բարակ մարմնով են. քթերնին բերաննին սրածայր, ոտուրներնին կարճ, ու ամէն մէկ ոտուրնին հինգ հինգ մատեր ունին, իսկ պոչերնին երկայն ու մազոտ:

Առն: Պզտիկ դիւրաշարժ ու բարակ մարմնով սիրուն կենդանի մըն է. մարմնոյն մեծութիւնը եօթը մատի չափ է, իսկ մորթին գոյնը շառագոյն է. բայց փորը բաց գունով ու վիզը

Ճերմակ: Ասի դաշտերու մէջ կանաչ տեղեր, գետնի տակ ծակերու մէջ կը բնակի, մկերու ու խլուրդներու ետեւէն կ'ըլլայ, ու անոնցմէ շատ կը սպաննէ, ասոր համար մեզի շատ օգտակար կենդանի է:

Սղիքի Ա+ի: Առջի տեսակէն քիչ մը մեծ է, մորթին գոյնը ամառը շոռագոյն, ձմեռը ճերմակ, բայց պոչին ճոթը միշտ միօրինակ սև է, չփոխուիր: Իրեն գոյնը աշնան վերջերը փոխուիլը ու ճերմկնալը գիւղականներուն ձիւներուն մօտենալը կը գուշակէ կ'իմացընէ: Ասի առջի տեսակին գտնուած տեղը կ'ապրի ու անոր պէս արիւն խմող է: Ասոր ձմեռւան մորթը շատ սքանչելի մուշտակ կ'ըլլայ: Պատկեր 14:

Սղիքի Ա+ի: Մորթին գոյնը հասարակօրէն դեղին է, աչուքները կարմիր վարդի գոյն: Աս կենդանիս Ափրիկէէն առաջ եկած է. բայց հիմայ Եւրոպայի մէջ ալ տարածուած է, ու աներուն մէջ կը պահեն: Հին ատենները Հռոմայեցիները ասի մասնաւորապէս Ափրիկէէն բերել տուին Սպանիայի համար, որպէս զի ասով՝ ան կողմերս սաստիկ շատցող ու շատ վնասներ տուող ճագարները քիչցընեն. ինչու որ աս կենդանիս ճագարներուն պինտ մեծ թշնամին է. ուր որ զիրենք գտնէ, կը բռնէ ու արիւննին կը ծծէ, անոր համար իրմէ շատ կը վախեն: Որսորդները՝ ճագարներու որսորդութեան մէջ աս կենդանիս կը գործածեն, ու ասոր ձեռօքը կը բռնեն աս կերպով: Հասարակօրէն երկու վայրենի աքիս, ու ուռկաններ կ'առնուն կերթան անտառներու մէջ, ուր որ ճագարները մէկտեղ կը բնակին, ան կողմը կը պաշարեն, ու կերպ կերպ ձայներով ճագարները վախցընելով իրենց ծակերուն մէջ կը փախցընեն. յետոյ ան կողմս մեծ ուռկանով կը շրջապատեն կը գոցեն, ու ճագարներուն բնակած խոռոչներուն պղտիկ ծակերը գոցելով, ու մեծ ծակերու առջեւն ալ պղտիկ ուռկաններ դնելով, վայրենի աքիսները մեծ ծակերէններս թող կու ասն: Ճագարները իրենց թշնամոյն հո-

տը առածնուն պէս շուտ մը դուրս կը վազեն կու գան ու ծակերուն առջեւը լարուած ուռկաններուն մէջ կը բռնուին. Աս որսորդութիւնը հոկտեմբերէն մինչուկ փետրուար կը տեւէ: Ապրենի աքիսը հասարակօրէն տներուն մէջ ճերմակ հացով ու կաթով կը սնուցանեն: Պատկեր 15:

Եւրոպայի Առի: Մէկ ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի. մորթին գոյնը թուխ է, բայց երկու կողմերս դեղին, բթին, բերնին, ու ականջներուն վրայ ճերմակ բծեր կան: Նստոյ տեղին բուշտ մը ունի ու անոր մէջէն սաստիկ գարշելի հոտ մը դուրս կը ձգէ կը տարածէ: Ասի գիշերային կենդանի մըն է, որ գաղտուկ տներու մէջ կը մըտնէ ու շատ հաւեր, աղանիներ, ճագարներ կը սպաննէ արիւննին կը ծծէ: Աս կենդանիս հասարակօրէն թակարդով կը բռնեն: Իրեն մորթը երկայն ատեն դէշ հոտելուն համար քիչ կ'արժէ: Չափ բռնուելու ըլլայ՝ կ'ընտանենայ:

Կռու: Ասի միջակ կատուի մը չափ մեծութիւն ունի, ու ժանտահոտ աքիսին պէս ալ գարշելի հոտ մը կը տարածէ: Մորթին գոյնը շոռագոյն է, բայց վիզը ճերմակ: Քաղաքներու ու գեղերու մէջ կը բնակի, ու մինակ գիշերները կ'երթայ իր որսը որսալու համար. հաւնոցներու մէջ մեծ վնասներ կը գործէ, որչափ որ կրնայ կը մեռցընէ. շատ կը հանդիպի որ տաս ու երկու մինչուկ քսան հատ մեռցընէ, ու շատ անգամ մինակ արիւննին կը ծծէ: Հաւկիթները միայն ակոսյովը կը ծակէ, ու ան պղտիկ ծակէն մէջինը կը ծծէ կ'ուտէ:

Բնիկ-Կռու: Ասի առջինէն քիչ մը մեծ է, ու վիզը դեղնակեկ: Անտառներու մէջ ծառերու խոռոչներու մէջը կ'ապրի, ու թռչուններուն ու իրենց հաւկիթներուն ետեւէն կ'ըլլայ: Մորթը շատ սքանչելի մուշտակ կ'ըլլայ. անոր համար ալ շատ սուղ կը ծախուի:

Սոսի: Ասոր մորթին գոյնը թուխ է, գլուխը ու վիզը մոխրագոյն ու ճերմակ բծերով: Սի-

բերիայի մէջ կը բնակի, իրեն սուղ ու սքանչելի մորթին համար որսորդները շատ ետեւէն կ'իյնան: Ասոր որսորդութիւնը ձմեռան սաստիկ ձիւնոտ եղած ատենը կ'ըլլայ, թէպէտ եւ շատ դժուարին ու վտանգաւոր է, բայց մորթն ալ աղէկ վաստակ կը բերէ: Սիբերիայի արեւելեան կողմերը գտնողները սամոյրին որսորդներն եղան, ասոնց ձեռքը յայտնուեցան ան կողմերը:

2. **Դանդախոս անասուններ:** Ասոնք գետինը փորելու յարմար երկայն ճիրաններ ունին, որոնցմով երկրին մէջ խոռոչներ կը փորեն: Իրենց կերակուրը պզտիկ կաթնատու կենդանիներ, թռչուններ, հաւկիթ ու մեղը է. իրենցմէ գարշելի ու վատ հոտ մը դուրս կը հանեն:

Հասարակ Դանդախոս անասուն: Աստուի մը չափ մեծ է, երկայն ու մութ մազերով, կոնրկին վրայ ձերմակ երկայն շերտեր ունի: Պոչը փրնջի պէս մազոտ է: Նստոյ տեղին մեծ բուշտ մը ունի, որուն մէջը գարշահոտ հեղուկ մը կը ժողվուի, կենդանին աս հեղուկը իր ետեւէն պնդող թշնամիներուն վրայ կը սրբսկէ: Հիւսիսային Ամերիկէ կ'ապրի, ու ան տեղի բնակիչներուն երբեմն տունը մըտնալով իրենց վնասներ կու տայ: Պատկեր 16:

3. **Չքային սամոյրներ:** Ասոնց գլուխը քիչ մը հաստ ու խոշոր է, քթերնին սրածայր չէ, կըտրուածի պէս է. մարմիննին կարծ մազերով, մատուրներնին մաշկով իրարու հետ միացած են:

Հասարակ Չքային սամոյր: Երեք ոտքի չափ երկայնութիւն ունի. մորթին գոյնը կոնրկի կողմը գոց մոխրագոյն է, իսկ շրթունքները, երեսը ու փորին կողմը ձերմակ: Ասի գետերու մէջ կ'ապրի ու շատ աղէկ կը լողայ. իր կերակուրը ձուկ է, բայց շատ անօթի եղած ատենը՝ երկակենցաղներ ալ կ'ուտէ: Աս կենդանիս բունելը դժուարին է, զգայարանները շատ սուր ու միանգամայն երագրնթաց ըլլալուն համար:

Մոտային Սամոյր: Ասի վեց ոտքի չափ երկայ-

նութիւն ունի, ու ծովի մէջ կ'ապրի. մորթը սեւ գունով է, ու թաւ կերպասի պէս փայլունութիւն ունի, ու խիստ սուղ մուշտակ կ'ըլլայ: Պատկեր 17:

Արջի տեսակ Մասկերներ:

Աս մասին կենդանիները մէկալ երեք մասին տակը գացող կենդանիներէն անով կը զատուին, որ ասոնք քալելու ատեննին մինակ մատուրներնուն վրայ չեն կոխեր, հապա իրենց բոլոր գարշապարովը գետինը կը կոխեն կը շօշափեն, ու ասոր համար ալ Գարշապարներն վրայ +աւել կենդանիներ կը կոչուին: Ասոնց կերակուրը թարմ միս, ծառերու պտուղներ ու նաեւ ուրիշ տրնկեր են: Հիւսիսային կողմերը ասոնք ձմերուան ատեն գետնի տակ կը քնանան:

1. Արջեր: Ասոնք մեծ կենդանիներ են անձոռնի ու անձեւ մարմնով, կարճ պոչերով, հաստը ու զօրաւոր անդամներով: Ետեւի ոտուրներնուն վրայ կեցած շատ աղէկ կրոնան քալել: Ակռաներնուն կազմաձքը տրնկեր ալ ուտելու շատ յարմար է. հասարակօրէն աս կենդանիները տրնկեր ուտելով կ'ապրին, ու մինակ կարօտութեան ատեն կենդանիներու վրայ կը յարձակին ու կը յափշտակեն: Ասոնց մարմինը խիտ մազերով ծածկուած է: Երկրին մէջ խոռոչներ կը փորեն ու անոնց մէջը իրենց համար բնակարաններ կը շինեն. ցուրտ գաւառներու մէջ բոլոր ձմեռ առանց բան մը ուտելու քնանալով կ'անցընեն:

Հասարակ Արջ: Չորս մինչուկ հինգ ոտքի չափ երկայնութիւն ունի. մարմինը երկայն, վար կախուած ու մութ գունով մազերով ծածկած է, բայց ծերութեան ատեն աս մազերը մոխրագոյնի կը դառնան: Ասի բոլոր Եւրոպայի բարձր լեռներուն վրայ ու մեծ անտառներուն մէջ, նաեւ Ասիայի մեծ մասին մէջ կը բնակի. առանձին կ'

պրի, ու բոլոր օրը կը հանգչի կը նստի, մինակ
 գիշերները կ'երթայ իր կերակուրը փնտռելու, որն
 որ հասարակօրէն պտուղներ ու արմատներ են բայց
 նաեւ կենդանիներ ալ: Աս կենդանին շատ զօրա-
 ւոր է, ոչխարներու, այծերու, նաեւ արջառներու
 ու ձիերու վրայ կը յարձակի, ու կոնակնին
 կը ցատկէ կ'ելլէ, առջեւի զօրաւոր թաթը
 անոնց վզին կը զարնէ, ու ճիրաններովն ու ակոս-
 ներովը խեղճ կենդանիները կը փարատէ: Մար-
 դիկներուն վրայ ան ատեն կը յարձակի՝ երբ որ
 գրգռուելու ըլլայ, կամ երբ որ անօթութիւնը
 զինքը սաստիկ կը տանջէ: Բայց իրեն սիրական կե-
 րակուրը մեղոն է. ասի ձեռք ձգելու համար վար-
 պետութեամբ մը մագլելով բարձր ծառերուն վրայ
 կ'ելլէ, որոնց վրայ վայրենի մեղուները փեթակ կը
 դնեն, ու աւելի սիրով յանձն կ'առնու ու թող-
 կու տայ որ մեղուները քիթը, բերանը, լեզուն
 ծակծրկեն, քան թէ ինք իր կերակուրէն զրկուի:
 Մրջիւններ ալ շատ կը սիրէ, ասոր համար ամէն
 կողմն, ուր որ մրջիւններուն բոյն կը տեսնէ, հո-
 ղը տակն ու վրայ կ'ընէ, լեզուն մէջը կը խոթէ.
 երբ որ մրջիւնները լեզուին վրայ կը լեցուին, ան
 ատեն լեզուն ներս կը քաշէ, ու կը կըլլէ: Գէպ
 ի ձմեռուան ատեն շատ գէր կ'ըլլայ. կը մըտնէ այ-
 րի մը կամ ծառի խոռոչի մը մէջ, կամ ինքը իրեն
 գետնի տակ խոռոչ մը կը փորէ, ու մէջը տեքիւ-
 ներով ու մամուռներով կակուղ անկողին մը կը
 պատրաստէ, ու անոր վրայ կը պառկի, բոլոր ձմեռ
 կը քնանայ: Ասի խիստ վնասակար յափշտակող
 կենդանի մը ըլլալուն, ամէն կողմս կը հալածուի:
 Միսը շատ համով է, ու թաթերը շատ տեղ ա-
 խորթահամ կերակրոյ մը պէս կ'ուտեն, իսկ մոր-
 թը մուշտակի համար կը գործանեն: Աս կենդանին
 ձագ բռնուելու ըլլայ շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ.
 ու կաքաւել ալ կը սովորի: Արնայ դիւրութեամբ
 ետեւի ոտուրներուն վրայ կենալ. ու չընտանեցած

ալ գրեթէ միշտ ետեւի ոտուրներուն վրայ կեցած՝
թշնամիներուն դէմ զինքը կը պաշտպանէ:

ՂԵՐՄԻ ԱՐՉ: Ասի առջի տեսակէն իրեն երկայն ու նեղ գլխովն ու բարակ ու ճերմակ մազերովը կը զատուի: Ըինգ մինչուկ ութը ոտքի չափ երկայնութիւն, չորս ոտքէն ալ աւելի բարձրութիւն ունի: Սառուցեալ ծովին եզերքը կը բնակի, սառոյցներուն մէջ իրեն խոռոչներ կը փորէ, ձկերու, բայց մասնաւորապէս փոկերու ետեւէ կ'ըլլայ, կը հալածէ, ու շատ հեղ ասանկ հալածելով իրեն բնակած տեղէն հարիւրաւոր ժամեր հեռանալով կը քալէ կ'երթայ սառոյցներուն վրայ: Այսպէս կ'երեւայ ու կը կարծուի որ աս արջը ձմեռը քնանալով չանցընէր: Եզը հասարակօրէն երկու ձագ կը բերէ, ու շատ սիրով ու հոգով կը նայի: Թէ որ չգրգռուի, մարդուն ամենեւին վնաս մը չտար, բայց ասոր հակառակ երբ որ մարդ վրան կը յարձակի զինքը բռնելու համար, շատ կատաղութեամբ կը կռուի ու զինքը կը պաշտպանէ, ու մարդը՝ որչափ որ մեծ ու զօրաւոր ըլլայ, դիւրութեամբ բերնովը կը խածնէ կ'առնէ ուրիշ տեղ կը տանի: Ասոր միսը Գրէօնլանդիայի բնակիչները կ'ուտեն, իսկ մորթը իրենց մուշտակ կը շինեն: Պատկեր 18:

2. **ՄՈՒԱՅՈՂ ԱՐՁԵՐ:** Ասոնք գիշերային կենդանիներ են, ու արջերու շատ կը նմանին, բայց գիւրաշարժ մարմնով են: Իրենց մարմնոյն մեծութիւնը հազիւ գորշուկի մը չափ է, պոչերնին չափաւոր երկայն ու խիստ մազերով:

ԷՆՏԵՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԷԻ ԼՈՍՊՅՈՂ ԱՐՉ: Մորթին գոյնը գոց մոխրագոյն է, բայց փորին վրայ աւելի բաց է, աչուրներուն վրայ ճերմակ շերտեր ձգուած են: Ասի հիւսիսային Ամերիկէի մէջ կը բնակի. իր կերակուրը միս, հաւկիթ ու պտուղներ է, բայց զարմանալի բնութիւն մը ունի աս կենդանին, ինչ որ կ'ուզէ ուտել, նախ ջրին մէջ կը լուայ, անոր

Համար ալ Լուսացող կ'անուանուի: Ասի դիւրաւ կ'ընտանենայ մարդիկներուն: Պատկեր 19:

3. ԳՈՐՇՈՒԿՆԵՐ: Ասոնց մարմինը լեցուն է, ու կարծր մազերով ծածկուած. առջեւի ոտուքներնին գետինը փորելու յարմար ամուր ու զօրաւոր ճիրաններ ունին:

Հարկէ գուրս ծոյլ ու գիշերային կենդանի մըն է, կարծ ոտուքներ ունի, ու կամաց կամաց կը քալէ: Պոչին տակը բուշտ ունի, որուն մէջէն եղատ ու գարշահատ հեղանիւթ մը դուրս կը հանէ: Ասի երկու ոտքի չափ երկայնութիւն ունի. մորթին գոյնը կոնըկի կողմը գոց մոխրագոյն է, փորին կողմը սեւ, գլուխը կարմիր, աչուքներուն վրայ սեւ շերտեր ձգուած են: Եւրոպայի, Ասիայի ու հիւսիսային Ափրիկէի մէջ կը գտնուի, բոլոր օրը իրեն փորած խոռոչին մէջ կը քնանայ, իրիկունը ուշ առեմն դուրս կ'ելլէ իր կերակուրը փնտռելու, որն որ մըկեր, գորտեր, օձեր, ճճիներ ու որդեր է, բայց նաեւ զանազան տեսակ պտուղներ ալ կ'ուտէ: Աշնան առեմները շատ եղատ կ'ըլլայ, ու ցուրտը սկսելուն պէս ձմերուան քուն կը մըտնէ: Իրեն մորթին ու եղին համար՝ որսորդները շատ ետեւէն կ'ըլլան զինքը բռնելու, իր բնակած խոռոչին առջեւը կը դարանին, կամ նոյն խոռոչը կը փորեն ու զինքը դուրս կը հանեն: Փետրուար ամսոյն մէջ էգը երեք մինչուկ հինգ ձագ կը բերէ. որոնք մինչուկ աշուն մօրերնուն քով կը մնան: Թէ որ ասի ձագ բռնուելու ըլլայ, դիւրաւ կ'ընտանենայ, բայց մարդուս դուարձութիւն կամ զբօսանք մը չպատճառեր, ինչու որ միշտ կը քնանայ, ու այնչափ ապուշ կենդանի է ալ որ իր պահապանը հազիւ ճանչնալ կը սովորի: Պատկեր 20:

4. ԱՏԱԿԵՐՆԵՐ: Ասոնք իրենց մարմնոյն կազմածքովը գորշուկին շատ կը նմանին: Պոչերնին միջակ երկայնութեամբ ու շատ մազոտ է:

Երկու մինչուկ երկուք

ու կէս ոտքի չափ երկայնութիւն ունի, մորթը
թուխ շագանակի գոյն է: Հիւսիսային ցուրտ գա-
ւառներուն մէջ կը բնակի. դաժան ու անգութ
կենդանի մըն է. ծառերու ու ժայռերու վրայ կը
դարանի, ու արագընթաց եղջերուներն իրեն առ-
ջեւէն անցնելու ատեննին, շուտ մը վզերնուն վրայ
կը նետուի, ու այնչափ կը սխմէ որ խեղճ կեն-
դանիները տկարանալով՝ շունչերնին կը հատնի,
գետինը կ'իյնան: Պատկեր 21:

Յ Ե Ղ Բ

ՃՃԻԱԿԵՐ ԵՆՓԾՏԱԳՈՂ ԿՆՆԻՆԵՐԵՐ

Ըստ՝ք առջի ցեղին կենդանիներէն շատ պրզ-
տիկ են, իրենց քիթը երկայն ու դուրս տնկուած
է: Շատերը գետնի տակ ծակեր կը փորեն կը բա-
նան, ու անոնց մէջը կը բնակին, ու մինակ ճճիներ
ու որդեր ուտելով կ'ապրին:

1. ՈՋՆԻ: Ծանօթ կենդանի մըն է, գրեթէ
մէկ ոտքի չափ երկայնութիւն ունի, կոնքի կողմն
կարճ ու սրածայր փշերով կամ խոշերով ծած-
կուած է. իսկ փորին կողմն մազոտ է. բռնուելու
փտանգի մէջ խնալու ըլլայ, շուտ մը կը կծկի
գնդակի պէս կը ըլլայ: Ասի անտառներուն մէջ
կ'ապրի, իր կերակուրը ճճիներ են, բայց մկեր ու
պտուղներ ալ կ'ուտէ: Չմեռը բոլորովին քնանա-
լով կ'անցընէ: Իրեն միսը կ'ուտուի, իսկ փշոտ մոր-
թը հին ատենները վուշ եւ ուրիշ ասոր նման կը-
տաւեղենի նիւթեր սանտրելու կը գործածէին:

2. ԽԱՌԻՐԴ: Մէկ թիղ երկայնութիւն ու-
նի, իր մորթը բարակ ու փայլուն մազերով, ու
թուխ կապուտակ գունով է: Գետնի տակ առջեւի
լայն ոտուրներովը ծակեր կը փորէ կը բանայ, ու
անոնց մէջը կը բնակի. իր կերակուրը ճճիներ ու
անձրեւի բոտոտներ են: Ասոր ականջը չափէ դուրս
սուր է. իսկ ասոր հակառակ աչուրները այնպէս
պզտիկ են, որ շատ քիչ կը տեսնէ, բայց բոլորո-

վին կոյր չէ, ինչպէս հասարակօրէն կը կարծուի: Խլուրդին գլխաւոր թշնամիները նախ մարդիկներ են, որոնք ամէն կերպով կ'աշխատին իրեն տուած վնասներուն համար, արմատը ջնջել վերցընել. երկրորդը արագիլն է, որ կը դարանի, ու խլուրդը գետինը փորելու ատեն մէկանց վրան կը յարձակի, կտուցը փորուած հողին մէջ խոթելով կը բռնէ, ու ողջ ողջ կը կլէ, իսկ երրորդը աքիսն է, որն որ խլուրդին բուն բնակարանը կը մտնէ ու հոն կը բռնէ զինքը: Ճերմակ գունով խլուրդներ ալ կը գտնուին, բայց ասոնք շատ քիչ են:

3. ԱՐԲԱՔԻԹ ԻԿԵՐ: Ասոնք պզտիկ կենդանիներ են, քթերնին սրածայր, աչուրներնին պզտիկ, պոչերնին երկայն ու քիչ մազերով: Մարմիններուն երկու կողմն մազերնուն տակը մէյմէկ պզտիկ բըշտեր ունին, որոնց մէջը որոշ ժամանակներ մէկոյ նման հոտող հիւթ մը կը ժովուի, ասոր համար է որ շները ու կատուները՝ զասոնք կը սպաննեն բայց չեն ուտեր: Ասոնք գետնի տակ ծակերու մէջ կ'ապրին, կերակուրնին ճճիներ ու որդեր են:

ԱՐԲԱՔԻԹ ԻԿԵՐ: Երկուք ու կէս մատ երկայնութիւն ունի, մորթին գոյնը կոնրկի կողմն մութ գորշ է, իսկ փորին կողմն մոխրագոյն: Ամուր դաշտերու, անտառներու ու պարտէզներու մէջ կ'ապրի, բայց ձմեռը տներու մէջ ալ կը գտնուի: Աս մուկը ձիերը խածնելով, իրենց տեսակ մը հիւանդութիւն կը պատճառէ կ'ըսեն. բայց ասի խօսք է:

ԱՐԲԱՔԻԹ ԻԿԵՐ: Կաթնատու կենդանիներուն մէջ ամէնէն պզտիկն է, երեք քառորդ մատի չափ երկայնութիւն ունի: Ռուսաստանի ու Սիբերիայի մէջ կը գտնուի: Բայց ինչ տարբերութիւն ու ինչ զանազանութիւն աս փոքրիկ կաթնատու կենդանւոյն ու յաղթանդամ փղին մէջ. առջինը հազիւ վաթսուն ցորեն կը կշռէ. իսկ մէկայլը տասն ու վեց ոտքի չափ բարձրութիւն ու եօթանասուն կենդինարէն աւելի ծանրութիւն ունի:

Կ Ա Ր Գ Գ

ՔՍԱԿԱՒՈՐ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Վրեթէ աս կարգին վերաբերող ամէն էգ կենդանիներուն ծծերը ետեւի ոտուրներնուն մէջ տեղն են, ու մեծ կաշիէ քսակով մը ծածկուած են. քսակին բերանը դէպ ի առջեւի կողմն է. ասոր մէջը նոր ծնած ձագերը որոնք դեռ կատարեալ կազմութիւն չունին, ծնած վայրկեաննին անմիջապէս կը մտնեն, ու հոն կը մնան կաթով կը սնանին, մինչուկ որ քիչ մը մեծնան: Բայց նաեւ մեծնալէն ետքն ալ ամէն անգամուն երբ որ վտանգ մը կ'ըլլայ, շուտ մը կը փախչին ասոր մէջը կը մտնեն:

Աս հասարակ յատկութենէս ի զատ քսակաւոր կենդանիները ուրիշ կողմանէ իրարու քիչ նման են, մանաւանդ թէ իրենց մարմնոյն ձեւովն ու իրենց կերակրովը իրարմէ շատ կը տարբերին: Ոմանք բուն մսակեր յափշտակող կենդանիներ են, ոմանք ալ ճճիներ կ'ուտեն, իսկ ոմանք տրնկեր ուտելով կ'ապրին: Ամէնն ալ մինակ Ամերիկէի տաք գաւառներու մէջ, նոր Հոլանդիայի մէջ, ու արեւելեան Հնդկաստանի քանի մը կղզիներու մէջ կ'ապրին: Աս կարգս շատ սեռեր ու տեսակներ չունի:

1. ԿԱՆԳՈՒՐՈՄՆԵՐ: Ասոնք զարմանալի կազմածքով ու ձեւով կենդանիներ են, ետեւի ոտուրներնին շատ երկայն է, իսկ առջեւիներն ալ այնպէս կարճ, որ շատ դժուարաւ չորս ոտքով կրնան քալել, բայց հեռու աղէկ կը ցատկեն: Ասոնք շատ Տեսակներ կը բաժնուին որոնք նոր Հոլանդիայի մէջ կ'ապրին, խոտերով կը կերակրին, ու ան երկրին պինտ մեծ կենդանիներն են:

Մեծ Կանգուրու: Ասի մինչուկ հինգ ոտքի չափ բարձր է, ու պոչը երկայն, մորթին գոյնը կոնրկի կողմը գորշ է, իսկ փորի դին ճերմակ: Ասի նոր Հոլանդիայի պինտ մեծ կաթնատու կենդանին է. անցած դարուն վերջերը նոր գտնուեցաւ

ու հիմայ Եւրոպայի մէջ ալ կ'աճի կը բազմանայ: Իր երկայն ետեւի ոտուըններովը կրնայ տասն ու երկու մինչուկ տասն ու հինգ ոտքի չափ հեռու ցատկել. բայց հասարակօրէն միշտ նստած կը տեսնուի, ու պոչը իրեն նեցուկի տեղ կը ծառայէ: Էգը մինակ մէկ ձագ կը բերէ, որ ծնած ատենը մէկ մատ երկայնութիւն ունի, ու ետքը մօրը քսակին մէջը կը մեծնայ: Բայց հասարակօրէն ասի այնչափ մեծնալու ալ ըլլայ, որ կարող ըլլայ իր կերակուրը, որն որ խոտ ու տերեւ է, ուտել, միշտ կը բաղձայ մօրը քսակին մէջ մտնել: Բնազնին մը կը պատմէ, թէ ես աչօքս Լոնտոն պարտեզի մը մէջ, ուր որ ողջ կենդանիներ կը պահէին, շատ անգամ տեսայ մեծ ու չափահաս ձագ մը, որ իր մօրը քսակէն գլուխը դուրս հանած մայրը խոտ կերած ատենը ձագն ալ մէկտեղ կ'ուտէր: Աս կենդանւոյս մնին համար կ'ըսեն թէ շատ համով է, իսկ մորթը նոր Հոլանդիայի բնակիչները զգեստ կը շինեն: Պատկեր 22:

2. ՎՍԱԿԱՆՈՐ ՄԵԾ ՄԿԵՐ: Ասոնց քիթը բերանը սրածայր է, ետեւի ոտուըններնուն բթամատը լայն ու դուրս ծռած պռակած է, պոչերնին երկայն ու առանց մազի, ու մարմիննին խիտ մազերով ծածկուած է: Կը բնակին Ամերիկէի մէջ, տգեղ, ու կզերուն պէս ալ գիշերային, առանձին ապրող ու յափշտակող կենդանիներ են: Ասոնցմէ շատերը գարշելի կը հոտին:

Ս ԷՐԷՆԻՆԻՅԷ ԲՈՒՆՈՐ ՏԵԾ ԴՈՒՆ: Կատուի մը չափ մեծութիւն ունի, մորթին գոյնը գորշ է: Կը բնակի բոլոր Ամերիկէի մէջ ու գիշերները գաղտուկ տներուն մէջ կը մտնէ, հաւեր կը յափշտակէ, ու անոնց հաւկիթները կը ծծէ կ'ուտէ: Էգը շատ անգամ մինչուկ տասն ու վեց ձագ կը բերէ, ու աս ձագերը ծնած ատեննին հազիւ ցորենի հատի մը չափ ծանրութիւն ունին. բայց յետոյ մօրերնուն քսակին մէջ կ'աճին, ու անոր մէջը այնչափ կը կենան, մինչուկ որ բաւական ու չափաւոր մեծնան:

Աս կենդանին գարշահոտ ջրվաթոպը իր թշնամի-
ները կը հալածէ կը փախցընէ, ու անոնց ձեռքէն
զինքը կը պաշտպանէ: Պատկեր 23:

Անհիշան հոսի: Մեծ մկի մը չափ մեծութիւն
ունի, ու գրեթէ մարմնոյն ձեւն ալ անոր կը նմա-
նի. մորթին գոյնը՝ կոնրկին գին գոց դեղին, փո-
րին կողմն ճերմակ է: Ասի Աուիանա կ'ապրի, էգը
մէկ անգամուն հինգ վեց ձագ կը ցկնէ ու խիստ
կը սիրէ ու կը հոգայ զանոնք. երբ որ վտանգ մը
կը տեսնէ, շուտ մը ձայն կ'ուտայ ձագերուն, որոնք
անմիջապէս իր քովը կը ժողվին, ու մօրերնուն
կոնակը ելլելով իրենց պզտի պոչերը անոր հաստ
ու մեծ պոչին վրայ կը պլլեն, որպէս զի մայրերնին
վազելով փախչելու ատեն, վրայէն վար չիյնան:
Պատկեր 24:

Կ Ա Ր Ք Ե

ԿՐԾՈՂ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Աս կենդանիներս կզակնին երկ երկու մեծ
սուր Ատրող ահուաներ ունին, իրենց կերակուրը
կրծելով կ'ուտեն, ու անոնցմով կարծր մարմիններ
ալ, ինչպէս փայտեր ու ծառի կեղեւներ, կը կրծ-
ծեն կ'ուտեն: Ետեւի ոտուրներնին առջեւիններէն
երկայն են ու ամէն ոտուրներնին ըստ մեծի մասին
հինգ մատեր ունին: Արծող կենդանիներէն ոմանք
ծառերուն վրայ կ'ապրին, ոմանք երկրի վրայ, ոմանք
ալ գետնի տակ կամ շէնքերու մութ խորշերու
կամ ծակուկներու մէջ: Իրենց կերակուրը զանա-
զան տեսակ տրնկեր է: Ասոնցմէ շատերը պզտիկ
կենդանիներ են:

1. ԱՎԻՒՐՆԵՐ: Գլուխնին լայն է, աչուրնին
դուրս տնկուած ու շատ սիրուն. պոչերնին երկայն
ու խիստ մազոտ: Ասոնք խաղացող ուրախ ու սի-
րուն կենդանիներ են, ծառերուն վրայ կ'ապրին,
ու անոնց պտուղներովը կը կերակրին: Ասոնցմէ
շատ տեսակներ կան:

Հասարակ Սկիզբ: Ասոր ականջները վեր տընկուած են, ու ճոթերը մէյմէկ պզտիկ փունջ մազեր կան: Եւրոպայի անտառներուն մէջ կ'ապրի, շատ աջողակութեամբ մագլելով ծառերուն վրայ կ'ելէ, ու դիւրութեամբ մէկ ճիւղէն մէկալ ճիւղ կը ցատկէ: Պզտիկ ձագ բռնուելու ըլլայ, շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ: Եւրոպայի կողմերը զուարճութեան ու զբօսանքի համար ասկից աներուն մէջ շատ կը պահեն:

Թիւրք Սկիզբ: Ասի առջեւի ոտուրներէն մինչուկ ետեւի ոտուրները լայնկեկ մորթ մը ունի, որն որ թող չտար զինքը որ վար կ'ընայ, ու անով մէկ հեռու ծառէն մէկալ հեռու ծառ աղէկ կը ցատկէ: Աս տեսակը առջինէն քիչ մը պզտիկ է, ու հիւսիսային Եւրոպայի կողմերը, բայց գլխաւորաբար Սիբերիայի ու հիւսիսային Ռուսաստանի մէջ կը բնակի: Պատկեր 25:

2. ԼՆՈՒՆԵՏ: Հասարակօրէն մեծ մկի մը չափ է, մորթին գոյնը կոնըկի կողմը գորշ է, իսկ փորին դին ճերմակ, պոչը երկայն ու խիստ մազոտ ու ճոթը փընջի պէս: Եւրոպայի տաք կողմերը լեռնային գաւառներուն մէջ կը բնակի, շատ աջողակութեամբ ծառերուն վրայ կ'ելէ, ու ծառերու խոռոչներուն մէջ բոյն կը շինէ, ու անոր մէջը բոլոր ձմեռ կը քնանայ: Պատկեր 26:

3. ԼՆԳՆԵՆ ՄՈՒԿ: Ասիկայ ճագարի մը չափ մեծութիւն ունի, գլուխը մեծ է, ճակատը լայն, ոտուրները կարճ, պոչը կարճ ու մազոտ, մորթին գոյնը կոնըկի կողմը թուխ կարմիր է, իսկ փորին դին գեղին գորշ: Ասի խումբ խումբ Ալպեան բարձր լեռները գետնի տակ խորունկ ծակերու մէջ կ'ապրի. ծակերը ինքը կը փորէ, ու չոր խոտերով կը լեցընէ կը գոցէ, որպէս զի ձմեռը անոնց մէջը քնանայ: Հոկտեմբերին Ալպեան մկերը կը սկսին աս ծակերուն մէջը քնանալ, ու գրեթէ մեռածի պէս կ'ըլլան, կը պաղին ու փայտ կը դառնան, թէ որ մէկը զասոնք խորունկ վիրաւորելու ըլլայ, քիչ

մը կամ ոչինչ կը զգան: Իսկ գարնան ասպրիլին վերջերը նորէն կ'արթըննան, ու բոլոր ամառը գրեթէ միշտ զոյգ զոյգ իրենց ձագերովը մէկտեղ կ'ապրին: Առաւօտանց դէմ կանուխ աս կենդանիներէն մեծերը իրենց ծակերէն դուրս կ'ելլեն կերակրոյ համար. բայց շատ վախկոտ են, քիչ մը ձայն լսելուն պէս շուտ մ'իրենց ծակերու մէջ կը փախչին: Կերակուր ուտելու ատենին շատ անգամ գլուխին վեր կը վերցընեն աս դիս ան դին կը նային կը քննեն, եթէ որ մէկը մէջերնէն վտանգ մը տեսնելու ըլլայ, այնպէս կը պոռայ ու սուր կը սուլէ, ու այնպէս ալ շուտով ամէնը մէկտեղ կը փախչին որ որսորդները չեն կրնար հասնիլ ու զարնել: Ասոնց միսը աշնան շատ եղուտ է, ու գրեթէ խողի մսի պէս համով է: Հելուետիա Ալպեան հովիտներու բնակիչները կ'ապխտեն ու այնպէս կ'ուտեն: Աս կենդանիները դիւրաւ կ'ընտանենան, նաեւ թըմբկով ու սրընգով կաքաւել ալ կը սորվին: Պատկեր 27:

4. ՍԿԵՐ: Ասոնք հասարակ ու ծանօթ կենդանիներ են. իրենց շատակերութեամբը, որ ամէն գտածնին կը կրծեն կ'ուտեն ու կ'ապականեն, մարդիկներուն շատ մեծ վնասներ կու տան: Բայց բնութեան արարչապետը ասոնց տուած վնասները, ու իրենց չափէ դուրս բազմանալը արգելելու համար, իրենց թշնամի ու հալածիչ դրաւ կատունները, շներն, աղուէսներն, աքիսներն, ու ուրիշ շատ յափշտակող թռչուններ ալ: Ասոնք շատ տեսակներ կը բաժնուին, որոնցմէ երեւելիներն ասոնք են:

Չրային Մեծ Բոն: Հինգ մատ երկայնութիւն ունի. մորթին գոյնը թուխ է: Զրերու քով կը բնակի, ջրին մէջ կը լողայ, ու ձախնային տեղեր գետինը կը փորէ արմատներ գտնելու համար:

Ինքանի Մեծ Բոն: Երկրիս ամէն կողմը տարածուած է, ու ամէն մարդ աղէկ գիտէ ու կը ճանչնայ աս վնասակար կենդանիս: Տաք գաւառները կ'ըսեն բուն իրեն գլխաւոր բնակութեան տեղերն

են, ու ան կողմերը այնչափ կը շատնայ կը բազմանայ, որ ան գաւառներուն պատիժ մը կրնայ ըսուիլ: Ընտանի մեծ մկերը հաւի եւ ուրիշ ասոր նման կենդանիներու ձագերուն ու ճագարներու վրայ կը յարձակին ու կը սպաննեն. շատ անգամ ալ եղոտ խողերուն կոնակը կ'ելլեն կը կրծեն, ու ձիերու ոտուրներուն ըղունգներն ալ կ'ուտեն: Ասոնք չափէ դուրս կատաղի են, երբ որ վտանգի մէջ իյնալու ըլլան, ալ աւելի կը կատղին, ու շատ անգամ ալ կատուներու հետ դիմացէ դիմաց կը կուռին: Երբեմն երբեմն աս դիս ան դին շատ մեծ մկեր գտնուեցան, որոնք իրենց պոչերովը իրարու հետ այնպէս կպած ու մեծցած էին, որ հազիւ ու դժուարաւ կը բաժնուէին. ասոնք ինչ պատճառաւ Թագաւորք մեծ մկերու կոչուեցան չգիտցուիր: Բնագնիները շատ աշխատեցան ասոնց իրարու հետ կպչելուն պատճառը իմանալու, բայց բուն իրն այսպէս կ'երեւայ: Մեծ մկերու ձագերը շատ կը պչուն պոչեր ունին ու մի եւ նոյն բնին մէջ իրարու վրայ ու քովէ քով պառկելով, շատ անգամ կը հանդիպի որ պոչերնին իրարու հետ կը կպչին ու այնպէս մնալով, յետոյ դժուարաւ կը բաժնուին: Էգը տարւոյն մէջ շատ անգամ կը ցկնէ, ու ձագերուն վրայ մեծ սէր ունի:

Թագաւորք մեծ մկէն քիչ մը աւելի մեծ է: Իր բուն հայրենիքը Պարսկաստան ու արեւելեան Հնդկաստան է, բայց տասն եւ ութերորդ դարուն մէջն ան կողմերէն Եւրոպա ալ տարածուեցաւ: Ասի ուր որ երթաց, ան տեղերէն հասարակ մեծ մկերը կը հալածէ ու կը ցրուէ, բայց ասով մեծ օգուտ մը չընէր, ինչու որ ինքն ալ անոնց պէս շատակեր է:

Տան մկէն: Մորթին գոյնը գորշ է, մինակ փորին կողմս ճերմակ: Աս մուկը ամէն տներուն մէջ հասարակ է, չափէ դուրս կ'աճի կը բազմանայ, ու շատ վնասներ կու տայ: Բայց միշտ վախի մէջ կ'ապրի, միօրինակ ականջներն աս դիս ան դին կը շար-

ժէ, կը նայի, ու ձայն մը լսելու, կամ վտանգ մը տեսնելու ըլլայ, շուտ մը կը փախչի:

Վարչութեան հոս: Ասոր մորթին գոյնը գորշ կարմրագոյն է: Ագարակներու մէջ գետինը ծակեր կը փորէ, ու անոնց մէջը կը բնակի, նաեւ ան ծակերուն մէջ ձմեռուան համար ալ ցորեն կը ժողվէ կը պահէ: Երբեմն ասի խիստ կ'աճի կը բազմանայ, ու մեծ վնասներ կը գործէ:

Վարչութեան հոս: Հինգ կամ վեց մատ երկայնութիւն ունի գեղին ու սեւ գունով: Նորվեգիայի ու Նապոնիայի լեռներուն վրայ կը բնակի, ու իրեն զարմանալի ճամբորդութեան պատճառաւ, որ երբեմն աշնան ատենները կ'ընէ, շատ երեւելի է: Երբոր ճամբորդութեան ժամանակը կու գայ, աս մկերը հազարներով մէկտեղ կը ժողվին, մեծ գնդեր կ'ըլլան, յետոյ ասոնք երկու կամ երեք թիղ լայնութեամբ շիտակ ու երկայն կարգեր կը բաժնուին. ամէն մէկ կարգին մէջ քանի մը կանգուն միջոց թող տալով, ու այսպէս լեռներէն վար կ'իջնան, ու ճամբան առջեւին հանդիպած ամէն տեսակ խոտերը կ'ուտեն. միօրինակ կարգաւ շիտակ կը քայլեն, ամենեւին չեն շեղիր, մինակ երբ որ առջեւին ժայռ մը գայ, ան ատենը քովէն կը շեղին կ'երթան, իսկ ուրիշ ինչ որ առջեւին հանդիպելու ըլլայ, թէ գետ ըլլայ, թէ լիճ ըլլայ, ամենեւին չեն նայիր շիտակ կը կտորեն կ'անցնին: Ասոնք վախկոտ կենդանիներ են, բայց վտանգի մէջ դէմ կը դնեն ու որչափ որ կրնան իրենք զիրենք կը պաշտպանեն, նոյնպէս կարգերնին ամենեւին չեն շփոթեր ու իրարմէ չեն բաժնուիր, թէպէտեւ իրենցմէ շատերը կը սատկին, բայց անոնց տեղը ամենեւին պարապ չեն թողուր, շուտ մը ետեւինները առաջ գալով անոնց տեղը կը լեցընեն: Աս ճամբորդութեան պատճառաւ ասոնցմէ շատերը զանազան տեսակ յափշտակող կենդանիներու ու թռչուններու կերակուր կ'ըլլան, շատերն ալ կը սատ-

կին. իսկ մնացածները գարնան նորէն ետ կը դառնան ու բոլոր աս դին աս դին կը ցրուին: Պատկեր 28:

5. ԳԵՐՄԱՆՆԵՐԻ ՄՈՒԿ: Ասիկայ երբեմն պզտիկ կատուի մը չափ մեծ կ'ըլլայ, մորթին գոյնը կոնկրի կողմը գոց կարմիր է, իսկ փորին վրայ ու երկու կողմերը սեւ՝ ճերմակ բծերով: Հիւսիսային Գերմանիայի աւազուտ ու կաւոտ կողմերը կը բնակի. շատ կը բազմանայ ու մեծ մլնասներ կու տայ: Ազակներուն երկու կողմերը ներսի դիէն մեծ քսակներ ունի, որոնց մէջը ցորեններ կը ժողվէ կը պահէ, ու գետնի տակը իր բնակարանը կը տանի: Երկու Գերմանիայի մկեր ճամբան իրարու հանդիպելու ըլլան, կզակներնուն քովը ունեցած քսակներնուն մէջի եղածները կը պարպեն, ու կը սկսին իրարու հետ այնպէս կռուիլ՝ որ հասարակօրէն մէկը կռուին մէջ կը սատկի, ու մէկալ յաղթողին կերակուր կ'ըլլայ. նոյնպէս թէ որ շատերը մէկտեղ արկեղ մը մէջ դրուելու ըլլան, այնպէս կատու-թեամբ մէկզմէկ կը փարատեն, որ մինակ մէկ հատ կը մնայ: Աս կենդանիս թէպէտ եւ պզտիկ, բայց խիստ կատաղի է, ամենեւին չվախնար. երբ որ մարդ մը կամ կենդանի մը վրան յարձակելու ըլլայ ամենեւին չփախչիր, մինչուկ իրեն վերջի շունչը կը կռուի: Էգը տարին երկու անգամ՝ չորս մինչուկ տասն ու վեց ձագ կը ցկնէ, ու երեք շաբաթ զանոնք հոգալէն ետքը բոլորովին կը թողու:

6. ԿՈՒՂԲ ԿԱՄ ԿԱՍԳՐԻՈՍ: Աս կենդանիս այնչափ մարմնոյն կազմածքովը զարմանալի չէ, որչափ իրեն ապրելուն կերպովն ու վարպետական գործքերովը: Մարմնոյն երկայնութիւնը երկուք ու կէս մինչուկ երեք ոտք է. գլուխը լայն, աչուրները պզտիկ, ու խորունկ ներս գացած, ականջները կարճ ու կլոր, ակռաները սուր ու ամուր են. կրունակը կոր է, ու ետեւի ոտուրներուն մատերը մաշկով իրարու հետ միացած են, պոչը տափարակ ու թեփերով ծածկուած: Մորթին գոյնը գոց կարմիր է. բայց նաեւ սեւ ու դեղին գունով ալ կը գըտ-

նուի, ճերմակ գունով շատ քիչ է: Ասոր տեսու-
 թիւնը, հոտառութիւնը, նոյնպէս լսողութիւնն ալ
 խիստ սուր է: Զրի մէջ շատ լաւ կը լողայ, ու պոչը
 ղեկի տեղ կը գործածէ: Կուղբերը միատեղ ընկե-
 րութեամբ գլխաւորաբար հիւսիսային Ամերիկէի
 գետերուն մէջ կ'ապրին, իսկ Եւրոպա շատ քիչ կը
 գտնուին: Ասոնք ջրին մէջ իրարու օգնելով զար-
 մանալի ու վարպետական բնակարաններ կը շինեն
 աս կերպով: Նախ առաջին անանկ տեղ մը կը փրն-
 տուն որ ուռի ծառերով կամ ուրիշ թփերով, ու
 րոնք գետին քովերը կը բուսնին, շուք ըլլայ, ու
 ան տեղւոյն մօտերը տերեւոտ ծառերով անտառ-
 ներ գտնուին: Թէ որ ուղածնուն պէս ասանկ տեղ
 մը գտնեն, լուսընկայ եղած գիշերները ընկերու-
 թեամբ անտառները կ'երթան փայտ կտրելու ու
 պատրաստելու համար: Ամէնն ալ մէյմէկ պզտիկ
 ծառ կը փնտոնեն կը գտնեն, ու որ կողմը կ'ուզեն
 որ աս ծառը կտորի իյնայ, արմատին ան կողմը ի-
 րենց սուր ակռաներովը խորունկ կը կրծեն կը
 կտրեն: Երբ որ ասի կը լմընցընեն, կտրուածին դի-
 մացի կողմը կ'երթան, ու ան կողմն ալ աս դիի
 կողման կրծած տեղերնէն քիչ մը վեր կը սկսին
 կրծելով կտրել, իսկ երբ որ կ'իմանան որ ծառը
 պիտի իյնայ, ալ աւելի կ'աշխատին ու ատեն ատեն
 կը նային ալ որ ծառը որ կողմը կը պառկի, ու կը
 զգուշանան, որ վրանին չիյնայ: Աս կերպով շատ
 ծառեր կը պառկեցընեն, ու կը սկսին նախ ծառե-
 րուն ճիւղերը կտրտել, ու ծառերուն բները հոն
 կրել՝ ուր տեղ որ շէնք պիտի շինեն: Ասոնց իրենց
 առջեւի ոտուրներովը ծառերուն բները կը բռնեն
 կը տանին, ու կ'ուզեն շուտով իրենց բռովը ջրին
 մէջ նետուիլ, որպէս զի դիւրաւ ու շուտ կարող
 ըլլան իր տեղը հասցընել: Երբ որ բոլոր շէնքին
 հարկաւոր եղած փայտերը կը բերեն, ան ատեն
 քանի մը ծառերու բներ գետինը կը գամեն կը հաս-
 տատեն, ու ուռուց կամ ուրիշ ծառերու ճիւղե-
 րով իրարու հետ կը կապեն, ու վերջը տերեւով,

կաւով, ու աւազով կը լեցընեն, ամուր հիմ մը կը դնեն, ու աս հիման վրայ զարմանալի վարպետութեամբ մեծ բնակարան մը կը շինեն, որուն մէջ երկու մինչուկ երեք ցեղ՝ իրենց ձագերովը հանգիստ կը բնակին: Ամէն բնակարանը երկու դատիկոն ունի. վերի դատիկոնին մէջ կենդանիները կը բնակին, ու ասի չոր է. իսկ վարի դատիկոնը, որ ջրին մէջ է, կենդանիներն իրենց ձմերուան կերակուրը այսինքն ծառերու կեղեւներու փայտեր կը պահեն: Ամառը աս կենդանիներս ամէն տեսակ արմատներ կ'ուտեն: Ասոնց միտը կ'ուտուի, իսկ իրենց մորթը աղուոր մուշտակ կ'ըլայ: Կուղբերը ագրումէջնին երկու բշտեր ունին, որոնց մէջը դեղին գունով խիստ վատ հոտող ու կպչուն նիւթ մը կայ, որ շատ սուղ կը ծախուի. հասարակօրէն դեղավաճառները կը գնեն ու զանազան դեղերու մէջ կը խառնեն: Պատկեր 29:

7. ԽՈՋՈՒԿ: Մէկ ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, մարմնոյն վրայի կողմը երկայն կարծր, վեր անկուած, սեւ ու ճերմակ գուներով ներկած փըշերով կամ խոչերով է, իսկ փորին կողմը մազոտ: Ասոր ձայնը խոզերու ձայնին կը նմանի, ու անոնց պէս ալ կը խանչէ: Հարաւային Եւրոպա, Ասիա, ու Ափրիկէ կը բնակի. գետնի տակը ծակեր կը փորէ կը բանայ, ու անոնց մէջը կ'ապրի. իր կերակուրը պտուղներ, արնկերու արմատներ ու ծառերու կեղեւներ է: Պատկեր 30:

8. ԾՈՒՎԻ ԽՈՃԿՈՐՆԵՐ: Ասոնց մարմինը անձեւ ու անշնորհք է, ու պոչ չունին. առջևի ոտուրնին չորս մատեր ունին, իսկ ետեւինները երեք:

Հոտուի Ծովի Խոճիոր: Կէս ոտքէն քիչ մը աւելի երկայնութիւն ունի. մորթին գոյնը ճերմակ, բայց դեղին ու թուխ բծերով: Պրագիլիայի անտառներուն մէջ կը գտնուի, բայց հիմա Եւրոպայի կողմերս ալ տներու մէջ շատ կայ. շատերը դբօսանքի համար կը պահեն, շատերն ալ անոր համար կը պահեն, վասն զի կ'ըսեն, իրեն հոտը տներուն

մէջէն մկերը կը հեռացընէ : Աս կենդանիս բոլոր իրեն կեանքը ուտելով ու քնանալով կ'անցընէ, թէպէտեւ երկայն ժամանակ չքնանար, բայց միշտ վրան քուն կու գայ, ու աչուրները գոց, մէկ կողմս կը կծկի կը նստի : Երբ որ արուն կը քնանայ, էգը քովը նստած կը հսկէ : Էգը տարին շատ անգամ կը ցկնէ, ու տասն ու չորս օր կաթով կը մեծցընէ. իսկ ձագերը ծնանելէն տասն ու երկու ժամ ետքը, աս դիս ան դին կը վազեն, իրենց կերակուր գտնելու : Արուն շատ անգամ ձագերը կ'ուտէ. անոր համար էգը ապահով տեղ կը տանի կը պահէ : Ասիկայ հասարակ խոճկորի պէս կը խանչէ, ու նաեւ ծովի վրայէն Պրագիլիայէն բերուելուն պատճառաւ՝ Ծովի խոճկոր կը կոչուի :

9. **ԿԱՊԱՍՏԱԿՆԵՐ** : Ասոնց ականջները երկայն, ու պոչերնին շատ կարճ է, ետեւի ոտուրնին առջեւիններէն աւելի երկայն են, ամէն մէկ կզակնին չորս չորս կտրող ակոաներ ունին, երկուքը մեծ, երկուքը պզտիկ :

Հասարակ Նապաստակ : Ականջները շատ երկայն է, մորթը գեղնագոյն է, բայց ետեւի կողմը մոխրագոյն : Ասի առանձին կ'ապրի, շիտակ տեղեր կը պառկի, ու աչուրները բաց կը քնանայ : Կաղամբի տեսակ բանջարեղէններու շատ մեծ փնաս կու տայ, նոյնպէս մատաղ ծառերուն վրայէն ալ կեղեւները հանելով կը չորցընէ : Ասոր համար հասարակօրէն ասանկ մատաղ ծառերու բները փշոտ տընկերով կը գոցեն, որ պէս զի կարող չըլլայ փնասել : Աս կենդանիս խիստ վախկոտ է. ետեւի ոտուրներուն վրայ նստած գլուխը միշտ աս դիս ան դին կը շարժէ, կը քննէ, թէ որ մէկ կողմանէ քիչ մը ձայն լսելու ըլլայ, կը սկսի անմիջապէս փախչիլ : Ծեր նապաստակները կամ որսորդներէն շատ անգամ հալածուող ու վտանգներու մէջ իյնողները, հմուտ ու խորամանկ կ'ըլլան, ու դիւրաւ չեն բռնուիր, անանկ խաբէութիւններ կ'ընեն՝ որ շները շփոթելով իրենց ձեռքէն կը պրծին : Էգը երկու մինչուկ

չորս ձագ կը բերէ, եւ քսան օր կաթով սնուցանելէն ետքը՝ կը թողու, ու այլ չհոգար. ամէն անգամուն երբ որ կ'ուզէ ձագերը քովը ժողվել ահանջները իրարու զարնելով նշան կու տայ: Արուն երբեմն իրեն ձագերը խածնելով կը մեռցընէ: Նապաստակին միսը թէպէտեւ սեւ՝ բայց շատ համով է: Մորթն ալ օգտակար է, ու շատ տեսակ բաներու կը գործածուի:

Աւղեան Նադարակ: Ասի առջինէն քիչ մը մեծ է, մորթին գոյնը ձմեռը ճերմակ է, իսկ ամառը դեղին գորշ: Գլխաւորաբար հիւսիսային կողմերը բարձր լեռներու վրայ կը բնակի, բայց նաեւ Հելլեոտիայի լեռներուն վրայ ալ կը գտնուի: Ասոր միսը շատերը կարծեցին թէ չուտուիր բայց այնպէս չէ, կ'ուտուի ու շատ համով է:

Ղափար: Ասի հասարակ նապաստակէն պզտիկ, գէր ու լեցուն մարմնով է, մորթին գոյնը կոնրկի կողմը մթագոյն գորշ է, իսկ փորին կողմը ճերմակ: Ասի Սպանիայէն յառաջ եկած է, բայց հիմայ բոլոր Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ ալ տարածուած է: Էգը հասարակօրէն տարին չորս մինչուկ հինգ անգամ ձագ կը բերէ, բայց տաք գաւառներուն մէջ՝ ալ աւելի, ու ամէն անգամուն չորս մինչուկ ութը ձագ կը բերէ, ու չորս շաբաթ հոգալէն ետեւ՝ բոլորովին կը թողու այլ չհոգար: Իրեն մազերէն զանկապան, ձեռքնոց ու ուրիշ բաներ կը շինեն:

ԿԱՐԳԻ Զ.

ԱԿՈՒՍՑ ԶՈՒՆԵՑՈՂ ԿԵՆԴԱՆՆԵՐ

Ասոնք ամէնն ալ կտրող կոտաներ չունին, ոմանք ոչ կողմնական ու ոչ ալ վերջին ծայրի ահուաներ ունին: Մարմիննին մազերով, հաստ թեփերով կամ խեցուով ծածկուած է. ստուրներնուն մատերը ճանկերով է: Աս կենդանիներս զարմանալի մարմնոց կազմուածք մը ունին կամաց ու դան-

դաղ կը քալեն, մինակ տաք գաւառներուն մէջ կը բնակին, ոմանք տընկեր, ոմանք ալ միջատներ ուտելով կ'ապրին:

1. ՄՐԶԻՒՆԱՎԵՐՆԵՐ: Ասոնք ամենեւին ազուայ չունին, քթերնին բերաննին երկայն, լեզուննին խիստ երկայն ու կլոր ձեւով, եւ որչափ հեռու կ'ուզեն դուրս կ'երկնցընեն: Մարմիննին շատ մազոտ է, ու ոտուըներնուն մատերը զօրաւոր ճանկերով: Ասոնցմէ զանազան տեսակներ կան, որոնք միատեղ Ամերիկէի տաք կողմերը կը բնակին, ու մրջիւններ ուտելով կ'ապրին:

ՄԵՅ ՄԷՋԷՆԿԵՐ: Չորս մինչուկ հինգ ոտք երկայն է, առջեւի ոտուըները չորս, իսկ ետեւի ոտուըները հինգ մատեր ունի: Հարաւային Ամերիկէ անտառներուն մէջ առանձին կը բնակի, ու շատ կամաց կը քալէ: Իր կերակուրը մինակ մրջիւններ է, որոնք ձեռք ձգելու համար իրեն զօրաւոր ճանկերով մրջիւններուն բնակարանը կը փորէ կը բանայ եւ երկայն ու կաշուն լեզուն ներս կը խոթէ. երբ որ մրջիւնները լեզուն վրայ բոլոր կը լեցունին ու կը կաշին նէ՛ լեզուն բերանը կը քաշէ կը կըլէ. ասիկայ այնչափ անգամ կը կրկնէ, մինչուկ որ փորը կըշտանայ: Էգը տարին ձագ մը կը ցկնէ, զորն որ քիչ մը երկընկեկ կը հոգայ կը նայի, ու կոնակը առած մէկտեղ կը պտըտցընէ: Պատկեր 31:

2. ԹԻՓԵՐՈՐԹ ԱՆՍՍՈՒՆՆԵՐ: Ասոնց բոլոր մարմինը, փորերնէն ի զատ, լայն ու հաստ ու եղջիւրի պէս կարծր թեփերով ծածկուած է: Ոտուընին կարճ, ու հինգ մատեր ունին հաստ ճանկերով: Աս կենդանիներէս զանազան տեսակներ կան, որոնք հարաւային Ափրիկէի ու հարաւային Ասիայի մէջ կ'ապրին, ու ամենեւին ազուայ չունին:

ԱԵՅԿԵՐԹ ԹԵՄՈՐԹ: Երեք ոտք երկայնութիւն ունի, իսկ պոչը մարմինէն երկու անգամ մեծ է: Հարաւային Ափրիկէ կը բնակի, գետինը խոռոչներ կը փորէ կը բանայ ու անոնց մէջ կ'ապրի. իրեն կերակուրը մրջիւններ ու ուրիշ պզտիկ միջատներ

են: Հոն տեղացի բնակիչները ասի բրերով կը զարնեն կը սպաննեն ու միսը կ'ուտեն: Պատկեր 32:

3. ՎՕՏԵՒՈՐ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐ: Ասոնց գլուխն ու մարմինը ոսկրի պէս կարծր, հաստ ու թեփոտ խեցւով մը ծածկուած է. բայց աս խեցին կոնրկին մէջ տեղը լայն ու շարժական գօտիներով բաժնուած է, որպէս զի կենդանիները կարող ըլլան իրենց մարմինը ուզած կողմերնին դարձնել: Աս կենդանիներէն շատ տեսակներ կան, որոնք միատեղ Ամերիկէի տաք կողմերը կը բնակին, գետինը խոռոչներ կը փորեն իրենց բնակութեան համար, մէկ մասը տրնկեր ուտելով, ու մէկ մասն ալ միջատներ ու դիեր ուտելով կ'ապրին: Երբ որ բռնուելու վտանգի մէջ կ'իյնան, կլոր գնդակի պէս կը կծկին կը կենան: Ասոնց միսը կ'ուտուի ու համով է:

Իննգօրէն անասուն: Ասիկայ երկուք ու կէս օտքի չափ երկայն է. կզակներուն ամէն մէկ կողմն ութնական վերջի ծայրի ակոսներ ունի, առջևի ոսուրները չորս, իսկ ետեւիները հինգ մատերով են, պոչը շատ երկայն ու մինչուկ ճոթը հաստ ու թեփոտ խեցւով ծածկուած է. կոնրկի խեցին եօթը մինչուկ ինը գօտիներ բաժնուած է: Աս կենդանիէն ողջ բռնած՝ շատ անգամ Եւրոպա բերած են: Պատկեր 33:

4. ՀԱՄԲԱԿՆԱՅ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐ: Ասոնք ամուր ու զօրաւոր վերջին ծայրի ակոսներ ունին, նոյնպէս կոնաձեւ ու սրածայր կողմնական ակոսներ. բայց կտրող ախոյ չունին: Ոսուրներնուն մատերը մորթով մը բոլորովին գոցուած, մեծ տափարակ ու ծռած ճանկերով են: Մարմիննին երկայն, կարծր ու խիտ մազերով է. կուրծքերնին երկու ծիծ ունին. քալելու մէջ չափէ դուրս գանգաղ ու կամաց են: Աս կենդանիներէն երեք տեսակ ճանչցուած է, որոնք միատեղ հարաւային Ամերիկէ ծառերուն վրայ կը բնակին, ու անոնց տերեւներովը կը կերակրին:

Յօդուի կամ երեւոյթի յօդուից: Երկու

ոտքի չափ երկայն է, ամէն մէկ ոտքը երեք ամուր
 ու ծուած ճանկեր ունի: Պոչը կարճ է. մարմինը գոց
 գորշագոյն ու երկայն մազերով ծածկուած է: Հա-
 րաւային Ամերիկէ կ'ապրի, ու բոլոր իր կեանքը
 ծառերուն վրայ կ'անցընէ: Քայլելու մէջ չափէ
 դուրս դանդաղ ու կամաց է, ամէն մէկ քայլափո-
 խին ութը մինչուկ ինը բոպէ, երբեմն ալ աւելի
 հանգիստ կ'առնու. իսկ ծառերու վրայ ելլելու եւ
 կամ իջնալու համար՝ օրեր պէտք են, օրինակի հա-
 մար երեսուն կամ քառասուն ոտքի չափ բարձր
 ծառէ մը վար իջնալու համար՝ հինգ վեց օր պէտք
 է. բայց երբեմն որպէս զի չաշխատի ու դիւրաւ
 վար իջնայ, կը կծկի ու ինքը զինքը վերէն վար կը
 ձգէ: Էդը տարին ձագ մը կը բերէ, զորն որ կոնա-
 կը առած մէկտեղ կը պտըտցընէ, մինչուկ որ ձագը
 մեծնայ, ու առանձին կարող ըլլայ ինքը զինքը հո-
 գալ: Աս կենդանւոյս ձայնը լացքի ձայնի շատ նման
 է, գլխաւորաբար գիշերները շատ անգամ Ա՛յ Ա՛յ
 Ա՛յ կը պոռայ:

Աս կենդանիներէս զանազան տեսակներ
 գետնի տակէն քարացած գտնուեցան, ու ասկից
 յայտնի եղաւ որ ասոնք առջի ատենները խոշոր ու
 յաղթանդամ կենդանիներէն մէկն են եղեր, որով-
 հետեւ քարացած գտնուածները շատ խոշոր են:
 Պատկեր 34:

5. ԱՏՅԱՒՈՐ ԱՆԱՍՈՒՆ: Քիթը բերանը բազի
 կտուցի շատ նման է. վերի կզակը լայն ու տափա-
 րակ է, ու բազերուն պէս կակուղ մորթով մը
 ծածկուած, իսկ վարիննը նեղ ու վերինին մէջ
 մտած է. քթին ծակերը վերի կտուցին ճոթի կող-
 մերն են: Մարմինը խիտ մազերով ծածկուած է.
 մորթին գոյնը կոնրկի կողմը թուխ է, իսկ փորին
 կողմը ճերմրկկեկ: Ոտուրներուն մատերը մաշկով
 իրարու հետ միացած են: Աս զարմանալի կենդանիս
 շատ չէ քանի որ գտնուած է. մէկ ու կէս ոտք եր-
 կայնութիւն ունի, Նոր Հոլանդիա ջրին մէջ կ'ա-
 պրի, ու ջրին տակը քսուելով կը քայլէ, բայց եր-

բեմն երբեմն ջրին երեսը կ'ելլէ շունչ առնելու համար: Իրեն մոյնը ջրին քովերը ծակերու մէջ խոտերով կը շինէ: Բնազնիններն կենդանւոյս բնութիւնը ու որպիսութիւնը գեռ այնչափ աղէկ ճանչցած ու իմացած չեն: Պատկեր 35:

Կ Ա Ր Գ Է

Մ Ի Ա Ս Մ Բ Ա Կ Ն Ե Բ

Ըստնք առջեւի ոտուրնին երեք մինչուկ չորս, ու ետեւի ոտուրնին երեք մատեր ունին. բայց աստնց մէջէն ամէնէն մեծը միջին մատն է լայն կճղակով, որով որ գետինը կը կոխեն: Մարմիննին մազերով ծածկուած է, վզերնին բաշ ունին, ու պոչերնին երկայն մազերով: Ծծերնին ետեւի ոտուրններնուն մէջտեղն են: Կերակուրնին տնկեր են: Աստնք մի միայն սեռ մը ունին:

1. ՉԻԵԲ: Աստնցմէ շատ տեսակներ կան, մեծ մասը ազատ ապրիլ սիրող կենդանիներ են, ու մեծ հօտեր եղած անապատներուն մէջ կը բնակին: Առաջ Ամերիկա ու Նոր Հոլանդիա ձի ու էշ չկային, ետեւէն հոն ալ աճեցան:

ՉԻ: Ասոր մարմնոյն մեծութիւնը միջակ ու չափաւոր է. ականջները պզտիկ, վիզը երկայն բաշ ունի, ու պոչը երկայն մազերով է: Մարմնայն ձեւը ու կեցուածքը շատ սիրուն ու գեղեցիկ է. մորթին գոյնը որոշ չէ, զանազան տեսակ է: Ասի մարմնոյն գեղեցկութեամբը, երագութեամբը ու զօրութեամբը գեղեցիկ ու օգտակար կենդանիներուն մէկն է. մարդուս թէ պատերազմի մէջ ու թէ ուրիշ ատեն շատ հարկաւոր ու հաւատարիմ ընկեր է: Չին շատ մասնաւոր տեսակներ կը բաժնուի, որոնք իրենց մարմնոյն ձեւովը գունով եւ իրենց երազ ընթացքովն իրարմէ շատ կը տարբերին: Առջի մասնաւոր ու ազնիւ տեսակը Տաճիկ ձին է, որն որ երկայն մարմին ունի ու շատ երագունթաց է. երկրորդը Սպանիայինն է, որ առջինէն առաջ եկած

է. իսկ երրորդը Անգղիայինն է, աս ալ երկրորդէն առաջ եկած է: Հիւսիսային ծովին եզերքի ձիերը ամէնէն զօրաւորն ու յաղթանդամներն են. իսկ ասոր հակառակը հիւսիսային Շուետ ու Արսիկայի կողմերը ամէնէն պղտիկներն են: Այրենի ձիեր միայն հիմայ թաթարտան ու Ամերիկա կը գտնուին. ասոնք մեծ ու խոշոր գլխով, ու հաստը մազերով են, ու հօտեր եղած մէկտեղ ազատ կ'ապրին. մեծ արունները կ'առաջնորդէն ասոնց, ու թշնամիներէն կը պաշտպանեն: Չի մը դժուարաւ երեսուն տարիէն աւելի կ'ապրի:

12: Ասիկայ շատ պղտիկ է մարմնով, երկայն ականջներ ունի. վզին բաշը շատ կարճ, ու պոչին ճոթը մինակ երկայն մազերով է: Մորթին գոյնը գորշ է, ու կունակը սեւ շերտ մը ունի: Չայնը շատ անխորժ է: Աս կենդանւոյս խոնարհ ու համբերող բարբը, մեծամեծ ծառայութիւնները ու օգուտները որն որ հարաւային կողմերը բնակող աղքատ գիւղականներուն կ'ընէ, յայտնի եւ ամէնուն ծանօթ է: Միջին Ասիայի մեծ անապատներուն մէջը մինչուկ հիմայ վայրենի էշեր կամ ցիւներ դեռ կը գտնուին, որոնք մեծ հօտեր եղած կ'ապրին հոն, ու տարւոյն եղանակներուն նայելով երբեմն աւելի հիւսիսային եւ երբեմն աւելի հարաւային կողմը կ'երթան:

13: Գրեթէ Իշ-կէ: Ասի ձիէն ու էշէն յառաջ եկած է, ու իշու խոնարհ ու համբերող բարուցը հետ, գրեթէ ձիու զօրութիւնն ալ ունի, ու շատ օգտակար կենդանի է. հարաւային Եւրոպայի շատ գաւառներու մէջ բեռ կրելու ու հեծնալու համար կը գործածեն: Ասի ծանր բեռեր կը տանի, ու նեղ ու վտանգաւոր ճամբաներէն ապահով կ'երթայ: Սպանիա ու Բորդուկալ աս կենդանիէս շատ կան, ու հոն չէ թէ միայն բեռ կրելու ու վրան նստելու համար կը գործածեն հապանաեւկառքերու մը լծեն:

14: Գրեթէ Իշ-կէ: Ասի գրեթէ իշու մարմնոյ ձեւ ունի, ու անոր կը նմանի. բայց մարմնոյն գունովը

անկէ կը զատուի, ինչու որ մարմնոյն ամէն կողմն
կարգաւորեալ քովէ քով մէկ կարգ սեւ մէկ կարգ
ճերմակ գուներով է: Ասոր հայրենիքը հարաւային
Ափրիկէն է, ու հոն մեծ մեծ հօտեր եղած կ'ապրի:
Ասի վայրենի ու աննուաճելի կենդանի մը է, շատ
աշխատութեամբ ու դժուարաւ կ'ընտանենայ մար-
դուս ու թող կու տայ որ վրան հեծնեն: Պատ. 36:

Կ Ա Ր Գ Ը

Ո Ր Ո Ճ Ո Ղ Ն Ն Ե Ր

Ըս կենդանիներս իրենց սեփական յատկու-
թիւն մ'ունին, որ կերած կերակուրնին երկրորդ
անգամ կը ծասքեն կամ կ'որոճան, ու ասոր հա-
մար ասոնք քովէ քով չորս ստամոքսներ ունին:
Նախ առաջին՝ առջի անգամուն ծասքած կերակուր-
նին որ դեռ խոշոր կտորներ է. առջի ստամոքսին
մէջը կ'երթայ, ու ետքը անկից երկրորդ ստամոքս
կ'երթայ, անոր մէջը աս կերակուրը պղտիկ կլոր
գնտակներ ըլլալով, նորէն անկից բերանը կ'ելլեն
երկրորդ անգամ ծասքելու կամ որոճալու համար,
եւ աս երկրորդ անգամ ծասքածը կ'երթայ երրորդ
ստամոքսին մէջ, անկից ալ վերջը չորրորդին մէջ:

Ըսոնց ոտուրները երկու ամուր ըլլունկներով
պատած մատեր կան, որոնց որ կճղակ կը զրուցենք,
ու ասկից է որ աս կենդանիներս կճղակաբաշխ
կամ Թաթահերձ կը կոչուին, բայց ոմանց ոտուր-
ները երկու կողմնական մատեր ալ կան, թէպէտ
ասոնք շատ պղտիկ են ու գրեթէ չեն տեսնուիր:

Որոճողներուն կարգը շատ հարուստ է, ասոր
շատ սեռեր ու տեսակներ կը վերաբերին. բայց
կարծես թէ ամէնն ալ նոյն ձեւն ունին կամ մի եւ
նոյն գաղափարով ստեղծուած են:

Ըսոնք միայն վարի կզակներնուն վրայ Ատրող
ակռաներ ունին, իսկ վերինին վրայ աս ակռանե-
րուն տեղը ուռոյցներ կան: Ասոնց ծծերը ետեւի
կողմի ոտուրներնուն մէջ տեղն են: Մարմիննին

խիտ մազերով ծածկուած է. շատերը եղջիւրներ ունին, որ ուրիշ կարգերուն վերաբերող կենդանիները ամենեւին չունին: Աերակուրնին խոտ, ու ուրիշ տեսակ կանաչեղէններ, ու ծառի տերեւներ է, ու հասարակօրէն երբ որ կը հանգչին՝ ալ չեն ուտեր, ան ատենը կը սկսին որոճալ. բայց աս որոճալը այնչափ ատեն կը տեւէ, որչափ ատեն որ իրենց կերակուրը կամ սնունդը առջի ստամոքսէն մէկալ ստամոքսները երթալու համար պէտք է նէ: Չագերը, որոնք որ դեռ կաթ կ'ուտեն, արդէն յայտնի բան է որ չեն որոճար, ինչու որ կաթն եւ ուրիշ հեղանիւթները առջի ստամոքսին մէջը չեն երթար, հապա չորրորդին մէջ. ասկէ ուրիշ նաեւ իրենց չորրորդ ստամոքսը մէկալ ստամոքսներէն մեծ է, ու առջի ստամոքսը ան ատենը կը սկսի կամաց կամաց իրեն չափաւոր մեծութեանը հասնիլ, երբ որ որոճող կենդանին կը սկսի ալ կերակուր ուտել: Ամէն կենդանիներուն մէջէն մարդուս օգտակար ու հարկաւոր կենդանիները որոճողներն են, ինչու որ աս կենդանիները մարդուս կը մատակատարեն իրենց միսը, կաթը, ճարպը, կաշին, բուրդն ու եղջիւրները, բայց շատերը՝ ասոնցմէ ի զատ նաեւ մարդուս դժուարին գործքերը իրենց օգնութեամբը կը դիւրինցընեն. ասոր համար է որ աշխարհիս սկիզբէն իբրեւ տան օգտակար կենդանի մը ամենայն խնամով կը հոգացուին:

Արոճող կենդանիները երկու ցեղ կը բաժնուին. Առանց եղջիւրի որոճողներ. Եղջիւրաւոր որոճողներ:

Յ Ե Ղ Ա

ԱՌԱՅՑ ԵՂՋԻՒՐԻ ՈՐՈՃՈՂՆԵՐ

Աս ցեղին կենդանիները եղջիւր չունին. ու երկրորդ ցեղի որոճողներուն պէս ալ շատուոր ու հարուստ չեն: Մինակ երեք սեռ ասոր կը վերաբերի:

1. ՄՇԿԵՐ ԿԱՄ ՄՇԿԱԳՈՐՏ ԱՅԾԵԱՄՆԵՐ: Ասոնք իրենց մարմնոյն ձեւովն ու կազմածքովը խարբուզի շատ կը նմանին: Արունները վերի կզակներնին ամուր ու բերններնէն դուրս ելած ու ծռած կողմնական ակոսներ ունին: Աս կենդանիներէս շատ տեսակներ կան, որոնք ամէնն ալ Ասիայի մէջ կ'ապրին:

Մ'--չի կ'--Մ'--չի--դորդ --յծէ--ճ: Ասի խարբուզէն պզտիկ է. մորթին գոյնը կոնրկի կողմն թուխ է, գլուխը, վիզը գորշագոյն ու փորին դին ճերմըկկեկ: Արուն պորտը բուշտ մը կամ քսակ մը ունի, որուն մէջը խիստ հոտաւէտ հիւթ մը կայ, որն որ Մուշկ կ'ըսուի, ասի շատ յարգի է ու շատ սուղ կը ծախուի, ջղերու տեսակ տեսակ հիւանդութիւններու օգտակար դեղ է: Ամէն մէկ մշկի քսակին մէջէն մինչուկ հարիւր քսան ցորեն մուշկ կ'ելլէ: Ասի Սիպերիայի, Ճենաստանի ու Գիպեգի ցուրտ ու ժայռոտ լեռներու վրայ կը բնակի. իրեն ապրելու կերպովը քարայծին շատ կը նմանի, անոր պէս վազելու ու ցատկելու մէջ աս ալ շուտ է: Ամառը գրեթէ միշտ մինակուկ կը պտըտի ու կ'արածի, իսկ ձմեռը պզտիկ հօտեր կ'ըլլայ: Պատկեր 37:

Մ'--չի Մ'--չի: Ասի նապաստակէ մը շատ մեծ չէ. կուրծքը ճերմակ է, ու վրան երեք սեւ շերտ ունի, մշկի բուշտ կամ քսակ չունի: Ճաւա կողմնոյն մէջ կը բնակի, բռնուելու վտանգի մէջ էյնալու ըլլայ, խորամանկութեամբ ինք զինքը մեռած կը ձեւացընէ. գարձեալ որսի շներէն հալածուելու ասեն, շուտ մը կը ցատկէ, բերնէն դուրս ելած կողմնական ծուռ ակոսներովը ծառի մը ճիւղէ կը կախուի ու շները չտեսնելով եւ առաջ վազելով, անոնց ձեռքէն կը պրծի:

2. ՍԻՂՏԱՅԾԵՐ ԿԱՄ ԲԵՐՈՒՒ ՈՒՂՏԵՐ: Ասոնք ուղտերուն շատ կը նմանին, բայց անոնց պէս կրունակնին կուզ չունին: Գլուխնին ձիու ձագի գլխոյն նման է. վզերնին շատ երկայն, պոչերնին կարճ, մարմիննին հաստ մազերով ծածկուած են:

Ասոնցմէ երկու տեսակ կան, երկուքն ալ Ամերիկայի մէջ կ'ապրին:

11-դրոյժ կ'ա Քերոնի ուղի: Աւելց ոտք երկայնութիւն ու չորս ոտք ալ բարձրութիւն ունի. մարմինը՝ շատ հաստ ու թուխ շագանակի գոյն մազերով ծածկուած է: Ասիկայ Ամերիկէի մէջ, բայց մասնաւորապէս Քերոնի ու Չիլի լեռներուն վրայ եօթը մինչուկ հարիւր հատ մէկտեղ կը բնակի. գիշերները հասարակօրէն բարձր լեռներու դար վար տեղերը կը քնանայ, ու առաւոտանց կանուխ՝ արեւուն նոր ելած ատենը, աղբիւրներու ու գետերու քով կ'իջնայ, ու ասոնց կանաչ ամուկները բոլորօրը ամէն տեսակ պղտիկ տընկերով կ'արածուի: Սպանիացիք զՔերոնն առնելէն առաջ, աս գաւառին մէջ բեռ կրող կենդանի միայն ուղտայծն էր: Բոտոսիի բովուց համար ջորի չբերուած, երեսուն հազար ուղտայծ կը գործածուէր: Աս կենդանիս չափէ դուրս շատուր է. ան կողմերս ճամբորդութիւն ընողները կը պատմեն, թէ Գոգորային լեռներուն վրայ ու ուրիշ տեղանք երեք ու կէս միլիոնէն աւելի տեսան աս կենդանիէս. բայց զարմանալու բան չէ, ինչու որ ան գաւառներուն բնակիչներուն տարեկան մնի համար՝ չորս միլիոն պէտք է: Բեռ կրելու համար միայն արուները կը գործածեն. իսկ էգերը տան մէջ աճեցընելու համար կը հոգան կը պահեն: Ասի կրնայ մինչուկ մէկ կենդանար բեռ կրել ու գէշ ու վտանգաւոր ճամբաներէն աղէկ ու ապահով կ'երթայ, ու որչափ որ մէկը զինքը սիրով կը նայի ու բռնութիւն չընէր աղէկ կը գործէ, բայց բռնութիւն ընելու ու ծեծելու ըլլայ՝ կը կատղի ու չգործէր. օրուան մէջ հասարակօրէն տասը մինչուկ տաս ու երկու ժամու ճամբայ կը քալէ: Իրեն միսը կ'ուտուի ու կաթն ոչխարի աթի պէս աղէկ է: Մազերէնայծեայ զգեստներ կը գործեն. մորթէն ոտից աման կը շինեն. ազբն ալ կը չորցընեն ու փայտի տեղ կը վառեն,

ինչու որ ան կողմերը փայտի շատ կարօտութիւն ունին: Պատկեր 38:

3. ՈՒՂՏԵՐ: Ասոնք մէկ կամ երկու կուզ ունին կոնակնին. վզերնին երկայն, ոտուրնին չափէ դուրս բարձր ու երկերկու մատերով են, որոնք ոտքին տակի կողմանէ կաշիով մը գրեթէ մինչուկ ճոթերը միացած են, եւ ճոթի, վերջի յօդուածները ըղունկներով են: Ասոնք մեծ ու մարմիններնուն ձեւովը տգեղ կենդանիներ են: Ափրիկէ ու Ասիա կ'ապրին ու հոն բեռ կրելու համար կը գործածուին: Իրենց միսը շատ համով է, նաեւ աղէկ թանձր ու եղոտ կաթ ունին, ուսկից կարակ ու պանիր կը շինեն. մորթերնին աղէկ կաշի կ'ըլայ. իրենց մազէն կամ ստեւէն ալ զգեստ կը շինեն. իսկ չորցած աղբերնին՝ փայտ չեղած տեղերը վառելու կը գործածեն: Աս կենդանիներէս երկու տեսակ կան:

Տ-ճէկ Ուղտ: Ասի կոնակը մինակ մէկ կուզ ունի. մարմնոյն ձեւովը մէկալ երկու կուզ ունեցող տեսակին նայելով, այնչափ տգեղ չէ: Մարմնոյն բարձրութիւնը գետնէն մինչուկ կուզը եօթը ոտքի չափէ, ու մարմինը բարակ մազերով ծածկուած է: Քիչ կերակրով գոհ կ'ըլայ ու շատ օրեր ծարաւի կրնայ դիմանալ, որովհետեւ փորի մէջ ջրի առանձին պահարաններ ունի, որոնց մէջը ջուրը երկայն ատեն թարմ ու զով կը պահէ եւ հարկաւորութեան ատեն կը գործածէ: Ասոր հայրենիքը Արաբիան է, ու անկից բոլոր հիւսիսային Ափրիկէի մէջ ու Ասորեստանի ու Պարսկաստանի մէկ մասին մէջ տարածուած է: Աս կենդանիս Արաբացւոց՝ իրենց երկիրներուն անապատներուն մէջէն անցնելու ատեն, անբաժանելի ընկեր է: Արնայ ութ մինչուկ տաս ու երկու կենդինար բեռ վերցընել, ու ամենեւին ընդդիմութիւն մը չցուցընէր, սիրով ու երկայնամտութեամբ կը կրէ: Երբ որ աս կենդանիս, բեռնաւորել կ'ուզեն նշան կու տան իրեն, որ սիրով ու յօժարութեամբ կը նստի, բեռ-

Նաւորելը լմրննալէն ետքը դարձեալ նշան կու տան, ան ատեն ոտք կ'ելլէ կոնրկի ծանր բեռովը, ու երկայն ատեն կը կրէ զանի չոր ու տաք անապատին մէջ: Արաբացիք իրաւամբ իրենց լեզուովն աս կենդանիս Անապատի նաւ կը կոչեն, ինչու որ անկարելի բան է առանց աս կենդանւոյն՝ ան ահագին անապատը անցնիլ: Երբեմն մեծ կարաւաններու մէջ մինչուկ երկու հազար աս կենդանիէս բեռնաւորած կը գտնուի, ու այսպիսի ճամբորդութեան մէջ ասոնք ամէնն ալ քիչ մը արմաւով կամ գարւով եւ կամ խմորէ շինած գնտակներով կը կերակրին ու գոհ կ'ըլլան: Շատ անգամ յառաջ քան անապատը լմրննալը՝ երկու օր առաջ ասոնք գլուխնին վեր կը վերցընեն կ'իմանան հեռու տեղ եղած խտոր ու ջուրը, ու շուտով հասնելու համար կը սկսին իրենց ընթացքը շուտցընել: Աւղտերուն մէջ կայ մասնաւոր տեսակ ուղտ մ'ալ, որ պզտիկ է մարմնով, ու խիստ սաստիկ վազելուն համար՝ Տաճիկ ուղտ կ'ըսուի, եւ մինակ հեծնելու համար կը գործածեն: Աւստի Բնազնիները ասկից առած՝ բոլոր տեսակը աս անուամբ կոչեցին:

Աւղտ կամ Բնազնի-յի Աւղտ: Ասի կոնրկին վրայ երկու կուղ ունի, երբ որ երկայն ատեն անօթի կը մնայ, կը սկսին աս կուղերը պզտիկնալ ու գրեթէ չերեւալ, ինչու որ աս կուղերը եղ են, երկայն ժամանակ անօթութենէն կը սկսին հիւծիլ ու մաշիլ, բայց ետքը նորէն կը մեծնան, թէ որ աղէկ կերակուր ուտելու ըլլայ: Միջին Ասիայի մէջ կ'ապրի ու բեռ տանելու համար կը գործածեն, Մոնկոլները ասով մինչուկ Պայգալ լիճը ճամբորդութիւն կ'ընեն: Ասի քան զՏաճիկ Աւղտը մեծ է, ու նաեւ տաս ու երկու մինչուկ տասն ու հինգ կենդինար բեռ կը տանի:

Ամէն ուղտերը երաժշտութիւնը շատ կը սիրեն, ու նաեւ մարդիկներուն երգածներուն շատ կը հաճին: Արաբացիք երբ որ կ'ուզեն աս կենդանիները բորբոքել ու քալեցընել, կը սկսին աղէկ

ու զօրաւոր եղանակաւ մը երգել, ինչու որ ծեծը
օգուտ մը չընէր այնչափ, որչափ որ աս երգը, որ
այնպէս կը զմայլին, մինչուկ երգած եղանակին կը
սկսին իրենց քալելը յարմարցընել, եթէ շուտ
է, շուտ կը քալեն, կամաց է կամաց կը քա-
լեն: Գարձեալ բեռնաւորելու ատեն, երբ որ կ'ի-
մանան ուղտերը որ չափէ դուրս կը բեռնաւորուին
ու չեն կրնար տանիլ, լմրննալէն ետքը ոտք չեն ել-
լար, մինչուկ որ բեռը քիչ մը թեթեւցընեն:

Յ Ե Ղ Բ

ԵՂՋԵՐԱՆՈՐ ՈՐՈՃՈՂՆԵՐ

Աս ցեղին տակը եղող կենդանիներուն ամէն
արունները, բայց շատերուն էգերն ալ գլխուն
վրայ երկու եղջիւրներ ունին: Արովհետեւ աս
եղջիւրներուն կազմածքը իրարմէ տարբեր են, ա-
նոր համար՝ ասոնց տարբերութեանը նայելով, աս
կենդանիները դարձեալ երեք խումբ կը բաժնուին:

Ա. Առջի խումբը մինակ սեռ մ'ունի, որուն
տակն եղող կենդանեաց եղջիւրները կարճ ու կո-
նածեւ են, ու իրենց գլխոյն մազոտ մորթովը ծած-
կուած, եւ ամենեւին չեն իյնար ու չեն փոխուիր:
Ասոնց թէ արունները ու թէ էգերը եղջերաւոր են:

ԱՆԱԼՈՒԹ ԿԱՄ ԸՆՁՈՒՂՏ: Ասոր առջեւի ու-
տուրները չափէ դուրս բարձր են, ու վիզը խիստ
երկայն. մարմնոյն բարձրութիւնը գեանէն մինչուկ
գլխուն եղջիւրները՝ տասն եւ ութ մինչուկ տասն եւ
ինը ոտք է, մորթին գոյնը բաց դեղին է, ամէն
կողմը խառն ի խառն մութ դեղին բծերով: Ա-
փրիկէի մէջ կը բնակի, ու հասարակօրէն տասը
մինչուկ քսան հատ մէկտեղ կ'ապրի, ու շատ հեղ
կենդանի է: Իր կերակուրը գլխաւորաբար ծառե-
րու տերեւներ են: Շատ դժուարին է աս կենդա-
նիս բռնելը, ինչու որ այնպէս շուտով կը վազէ ու
կը փախչի որ ձի մը ետեւէն չիկրնար հասնիլ: Ա-
ռիւծներու եւ ուրիշ պատառող կենդանիներու

դէմ կից նետելով կը պաշտպանէ զինքը, ու անոնց ձեռքէն կ'ազատէ: Հողենդողներն իրեն համով մինն ու աղէկ մորթին համար, ասի որսալու շատ ետեւէն կ'ըլլան: Աս կենդանիէս որջ հիմայ Եւրոպան ալ կը գտնուի, որովհետեւ 1827ին Ագիպտոսի Մէհմէտ Ալի Փաշան երեք հատ Եւրոպա պարզեւ խաւրեց, մէկ հատ մը Աիէննա, մէկ հատ Լոնտոն, ու մէկ հատ մ'ալ Փարիզ: Պատկեր 39:

Բ. Արկորդ խմբին կենդանիներուն հասարակօրէն մինակ արունները եղջիւր ունին, ու աս եղջիւրներուն վերի կողմն ոմանց շատ, ոմանց քիչ ճիւղացեալ է, ի սկզբան երկայն ատեն ասոնք մազոտ կաշիով մը ծածկուած կ'ըլլան, բայց ետքը աս կաշին կը չորնայ ու կը թափի: Ամէն տարի աս եղջիւրները կը թափին կ'լլան, ու նորէն տեղը ուրիշ կը բուսնին: Աս խումբն ալ միայն մէկ սեռ մ'ունի:

ԱՂԵԲՐՈՒՆԵՐ: Ասոնք իրենց մարմնոյն ձեւովը վթերու շատ կը նմանին, ու մինակ անոնցմէ իրենց եղջիւրներուն ձեւով կը տարբերին: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան, ամէնն ալ վազելու մէջ խիստ շուտ են. հասարակօրէն անտառներու մէջ կ'ապրին, խոտերով, ծառերու տերեւներով ու կոկոններով կը կերակրին, շատ անգամ պղտիկ նորատունկ ծառերու ալ մեծ վնասներ կու տան: Ասոնց միւր շատ համով է, ու անոր համար ալ զիրենք կ'որսան: Մորթերնին շատ աղէկ կաշի կ'ըլլայ, եղջիւրնին շատ տեսակ արհեստական բաներու կը ծառայէ, գեղերու մէջ ալ կը խառնեն ու կը գործածեն:

ՎՂԵՐ: Եօթը ոտքի չափ երկայնութիւն ունի, ու չորս ոտք ալ բարձրութիւն, գլխուն վրայ բարձր ու շատ ճիւղացեալ եղջիւրներ ունի, մարմնոյն կազմածքը շատ գեղեցիկ ու սքանչելի է, Մորթին գոյնն ամառը գոց գեղին է, ու կոնքկին մէջ տեղը երկայն սեւ գիծ մ'ունի, իսկ ձմեռը բոլորովին մութ գորշ է: Գրեթէ բոլոր Եւրո-

պայի ու միջին Ասիայի անտառներուն մէջ կը բնակի, ու իրեն համով մսին համար շատ իր ետեւէն կ'ըլլան ու կը զարնեն: Ասոր ձագը եղնորթ կ'ըսուի: Եղը կամ էգ եղջերուն մայիսին մէջ, կամ յունիսին սկիզբը մէկ կամ երկու եղնորթ կը ծնանի, զորոնք շատ կը սիրէ ու կը հոգայ: Աս եղնորթները ծնած ատեննին կոյր չեն, աչուընին բաց է, նաեւ անմիջապէս կրնան ոտքի վրայ կենալ ու քալել: Պատկեր 40:

Բ. Այծե՛մ: Ասի առջի տեսակէն պզտիկ է, ու շիտակ վեր տնկուած բահի ձեւ եղջիւրներ ունի: Աս կենդանիս Բարբարոսաց երկիրը կ'ըլլայ, ու անկից առաջ եկած է, բայց հիմայ գրեթէ Եւրոպայի ամէն գաւառները կը ծնանի ու ծանօթ է, ու կրնայ տասն ու հինգ մինչուկ քսան տարիի չափ ապրիլ:

Գ. Խորհուրդ կ'ստի ֆորիկ այնե՛մ: Եղջերուի տեսակներուն մէջէն պզտիկն է, չորս ոտքի չափ երկայնութիւն ու երկուք ու կէս ոտք ալ բարձրութիւն ունի. եղջիւրները պզտիկ են, ու շատ ճիւղացեալ չեն, մորթին գոյնն ամառը գոց կարմիր է, իսկ ձմեռը մուրթ գորշ, ճերմակ. բայց իրեն հորթերը կամ ձագերը, ինչպէս ուրիշ տեսակ եղջերուներուն ալ, խատուտիկ են: Զոյգ զոյգ միատեղ իրեն ձագերովը անտառներու մէջ կ'ապրի, վախկոտ ու խիստ շուտ վազող կենդանի մըն է, իրեն զգայարանքն ալ շատ սուր են. գլուխը վեր տնկած ու հովին դարձուցած՝ միտ կը դնէ, թէ որ մարդու մը ձայն լսէ, կամ մարդ մը տեսնելու ըլլայ, անկից շուտ մը հեռու կը փախչի: Աս կենդանիս մինչուկ տասն ու ութը տարիի չափ կրնայ ապրիլ, բայց շատերը լերդի փտութեամբ ու ուրիշ հիւանդութիւններով շատ կանուխ կը մեռնին:

Դ. Արե՛ւելե՛ն եղջերու: Աեց ոտք երկայնութիւն ու չորս ոտք ալ բարձրութիւն ունի, ոտուրները կարճ ու հաստ են: Արուններն ալ էգերն ալ եղջիւրներ ունին, ասոնք ի սկզբան սրածայր են,

բայց քանի որ կենդանիները կը մեծնան, եղջիւրներուն վերի կողմերն ալ երթալով բաճի ձեւով կը լայնան կը տափակնան, բայց ճոթերը ակոպ ակոպ: Աս կենդանիներս հիւսիսային ցուրտ տեղերը մասնաւորապէս Սիբերիա, Գամչաթգա, Լաբլանտ ու Արօնլանտ կը բնակին, իրենց կերակուրը գրեթէ մինակ չոր մամուռն է, որն որ ձմեռն ալ ձիւներուն տակէն կը փնտռեն կը գտնան, ու ասով շատ եղոտ կ'ըլլան: Ասոնք ցուրտ ու տխուր գաւառներու մէջ եղող բնակիչներուն շատ օգտակար ու հարկաւոր են. ասոր համար ալ Լաբլանտի բնակիչները ասոնցմէ բազմութեամբ կը պահեն, ու ամառուան ատենը՝ որն որ հոն շատ քիչ կը քչէ, լեռներու վրայ կը տանին արածելու, իսկ ձմեռը դաշտերու վրայ, ու աս կենդանիներովս իրենց կարօտութիւնը կը լեցընեն: Բալխիր քաշելու ու բեռ կրելու զասոնք կը գործածեն. իրենց մտովն ու կաթովը կը կերակրին, ու իրենց մորթէն զգեստ կը շինեն: Աս արագընթաց եղջերուն թէ շուտ ու թէ երկայն ատեն վազելովը ձին կը գերազանցէ, իրեն ընթացքը միջակ միօրինակ վազել է: Ասոր համար կը զրուցեն որ մէկ օրուան մէջ քառասուն ու ալ աւելի ժամու ճամբայ կը քալէ: Իրեն կաթը՝ թէպէտ շատ քիչ, բայց աղէկ ու սնուցիչ է, նաեւ մինակ շարժելով, առանց խառնելու, ձիւնի պէս ճերմակ կարակ կ'ըլլայ որն որ ամառը աւելի համով է, ինչու որ կենդանիները ան ատեն աղէկ ու շատ կերակուր կը գտնեն: Աս կենդանիս կրնայ մինչուկ քսան տարիի չափ ապրիլ: Պատկեր 41:

Ե. Ուրմուտն էր, Արմադուրայ եղջերոս: Եղջերուններուն մէջէն պինտ մեծն է, ութը ոտք երկայնութիւն, ու վեց ոտք ալ բարձրութիւն ունի, ոտուրները շատ բարձր են, գլուխը երկայն է, ու աչուրները պզտիկ: Արուն գլխուն վրայ երկու ոտք երկայնութեամբ լայն բաճի ձեւով տափակ եղջիւրներ ունի. ասոնք ամէն տարի կը թափին ու տեղը նորէն կը բուսնին, բայց ան ատենը կատարեալ լայն

բաՏի ձեւ կ'ըլլան, երբ որ կենդանին Տինգ տար-
ւան կ'ըլլայ: Հիւսիսային կողմերը պզտիկ Տօտեր
եղած ճախնային ու տղմուտ անտառներու մէջ կը
բնակի. իրեն կերակուրը հասարակօրէն ծառերու
տերեւներ ու կոկոններ նաեւ պզտիկ ծառերու
կեղեւներ են: Իզը եղջիւր չունի, ու տարին մէկ
կամ երկու ձագ կը բերէ, ու շատ սիրով կը հո-
գայ կը նայի, քովերնէն ամենեւին չգատուիր: Աս
կենդանիս կրնայ տասն եւ ութը տարիի չափ ապրիլ,
բայց շատ թշնամի ունի իրեն. թող տանք մար-
դիկները, որ մսին ու մորթին համար իր ետեւէն
կ'ըլլան ու կը զարնեն, նաեւ գայլերը, բորենիները
ու ուրիշ պատառող կենդանիներն ալ իրեն մեծ
թշնամիներն են: Պատկեր 42:

Գ. Երրորդ խմբին վերաբերող կենդանիներու
ն է, որոնք եղջիւրի տեսակ նիւթով մը՝ իրբեւ մէկ
ծածկոցով ծածկուած են, ու որչափ որ կենդանի-
ները կ'ապրին ասոնք ալ կ'աճին:

1. Ա իժեր: Աս սեռին տակը շատ տեսակ
կենդանիներ կան, որոնք իրենց մարմնոյն ձեւով
եղջերուներու նման են, ինչպէս վերն լսինք, բայց
իրենց եղջիւրներն արջառներու, ոչխարներու, ու
այծերու կը նմանին: Ասոնք աղուոր ու դիւրաշարժ
մարմնով ու շուտ վազող կենդանիներ են, հասա-
րակօրէն բաղմութեամբ մէկտեղ Տօտ Տօտ կ'ա-
պրին, վայրենի ու դժուարագնալի ժայռոտ տեղեր
կ'արածին: Աս կենդանիներէս՝ Եւրոպա մինակ մէկ
տեսակ կայ, բայց Ասիա ու մանաւանդ Ափրիկէ
խիստ շատ տեսակներ կան, որոնց մէջէն ոմանք
այնչափ պզտիկ են, որ նապաստակի մը մարմնոյ
մեծութենէն աւելի չեն ըլլար:

Քարայն իմ Ալպեան իմ Պերենան այժ.
Աս մի միայն տեսակն է, որ Եւրոպայի մէջ կը գրտ-
նուի, երեք ոտքէն քիչ մը աւելի երկայնութիւն
ու երկու ոտք ալ բարձրութիւն ունի: Մորթին
գոյնը գարնան ժամանակը՝ բաց գորշ է, ամառը

դոց կարմիր, աշնան սեւի կը զարնէ. իսկ ձմեռը կատարեալ սեւ է: Եղջիւրները սեւ, կարճ ու շիտակ կը որ ու ճոթերը սրածայր ու ողնած կամ դէպ ի կոնրկի կողմն ծռած են: Քարայծները Գիրու, Հելուետիա ու Սաւոյա եւ Ալպեան լեռներու վրայ կը բնակին, հասարակօրէն պղտիկ պղտիկ հօտեր եղած, ու ամէն մէկ հօտին մէյմէկ մեծ քարայծ առաջնորդելով միատեղ կ'ապրին, ու չհաւատալու շուտութեամբ մէկ ժայռէն մէկալ ժայռ ահարկու ու սոսկալի վհերու վրայէն կը ցատկեն կ'անցնին: Ասոնք շատ երկչոտ կենդանիներ են, ալկանջնին միշտ տնկած՝ չորս դին վախնալով կը նային ու կը զգուշանան. թէ որ մէջերնէն մէկը վտանգ մը տեսնելու ըլլայ, անանկ ամուր ձայն մը կը հանէ, որ ամէնն ալ իմանալով կայծակի պէս անկից կը փախչին: Ասոնց տեսութիւնը, հոտառութիւնը ու լսելիքը չափէ դուրս սուր է: Կերակուրնին Ալպեան լեռներուն վրայ եղած ամէն տեսակ խոտերն են, բայց ձմեռը նաեւ եղելին ծառերու ճիւղերէն երկայն վար կախուած մամուռներն ալ կ'ուտեն:

Աս կենդանիս շատ թշնամի ունի. նոյն իսկ բնակած տեղերն ալ իրեն շատ փնասակար են, ինչու որ երբեմն ժայռի կտոր մը վերէն փրթելով վար կ'իջնայ տակը կը ճզմէ զինքը, նոյնպէս շատ անգամ ալ ժայռերուն վրայէն ձիւները գլտորելով մեծ գնտեր կ'ըլլան, ու իրեն զարնելով ժայռերէն վար կը ձգեն կը մեռցընեն: Իսկ թշնամիներն են, նախ առաջին զանազան տեսակ յափշտակող կենդանիներ, ու ասոնցմէ ի զատ իրեն մասնաւոր թշնամիներն արծիւն ու անգղ գառանցն են, բայց երկրորդն առջինէն ալ աւելի է, ինչու որ բարձրէն շիտակ վրան իջնալով թեւերովը կը զարնէ ժայռերէն վար կը ձգէ: Բայց իրեն գլխաւոր ու փնասակար թշնամին մարդս է, որուն աչքին առջեւը՝ վտանգները ամենեւին բան մը չերեւնալով, իր ետեւէն կ'ըլլայ, յանդգնութեամբ կը հա-

լածէ ու վտանգաւոր ժայռերու վրայ կ'ելլայ: Թէ-
պէտեւ ոմանք այսպիսի որսորդութեան պատճա-
ռաւ կեանքերնին կորսնցուցած, ու խորունկ ձորե-
րուն մէջ սառոյցներու տակ պառկած մնացած են,
բայց որոնց սրտին մէջ՝ մէյ մը այսպիսի վտանգա-
ւոր որսորդութեան եռանդը բորբոքած է, ասանկ
օրինակները զիրենք չեն վախցըներ: Ասոր միտը
մանաւանդ իրեն ուլերունը՝ շատ համով է, մորթը
խիստ յարգի է, ու ձեռքնոց շինելու համար կը
գործածեն. եղջիւրներէն ալ զանազան տեսակ
բաներ կը շինեն. իսկ արիւնը գլխու պտոյտ ու-
նեցողներուն շատ օգտակար ու առողջարար է, ու
աս վախճանի համար է որ որսորդները շատ ան-
գամ իր արիւնը կը խմեն: Քարայծ մը կրնայ մին-
չուկ վաթսուն տարիի չափ ապրիլ. Պատկեր 43:

Բ. Ինչ լինի: Մարմնոյն մեծութիւնը խար-
բուղի մը չափ է. կլոր, հաստը ու սեւ եղջիւրներ
ունի. մորթին գոյնը կոնրկի կողմն բաց գեղին,
փորին գին ճերմակ, իսկ երկու կողմերը թուխ
չերտերով: Հազարներով մէկտեղ հօտ հօտ հիւ-
սիսային Ափրիկէի մէջ կը բնակի, ու կրնայ քսան
մինչուկ երեսուն տարիի չափ ապրիլ, բայց իրեն
մօին ու մորթին համար շատ կերպով կ'որսացուի:
Արաբացիք ձիերով ետեւէն կը վազեն ու հաստ
գաւազան մը անոր բարակ ոտուրներուն նետելով
կը կոտորտեն ու ասանկով կը բռնեն: Բայց միան-
գամայն առիւծներու ու յովազներու ալ կերակուր
կ'ըլլայ: Աս կենդանւոյս գեղեցիկ, հեզ ու անոյշ
նայուածքը հասարակ առակ մը եղած է: Պատ-
կեր 44:

2. ԼճԾԵՆԻ: Ասոնց եղջիւրները վեր անկու-
ած ու դէպ ի կոնակը ծռած են: Մորթերնին եր-
կայն կամ կարճ մազերով են: Ազակներնուն վրայ
հասարակօրէն երկայն մօրուք մը ունին:

3. ԱՅՐԵՆԻ ԱՅԶ: Տափարակ ու առջեւի կող-
մը սուր ու կտրող անկիւններով եղջիւրներ ունի:
Արուին եղջիւրները խիստ մեծ են. իսկ ասոր հա-

կառակ էգինը այնպէս պղտիկ են, որ ոմանցը հազիւ կ'երբեւայ: Ասի բազմութեամբ մէկտեղ Պարսկաստանի լեռներուն վրայ կը բնակի:

Բ. ԲՆՈՒՆԻ ԱՅԺ: Առջի տեսակէն առաջ եկած է, ու շատ ուրախ, խաղացող ու ցատկըւտող կենդանի մըն է. կրնայ քսան տարիի չափ ապրիլ. ամէն տեսակ խոտերով ու կանաչեղէններով կը կերակրի ու գոհ կ'ըլլայ: Իրեն կաթովը՝ ուսկից որ աղէկ կարակ ու պանիր կը շինուի, մսովը, ճարպովը ու մորթովը մեզի շատ օգտակար է: Ասոր արուն՝ Նոխազ, Քաղ, Քօշ, իսկ ձագն՝ Ուլ, արու ձագն՝ Ամիկ, էգն՝ Ալոջ կ'ըսուի: Այժը տարին երկու նաեւ մէկ, երբեմն ալ երեք ուլ կը ծնանի, ու չորս մինչուկ հինգ շաբաթ կաթով կը սնուցանէ: Աս կենդանիէս շատ մասնաւոր տեսակներ կան, որոնք երկրիս ամէն կողմը տարածուած են, ու իրարմէ թէ մեծութեամբ, թէ գունով, թէ մազերու երկայնութեամբ ու բարակութեամբ, ու թէ եղջիւրներու տարբեր կազմածքովը շատ տարբեր են: Բայց ասոնց մէջէն երեւելիներն Անկիւրիայի ու Պազմիրի այժերն են: — Անի-բի-այի Այժին մարմնոյն մեծութիւնը միջակ է, ականջները երկայն ու վար կախուած են. եղջիւրները՝ արուններունը մեծ, ու գլխուն երկու կողմանէ ոլորած գալարած ու շիտակ դուրս երկրնցած են, իսկ էգերունը պղտիկ, ու մէյմը կոնրկի կողմն ծռելէն ետեւ դէպ ի առջեւի կողմն դարձած են: Մազը ութէն մինչուկ ինը մատ երկայնութեամբ գանգուր, փայլուն, ճերմակ ու խիստ բարակ է: Ասոր մազերէն Պաղատացիները կը գործեն ան աղէկ այժեան որն որ ամէն կողմն ճանչցուած է: Աս կենդանիս խիստ պիտանի ու օգտակար է տեղացի բնակիչներուն, ինչու որ գրեթէ բոլոր ժողովուրդը ասոր կոնրկէն իրենց կերակուրն ու ապրուստը կը հոգան կը գտնեն, ասոր համար ալ մեծ հոգով իրեն պահպանութեանը ետեւէն կ'ըլլան: Պատկեր 45:

Իսկ Պաղատի Այժը շիտակ ու պտուտակածել,

իրարմէ բաց ու հեռու եղջիւրներ ունի. ականջները երկայն ու վար կախուած են, մարմինը հասարակօրէն ճերմակ, նաեւ սեւով խառն մազերով ծածկուած է, որոնք երկայն ու խիստ բարակ են ու մետաքսի պէս կը փայլին: Ասոր մազերէն Գազմիր, որն որ Հնդկաստանի սահմանակից նահանգ մըն է, շատ սքանչելի ազնիւ այծեաներ կը գործեն. բուն Գազմիր քաղքին մէջ միշտ տասն ու վեց հազար ազնիւ այծեայի գործարաններ կան, ու տարին ութսուն հազարի մօտ ազնիւ այծեայ կը գործեն: Աս այծին մէկ Գերմանիայի լիտր մազը կամ բուրդը, որն որ միշտ հասարակ այծերու բրդով խառնուած է, Աւստրիայի հարիւր քառասուն արծաթի դահեկանէն աւելի կ'արժէ: Քանի մը սքանչելի ազնիւ այծեաներու գործուածքն այնպէս չափէ դուրս բարակ է, որ երեք մարդ վրան տարիներ կ'աշխատին, ինչու որ բոլոր օրը քառորդ մատէն աւելի չեն կրնար գործել: Այսպիսի փառաւոր ազնիւ այծեայ մը ստոյգ է որ հարիւրներ կ'արժէ, բայց շատ տարիներ ալ կը տեւէ: Պատկեր 46:

Գ. Այծ+ու: Մէկալ տեսակներէն կը տարբերի իրեն մեծ եղջիւրներովն, որոնք երբեմն մինչուկ երեք ոտք երկայնութիւն ու քսան Գերմանիայի լիտր ծանրութիւն կ'ունենան, ու աս եղջիւրներուն վրան շիտակ չէ, դուրս ելած կնտեր կան: Էգին եղջիւրները պզտիկ են, հազիւ կէս ոտք երկայնութիւն ունին, նոյնպէս վրան քիչ կնտեր կան: Աս կենդանւոյս մորթին գոյնը միօրինակ չէ, կոնրկի կողմն գորշ կարմրագոյն է, փորին դին ճերմրկկեկ. կոնրկին մէջ տեղը գլխէն մինչուկ պոչը սեւ շերտ մ'ունի: Ասիկայ Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի բարձր լեռներուն վրայ կը բնակի, կրնայ երեսուն մինչուկ քառասուն տարիի չափ ապրիլ, ու իրեն ապրելու կերպովը Պիւրեննական այծին շատ կը նմանի, անոր պէս ալ ցատկելու եւ վազելու մէջ խիստ շուտ է: Ատենօք ասկից Գիրու ու

Հելուետիա շատ կար, հիմայ Եւրոպայի մէջ մինակ
 Ալպեան ու Սաւոյայի բարձր լեռներուն վրայ աս
 դիս ան դին կը գտնուի, բայց կ'երեւայ որ հոն
 ալ պիտի լմըննայ, ինչու որ երթալով կը քիչ-
 նայ ու չբազմանար: Ասոր որսորդութիւնը շատ
 վտանգաւոր ու դժուարին է, մինակ ստակն է որ
 ասանկ դժուարութիւններու ու կենաց վտանգնե-
 րու մէջ կը ձգէ որսորդները, ինչու որ, որոնք որ
 թանգարան ունին, այսպիսի կենդանիներ ձեռք
 ձգելու համար, ազէկ կը վճարեն ամենեւին ստրկի
 չեն խնայեր: Ասոր միւր կրնայ ուտուիլ, բայց
 դժուարամարս է: Պատկեր 47:

3. ՈՒՅԱՐՆԵՐ: Ասոնց եղջիւրները գէպ ի
 կոնրկի կողմն պառկած կամ ողնած, ու ճոթերն
 առջեւի կողմն դարձած են: Փարմիննին երկայն ու
 գանգուր մազերով այսինքն բրդով ծածկուած է:

«. ՍՐԴԵՆԻՆԻ ԱՐԻՒՆԻ: Հասարակ ոչխարէն
 քիչ մը մեծ է, մորթին գոյնը կոնրկի կողմն ամա-
 ուր թուխ, ու ձմեռը սեւ է, իսկ փորին կողմն ճեր-
 մակ: Բազմութեամբ մեծ հօտեր եղած Սարտի-
 նիայի ու Գորսիկայի բարձր լեռներուն վրայ կը
 բնակին: Արուն մեծ ու հաստ եղջիւրներ ունի, ո-
 րոնք գէպ ի կոնակը պառկած ու առջեւի կողմն
 դարձած են. իսկ էգը պզտիկ եղջիւրներով է, կամ
 ամենեւին եղջիւր չունի: Աս կենդանիս որսորդնե-
 րէն հալածուելու ատեն, շատ անգամ ինքը զինքը
 ժայռերէն վար կը նետէ, ու հաստն եղջիւրներուն
 վրայ խնալով առանց վնասի կ'ազատի: Արունները
 շատ անգամ իրարու հետ այնպէս սաստիկ կը
 կռուին, որ մէկը կռուին տեղը սատկած կը մնայ:
 Ասի ձագ բոնուելու ըլլայ շատ դիւրաւ կ'ընտանե-
 նայ: Միւր շատ համով է:

Բ. ՍԻՆԵՆԻՆԻ ԱՐԻՒՆԻ: Արուն ալ էգն ալ եղ-
 ջիւրներ ունին: Փարմնոյն մեծութիւնը պզտիկ եղի
 կամ էգ եղջերուի մը չափ է, մորթին գոյնը մութ
 գորշ է, բայց փորին կողմն ճերմրկկեկ: Ասիկայ ալ
 հօտ հօտ հիւսիսային Ասիայի բարձր լեռներուն

վրայ կը բնակի, ու շատ դիւրաւ մէկ ժայռին վրայէն մէկալ ժայռ կը ցատկէ: Աս կենդանւոյս միսն ալ շատ համով է: Թէ որ ձագ բռնուելու ըլլայ, շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ:

Գ. Բնորդն Ոչխոր: Երկու տեսակէն ալ առաջ եկած է, ու թէ որչափ հարկաւոր ու օգտակար կենդանին է, ամենուն արդէն յայտնի է. աշխարհքիս սկիզբէն ամէն կողմս իբրեւ տան օգտակար կենդանի մը մեծ հոգով կը նայուի ու կը պահուի: Արնայ տասն ու երկու մինչուկ տասն ու հինգ տարիի չափ ապրիլ, բայց հասարակօրէն ու թերորդ տարին չեն անցըներ կը մորթեն, ինչու որ անկից վերջը մեծ օգուտ մը չունի: Ասոր արուն՝ խոյ, էգը՝ Մագի, իսկ ձագը՝ Գառն, Բուծ, Որոջ, կ'ըսուի: Տարին մէկ կամ երկու գառն կը ծնանի, ու երեք ամիս կաթով կը սնուցանէ: Լեռնային տեղեր արածուիլ խիստ կը սիրէ: Աս կենդանիէս ալ շատ մասնաւոր Տեսակներ կան, որոնք թէ մեծութեամբ ու թէ բրդի բարակութեամբ իրարմէ տարբեր են՝ ասոնց մէջէն ալ երեւելիներն են, — Սոսնիայն Ոչխորն որուն մարմնոյն մեծութիւնը միջակ է, գլուխը լայն, ու ոտուրները կարճ են: Արուն գլխոյն վրայ մեծ եղջիւրներ ունի, իսկ բուրդը խիստ բարակ, կակուղ, գանգուր է, ասկից բարակ ու ազնիւ չուխայ, եւ ուրիշ նիւթեր կը գործեն: Աս ոչխարս բոլոր տարին լեռներու եւ դաշտերու վրայ կ'արածի: — Անգղիայն Ոչխոր: Սպանիայի ոչխարէն մեծ է. երկայն պոչ մը ունի, իսկ եղջիւր չունի: Բուրդը շատ բարակ երկայն ու փայլուն է, բայց առջինին չհասնիր: Աս ոչխարիս մէկ հատը տարին ութը մինչուկ ինը Գերմանիայի լիտր բուրդ կու տայ: — Գմակուոր կամ Արդորուայ Ոչխոր: Մարմնոյն մեծութեան կողմանէ հասարակ ոչխարէն շատ մեծ տարբերութիւն չունի, եւ ուրիշ կողմանէ ալ այնչափ երեւելի չէ որչափ իրեն մեծ ու լայն պոչովը կամ դմակովն: Ասի բոլոր եղ է որն որ դմակեղ կ'ըսուի, ու շատ անգամ մէկ պոչը քառասուն

Գերմանիայի լիտրէն աւելի ծանր կը կշռէ: Այսպիսի ծանր պոչը կենդանին դժուարաւ տանելուն համար, հասարակօրէն երկու անուով պղտիկ կառք մը կը շինեն, ու պոչը անոր վրայ կը դնեն կը կապեն, ու այնպէս թող կու տան որ արածի ու ասանկով իր ընտիր բեռը դիւրութեամբ կը քաշէ կը տանի:

4. ԸՆԴՈՒՆԵՐ: Ասոնց եղջիւրները կը որ, վրան շիտակ ու ճոթերը սրածայր են, բայց մեծութիւններն ու ձեւերնին միօրինակ չէ, տարբեր է: Կենդանի մը երբ որ երկու տարեկան կ'ըլլայ, ան ատենն եղջիւրները կը բուսնին, ու ամէն տարի ալ քիչ քիչ կ'աճին կը մեծնան: Ասոնք մեծ կենդանիներ են, խոշոր մարմնով, ճակատնին լայն, քթերնին կամ ցուկնին նոյնպէս խոշոր ու լայն. ոտուրնին հաստ ու զօրաւոր, իսկ պոչերնին երկայն ու ճոթը մազոտ է: Շատ տեսակներուն վզին ու կուրծքին կաշին վար կախուած է:

Յօշ: Ճակատը տափարակ, վզին, կուրծքին կաշին ալ շատ վար կախուած է: Ասոր էգը՝ Կով, ձագը՝ Որթ, Ընջուղ, Մոզի կ'ըսուի, բայց քիչ մը աւելի չափահասին արուն՝ Զուարակ, ու էգը՝ Երինջ կը կոչուի. իսկ Եզը՝ արուին մայրեան է. ասկէ շատ մասնաւոր տեսակներ կան, որոնք իրենց մարմնոյն մեծութեամբ, նոյնպէս իրենց եղջիւրներուն մեծութեամբ ու ձեւովը իրարմէ կը տարբերին: Ասոնք կրնան քսան, երեսուն տարիի չափ ապրիլ, բայց տասներորդ տարիէն վերջը մեզի ալ մեծ օգուտ մը չունին. նաեւ այսչափ տարի ալ խիստ քիչ կ'ապրին, ինչու որ շատ տեսակ հիւանդութիւններու ենթակայ են: Աս կենդանիներս խիստ օգտակար ու պիտանի են, երկիր վարելու ու բեռ քաշելու կը ծառայեն, ու կու տան մեզի իրենց միսը, ճարպը, ու կաթը, ուսկից որ կարակ, պանիր, սեր ու մածուն կը շինուի, նաեւ իրենց մորթն՝ որ աղէկ կաշի կ'ըլլայ, իրենց եղջիւրներն՝ որ շատ տեսակ արհեստական բաներու կը ծառայէ. իրենց

ոսկրները՝ ուսկից որ կոճակ ու ուրիշ բաներ կը շինուի. նաեւ աս ոսկրներէն ալիւր ալ կը շինեն, որ հիմակուան ժամանակս երկիրները պարարտացընելու համար շատ կը գործածուի: Ասոնք աղէկ ու հիւանդութիւններէն ազատ պահելու համար՝ մաքուր, անձրեւէն ազատ, ու օդբանուկ ակոռ մը, ու մեծ հոգացողութիւն պէտք է:

Ս. Գրեհէ Ծ. Եւրոպայի կաթնատու կենդանիներուն մէջէն պինտ մեծն է. տասը ոտք երկայնութիւն, ու վեց ոտք ալ բարձրութիւն ունի. բայց առջի ատենները մինչուկ տաս ու երեք ոտք երկայնութիւն ունեցողներ ալ գտնուեցան: Ճակատը շատ կոր է, ու եղջիւրները կարճ ու հաստ են. վիզը ու կուրծքը երկայն մազեր ունի: Շատ զօրաւոր ու կատաղի կենդանի մըն է, արջերու հետ կը կռուի ու հասարակօրէն կը յաղթէ: Նոյնպէս թէ որ մարդիկ վրան յարձակելու ըլլան, սաստիկ կատաղութեամբ կը պաշտպանէ զինքը, ու ձեռքէն փախչելու ու ազատելու ալ ճար չկայ, ինչու որ շուտով ետեւէն կը հասնի. մինակ ասանկ միջոցին մէջ պէտք է գետինը իյնալ մեռած ձեւանալ, ան ատենը կենդանին մէկ քանի անգամ մարմինը աս դիս ան դին դարձնելով կը քննէ կը նայի, ու անվնաս թող կու տայ կ'երթայ: Առջի ատենները ասիկայ Գերմանիայի ամէն անտառներուն մէջ կը գտնուէր բայց հիմայ միայն Ղիթուանիայի անտառներուն մէջ, Գարբաթ ու Կաւկաս լեռերուն վրայ կ'ապրի: Պատկեր 48:

Վ. Գրեհէ: Ճակատը կոր է, եղջիւրները քիչ մը տափարակ են, ու ետեւ պառկած կամ ողնած, ճոթերը դէպ ի առջեւի կողմը դարձած են: Մորթը բարակ ու թուխ մազերով է: Աչուրները կատաղի նայուածք մ'ունին: Աս կենդանին Հնդկաստանէն առաջ եկած է. հիմայ հարաւային Եւրոպայի մէջ շատ կայ, չափէ դուրս զօրութիւն ունի, ու դժուարաւ կը նուաճի: Կարմիր գոյն չուզեր տեսնել, խիստ կը կատաղի. թէ որ մէկը կարմիր գունով

զգեստ վրան առած դիմացը ելլելու ըլլայ, կեանքը կորսնցուցած է, ինչու որ սաստիկ կատղութեամբ վրան կը յարձակի ու եղջիւրներովը գետինը զարնելով, ոտուրներովը կը կոխկրտէ կը մեռցընէ: Իրեն կերակուրը ամէն տեսակ տնկեր են, բայց ջրային տնկերը աւելի սիրով կ'ուտէ: Ամառուան տաք ատեններ լճերու ու ուրիշ ջրոտ տեղերու քովէն անցնելու ատեն կը վազէ ու բոլոր մարմնովը ջրին մէջ կը մտնէ մինակ քիթը դուրս թող տալով: Ասոր կաթը աղէկ ու թանձր է, լաւ մածուն ու սեր կը շինուի. մորթը շատ հաստ է, իսկ միսը այնչափ չգործածուիր:

Սպիտակ Գռի: Ճակատը կոր է, եղջիւրները կարճ, ու կոնակը խոշոր կուղ մը ունի: Գլուխը, վիզը, ու թիկունքը դանգուր ու բրդի պէս մազերով ծածկուած են, աս մազերը ձմեռուան ատենը շատ երկայն կ'ըլլան: Ասի բազմութեամբ հազարներով հիւսիսային Ամերիկայի մէջ կ'ապրի, ու խրտոզ, աննուաճելի կենդանի մըն է, ու շատ դժուարաւ կ'ընտանենայ: Իրեն միսը շատ աղէկ ու համով է, նաեւ շատ ալ ճարպ ունի, մորթը աղէկ կաշի կ'ըլլայ, իսկ իրեն բրդի պէս մազերէն չուխայ, զանկապան ու ձեռքնոց կը շինեն: Աս կենդանոյս որսորդութիւնը յաճախ կ'ըլլայ, բայց միշտ վտանգաւոր է. ինչու որ թէպէտ վախկոտ է ու որսորդներէն հալածուելու ատեն կը փախչի, բայց վիրաւորուելուն պէս խիստ կը կատղի ու իր թըռնամուկն վրան կը յարձակի վրէժն առնելու համար:

ԿԱՐԳԻ ԹԻ.

ՀԱՍՏ ՄՈՐԹՈՎ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Աս կարգիս վերաբերող կաթնատու կենդանիները երկրիս վրայ եղած կենդանիներէն պինտ մեծերն են: Ասոնց մարմինը անհեղեղ յաղթանդամ ու ծանր է. ոտուրներնին կարճ են. իսկ մորթերնին շատ հաստ, ու շատերունը քիչ մը միայն

վրան մազ ունի: Ամէնն ալ ճախնային տեղեր կը բնակին, ու տնկերով կը կերակրին:

1. ԽՈՍԶԵՐ: Ասոնք ոտուրններնին չորս մատեր ունին, երկու մէջ տեղի մատերնին մեծ, ու հաստը կճղակներով են. իսկ երկու կողմի մատերնին կարճ, ու քայլելու ատեննին գրեթէ գետինը չեն հասնիր: Իրենց կնճիթը կարճ, փղի կտրուած պատիճի ձեւ, ու երկիրը փորելու շատ յարմար է: Կողմնական ակռաններնին բերներնէն դուրս ելած են: Մորթերնուն վրայ եղած մազերը հաստ ու կարծր են, բայց կռնակներնուն վրայ եղածները աւելի հաստ, կարծր ու երկայն են, ու երբեմն շիտակ վեր կը տնկուին:

ՍԵՐՆԷ ԿՄՎԷՆՏ: Չորս մինչուկ հինգ ոտք երկայնութիւն, երկուք ու կէս կամ երեք ոտք ալ բարձրութիւն ունի, գէր ու լեցուն մարմնով է, բերնէն դուրս ելած ակռանները մեծ ու զօրաւոր են, մորթը կարծր ու սեւ մաղերով է: Էգը փետրուարին կամ մարտին մէջ չորս մինչուկ տասն ու երկու խոճկոր կը բերէ: Արագները բազմութեամբ քսան մինչուկ քառասուն հատ մէկտեղ անտառներու մէջ կը բնակին, ու ան տեղերու մօտ ցանուած դաշտերուն՝ իրենց կնճիթներովը փորելով շատ մեծ վնասներ կու տան: Իրենց կերակուրը տնկեր են, բայց միս ալ կ'ուտեն: Ասոնց վրայ թէ որ յափշտակող կենդանիներ կամ որսի շներ յարձակելու ըլլան, բոլոր զօրաւորները կը կ'ըլլան, ու տկարները մէջն առնելով, ամէնը մէկտեղ միաբանութեամբ զիրենք կը պաշտպանեն:

ԲՆԴՄԱՆԻ ԽՈՂ: Առջի տեսակէն առաջ եկած է. իրեն մարմնոյն մեծութիւնը ու գոյնը միօրինակ չէ, տարբեր է: Ամէն տեղ աս կենդանիս կը պահեն կը սնուցանեն, ու իրեն միսը կ'ուտեն, միայն չրեաները ու Մահմետականները չեն ուտեր: Էգը տարին երկու անգամ խոճկորներ կը ծնանի. ամէն անգամուն չորս, երբեմն տասն ու չորս, երբեմն ալ մինչուկ քսան ու չորս հատ, ու հինգ կամ եօթը

չաբաթ կաթով կը սնուցանէ : Ասի կրնայ մինչուկ քսան տարիի չափ ապրիլ :

2. ՉՐԱՅԻՆ ԽՈՁԵՐ : Ասոնց մեծութիւնը մեծ խողի մը չափ է . ու կնճիթներնէն ի զատ՝ որոնք փղի պատիճին պէս երկրնկեկ են, իրենց մարմնոյն ձեւովն ալ գրեթէ խողին կը նմանին : Առջեւի ոտուրնին չորս, ետեւի ոտուրնին երեք մատեր ունին : Ասոնցմէ երեք տեսակ ճանչցուած է, երկուքը Ամերիկայի տաք գաւառներու մէջ կը բնակին ու մէկը արեւելեան Հնդկաստանի Սուամարա կղզւոյն գետերուն մէջ, կերակուրնին զանազան տեսակ տնկեր են, ամէնն ալ ջրին մէջ շատ աղէկ կը լողան : Իրենց միսը շատ աղէկ ու շատ համով է, ասոր պատճառաւ ասոնք ալ որսորդներէն շատ կը հալածուին : Ասոնք թէ որ պղտիկ ձագ բռնուելու ըլլան, այնպէս մը կը վարժին ու կ'ընտանենան որ ամենեւին սորված տեղերնին մէյ մ'ալ չեն թողուր :

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՉՐԱՅԻՆ ԽՈՁ : Ասի մարմնոյն արտաքին ձեւովը քիչ մը խողի կը նմանի, բայց պղտիկ իշու մը չափ մեծութիւն ունի, ու խիստ շուտ կը վազէ, գլխաւորաբար Բարակուայի մէջ, բայց նաեւ Ամերիկայի ուրիշ գաւառներու մէջ ալ կը գտնուի, գետերու ու լճերու մօտ եղած անտառներու մէջ խոտերով, տնկերով, արմատներով ու պտուղներով կ'ապրի : Ասիկայ որսորդները շներով կ'որսան : Պատկեր 49 :

3. ՓՂԵՐ : Յամաքային կենդանիներուն մէջէն պինտ մեծ կենդանիներն ասոնք են : Մորթերնին շատ հաստ ու ծերութեան ատեննին գրեթէ լերկ ու առանց մազի է, քթերնին երկայն, շարժական ու զօրաւոր պատիճ կամ կնճիթ մըն է . բերաններնուն երկու կողմէն երկու խոշոր ակոսներ կամ ժանիք դուրս ելած են : Ամէն մէկ ոտուրնին հինգ հինգ մատեր ունին, բայց ասոնք մորթով աննկ մը ծածկուած են, որ դրսէն տարբեր տարբեր մատեր ըլլալնին չերեւար : Ականջնին շատ խոշոր, ու անոր հակառակ աչուրնին ալ շատ

պզտիկ են: Փղերը Ասիայի ու Ափրիկէի անտառնե-
րու մէջ բազմութեամբ մէկտեղ կ'ապրին, ու շատ
խելացի կենդանիներ են. մարդիկներու դիւրաւ
կ'ընտանենան, ու զանազան բաներու կը կրթուին,
իրենց բարերարներնուն ու տէրերնուն շատ սիրով
կը հնազանդին ու շատ երախտագէտ են: Մար-
դիկներուն ըսած խօսքերը ու անոնց նշանակու-
թիւնը դիւրաւ հասկընալ կը սորվին, մարդկան
համար աղէկ կ'աշխատին ու իրենց կ'օգնեն, թէ որ
զիրենք չարչարելու չըլլան. ապա թէ ոչ կը կատողին
ու վրէժխընդիր կ'ըլլան: Ասոնք բեռ կրելու ու
հեծնելու մէկիկ են, մինակ ասոնցմէ մէկը, վեց
ձիէն աւելի կ'աշխատի ու կը գործէ, բայց աս ալ
ստոյգ է որ չափէ դուրս ալ շատ կ'ուտէ: Ասոնք
երկու հարիւր տարիի չափ կրնան ապրիլ: Մատակ-
ները, երկու տարին մէյմը, ու ամէն անգամուն մէկ
ձագ կը բերեն, երկու տարի ալ կաթով կը սնու-
ցանեն: Բայց աս ձագերը մինակ իրենց մօրերնէն
կաթ չեն ուտեր, հապա խառն ամէն էգերէն ալ
որոնք որ կաթ ունին նէ: Թէ որ կաթ կերող ձագ
մը՝ մօրը քովէն առնուի ու երկու օր ետքը նորէն
մօրը քովը բերուելու ըլլայ, մայրը ամենեւին դանի
չճանչնար: Ասոնք մարդիկներէն բռնուելէն ետքը
չեն ծնանիր, եւ կամ շատ քիչ անգամ կը ծնա-
նին. անոր համար հասարակօրէն ծերերը կը բըռ-
նեն, որոնք շատ աշխատութեամբ կը կրթուին:
Կնճիթը՝ զորն որ փղերը ու զածներնուն պէս կ'եր-
կընցընին ու կը կարծեցընեն, իրենց ձեռքի տեղ
ամէն բանի կը ծառայէ, դիւրաւ աս դիւ ան դին
ամէն կողմ կը շարժեն, անով գետնէն շատ պրդ-
տիկ բաներ ալ կը վերցընեն ու բերաննին կը տա-
նին: Հիմակուան ժամանակս որջ ապրող փղերէն
երկու անսակ մինակ գտնուած ու ճանչցուած է,
որ անոր հակառակ հին ատենները շատ տեսակներ
կային, ինչպէս հիմակ ալ՝ գետնի տակէն գտնուած
քարացածներէն, յայտնի կ'երեւայ:

Մ. Բ. Է. Է. Փէլ: Գլուխը կը որ, ճակատը կը որ է,

ականջները շատ խոշոր են: Ասի Ափրիկէի մեծ մասին մէջ տարածուած է, ու հասարակօրէն ու թը մինչուկ տասն երբեմն տասն ու չորս ոտք բարձրութիւն ունի, ու այնպիսի մեծ աջողակութիւն մ'ալ ունի իրեն կնճրթին վրայ, որ մինչուկ իրեն չուանին կապը, որով որ ինքը կապուած է, դիւրին եղանակաւ մը կը քակէ, առանց չուանը վնասելու կամ փրցընելու:

Հնդկաստանի Փէղ: Տասը ոտք երկայնութիւն ու ութը մինչուկ տասն ու վեց ոտք ալ բարձրութիւն ունի, գլուխն երկնկեկ, ճակատը գոգաւոր ու ականջներն առջի տեսակին ականջներէն պզտիկ, մորթին գոյնը հասարակօրէն մութ գորշ է, երբեմն ալ ճերմրկեկէ: Բազմութեամբ մէկտեղ արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կ'ապրի, ու շատ սաստիկ կը վազէ, իրեն հասարակ քալելը ձիուն միջակ վազելուն, ու իրեն միջակ վազելը ձիուն սաստիկ վազելուն կը հաւասարի, անոր համար թէ ձիւրուն ու թէ ուրիշ կենդանիներուն ետեւէն շատ դիւրաւ կը հասնի: Ասոր կնճիթը շատ զարմանալի աջողակութիւն մ'ունի, ասով իրեն կերակուրը ու խմելքը կ'առնու բերանը կը տանի, ու շատ զարմանալու գործքեր կ'ընէ, գինւոյ շիշին խցանքը դուրս կը քաշէ կը բանայ, դուռը բանալիով կը կրղպէ ու կը բանայ, գետնէն պզտիկ ստակներ վեր կը վերցընէ, խառնուած ու կնճուած չուանը դիւրութեամբ կը քակէ: Աս փղերս մարդիկներուն ընտանենալով, ու ասոնց՝ իրենց ըրած ծառայութիւններովը, խիստ օգտակար ու պիտանի ըլլալուն համար, մարդիկ շատ ետեւէ կ'ըլլան ասոնք ողջ ողջ որսալ: Իսկ ասոնք որսալը աս կերպով կ'ըլլայ: Մեծ ու ընդարձակ տեղ մը ամուր ցցերով կամ պատով կը գոցեն, մինակ անցք մը թող տալով, ան ալ ամուր դուրս, թէ որ ընտանի մատակ փղեր ունին, զանոնք կ'առնուն կը տանին ան տեղը՝ ուր որ վայրենի փղերը հասարակօրէն բազմութեամբ կը կենան: Մատակները կը

սկսին ան ատենը անուշ ձայներով արուները կան-
 չել ու իրենց քովը ժողովել, շատ անգամ բոլոր
 մէկալ մնացած ընկերներն ալ ասոնց քովը կը
 ժողովին: Երբ որ ասի որսորդները կը տեսնեն ան-
 միջապէս ընտանի մատակները դէպ ի պատով կամ
 ցանկով գոցուած տեղը կը քշեն, ու դռնէն ներս
 կը խոթեն, ու ասոնց ետեւէն գրեթէ վայրենիներ-
 րուն մեծ մասն ալ մէկտեղ կը մտնեն: Բայց թէ
 որ այսպիսի ընտանի փղեր չունենան, որսորդները
 բազմութեամբ ձիերուն վրայ նստած կ'երթան կը
 փնտռեն վայրենիներուն կեցած տեղը, ու գտնել-
 նուն պէս՝ ամէն կողմանէ վրանին կը յարձակին,
 պռուտով կանչելով ու թմբուկներ զարնելով կը
 վախցընեն, ու կը ստիպեն դէպ ի ցանկով գոցու-
 ած տեղը փախչիլ ու ներս մտնել: Երբ որ փղերը
 կը տեսնեն որ գերի ինկան ու փախչելու ճար չկայ՝
 սաստիկ կը կատողին, թէ որ աս ժամանակ մէկը
 քովերին մօտենալու ըլլայ՝ շատ վտանգաւոր է.
 բայց որսորդները ասոնք զսպելու համար չուանը
 կը թկապ կ'ընեն, ու հեռուէն ետեւի ոտուրներ-
 նուն նետելով կ'անցընեն, ու ամուր ծառի մը կը
 կապեն. ասկից ի զառ նաեւ ընտանի փղերը ասոնց
 հետ կ'ուռել տալով շատ կը յոգնեցընեն. յետոյ
 շատ զգուշութեամբ իրենց սիրական կերակուրնին
 կը բերեն կու տան, ու այնչափ կ'աշխատին ու հոգ
 կը տանին, որ վերջապէս իրենց կատողութիւննին
 թող տալով ընտանիներուն հետ մէկտեղ խաղա-
 ղութեամբ ախոռը կ'երթան: Աւց ամիս միօրինակ
 աս կենդանիները կը թուելէն ետքը խիստ կ'ընտա-
 նենան, ու մասնաւորապէս իրենց հոգ տանողնե-
 րուն հնազանդ ու երախտագէտ կ'ըլլան: Ասոնք
 քսան մինչուկ քառասուն կենդինար բեր կը տա-
 նին: Պղտի ձագերուն միսը կ'ուտուի, բայց մեծե-
 րունը խիստ կարծր ու դժուարամարս է: Ասոնց
 աղուները կամ ժանիքը, որոնց որ ժողովը կ'ըսենք,
 շատ սքանչելի ու պատուական բաներ են, ու զա-
 նազան տեսակ արհեստական բաներու կը ծառայ-

են: Փղին խելացու թեանն, երախտագիտութեանն ու վրէժխնդրութեանն անթիւ օրինակներ կը պատմուին, թէպէտ աս օրինակներուն մէջը չափէ դուրս բաներ ալ կը զուցուին, բայց ի վերայ այսր ամենայնի աս չափազանցութիւնները դուրս հանելու ալ ըլլանք, բաւական մնացածներէն ալ իր շատ խելացի կենդանի մ'ըլլալը յայտնի կ'երեւայ: Պատկեր 50:

Փարիզի ողջ կենդանիներուն տեղը եղած փղերուն ամէն օրուան կերակուր, ամէն մէկուն մէկ կենդինար չոր խոտ, տասն ու ութը Գերմանիայի լիտր հաց, ու մէկ քանի կողով շողգամ կու տան, թող տուր ան անթիւ հացերը ու պտուղները, որ բոլոր օրը, տեսնելու համար եկող ժողովուրդը իրենց առջեւ կը նետեն: Իսկ իրենց խմելքը այնչափ է որ մէկ անգամուն կրնան քսան Տաճկի լիտր ջուր մէկանց առնուլ խմել:

4. ՈՒՆԳԵՂՔԻՒՐՆԵՐ: Ասոնք քթերնուն վրայ մէկ կամ երկու եղջիւր ունին, որոնք ողնած կամ դէպ ի ետեւ ծռած են, ուստի ասկից աս անունով կը կոչուին: Մորթերնին լերկ, ու չափէ դուրս հաստ ու ամուր է: Աողմնական ակուններ չունին, ու ամէն մէկ ոտուրնին երեք մատեր ունին: Փղէն ու ձիագետիէն ետքը պինտ մեծ ցամաքային կենդանիներն ասոնք են: Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ գետերու քով ու ճախնային տեղեր կը բնակին, ու շատ անգամ բնակած տեղերնուն մտա եղած բրրնձի արտերուն ու շաքարի տրնկերուն մեծ վնասներ կու տան: Իրենց ձայնը քիչ մը խոզերու խանջելուն կը նմանի, անոնց պէս ալ տրղմերու մէջ պառկիլ կը սիրեն: Ասոնք գրգռուելու ըլլան դիւրաւ կը կատղին ու կը զայրանան եւ մարդիկներուն շատ վնասակար են: Իրենց յաղթանգամ մարմնովն այնպէս շուտով կը վազեն, որ մէկը ձիով հազու կրնայ փախչիլ, մորթերնին ալ հաստ ու կարծր ըլլալով, հրացանով միայն կակուխ տեղ մը զարնուելու ըլլան իրենց կը վնասէ. անոր համար

ասոնց որսորդութիւնը խիստ վտանգաւոր է: Ասոնց միւր կ'ուտուի խողի մնի համ ունի. իսկ մորթը ու եղջիւրները զանազան տեսակ բաներու կը գործածուի: Աս կենդանիներէս շատ տեսակներ կան:

Հնդկ-ուրմի Ռնգեղջի-ը: Տասն ոտք երկայնութիւն, հինգ մինչուկ եօթն ոտք ալ բարձրութիւն ունի, քթին վրայ ալ երկու ոտքէն աւելի երկայն եղջիւր մ'ունի. մորթը լերկ ու առանց մազի, եւ մէկ ու կէս մատ հաստ ըլլալէն ի զատ, շիտակ ալ չէ, կոնրկին ու գաւակին վրայ խոշոր ծալքեր ունի, վրին վրայ ալ կնճրած է, անոր համար շատ հաստ ու ամուր է, ու պատեանի կը նմանի: Ասիկայ արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կ'ապրի, թէ որ չգրգռուելու ըլլայ, ինք ինքիրմէ վախկոտ ու հանդարտ կենդանի մըն է, ու մէկու մը չմնասեր, բայց թէ որ գրգռուի, ամենեւին վտանգէ մը չվախնալով կատաղութեամբ իրեն թշնամոյն վրայ կը յարձակի ու կը վնասէ: Հնդկաստանի իշխանները իրենց խմելիքը ասոր եղջիւրէն շինուած գաւաթէն կը խմեն, ինչու որ այսպէս կը կարծեն որ ասոր եղջիւրը դեղթափի զօրութիւն ունի, ուստի խմելիքը թունաւորուած ալ ըլլայ, ասոր մէջը թոյնն իր զօրութիւնը կը կորսնցընէ ու չմնասեր: Պատկեր 51:

Ա. Է. Է. Է. Է. Ռնգեղջի-ը: Քթին վրայ ետեւէ ետեւ երկու եղջիւր ունի, առջինը մէկ ոտք ու երկու մատ երկայն է, իսկ երկրորդը վեց մատ: Մարմնոյն մեծութեան կողմանէ, առջինէն տարբերութիւն չունի, բայց մորթն անոր պէս ծալքեր չունի, շիտակ է: Ասի հարաւային Ափրիկէի Ճախնային անտառներուն մէջ կը բնակի, ու ծառերու ճիւղերով ու տերեւներով կը կերակրի. իրեն հոտառութիւնն ու լսելիքը խիստ սուր է. իսկ ասոր հակառակ տեսութիւնը կարծ: Աս կենդանիս մարդիկներուն մանաւանդ ան կողմերէն անցնող ճամբորդներուն շատ վնասակար է. ինչու որ լսելիքն ու հոտառութիւնը շատ սուր ըլլալով, թէ որ մէկ կողմանէ

քիչ մը ձայն լսելու կամ օտար հօտ մը առնելու ըլլայ, կատողութեամբ մը հոն կը յարձակի փնասելու համար: Բայց մարդիկ իրենց խելօքն ու ճարակութեամբն ասոր ալ միջոց գտած են այսպիսի եղանակաւ: Լուսընկայ եղած գիշերները հրացաններով կ'երթան ուր որ հասարակօրէն ընդեղջիւրը ջուր կը խմէ, ու հոն կը պահուրտին, երբ որ կու գայ ջուր խմելու, շիտակ աչքին նշան առնելով կը զարնեն ու հոն կը պառկցընեն, ինչու որ ան կողմի մօրթն ու ոսկրները խիստ կակուղ ըլլալով գնդակը մինչուկ ըղեղը կը մտնէ:

5. ՉԻՆԳԵՏԻՆԵՐ: Ասոնց մարմինը յաղթանդամ է ու գլուխը շատ խոշոր, աչուրներն ու ալկանջները պզտիկ են. բերանին չորս զարհուրելի կարող ահուաներ ունին, ոտուրնին այնպէս կարծ են, որ գրեթէ փորերնին գեաինը կը դպչի, ու ամէն մէկ ոտուրնին ալ գրեթէ միօրինակ երկայնութեամբ չորս մատեր կան: Առջիատեններն աս կենդանիներէս շատ տեսակներ կային, բայց հիմայ ապրողներէն դեռ մէկ տեսակ գտնուած ու ճանչցուած է, այսինքն Չինգէթին որն որ փղէն ետքը ցամաքային կենդանիներուն մէջէն պինտ մեծն է, տաս ու երկու մինչուկ տասն ու եօթը ոտք երկայնութիւն, վեց մինչուկ եօթը ոտք ալ բարձրութիւն ունի. մարմինը անձեւ ու տգեղ է, մօրթն ալ գրեթէ լերկ ու առանց մազի: Ասիկայ նեղոսին մէջ, նաեւ հարաւային ու միջին Ափրիկէի ուրիշ մեծ գետերուն մէջ կը բնակի: Բոլոր օրը ջրին մէջ կը կենայ, մինակ գլուխը դուրս հանելով, իսկ գիշերները դուրս կ'ելլէ իր կերակուրը գտնելու համար, որն որ զանազան տնկեր է: Մատակը՝ ցամաքը կը ծնանի, բայց ձագըր ծնանելուն պէս՝ անմիջապէս մօրը հետ մէկտեղ ջրին մէջ կ'երթայ, ու հոն կը սնանի: Աս կենդանիս իրեն զարհուրելի բերնովն ու ահուաներովը՝ որոնց պինտ մեծ երը մէկ կանգուն երկայնութիւն, եւ ութը Գերմանիայի լիտր ծանրութիւն ունին, փոխանակ ահարկու ըլլալու շատ հեղ

ու վախկոտ է: Երբ որ թշնամիներէն կը հալա-
ծուի, շուտ մը ջրին մէջը կը փախչի, ու տակէն լո-
ղալով հեռուանց ուրիշ կողմանէ դուրս կ'ելէ:
Բայց թէ որ վերաւորուելու ըլլայ խիստ կը կատղի,
ու իրեն թշնամեղն ետեւէն կ'իյնայ: Իր ձայնը ձիու
խնջելուն կը նմանի: Ահուաները փղոսկրի պէս
շատ տեսակ արհեստական բաներու կը ծառայէ:
Պատկեր 52:

ԿԱՐԳԻ Փ

ՉԸԿԻ ԹԵՒԻ ՆՄԱՆ ՈՏՈՒԸՆԵՐՈՎ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ

Աս կարգիս վերաբերող կենդանիներն ա-
մէնն ալ չորս ոտքեր ունին, բայց խիստ կարճ են,
ու աւելի լողալու քան թէ քալելու յարմար: Ա-
սոնց մարմինը լեցուն ու մազոտ է, իսկ ակուաներ-
նուն կազմածքը յատկապէս կենդանիներնուննման
է: Կերակուրնին հասարակօրէն ձկեր են: Ասոնք
ամէնն ալ ծովուն մէջ կ'ապրին, բայց ատեն ատեն
երկրին վրայ ալ կ'ելեն արեւուն մէջ հանգչելու եւ
իրենց ձագերուն կաթ տալու համար: Աս կարգիս
տակը երկու սեռ կայ:

1. ՓՈՎԿԵՐ ԿԱՄ ԾՈՎԱՍՏԻՆ ՈՐԹԵՐ: Ասոնց
մարմինը շատ լեցուն ու խիստ մազերով է, ու դէպ
ի կոնրկի դին կարճ պոչ մը ունի. իսկ գլուխնին
շան գլխուն մը նմանի, ու անոր նայուածքն ունի:
Ոմանք ականջին դրսի ձեւն ալ ունին ու ոմանք
չունին: Էտեւի կողմի ոտուրնին բոլորովին դէպ ի
կոնակը պառկած են: Ամէնն ալ ձկեր ուտելով
կ'ապրին, ու կերակուրնին միշտ ջրին մէջ կ'ուտեն,
ջրին տակը երթալու ատեննին, քթերնուն ծակերը
մասնաւոր ծածկուածով մը կը գոցեն: Ասոնք մար-
դուս հետ դիւրաւ կ'ընտանենան, ու զանազան բա-
ներ կը սորվին, բայց մասնաւորապէս մեծ սէր կ'ու-
նենան անոր վրայ, որն որ իրենց կերակուր կու-
տայ, ու երբ որ անկէ կանչուին, զանազան տեսակ

սիրոյ նշաններ ցուցընելով, ու ձայներ հանելով շուտով մը կը հնազանդին: Աս կենդանիներէս շատ տեսակներ կան, որոնք գունդ գունդ մէկտեղ կ'ապրին: Իրենց միտը, ճարպն ու մորթը խիստ օգտակար ու պիտանի է:

Հինգ րոպէ Փռի: Հինգ րոպէ երկայնութիւն ունի, մորթին գոյնը գոց դեղին է, երբեմն ալ թուխ ու պիսակ, բայց ծերութեան ատենը ճերմակ կ'ըլլայ: Հիւսիսային ծովուն մէջ կը բնակի, երբեմն բազմութեամբ ծովեզօր կ'ելլէ, ու ցուրտ գաւառներու մէջ եղող բնակիչներուն, մանաւանդ Եսկիմոսաց, Արէժնլանտացւոց շատ հարկաւոր ու օգտակար կենդանի մըն է, ինչու որ ասով իրենց կերակուրնին կը գանենն ու կարօտութիւննին կը լեցընեն: Ասոր միսն՝ իրենց գլխաւոր կերակուրն ու ապրուստն է, եղը՝ ձէթի տեղ կը գործածեն, իսկ մորթն՝ իրենց հագուստի տեղ կը ծառայէ. ասոր ոսկրներէն իրենց դէնք, բալխիր եւ ուրիշ զանազան տեսակ կարասի կը շինեն: Ստոյգ է որ եթէ աս փոկերը չըլլային, անկարելի կ'ըլլար աս բնակիչներուս այնպիսի գաւառներու մէջ բնակիլ, ուր որ տարին տասն ու երկու ամիս միօրինակ ձիւն, սառոյց ու սաստիկ ցուրտ կ'ըլլայ: Աս կենդանիս շատ անգամ կէտերու որսորդներէն ալ կը հալածուի, բայց մասնաւորապէս ասոր որսորդութեանը համար նաւեր կը պատրաստուին ու կը խրկուին, որոնք բեռնաւորուած ետ կը դառնան. ինչպէս հեղ մը աս նաւերէս մէկը՝ հարիւր տակառէն աւելի եղ, ու յիսուն հազար փոկի մորթ բեռնաւորած մէկտեղ բերաւ: Իրեն մորթէն որսորդներու քսակ, սնտուկներու ծածկոց, ու ասոր նման ուրիշ բաներ կը շինուի: Պատկեր 53:

Օրդաւի-ճիւ-Տիւ-Յին Արի-ճ: Տասն ու հինգ մինչուկ քսան րոպէ երկայնութիւն ունի, մորթին գոյնը շիկակարմիր է, երբեմն ալ թուխ ու սեւ: Արուն վզին վրայ առիւծի նման բաշ ունի: Աս խա-

ղաղական Ովկիանոսին մէջ կը բնակի ու խիստ ճարպոտ ու արիւնոտ կենդանի մըն է: Պատկեր 54:

2. ԾՈՒՎՈՒ ԿՈՎ ՎԵՄ ԾՈՎԱՅՑՈՒԼ: Մարմնոյն կազմածքին կողմանէ գրեթէ փոկին կը նմանի, բայց գլխոյն անձոռնի ձեւովն անկից շատ կը տարբերի: Բերնէն երկու խոշոր կողմնական ակոսներ դուրս ելած ու վար ծռած են: Ցասն եւ ութը մինչուկ քսան ոտք երկայնութիւն ունի, մարմնոյն շրջանակը կամ կլորութիւնը տասը մինչուկ տաս ու երկու ոտք է: Մորթը շատ հաստ, ու կարճ կարծր մազերով է, ու գոյնը գոց դեղին է: Քթին քովերէն ընչերու պէս կարծր մազեր բուսած են: Ծովու կովերը բաղմութեամբ մէկտեղ հիւսիսային Ովկիանոսին մէջ կը բնակին, ու ծովային տնկերով ու ձկերով կ'ապրին: Ասոնց միւր չուտուիր, բայց իրենց ճարպին համար շատ կը հալածուին: Փախչելու ատեննին երբ որ նեղը մտնեն, անանկ որ ալ ազատելու ամենեւին ճար չմնայ, կը սկսին սոսկալի վայնասունի ձայներ հանել: Աս կենդանիէս Հիւսիսային ծովուն մէջ ատեն մը անչափ կար, որ ինչպէս կը պատմէ Կմէլին, 1708ին Անգղիացիները եօթը ժամու մէջ ինը հարիւր հատ քերի կղզւոյն մէջ սպաննեցին: Բայց հիմայ խիստ քիչցած է մեծամեծ որսորդութիւններու պատճառաւ, որ միշտ կ'ըլլայ իրեն մորթին համար, որն որ պատուական կաշի կ'ըլլայ. իր ճարպին համար, որ վառելու աղէկ կը ծառայէ, ու իր խոշոր ակոսներուն համար, որ փղոսկրի պէս շատ յարգի է, ու շատ արհեստական բաներու կը ծառայէ: Պատկեր 55:

ԿԱՐԳԻ ՓԱ

ԿԷՏԵՐ

Ասոնք իրենց մարմնոյն ձեւովը ձկերու կը նմանին, ու միշտ ջրին մէջ կ'ապրին. մարմիննին գէպ ի կռնըկի դին հաստ պոչ մը ունի, բայց աս պոչին երկու կողմի թեւերն ուրիշ ձկերուն պէս

չիտակ դիրքով շէ, հասպա պառկած ու տափարակ է: Ետեւի կողմի երկու ոտքերը չունին, իսկ առջեւիններն ալ ձկի թեւերուն պէս են: Գլուխնին մարմնոյն հետ կարճ ու հաստ վզով մը այնպէս միացած է, որ ամենեւին վիզը՝ մարմնոյն հաստութենէն տարբերութիւն մը չունի: Ականջին ներսի լսելու գործարանքներն ունին ու կը լսեն, մինակ ականջին դրսի ձեւը չունին: Բերնով ջուր կ'առնուն ու շատերը քթերնուն ծակերէն դուրս կը ցատկեցընեն: Մարմիններնուն վրայ ունեցած մորթը լերկ կամ առանց մազի է: Էդերը կենդանի ձագեր կը բերեն ու իրենց կաթովը կը սնուցանեն: Ամէնն ալ ծովու մէջ կ'ապրին ու երբեմն երբեմն ջրին երեսը կ'ելլան օդ առնելու համար: Ասոնցմէ մեծ մասը կենդանիներ ուտելով կ'ապրին, միայն մէկ քանին տնկեր կ'ուտեն:

1. ԳԵՂՓՐՆՆԵՐ: Գլուխներնուն վրայ ծակ մ'ունին, ուսկից որ ջուր դուրս կը ցատկեցընեն: Բերաննին երկայն կտցի ձեւ է, ու կզակներնուն վրայ շատ սրածայր ակռաներ ունին: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնք ծովուն ամէն դին բաղմուտեամբ գունդ գունդ մէկտեղ կը բնակին, ձկեր եւ ուրիշ կենդանիներ ուտելով կ'ապրին: Ասոնց երազութիւնը շարժելու ու լողալու մէջ՝ չափէ դուրս բան մըն է, ջրէն դուրս աս դիս ան դին կը ցատկեն, ու երկայն ժամանակ կրնան ջրէն դուրս ապրիլ:

ԳԵՂՓՐՆՆԵՐ: Ասիկայ ութը մինչուկ տասր ոտք երկայնութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը կըրնըկի կողմը սեւ է, իսկ փորին կողմը ճերմակ: Բաղմուտեամբ մէկտեղ կ'ապրին, ու ասոնց մէջէն զօրաւորները բաղմուտեան կ'առաջնորդեն: Էդը հասարակօրէն տարին ձագ մը կը բերէ, իսկ երկու ձագ խիստ քիչ կը հանդիպի, ու շատ սիրով ու հոգով կաթ կու տայ ու կը նայի ձագը, իրեն լողալ կը սովորեցընէ, իրեն հետ կը խաղայ, ու ամե-

նեւին մինակ շթողուր, մինչուկ որ ձագը առանձին կարող ըլլայ իր կերակուրը գտնալ: Պատկեր 56:

2. ՄԻԱԺԱՆԻ: Տասն եւ ութը մինչուկ քսան ոտք երկայնութիւն ունի: Աւերի կզակին վրայ երկու ողորած ու գալարած ակոաներ ունի. բայց հասարակօրէն մէկը խիստ պզտիկ է, ու չիտեսնուիր, իսկ մէկայլը տասն ոտքի չափ երկայնութեամբ շիտակ բերնէն դուրս երկընցած է: Մարմնոյն գոյնը գոց դեղին ու սեւ բծերով է, գլխոյն վրայ ծակ մ'ունի: Ասի Սառնապատ ծովուն մէջ կը բնակի ու հասարակօրէն սպիններով կը կերակրի: Աս կէտիս ակոաները խիստ ձերմակ ու փայլուն են, ու փղոսկրի պէս շատ արհեստական բաներու կը ծառայեն: Իր ճարպին ու ակոաներուն համար շատ կ'որսան, բայց ասոր որսորդութիւնը խիստ վտանգաւոր է, ինչու որ թէ որ կատղած՝ ակոայովը նաւի մը վրայ յարձակելու ու զարնելու ըլլայ, գացած է ան նաւը, ինչպէս օրինակներն ալ ունինք, որ երբեմն այնպէս սաստիկ կատղութեամբ յարձակած է նաւուն վրայ, որ ակոաններս մտած մէջը կոտորած է: Պատկեր 57:

3. ՄԻՇԱՊԱՆԱԿԻ ԿՈՒՄ ԱԻՇԱՊ ԶԿԵՐ: Ասոնց գլուխը խիստ խոշոր ու անշնորհք, ու գլխոյն առջեւի կողմն շիտակ կտրուածի պէս է, ու գլխոյն վրայ մէկ կամ երկու ծակ կան, ուսկից որ ջուր դուրս կը ցատկեցընեն: Աւերի կզակն ակոայ չունի, կամ շատ պզտի ակոաներով է, իսկ վարի կզակը նեղ ու երկայն է, ու շատ սրածայր ակոաներ ունի: Ասոնք հասարակ կէտերուն հետ մէկտեղ մի եւ նոյն ծովու մէջ կը բնակին, իրենց ճարպին համար որսորդները շատ կը զարնեն կը սպաննեն: Աս կէտերէս ալ շատ տեսակներ կան:

ԱՐԻՆԻՔԻՆԻ ԱԻՇԱՊՅՈՒՆ: Եթեանասուն մինչուկ ութսուն ոտք երկայնութիւն ունի, ու գլխուն վրայ մինակ ծակ մ'ունի: Կոկորդը խիստ մեծ է, ու խոշոր ձկեր ու կենդանիներ կը կըլլէ, անոր համար ձկերն ու ծովու կենդանիներն իրմէ շատ կը վախնան ու կը փախչին. աս վախն այնչափ սաստիկ է,

որ մինչուկ նաեւ սատկածին քովը չեն համարձակիր մօտենալ եւ ուտել: Աս կենդանւոյս խոշորութիւնն աղէկ իմանալու համար, Պաւման ըսուած երեւելի բնազննին պատմածն առաջ կը բերենք որ կ'ըսէ, թէ ես աչօքս անգամ մ'աս կենդանւոյս կմախը տեսայ, որ մինակ ասոր գլխոյն մէջը տասն ու երկու երաժիշտ իրենց գործիքներովը կեցած նուագարան կը զարնէին. դարձեալ ուրիշ անգամ մ'ալ տեսայ, որ ասոր խոշոր փորին մէջը քսան ու չորս մինչուկ երեսուն հոգի հանգիստ կ'ուտէին կը խմէին:

4. ԱՍՍԵՐԱԿ ԿԵՏԵՐ: Ասոնց գլուխն ու բերանը չափէ դուրս մեծ, իսկ կոկորդը խիստ նեղ է, անանկ որ հազիւ պզտի կենդանիներ կրնան կլլել: Աչուրները բերնին երկու կողմերն են, ու խիստ պզտիկ: Ասոնք ուրիշ կէտերուն պէս բուն ոսկրէ ակոաներ չունին, հապա ասոնց տեղ եղջիւրէ ակոաներ ունին, բայց ասոնք մէկ կողմանէ կատարեալ ակոայ ալ չեն ըսուիր, ինչու որ իրենց ձեւովը՝ անկէ տարբեր են, ու նաեւ ակոային ըրած գործքերը չեն կրնար կատարել, այսինքն՝ կերակուրը կտոր կտոր կտրել ու ծամել: Աս եղջիւրէ ակոաններն եօթը հարիւր հատի չափ են, ու իրարմէ մէյ մէկ մատ հեռաւորութեամբ կարգաւ վերի կզակին վրայ շարուած են. ասոնց վերի կողմն՝ այսինքն կզակին մսին մէջ հաստատուած մասը մէկ ոտքի չափ լայն է, իսկ վարի ճոթը բարակ ու սրածայր. ասոնք միօրինակ երկայն ալ չեն, խիստ մեծերը տասն ու հինգ ոտք երկայն, իսկ միջակները ութը մինչուկ տասը: Գլուխներնուն վրայ երկու ծակ ունին ուսկից որ ջուր դուրս կը ցատկեցընեն: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնք ծովին ամէն կողմերը կը բնակին, ու ըստ մեծի մասին որդերով եւ ուրիշ պզտի կենդանիներով կը կերակրին:

Արե՛ծնւնդիայէ կեռ: Ամէնէն ծանօթ ու երեւելի տեսակն ու ամէնէն մեծ կենդանին է. վաթսուն մինչուկ եօթանասուն ոտք երկայնու-

[Թիւն, քսան մինչուկ երեսուն ոտք ալ լայնութիւն
 ունի. բայց առջի ատենները հարիւր քսան ոտքէն
 աւելի երկայնութիւն ունէր, մորթը լերկ ու առանց
 մազի է. ու գոյնը մութ գորշ: Ասի Սառնապատ
 ծովի մէջ ու ըստ մեծի մասին Շրիցպերկի ու
 կրէօնլանտիայի սահմանները կը բնակի, ու ծովու
 մէջ եղած ամէն տեսակ պղտի կենդանիներով կը
 կերակրի աս կերպով: Չափէ դուրս խոշոր բերանը
 կը բանայ ու ջրով կը լեցընէ, աս ջրին մէջը հազա-
 բաւոր պղտի կենդանիներ կը գտնուին, ու յետոյ
 կը գոցէ բերանը, մէջի եղած ջուրը գլխուն վրայի
 ունեցած ծակերէն դուրս կը ցատկեցընէ, ու բեր-
 նին մէջը մնացած կենդանիները կուլ կու տայ: Աս
 կէտը հասարակօրէն տարին ձագ մը կը բերէ, ձա-
 գը ծնած ատեն տասն ու հինգ մինչուկ քսան ոտք
 երկայնութիւն ունի, բայց մայրը չափէ դուրս ու
 զարմանալի սէր մ'ունի իր ձագին վրայ, տարի մը
 զինքն իր կաթովը կը սնուցանէ, ու ամէն անգա-
 մուն երբ որ ձագը կաթ կ'ուզէ ուտել, մայրը ջրին
 երեսը կ'ելէ, կէս մը դարձած մէկ կողմին վրայ կը
 պառկի որ ծծերը ջրէն դուրս ելլելով, ձագը կա-
 րող ըլլայ կաթ ուտել ու հարկաւոր եղած օգն
 առնուլ: Այսչափ ժամանակ կերակրելէն վերջն
 ալ, իր գութը թող չիտար ու կը հօգայ կը նայի որ
 չըլլայ թէ ձագը վտանգները չգիտնալով ու անկից
 չզգուշանալով դիւրաւ թշնամիներուն ձեռքը կը
 նայ, այնպէս որ ձագին կեանքը պահելու համար
 շատ անգամ իր կեանքը յայտնի վտանգի մէջ կը
 դնէ: Անոր համար որսորդները շատ ետեւէ կ'ըլ-
 լան իրեն ձագը զարնելու, որպէս զի մայրն ալ մէկ-
 տեղ զարնեն, ինչու որ երբ որ մայրը ձագը վերա-
 ւորուած կը տեսնէ, շուտ մը օգնութեան կը հաս-
 նի, առջեւի կողմի թեւերովը կը գրկէ իր ձագն, ու
 երբեմն ջրին տակը կ'երթայ լողալով փախչելու
 համար, երբեմն ալ ջրին երեսը կ'ելէ օդ առնելու
 համար, ու միշտ փախչելու ատեն կը նայի որ ի-
 րեն օգնութիւն մ'ընէ: Բայց երբ որ թշնամիներ-

րուն ձեռքէն նեղը կը մտնէ, ան ատեն խիստ կը կատողի ու իր ձագին կեանքը պահելու համար, բռ-
լորովին իր կենաց վտանգը մոռնալով կը մտնէ
թշնամիներուն մէջ ու անոնց հետ կը կռուի ու
երբեմն կը յաղթէ ալ, բայց շատ անգամ կռուելու
ատեն թշնամիները շատ տեղէն զինքը կը զարնեն
ու կը վիրաւորեն, ի վերայ այսր ամենայնի մինչուկ
վերջի շունչը քաջութեամբ կը կռուի, ու աւելի
կ'ուզէ մեռած ձագին քովը մնալ, քան թէ թո-
ղուլ զինքն ու փախչիլ:

Աս կէտը շատ թշնամի ունի, նոյն իսկ ծո-
վուն մէջ դեղիփններն եւ ուրիշ ծովու կենդանի-
ներ զինքը կը հալածեն ու շատ անգամ կը սպան-
նեն ալ: Բայց ասոնցմէ ի զատ իրեն գլխաւոր թըշ-
նամին մարդն է: Իրեն առատ ճարպին համար ամէն
տարի մասնաւորապէս Անգղիացիներն ու Հոլլան-
տացիները շատ նաւերով զինքը բռնելու կ'երթան,
հասարակօրէն աս նաւերն ապրիլին կ'ելլեն ու
մայիսին վերջերն իրենց որսը կը սկսի ու մինչուկ
օգոստոսին վերջերը կը տեւէ: Ամէն նաւ քառա-
սուն մինչուկ յիսուն հոգի ունի ու շատ պզտի մա-
կոյկներ, որ հարկաւորութեան ատենը գիւրաւ
կարող ըլլան աս դիս ան դին շարժիլ: Զէնքերնին՝
որոնցմով կէտը կը զարնեն երեքժամի մըն է, ու
ճոթը՝ հաստ ու ամուր չուան մը կապուած է: Երբ
որ կէտ մը կը տեսնեն, քաջ ձկնորսներէն մէկը
քանի մը ընկերներով մը մտնէ մակոյկի մը մէջ ու
մօտենալով կէտին այնպէս վարպետութեամբ մը կը
նետէ գործիքը որ խորունկ կը մտնայ: Թէ որ աղէկ
վիրաւորուած է, կէտը ցաւը զգալով շուտ մը ջրին
տակը կ'երթայ ու կը սկսի փախչիլ, ան ատեն
ձկնորսները գործիքին ճոթէն կապած չուանը շուտ
շուտ կը սկսին քակել ու թող տալ որչափ որ կը
փախչի նէ, բայց մէկ կողմանէ ալ վիրաւորուած
տեղէն արիւնը դուրս ելլելով՝ կը տկարանայ, ու օդ
առնելու ալ հարկաւորութիւն ունենալով նորէն
ջրին երեսը կ'ելլէ: Ան ատեն բոլոր նաւերը կը մօ-

տենան չորս դին կ'առնուն ու կը սկսին նետերով,
տէգերով եւ ուրիշ զէնքերով զարնել ու վիրաւո-
րել, ու սատկելուն պէս ձկնորսները կացիներով
ու դանակներով վրան կ'ելլեն ճարպը կը հանեն,
որն որ կաշիին տակը տասը մինչուկ քսան մատ
թանձրութեամբ կայ, ու յետոյ կը հալեցընեն տա-
կառներու մէջ կը լեցընեն. հասարակօրէն կէտէ
մը, քսան մինչուկ երեսուն մեծկակ տակառ եղ
կ'ելլէ, ու ճարպէն ի զատ՝ նաեւ իրեն եղջիւրէ
ակռաներն ալ կը հանեն կ'առնուն, ուսկից որ հո-
վանոցներ եւ ուրիշ զանազան տեսակ բաներ կը շի-
նուին: Իսկ միսն առողջարար չէ կարծր ու դժուա-
րամարս ըլլալուն համար, միայն լեզուին համար,
կը զրուցեն որ շատ համով ու աղէկ է: Պատկեր 58:

5. ԱՄՐԵՐՈՒՆԵՐ: Ասոնց գլուխը կտոր, շըր-
թունքները թանձր ու մոտ է, հաստ ու կարծր
մազերէ ընչեր ունին, ու բերներնէն երկու խոշոր
ակռաներ դուրս երկընցած են: Մարմիննին երկայն
է, ու տեղ տեղ մազոտ, ու պոչերնուն ճոթը կէս
լուսնի ձեւ է: Կուրծքերնին երկու խոշոր ծծեր ու-
նին: Ասոնք Հնդկաց ծովուն մէջ, բայց ծովեզրին
մօտ կը բնակին, ու տնկերով կը կերակրին: Արբ
որ ասոնք գլուխնին մինչուկ կէս մէջքը ջրէն դուրս
հանեն երեւնալու ըլլան, հեռուէն ըստ ամենայնի
կէս մէջքով ջրին մէջը մտած մարդիկներու կը նմա-
նին. ասկից առջի ատեններն առասպել հանեցին
թէ ծովին մէջը կէս ձուկ ու կէս կին մարդիկ կան.
կ'ըսէին ալ որ այնպէս անուշ ու աղէկ կ'երգեն, որ
մինչուկ նաւաւարները զմայլելով իրենք զերենք
ծովուն մէջ կը նետեն:

Թ Ռ Չ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

ԹՌՉՈՒՆՆԵՐՆ ռսկրաւոր կենդանիներ են, որոնք կաթնատու կենդանեաց պէս թոքէն շունչ կ'առնուն ու չորս խորշերով սիրտ մ'ունին, արիւննին աւելի կարմիր ու տաք է: Չափ չեն ձկներ, հապա կարծր կեղեւով հաւկիթ կ'ածեն, ու անոր վրայ նրստելով ձագ կը հանեն: Ասոնց մարմինը փետուրներով ծածկուած է, ետեւի անդամնին կամ ոտուրնին քայելու կամ լողալու համար են, իսկ առջեւինները կամ թեւերն ալ թռչելու համար. կզակնին առանց ակոսայի եղջիւրէ կտուց մըն է: Ամէն ալ ձայն մ'ունին, բայց շատերուն ձայնին կերպ կերպ փոփոխմանէն սիրուն երգեր կ'ըլլան: Բնակութիւննին ալ մէկը մէկալէն տարբեր է, որը ջրի, որը գետնի վրայ, շատերն ալ երկայն ատեն օդին մէջ կ'ապրին: Շատը դէպ ի ձմեռը տաք կողմերս կ'երթան, ու գարնան ետ կը դառնան, ոմանք ալ ցրտէ կամ կերակրոյ պակասութենէն քիչ մ'ատեն իրենց բնակած տեղերէն կը հեռանան. ոմանք ալ ամառ ձմեռ մի եւ նոյն գաւառին մէջ կը մնան: Ասոնցմէ մէկ քանին գիշատող ու մսամոլ են. բայց շատերը հնտեղէններով ու միջատներով կ'ապրին, իսկ ջրի թռչուններն ըստ մեծի մասին երկակենցաղներով, ձկերով ու ջրի տնկերով կը կերակրին: Շատերը զարմանալի ու արհեստական բոյներ կը շինեն, ու իրենց ձագերը մեծ հոգով կը հոգան կը նային: Ոմանք կ'ընտանենան ու շատ տեսակ բաներու կը կրթուին: Մէկ քանին ալ մարդկային խօսքեր կը սորվին ու կը հնչեն:

Թռչուններէն մինչուկ հիմայ վեց հազար տեսակ ձանչցուած է, որոնք իրենց բնակութեան տեղերուն նայելով, երեք կարգ կը բաժնուին, Ա. Օդի, Բ. Ցամաքի ու Գ. ջրի թռչուններու:

Կ Ա Ր Յ Ա

Օ Ղ Ի Թ Ռ Չ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Աս կարգիս կը վերաբերին շատ տեսակ թռչուններ որոնք խիստ աղէկ կը թռչին ու աւելի օդին մէջ, բարձր ծառերու վրայ եւ ուրիշ բարձր տեղեր կը բնակին քան թէ գետնի վրայ: Շատերը բարձր ծառերու եւ ժայռերու վրայ զարմանալի ու արհեստական բոյներ կը շինեն: Չագերը կոյր ու առանց փետուրի հաւկթէն դուրս կ'ելեն, ու երկայն ատեն բուսին մէջ կը մնան, ուր իրենց մայրերը մեծ հոգացողութեամբ զիրենք կը կերակրեն, կը նային ու կը սնուցանեն մինչուկ որ փետուրնին ու թեւերնին բուսնի: Աս թռչուններս չորս ցեղ կը բաժնուին:

Յ Ե Ղ Ա

Յ Ա Յ Ս Տ Ո Ղ Թ Ռ Չ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Ասոնք՝ հաստ ու ճոթը սուր ու ճանկի ձեւ վար ծռած կտուց մը, ու մեծ եւ ամուր մագիլներով մատուրներ ունին: Ամէնն ալ ըստ մեծի մասին մեծ ու զօրաւոր թռչուններ են, ուրիշ թռչուններու եւ կենդանիներու վրայ կը յարձակին կը յափշտակեն, եւ անոնց մտովը կը կերակրին: Իրենց տեսութիւնը խիստ սուր է, նոյնպէս իրենց թեւերուն զօրութիւնն, ու թռչելու մէջ իրենց շուտութիւնը չափէ դուրս բան մըն է: Բարձր ծառերու եւ ժայռերու վրայ բոյն կը դնեն, ու քիչ հաւկիթ կ'ածեն: Ասոնք դարձեալ երկու մաս կը բաժնուին. Ա. Յորեկուան եւ Բ. Գիշերուան Գիշատող թռչուններ:

Ա. Յորեկուան Գիշատող թռչուններ: Ասոնք ցորեկները իրենց որսը կը բռնեն, ամէնն ալ ըստ մեծի մասին խիստ բարձր կը թռչին, ու օդին վրայ թեւերնին շիտակ տարածած կը կենան ու մէյ

մ'ալ յանկարծ վար իրենց որսին վրայ կ'իջնան կը յափշտակեն:

1. Ընդհանուր: Գլուխնին ու վզերնին առանց փետուրի, կամ միայն բարակ փետուրներով է: Իրենց կերակուրը գլխաւորաբար դիեր է:

Պատկան է կամ կործ: Օդի թռչուններուն մէջէն պինտ մեծն է, մարմնոյն երկայնութիւնը չորս ու կէս ոտք է, ու իրեն թեւերը տարածուելու ըլլայ, մէկ ծայրէն մինչուկ միւս թեւին ծայրը տասն ու չորս ոտքէն աւելի է: Արուն գլխուն վրայ բբուկ մը, նոյնպէս կտցին տակի կողմանէ ալ արաղաղներու պէս, վար կախուած երկու պզտի մսի կտոր ունի: Փետուրները սեւ են, բայց թեւերուն վրայ ճերմակ ալ կայ. վիզն ալ կլոր պսակի ձեւ ճերմակ ու փափուկ փետուրներ ունի: Էգը գլխուն վրայ բան մը չունի, ու թեւերուն վրայ եղած ճերմակ փետուրները գորշ են: Ասի հարաւային Ամերիկէի բարձր լեռներուն ու ժայռերուն վրայ կը բնակի, ու անոնց վրայ իր բոյնը կը շինէ, ու խիստ բարձր կը թռչի: Իրեն սիրելի կերակուրը դիերն են, բայց նաեւ ոչխարներու, այծերու, կովերու վրայ ալ կը յարձակի, ու անոնց նախ աչուրները, լեզուն ու փորոտիքը կ'ուտէ: Աս թռչունէն երկու հատը կրնան ամբողջ կով մ'ուտել: Մեծ մարդիկներու չիհամարձակիր մօտենալ, բայց պզտի տղաքը մեծ ու ամուր մագիլներովը կը բռնէ կ'առնու կը տանի: Ասիկակ աղէկ ուտելու եւ կշտանալու ըլլայ, չիկրնար թռչիլ մինչուկ որ ընդարձակ տեղ մը վազվզրտելով կերածը մարսէ. ուստի ասիկակ իրեն բռնուելուն շատ անգամ առիթ ալ կրնայ ըլլալ, ինչու որ մարդիկ զինքն ասանկ տեսնելով, գաւազաններով վրան կը վազեն ու կը բռնեն: Նոյնպէս ալ դաշտի վրայ պզտի տեղ մը չորս դին աղէկ բարձր կը գոցեն, ու մէջը ձիու կամ ուրիշ կենդանիներու դիեր կը դնեն. պասկուճները բարձր թռչելու ատեննին վերէն տեսնելով, բազմութեամբ հոն կ'իջնան, ու խիստ շատ ուտելով փորերնին ծանրանալուն հա-

մար՝ չեն կրնար թռչիլ, ընդարձակ տեղ ալ չկայ որվազվառտեն, հոն կը մնան, ու ասանկով կը բռնուին: Պատկեր 59:

ԱՆՔՂ: Չորս ոտք երկայնութիւն ունի, եւ իրեն թեւերը մէկ ծայրէն մինչուկ մէկալ ծայրը տասն ոտք է: Վիզը կէսէն աւելի փետուր չունի ու կապուտակ է. իսկ փետուրներուն գոյնը թուխ է: Ասի Ասիայի, Ափրիկէի ու հարաւային Եւրոպայի մէջ կը բնակի. իրեն գլխաւոր կերակուրը դիերն են. բայց պղտի կաթնատու կենդանիներ ալ կ'ուտէ:

ԱՐԿՆԱՆՔՂ: Սագի մը չափ մեծ է, թեւերն ալ շատ մեծ չեն, կտուցը հաստ ու կարմիր է, ու կտցին վրայ բութկի ձեւ ոսկեգոյն ակոպ ակոպ կաշի մ'ունի, որն որ կտցին երբեմն մէկ կողմանէ, երբեմն ալ մէկալ կողմանէ վար կը կախուի: Գլուխըն աղուոր դեղին, կարմիր ու սեւ գուներով է, ու փետուր չունի, գլխուն ետեւի կողմն ալ փունջ մը թուխ ու բարակ մաղ կայ: Վիզն ալ առանց փետուրի, ու գոյնը դեղնկեկ կարմիր է, ու վրան գիծ գիծ սեւ բարակ մաղեր կան, վզին վարի կողմն ալ կը որ պսակի ձեւ երկայն, փափուկ, մոխրագոյն փետուրներ կան, որոնցմէ կուրծքի կողմիները դէպ ի վար երկրնցած են: Փետուրներուն գոյնը կարմրկեկ դեղին է, բայց պոչը ու թեւերու մեծ փետուրները սեւկակ են: Հարաւային Ամերիկա կը բնակի ու դիերով կը կերակրի, բայց օձեր, մկեր եւ ուրիշ կենդանիներ ալ կը բռնէ կ'ուտէ: Պատ. 60:

ՍՆԵՆՔՂ: Չորս ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, ու թեւերուն երկայնութիւնը մէկ ծայրէն մինչուկ մէկալ ծայր ութն ոտք է: Գլուխն ու վիզը փետուր չունի, կամ պղտի ու կակուղ ձերմակ փետուրներով է. վզին վարի կողմն ալ ձերմակ փետուրներով մանեակ մ'ունի: Ասի հարաւային Եւրոպայի բարձր լեռներուն վրայ, նմանապէս Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ կը բնակի, ու դիերով կը կերակրի:

ԳՆՆՆՔՂ: Չորս ոտք երկայնութիւն ունի,

ու իր թեւերը տարածուելու ըլլայ, մէկ ծայրէն մինչուկ մէկալ ծայրը տասն ոտքէն աւելի է: Գլուխըն ու վիզը փետուրներով է, կացին տակի կողմն ալ կարծր փետուրներէ մօրուք մ'ունի: Ոտուրները մինչուկ մատերը փետուրներով ծածկուած են: Առնրկի փետուրները սեւկակ են, ու վրան ճերմակ բծերով, իսկ կուրծքին ու փորին կողմինները կարմրկեկ գեղին ու աղտոտ ճերմակ են: Աս թռչունն Նւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ կը գտնուի, եւ իրեն բնակութեան տեղը բարձր ժայռերու եւ լեռներու վրայ է: Իրեն գլխաւոր որսը գառնուկներն են, բայց այծեր, ոչխարներ, նապաստակներ, պիւրենական այծեր եւ ուրիշ կենդանիներ ալ կը յափշտակէ, պզտի կենդանիները մեծ մագիլներովը կը բռնէ կը տանի, իսկ մեծերը միշտ կը նայի որ զօրաւոր թեւերովը զարնելով ժայռերու վրայէն եւ ուրիշ բարձր տեղերէն վար ձգէ, որպէս զի դիւրաւ կարող ըլլայ ուտել: Իրբեմն ալ նաեւ պզտի տղաք կը յափշտակէ, իրեն բոյնը կը տանի, ինչպէս անգամ մը Հելուետիա գեղացւոյ մը վեց տարուան տղան յափշտակեց բոյնը տարաւ. խեղճ տղուն հայրը տեսածին պէս, աճապարեց քաջութեամբ ժայռին վրայ ելաւ, ուր որ բոյնը կար, բայց ուշ հասաւ, ինչու որ ձագերը տղան այնպէս պատառ պատառ ըրած էին որ քանի մը ժամ ետքը մեռաւ: Պատկեր 61:

2. ԱՐԾԻԻՆԵՐԻ ԿԱՄ ԱՐԾՈՒՆԵՐԻ: Ասոնց գլուխը քիչ մը տափարակ է, վերի կտուցնին շիտակ ու ճոթը ճանկի ձեւ վար ծռած է: Ամէնն ալ առանձին զոյգ զոյգ կ'ապրին, ժայռերուն վրայ իրենց բոյնը կը դնեն, ու խիստ բարձր ու շուտ կը թռչին, իրենց տեսութիւնը խիստ սուր է ու իրենց կերակուրը ողջ կենդանիներ է, բայց անօթութիւնը շատ ստիպելու ըլլայ, դիեր ալ կ'ուտեն:

ԱՐԾԻՆԻ ԱՐԾԻՆԻ: Երեք ոտքէն քիչ մ'աւելի երկայնութիւն ունի. թեւերը մէկ ծայրէն մինչուկ մէկալ ծայրը եօթ ու կէս ոտք է: Բոլոր փետուրն-

ըր գոց գունով են, միայն գլուխն ու վիզը քիչ մ'աւելի բաց է, իսկ պոչին վրայի կողմը ճերմակ է: Ասի Եւրոպայի, Ասիայի ու Ամերիկայի բարեխառն ու տաք կողմերը կը բնակի, ու իր բոյնը բարձր ծառերու եւ ժայռերու վրայ կը շինէ: Իրեն սիրելի կերակուրը նապաստակներ, եղնորթներ, մոզիններ ու գառնուկներ են: Ասոր համար կը զրուցեն որ գետնէն քարեր կ'առնու եւ թռչելու ատեն ուր որ թփեր կը տեսնէ, քարերը վար կը ձգէ, որպէս զի անոնց մէջը թէ որ նապաստակներ կան վախնալով դուրս փախչելու ատեննին կարող ըլլայ զանոնք որսալ:

Վեռը՞ն է: Իրկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, թեւերը մէկ ծայրէն մինչուկ մէկալ ծայրը վեց ոտք է. կոնրկի փետուրները թուխ են, իսկ կուրծքին ու փորինները ճերմակ, բայց կուրծքին վրայ քանի մը թուխ բծեր ալ կան: Աս թռչունէս հիւսիսային Ամերիկայի մէջ խիստ շատ կայ, ըստ մեծի մասին գետերու եւ լճերու մօտ կը բնակի, ու ձկեր որսալով կ'ապրի: Բարձրէն կը դիտէ կը նայի, երբ որ ջրին երեսը ձուկ մը տեսնէ, յանկարծ ջրին վրայ կ'իջնայ, ու մագիլները ձկին զարնելով կը բռնէ կը տանի: Այնպէս յանդուգն ալ է որ, երբեմն խոշոր ձկերու վրայ ալ կը յարձակի, ու մագիլները զարնելով ու խոթելով, կ'ուզէ առնուլ տանիլ, բայց ձուկը խոշոր ըլլալով, զինքը ջրին տակը կը քաշէ կը խզէ:

Սիւրը՞ն է: Ասիկայ իրեն սրտոտութեանը, զօրութեանն ու մարմնոյն փառաւորութեանը համար, առջինները Թռչնոց թագաւոր կոչեցին: Մարմնոյն երկայնութիւնը չորս ոտքի մօտ է. թեւերը տարածուելու ըլլայ, մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը տասն ոտք է: Իրեն տեսութիւնը խիստ սուր է, ուրիշ թռչուններուն մէջէն իրեն նմանը չկայ, նոյնպէս թռչելու մէջ ալ ամենէն աւելի բարձր կը թռչի, բայց իրեն հոտառութիւնը երեւելի բան մը չէ: Փետուրները մթազոյն են ու ոսկրի փայլունութիւն

ունին, բայց թեւերուն ու պոչին փետուրները սեւեակ են: Ոտուրները մինչուկ մատերը փետուրներով ծածկուած են: Ասիկայ Եւրոպայի, Ասիայի ու Ամերիկայի մէջ կ'ապրի, իր բոյնը ժայռերու եւ բարձր եղեւին ծառերու վրայ կը շինէ: Իրեն որսն այծեր, ոչխարներ, նապաստակներ, աղուէսներ ու շատ տեսակ թռչուններ են, սատկած կենդանիներ ու թռչուններ ալ կ'ուտէ, բայց որոնք որ դեռ չեն հոտած: Էգը մարտ ամսոյն երկու մինչուկ երեք հաւկիթ կ'ածէ ու տասն ու չորս օր վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ, թէ որ երեք ձագ ելլելու ըլլայ, ասոնցմէ մէկը որն որ աւելի շատ կերող կամ տկար կազմածքով է մայրը կը սատկեցընէ, երկուքը միայն կը կերակրէ կը հոգայ, բայց ասոնք ալ թռչիլ սկսելուն պէս, մայրն իր քովէն կը վերնտէ, ալ չհոգար: Պատկեր 62:

3. ԲԱՋԷՆՆԵՐ: Ասոնց գլուխն աւելի կլոր է, ու վերի կտուցնին բոլորովին արմատէն դէպ ի վար ծռած է:

ԱՆԷՆ-ԲԱՅԷ: Երկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը հասարակօրէն կոնրկի կողմը թուխ է ու ճերմակ բծեր ունի, իսկ կուրծքին ու փորին կողմն ճերմակ է, բայց թուխ գծեր ու բծեր ունի: Իրեն բնակութեան տեղը հիւսիսային կողմերս է, ժայռերուն վրայ իր բոյնը կը դնէ, խիստ բարձր ու շուտ կը թռչի: Ասի՝ թռչուններ ու պղտի կենդանիներ որսալու կը կրթեն ու կը վարժեցընեն: Պատկեր 63:

ՅԷՆ ԿՄՈՐ: Երկու ոտք երկայնութիւն ունի, ու խիստ ծոյլ, վախկոտ ու ապուշ թռչուն մըն է, շատ անգամ ասի շահէններով կ'որսան. ըստ մեծի մասին օդի մէջ կը թռչի, այնպէս ալ բարձր վեր կ'ելլէ՝ որ հազիւ կը տեսնուի: Աշնան ատենները բազմութեամբ երկրիս հարաւային կողմերը կ'երթայ: Իրեն կերակուրը մկեր, օձեր, գորտեր ու որդեր է, բայց գլխաւորաբար վառեակներու եւ բազուկներու ետեւէն կ'ըլլայ. յանկարծ բար-

ձրէն վրանին կ'իջնայ, կը յափշտակէ կը տանի: Պատկեր 64:

Եւէն: Ասիկայ առջի տեսակէն քիչ մը պզտիկ է, բայց ոտուրներն աւելի երկայն են: Իրեն բոյնն անտառներու մէջ ծառերու վրայ կը շինէ, ու ըստ մեծի մասին պզտի թռչուններու, աղաւնիներու ետեւէն կ'ըլլայ կը յափշտակէ, եւ այնպէս յանդուգն ալ է որ աղաւնիները հալածելով մինչուկ իրենց տնակին մէջ կը մտնէ: Թռչուն չգտնելու ըլլայ, օձեր, մկեր, եւ ուրիշ ասոնց նման կենդանիներ ալ կ'ուտէ: Պատկեր 65:

Բ. Գիշերուան Գիշատող Թռչուններ: Ասոնց գլուխը կլոր, աչուրները մեծ ու դուրս տնկուած է, ու աչուրներուն շրջանակը կլոր՝ շիտակ փետուրներ կան: Բրերնին խիստ մեծ է, ու շատ լուսոյ շողաւիղներ ներս ընդունելուն համար, ցորեկուան պայծառ ատեն աչուրներնին շիտեսներ, անոր համար, գիշերները կամ առտուանց կանուխ դեռ չլուսցած, ու կամ իրկունը մթննալու ատեն դուրս կ'ելեն իրենց որսը փնտրելու: Իրենց կերակուրը գլխաւորաբար մկեր է, բայց պզտի կաթնատու կենդանիներ, թռչուններ ալ կ'ուտեն: Աս թռչուններս մինակ Սեռ մը կը կազմեն:

1. ԲՈՒԵՐ: Ասոնց վերի կտուցը հասարակօրէն կարճ ու փետուրներուն մէջ ծածկուած է, ու բոլորովին արմատէն ճանկի ձեւ վար ծռած է: Ոտուրներնին ալ ըստ մեծի մասին փետուրներով ծածկուած է:

ԲՈՒԵՆ: Գիշերուան գիշատող թռչուններուն մէջէն պինտ մեծն է: Երկու ոտք երկայնութիւն ունի. կունրկի փետուրներուն գոյնը կարմրակեղ գեղին է, սեւ ու ճերմակ բծերով, իսկ կուրծքին ու փորին փետուրները բաց գեղին են, երկայն սեւ բծերով. գլխուն վրայ երկու մեծ փունջ սեւ փետուրներ ունի: Ասիկայ Էւրոպայի կողմերը, նոյնպէս Ափրիկէի մէջ կը գտնուի, հին շէնքերու ու փլատակներու մէջ կը բնակի, ու շատ զօրաւոր ու

յանդուգն է. արծիւներու եւ ուրիշ ցորեկուան գիշատող թռչուններու հետ կը կռուի չիփախնար, կատղելու ըլլայ, փետուրները կը տրնկէ ու մագիլները բացած իր թշնամոյն վրան կը յարձակի: Իրեն որսը նապաստակներ, եղնիկներ ու նաեւ պղտի թռչուններ է, բայց ասոնք չգտնելու ըլլայ՝ մկեր ու օձեր ալ կը յափշտակէ կ'ուտէ: Պատկեր 66:

Նոսրուի Բո՛ւ: Մէկ ոտքի մօտ երկայնու-
թիւն ունի. գլուխը մեծ է, փետուրներուն գոյնը՝
կոնրկի կողմն մթագոյն գորշ է, ու խոտորնակ սեւ
գծերով ու բծերով, իսկ կուրծքին ու փորին կող-
միս ճերմակ է, նոյնպէս սեւ բծերով: Ասիկայ ա-
մէն տեղ հասարակ է, ամառն անտառներու մէջ
ծառերուն վրայ բոլոր ցորեկը կը պահուրտի կը
կենայ, միայն գիշերները դուրս կ'ելէ իր կերա-
կուրը գտնելու համար, որն որ հասարակօրէն մկեր
է. իսկ ձմեռը քաղաքներու ու գեղերու մէջ կը
բնակի: Իրեն ձայնը զարհուրելի է, գայլի ոռնալուն
շատ կը նմանի: Աւելորդապաշտ ժողովուրդն ասի
գժբախտութիւններու գուշակ կը սեպէ: Աս բուն՝
մարդիկներուն շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ, եւ իրեն
կերակրոյ համար միայն միս տալով կրնայ պահուիլ:

Մոլորուի Բո՛ւ: Կո՛ւ Բո՛ւ: Ասի
գիշերուան գիշատող թռչուններուն մէջէն ամէ-
նէն գեղեցիկն է: Մարմնոյն երկայնութիւնը մէկ
ոտքէն աւելի է: Աչուրներուն շրջանակը կը կար-
գաւորեալ խիտ ճերմակ ու փափուկ փետուրներ
ունի: Անրկի փետուրները շիկակարմիր են գեղե-
ցիկ մոխրագոյն ջրերով ու վրան շիտակ կարգաւ
շարուած մարգրտի ձեւ սեւ ու ճերմակ պղտի բծեր
կան, իսկ կուրծքին ու փորիններն աղուոր գեղին են
սեւ բծերով: Ասի Ասիայի, Եւրոպայի ու Ամերիկէի
մէջ տարածուած է, քաղաքներու ու գեղերու
մէջ կ'ապրի, ցորեկները իրեն բնակութեան տեղը,
հին շէնքերու մէջ, աշտարակներու, զանգակա-
տուններու ու ժամերու տանիքներու վրայ է, գի-

շերներն իրեն բնակութեան տեղէն կը հեռանայ կ'երթայ իր կերակուրը որսալու համար, որն որ հասարակօրէն օձեր, մկեր, չղջիկներ ու պղտի թռչուններ է, ու ասոնք իրենց կաշիովը, ոսկրներովը մէկտեղ կը կըլլէ: Ամառներն իրեն որսը անտառներու մէջ կը փնտռէ, իսկ ձմեռները շէնքերու մէջ: Աս թռչունս որսալը դժուարին չէ, բայց զինքը պահելը շատ դժուար է, ու շուտով կը սատկի, ինչու որ երբ որ ազատութիւնը կը կորսնցընէ գերի կ'իջնայ, ամենեւին բան մը չ'ուտեր, ու աւելի կ'ուզէ մեռնիլ, քան թէ այնպէս բռնուած ապրիլ:

Յ Ե Ղ Բ

ՏԵՊՂՆԻ ՏԵՍԸԿ ԹԹՉՈՒՆՆԵՐ

Աս ցեղին շատ Սեռեր ու Տեսակներ կը վերաբերին: Ասոնց կտուցը խիստ պղտիկ, կոնաձեւ, ու ըստ մեծի մասին շիտակ է, միայն մէկ քանի տեսակինը քիչ մը գէպ ի վար ծուած է: Ոտուրներնին միայն քալելու յարմար են: Ամէնն ալ զարմանալի ու արհեստական բոյներ կը շինեն, ու որդերով, միջատներով ու հնտեղէններով կ'ապրին:

1. ԱՆԾԵՂՆԵՐ: Ասոնց վերի կըտցին ճոթը ճանկի ձեւ վար ծուած է: Ոտուրնին երկընկեկ ու հասարկեկ է, թեւերնին կարճ, ու պոչերնին երկայն: Ասոնք սրտոտ ու յանդուգ թռչուններ են, ամենեւին բանէ մը չեն վախնար, մէկ կողմանէ ալ յափշտակող են, անտառներու ու թփերու մէջ կը բնակին, որդերով ու միջատներով կ'ապրին, բայց երկակենցաղներու, պղտի թռչուններու ու կաթնատու կենդանիներու վրայ ալ կը յարձակին ու կը յափշտակեն: Ասոնցմէ իննսուն տեսակ ճանչցուած է:

ԱՐԻՂԻ ԱՆՁԻՂ: Կէս ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը՝ կոնրկի կողմն ու թեւերուն վրայ կարմիր է, իսկ փորին կողմս ճերմակ,

աչուրներուն վրայ ալ մէյմէկ սեւ շերտեր ձգուած են: Ասի դաշտերու մէջ փշոտ թփերու վրայ կը բնակի, ու պղտի թռչուններ, գորտեր, ու շատ տեսակ միջատներ ու որդեր կը բռնէ կը սպաննէ, ու թփերուն փշերուն վրայ կը խոթէ կը պահէ, որպէս զի ուղած ատենը կարող ըլլայ դիւրութեամբ ուտել: Թռչուն բռնելու ըլլայ, նախ անոր ըղեղը գլխէն դուրս կը հանէ կ'ուտէ: Աս թռչունս զարմանալի յատկութիւն մը ունի որ իր ձայնը զանազան տեսակ թռչուններու երգածներուն այնպէս մը աղէկ կը յարմարցնէ որ՝ մէկը չիկրնար տարբերել թէ ինքն է, թէ ուրիշ տեսակ թռչուն մը: Օրինակի աղագաւ, երբեմն կը սկսի սոխակի մը պէս անոյշ երկայն երգել, երբեմն ալ ճնճղըկի ձայն կը հանէ, բայց ամէնուն ալ իր ձայնը շատ աղէկ կը նմանցնէ: Ասկից ի զատ նաեւ շան լակոտի պէս կը կաղկանձէ, ու տախտակի վրայ ստակ համրելու ատեն ինչ ձայն կ'ելլէ, ան կերպով ձայներ ալ կը հանէ, որ մէկը չտեսնելու ըլլայ, կը կարծէ թէ մէկը ստակ կը համրէ. նաեւ ուրիշ ասոնց նման շատ զուարճալի բաներ կ'ընէ: Ասի վանդակի մէջ զուարճութեան համար կը պահեն, ու իրեն կերակուր՝ միս ու կաթի մէջ թրջած ճերմակ հաց կու տան. երբ որ կերակուրը քիչ կու գայ չիբաւեր՝ իրեն ջուր խմելու ամանին մէջ կը մանէ: Պատկեր 67:

Գորշ անձեղ: Կեանելի մը մեծութիւն ունի, կոնըկի փետուրները մոխրագոյն են, իսկ կուրծքին ու փորինները ճերմակ, պոչն ու թեւերը սեւ, աչուրներուն վրայ ալ մէյմէկ սեւ շերտեր ձգուած են: Ասի ծառերու ու փշոտ թփերու վրայ կը բնակի. ձմեռը ճնճղուկներու ու դրախտապաններու բարեկամ ձեւանալով, անոնց հետ մէկտեղ կը խառնուի, բայց ետքը յանկարծ անոնցմէ մէկուն վրայ յարձակելով կը բռնէ կ'ուտէ. իսկ ամառն աւելի միջատներով, պղտի գորտերով ու ուրիշ երկակենցաղներով կ'ապրի:

2. **ԿԻՔՂԵՆԵՐ**: Աս Սեռիս մէջ երկու հարիւր տեսակ թռչուններէն աւելի կան: Կտուցնին շիտակ, արմատին կողմս քիչ մը ճզմուած ու տափարակ է, իսկ կտցին ճոթը քիչ մը վար ծռած է: Ասոնք զատ զատ թփերու մէջ կը բնակին ու շատ անոյշ կ'երգեն. կերակուրնին գլխաւորաբար պտղեղէն բաներ են: Իրենց միսը շատ աղէկ ու շատ համով է:

Կեռնեի կոճաբէի: Փետուրներուն գոյնը խիստ սեւ ու կտուցը դեղին է: Ամառ ձմեռ մի եւ նոյն տեղ կը կենայ, անտառներու մէջ կ'ապրի, ու ամէն թռչուններէն առաջ, իրեն անոյշ երգերովը գարնան մտնելուը կ'աւետէ: Աս թռչունս վանդակի մէջ զուարճութեան համար կը պահեն. թէ որ պզտի ձագ բռնուելու ու պահուելու ըլլայ, զանազան տեսակ երգեր երգել կը սովորի ու նաեւ մարդու խօսքեր հնչել: Պատկեր 68:

Գլուխն ու վիզը մոխրագոյն, ու կոնըկի կողմս շէկ է, փորին վրայ սրտի ձեւ մութ գունով բծեր կան: Հասարակօրէն արեւելեան հիւսիսային կողմերս կը բնակի, բայց ձմեռը մտնելուը ըլլայ, ան կողմերս իրեն խիստ ցուրտ ըլլալուն համար արեւմտեան հարաւային կողմերս բազմութեամբ կ'երթայ: Իրեն միսը շատ համեղ է, անոր համար ալ ամէն կողմս զինքը կը փնտռեն:

3. **ԽԱՂՏԸՏԵԿՆԵՐ ԿԱՄ ԳՈՂԴՈՂԱԳԻՆԵՐ**: Ասոնք ծանօթ թռչուններ են, բարակ կտուց, երկայն ոտուրներ ու խիստ երկայն պոչ ունին, որն որ միշտ վեր վար կը շարժեն: Հասարակօրէն ջրերու քով շատ կը գտնուին, ծառերու ու ջրերու քով ծակերու մէջ իրենց բոյնը կը շինեն ու միջատներով կ'ապրին:

Ղերմի Խաղաղաբէի: Ասի կանուխ գարնան սկիզբները մեր կողմերս կը դառնայ կու գայ ու մինչուկ աշուն մեր քովը կը մնայ: Ջրերու ու նոր հերկուած դաշտերու վրայ շատ կը տեսնուի, շատ անգամ ալ խումբ խումբ բազմութեամբ մէկտեղ:

Մարդիկներու մօտ բնակիլ խիստ կը սիրէ, ու զարմանալի սրտոտութեամբ մը իր ընկերներովը միատեղ շահէններու եւ ուրիշ գիշատող թռչուններու վրայ կը յարձակի, որոնք որ պզտի թռչուններ յափշտակելու համար վար կ'իջնան, ու կը հալածէ զանոնք. ասանկով շատ անգամ ուրիշ պզտի թռչուններու ազատութեանը պատճառ կ'ըլլայ:

Վեռն խաղաղութի: Առջի տեսակին գրեթէ նման է, բայց անկից քիչ մը պզտիկ ու պոչն ալ աւելի երկայն է, ամառ ձմեռ մի եւ նոյն տեղ կը մնայ, ու ձմեռները գեղերու մէջ կը բնակի: Ասիկայ վանդակի մէջ կրնայ պահուիլ, կաթ ու ճերմակ հաց տալով:

4. ՍՈՐԵԿԱՆՆԵՐ: Աս Սեռիս մէջ շատ տեսակներ կան, որոնք պզտի թռչուններ են, մարմիններնուն կազմածքը խիստ փափուկ, կտուցնին միջակ բարակ ու սրածայր է: Ամէնն ալ անտառներու մէջ ու թփերու վրայ կը բնակին, մազերով, տերեւներով եւ ուրիշ նիւթերով կէս գնտակի ձեւ բոյներ կը շինեն ու գլխաւորաբար միջատներով կ'ապրին, իրենց անոյշ ու սիրուն երգերովն ալ զմեզ կը զուարճացնեն:

Սոբի: Երգեցող թռչուններուն մէջէն ամէնէն աւելի սքանչելին է: Մարմնոյն երկայնութիւնը վեց մատի մօտ է, կանրկի փետուրները շոռագոյն են, իսկ կուրծքին ու փորինները ճերմրկկեկ: Սոխակները ապրիլին կը դառնան, ու յառաջագոյն արունները կու գան, քանի մը օր ետքն ալ էգերը. ծառոտ ու շուք տեղեր խիստ կը սիրեն, իրենց բոյնը թփերու մէջ կը շինեն. միջատներով ու անոնց հաւկիթներով կ'ապրին: Արունները եկած օրերնէն մինչուկ յունիսին վերջերը, առտուանց կանուխ դեռ բոլորովին չլուսցած, նոյնպէս իրիկունները, շատ անգամ ալ բոլոր գիշերը շատ սքանչելի ու շատ սիրուն կ'երգեն: Պատկեր 69:

Վորշ Մորեկ: Ասոր կանրկի կողմն շոռա-

գոյն է, իսկ փորին կողմս գորշ, ու ոտուըները կապարի գոյն ունին: Թփերու մէջ կը բնակի, արուն գարնան ատեն աս թփերուն մէջէն իր անոյշ ձայնովը չորս դին կը խօսեցընէ:

Կ-ր-ի-ը-ն-ը: Ատոր ալ կոնըկի կողմս շառագոյն է, վիզն ու կուրծքը կարմիր: Անտառներու մէջ կը բնակի, ցած ու պզտի ծառերուն վրայ իր բոյնը կը շինէ: Աս տեսակէն մէկ քանին ձմեռն ալ մի եւ նոյն տեղ կը մնան ու չեն երթար, բայց սաստիկ ցուրտ ըլլայ նէ, տներու մէջ կը մտնեն, ու խիստ դիւրաւ կ'ընտանենան:

Ճ-ի-ւ-ր-ե-ի: Հազիւ երեք ու կէս մատ երկայնութիւն ունի, կոնըկի փետուրները կանաչ, կուրծքին ու փորինները բաց դեղին են, պոչն ու թեւերն ալ մութ գորշ են: Արուն՝ գագաթը դեղին ու երկու քովերը սեւ փետուրներ ունի, ու զած ատենն ասոնք վեր կը տնկէ: Յախսարեկն երկրիս ամէն կողմը կը գտնուի, ծառերու վրայ կը բնակի ու ամէն կերպ միջատներով կը կերակրի: Պատկեր 70:

5. Ա-Մ-Պ-Ե-Ղ-Ն-Ե-Ր ԿԱՄ ՄԵՏԱՔՍԵԳԻՆԵՐ: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, բայց մինակ մէկ տեսակը դուրս հանելով, ուրիշ ամէնն ալ Ամերիկէի մէջ կը բնակին: Ամէնն ալ անմեղ ու միամիտ թռչուններ են, աղուոր, փայլուն, կարմիր ու կապուտակ փետուրներ ունին, ու բազմութեամբ մէկտեղ կ'ապրին. իրենց կերակուրը ձմեռը գլխաւորաբար վայրենի պտուղներ, իսկ ամառը միջատներ է:

Ա-ր-ու-յ-ի Ա-ղ-ե-ը: Ինը մատ երկայնութիւն ունի, մարմինն աղուոր, փափուկ ու մետաքսի նման փետուրներով ծածկուած. գլխուն ետեւի կողմս պզտի փունջ մը փետուր ունի, թեւերուն վրայ սեւ, ճերմակ ու դեղին բծեր կան, կոնըկի կողմս մոխրագոյն է, փորին կողմս ճերմըկկեկ, պոչը սեւ ու ճոթը դեղին: Հիւսիսային Եւրոպայի կողմերս կը բնակի, ամէն տարի ձմեռը բազմութեամբ Գերմանիայի կողմերը կու գայ, խիստ դիւրաւ կ'ընտա-

նենայ, բայց չ'երգեր, ու շատ կերող է, առջեւը ինչ որ կը նետեն, կ'ուտէ, նաեւ իրեն աւելորդին մէջէն գեռ չմարսած կերակուրները կը փնտռէ ու նորէն կ'ուտէ: Պատկեր 71:

6. ՄՐՏՈՅՏՆԵՐ: Կտուցնին կոնաձեւ ու սրածայր է, փետուրներուն գոյնը միշտ կարմիր ու վրան մութ գունով բծերով է: Ամէն ալ հետեղէններով ու միջատներով կ'ապրին: Իրենց միսը շատ համով է, ասոր համար ալ ամէն կողմը զիրենք կը փնտռեն ու կը զարնեն:

Վաշտի Արարչոյ: Ամէն կողմն ծանօթ թռչուն մըն է. փետուրարին իր ձմերուան բնակութիւնը թող կու տայ ետ կը դառնայ, կերպ կերպ անոյշ երգերով ամէն կողմն իր գալուստը կ'իմացնէ: Երգեցող թռչուններուն մէջէն ամէնէն աւելի փութաջան ինքն է. օդի մէջ թռչելու ատեն միօրինակ կ'երգէ, եւ որչափ որ վեր կ'ելէ կը բարձրանայ՝ այնչափ ալ աւելի իր ձայնը կը սաստկացընէ, շատ անգամ կը հանդիպի որ նոյն իսկ սուր աչք ունեցողներն ալ, զինքն օդին մէջ հազիւ կը նշմարեն, բայց իր երգածը յայտնի ու բացայայտ կը լսուի: Թռչելու մէջ իր վեր ելլելն ու վար իջնալը շատ զարմանալի է, վերէն վար իջնալու ատեն, կարծես թէ բարձրէն քար մը նետածի պէս, շիտակ մի եւ նոյն գծի վրայ վար կ'իջնայ, նոյնպէս ան շիտակութեամբ ալ վեր կ'ելէ: Ասոր միսը շատ համով է, մանաւանդ հոկտեմբերին՝ որ իրեն պինտ եղոտ ու գէր ատենն է, անոր համար ալ, աս ամսոյս մէջ բազմութեամբ մէկ եղած երկրիս տաք կողմերը երթալու ատեն, ամէն կողմն ամէն կերպով զինքը բռնելու ու զարնելու ետեւէն կ'ըլլան: Պատկեր 72:

7. ԹՈՒԽԿԱՏԱՐՆԵՐ: Ասոնք պղտիկ, խաղացող բայց նաեւ կուտասէր ու կատաղի թռչուններ են. կարճ, շիտակ ու բարակ կտուց ունին, ծառերու վրայ աս դիս ան դին կը թռչին, ու ծառերու ճիւղերէն գլխիվայր կը կախուին ու ճիւղերու տակի կողմն եղած իրենց կերակուրը կը փնտռեն ու

կ'ուտեն: Ամէնն ալ միջատներ ու անոնց հաւկիթներն ու ուրիշ զանազան տեսակ բաներ կ'ուտեն. բայց պզտի ու հիւանդ թռչուններու վրայ կը յարձակին, իրենց կտցով անոնց գագաթը ծակելով, մէջէն ըղեղը կը հանեն կ'ուտեն: Իրենց բոյնը ծառերու ծակերու մէջ կը շինեն, ու ամէն անգամուն ըստ մեծի մասին չորս մինչուկ տաս եւ երկու, երբեմն ալ տասն ու հինգ հաւկիթ կ'ածեն: Աս թռչուններէս մինչուկ հիմայ երեսուն եւ երկու տեսակ գանուած ու ճանչցուած է:

Մեծ Թռիկ-Գրուսն: Գրուսն ու վիզն աչուրներէն ի զատ բոլորովին սեւ, կոնրկի կողմն բաց կանաչ է, կուրծքին ու փորին կողմն ալ դեղին, բայց կուրծքին ու փորին վրայ վզէն մինչուկ պոչը լայն սեւ գիծ մ'ունի: Ամէն կողմն ծանօթ ու հասարակ է, անտառներու ու պարտէզներու մէջ ծառերու վրայ կը բնակի ու անոնց վրայ իր բոյնը կը շինէ, ու տարին երկու անգամ ձագ կը հանէ, առջի անգամուն՝ տաս ու երկու, իսկ երկրորդին՝ վեց մինչուկ ութը հաւկիթ կ'ածէ: Իրեն կերակուրը միջատներ ու անոնց հաւկիթներն, ընգոյզ ու ուրիշ զանազան հնտեղէններ են: Շատ կռուասէր ու կատաղի բնութիւն ունի աս թռչունս, իրեն չափ ու իրմէ պզտիկ թռչուններու վրայ կը յարձակի ու կը կռուի, ու կատաղութեամբ կտցովն անոնց գագաթը կը ծակէ ու ըղեղնին կը հանէ կ'ուտէ:

Կարգաթը Թռիկ-Գրուսն: Գագաթը, թեւերն ու պոչը կապուտակ է, կոնրկի կողմն կանաչ, իսկ փորին կողմն դեղին է: Ասի ալ առջի տեսակին պէս կատաղի է, ու միս ուտել խիստ կը սիրէ, երբեմն այնչափ կ'ուտէ որ մինչուկ կը ճաթի: Անտառներու ու պարտէզներու ծառերու խոռոչներուն մէջ իր բոյնը կը շինէ, եւ երբեմն տարին երկու անգամ ձագ կը հանէ:

8. **ԳՐԱՅՏԱՊԱՆՆԵՐ:** Կտուցնին շիտակ, կարծ ու կոնաձեւ, ու վերի մասը նեղ, վարինը լայն է ու անոր մէջը մտած: Իրենց ձայնը կամ երգը ըստ

մեծի մասին անպիտան է: Ամենն ալ անտառներու
ու պարտեզներու մէջ կը բնակին. գետնի վրայ կամ
գետնի մօտ իրենց բոյները կը շինեն, ու հնտե-
ղէններով ու միջատներով կ'ապրին: Ասոնցմէ եօ-
թանասուն եւ ութը տեսակներ կան:

Ուիւղջձ Գրախոսողան: Կոնըկի կողմն թուխ,
ու վրան դեղին ու սեւ բծերով, իսկ գլուխը, վի-
զը, կուրծքն ու փորն աղուոր դեղին է: Իտալիայի
ու Եւրոպայի ուրիշ կողմերս կը բնակի, ամառն
անտառներու մէջ ու դաշտերու վրայ կ'ապրի, ու
պզտի թփերու մէջ իր բոյնը կը շինէ, իսկ ձմեռը
ճնճղուկներու հետ խառնուելով գեղերու մէջ կ'ա-
պրի: Պատկեր 73:

Կորեկիբէի: Ասոր կոնըկի կողմն կարմրագոյն
գորշ, իսկ կուրծքին ու փորին կողմն ճերմակկեկ
ու վրան մութ գունով երկայն բծերով է: Իր
հայրենիքը հիւսիսային Եւրոպայի ու Ասիայի կող-
մերս է, ամառը զոյգ զոյգ կ'ապրի, շիտակ ու դաշ-
տային տեղեր խիստ կը սիրէ, ու իր բոյնը խոտերու
ու արտերու մէջ կը շինէ: Միսը շատ եղուտ ու շատ
համով է:

Լոռն Գրախոսողան: Տասն ու հինգ մատի
մօտ երկայնութիւն ունի. ամառը՝ գլուխը, վիզը,
թեւերն ու պոչը սեւ է, փորը ճերմակ, կուրծքը
նարընջի գոյն ու վզին վրայի կողմն սակեգոյն դեղին
է: Հասարակ պոչին փետուրներէն ի զատ, չորս
աղուոր փետուրներ ալ պոչին վրայէն ելած ու կոր
վար ծռած են, ասոնցմէ երկուքը խիստ երկայն են,
իսկ մէկալ երկուքը կարճ են ու երթալով բարակ-
նալով, ճոթերը սրածայր են: Չմեռն աս չորս փե-
տուրները կը թափին, նոյնպէս գլխուն փետուրնե-
րը դեղնի ու վզինները նարընջի գոյն կը փոխուին:
Աս թռչունն Ափրիկէի մէջ կը բնակի: Պատկեր 74:

Արտունի Գրախոսողան: Առջի տեսակէն պրզ-
տիկ է, պոչը չորս երկայն ու սեւ փետուրներ ունի,
որոնք բարակ են, ու մինակ ճոթերը լայն: Փե-
տուրներուն գոյնը կոնըկի կողմն ու գլխուն վրայ

սեւ, իսկ վիզը, կուրծքն ու փորը դեղընկեկ կարմիր է, կտուցը ու ոտուրներն ալ վարդագոյն են: Ասի ալ Ափրիկէի մէջ կը բնակի: Պատկեր 75:

9. ՍԱՐԵԿՒԿՆԵՐ: Աս Սեռիս հարիւր տասն ու վեց տեսակ թռչուններէն աւելի կը վերաբերին: Կտուցնին կոնաձեւ, կարճ ու ամուր է: Ամէնն ալ հնտեղէններով ու միջատներով կ'ապրին: Շատերը զարմանալի ու արհեստական բոյներ կը շինեն, ու խիստ սիրուն ու անոյշ կ'երգեն:

Կարծրէսուր կամ Ալանիէս կամ Եկամտաղ: Աղուոր թռչուն մըն է, փետուրներուն գոյնը կըռնըկի կողմն թուլա, փորին կողմն ճերմակ է, թեւերուն ու պոչին փետուրներուն ճոթերն ալ նոյնպէս ճերմակ են. թեւերուն վրայ դեղին բծեր ալ ունի, եւ գլուխն աղուոր կարմիր է, բայց ամէնուն գոյներն ալ ճիշտ միօրինակ չեն, պզտի տարբերութիւններ ալ մէջերնին կ'ունենան: Ծառերու ու Եկքան ըսուած փշոտ թփերու վրայ կը բնակի ու շատ աղուոր կ'երգէ. իր բոյնը ծառերու վրայ կը շինէ ու տարին շատ անգամ ձագ կը հանէ: Շատերը զուարճութեան համար վանդակի մէջ կը պահեն, դիւրաւ կ'ընտանենայ, եւ ուրիշ շատ կերպ աղուոր երգեր ու զուարճալի խաղեր ալ կը սովորի:

Սարիէի կամ Սերէնու: Ճնճղըկի մը չափ մեծ է, ու աղուոր գոյներով փետուրներ ունի: Անտառներու ու պարտէզներու մէջ կը բնակի, ծառերու վրայ զարմանալի ու արհեստական բոյներ կը շինէ. բայց բուն շինողը էգն է, արուն աս դիս ան դին կը թռչի նիւթ կը փնտռէ կը բերէ: Իրեն ձայնն անոյշ է, բայց երբ որ պզտի բռնուելու եւ պահուելու ըլլայ, ու իրեն վարպետ սոխակ մը կամ աղէկ դեղձանիկ մը տրուի, խիստ շուտ կը սովորի ու շատ սքանչելի կ'երգէ: Աս թռչունէս շատերը հոկտեմբերին բազմութեամբ մէկտեղ երկրիս տաք կողմերը կ'երթան ու մարտին ետ կը դառնան, բայց շատերն ալ մի եւ նոյն տեղ կը կենան, ու ձմեռը ճնճղուկներու հետ կը խառնուին ու մէկտեղ կ'ա-

պրին: Ասկից յայտնի կ'երեւնայ որ սարեկիկներուն ձմեռը տաք կողմերն երթալը չէ թէ ցրտուն կողմանէ, հապա իրենց կերակուրը դժուարաւ գըտնելուն համար է:

Ճնճող-ի: Ամէնէն ծանօթ ու հասարակ թըռչունն է, փետուրներուն գոյնը թուխ է, բայց երբեմն բոլորովին ճերմակ եւ կամ սեւ ալ կը գըտնուի. արուն վզին սեւ փետուրներովն էգէն կը տարբերի: Տներու տանիքներուն տակ, պատերու ծակերուն ու ծառերու խոռոչներուն մէջ իր բոյնը կը շինէ, ու տարին երեք չորս անգամ ու ամէն անգամուն հինգ մինչուկ ու թըռ ձագ կը հանէ. այնպէս թռչուն մըն է ալ որ, թէ որ մէկն իրեն բոյնին մեջէն հաւկիթներն առնու կոտրելու ալ ըլլայ, ու թն օր վերջը նորէն կ'ածէ, ու կամ իր բոյնը առանց պրելու միայն աւրէ աւրջտրկէ, քսան ու չորս ժամ ետքն աւրուած բոյնին նիւթերովը նորէն շինուած լմնցած է: Ճնճողուկները խիստ շատակեր թռչուններ են, ասոնցմէ երկու հատը մէկ շաբթուան մէջ չորս հազար թիթուան մօտ կ'ուտեն: Բայց ասի մէկ դի թողուկը, իրենց շատակերութեամբը մեղի տուած վնասներնին պղտի բան չեն: Հաշիւ եղած է որ հարիւր քաղաքով ու չորս հազար գեղով գաւառի մը մէջ, ամէն մէկ քաղքին հազար ու ամէն մէկ գեղին հինգ հարիւր ճնճողուկ բաժնուելու ըլլայ, բոլոր գաւառին մէջ տարեկան կերած ցորեններնուն վնասն ու թըռ միլիոն Աւստրիայի արծաթի դահեկանի կը հասնի:

Ղշիկ- սարեկիկ կամ Տարեկան: Առնրկի կողմն կանաչ, իսկ կուրծքին ու փորին կողմն դեղին է, գագաթը, պոչին ճոթն ու թեւերը սեւ են, բայց թեւերուն վրայ դեղին ունի: Բարձր եղեւին ծառերու ճոթերն իր բոյնը կը շինէ, ու տարին երկու անգամ ձագ կը հանէ, ու իր ձագերը միջատներով կը կերակրէ:

Ղեղձանիկ կամ Քանարեան Սերին: Աս թըռչունիս հայրենիքը Քանարեան կղզիներն են. ան

կողմերս անտառներու ու պարտէզներու մէջ կը բնակի, տարին հինգ վեց անգամ, ու ամէն անգամուն չորս մինչուկ վեց ձագ կը հանէ, ու տարուան մէջ ինն ամիս միայն կ'երգէ: Փետուրներուն գոյնը կ'ընկի կողմս կանաչ, կուրծքին ու փորին կողմս դեղին է, թեւերուն ու պոչին վրայ կանաչ կամ ձերմակ ու կամ գոց մոխրագոյն է: Բայց հիմայ ամէն կողմս տարածուած է, տներու մէջ վանդակներով կը պահեն, ու ըստ մեծի մասին սարեկիկներու սեռին թռչուններէն՝ շատ աղուոր գոյներով դեղձանիկներ կ'ըլեն: Հասարակօրէն իր փետուրներուն գոյնը կամ բոլորովին դեղին ու կամ կանաչ է: Իրեն երգը շատ անոյշ ու շատ սիրուն է, գրեթէ բոլոր տարին միօրինակ կ'երգէ, ոմանք գիշերները լոյս եղած ատեն ալ կ'երգեն: Գեղձանիկները շատ զարմանալի թռչուններ են, մարդուս խիստ դիւրաւ կ'ընտանենան, ու շատ կերպ երգեր ալ կը սովորին երգել, ու պնպիսի բաներ կը սովորին ու կ'ընեն որ մարդուս խելքէն դուրս կ'երեւան, բայց մենք աչօք տեսանք աս թռչուններուն գործքերն որոնք շատ զարմանալի են: Տէրը վանդակով թռչունները սեղանի մը վրայ դրաւ, յետոյ խազի թղթի ձեւով կտրուած թղթեր բերաւ, ամէնուն վրայ զատ զատ մէյակ գրեր, կամ թուեր գրուած էին, անոնք ալ կարգաւ սեղանին վրայ շարելէն ետեւ, տեսնողներէն մէկուն աղաչեց որ մէկ բանի անուն մը զրուցէ. թռչունը վանդակէն դուրս ելաւ, բոլոր թղթերուն մէջէն ան անունը կապող գրերը գտնելով, կըտցովը բռնեց մէկ դի դրաւ, վէրջը տէրը թղթերը քովէ քով բերելով, ցըցուց որ նոյն ըսուած անունն էր: Գարձեալ իրեն ժամացոյց մը ցուցնել տուաւ, ան ալ շուտ մը թըղթերուն մէջէն որոնց վրայ որ թուեր գրուած էին, ճիշտ թէ ժամն ու թէ րոպէն գտաւ հանեց ցըցուց, նաեւ ուրիշ ասոնց նման ամէնն ալ շատ տեսակ բաներ ըրին: Ասոնք հաշիւներ ալ կ'ընեն ու առանց սխալի, ինչպէս գումար, բազմապատկու-

Թիւն ու հանում, որոնց չտեսնող մը դժուարաւ կրնայ հաւատալ: Ամէնն ալ շատ տեսակ հիւանդու-
թիւններու ենթակայ են, բայց քսան տարիի չափ
կ'ապրին: Էգ մը տարին կրնայ տասն եւ երկու, տասն
եւ ութը մինչուկ քսան ու չորս ձագ հանել: Աս
թռչուններս խմելու եւ լուացուելու համար պաղ ու
մաքուր ջուր կ'ուզեն, նոյնպէս իրենց հասարակ կե-
րակութեն ի զատ, մրգեղէն, կանաչեղէն ու նաեւ
շաքար խիստ կը սիրեն:

10. ԽՍԵԾԿՏԻՎՆԵՐ: Գլուխնին մեծ ու կտուց-
նին կարճ, հաստ ու ամուր է, փետուրներնին ալ
զանազան տեսակ գոյներով: Ամէնն ալ հնտեղէն-
ներով կ'ապրին, բայց անոնց միշտ կեղեւները կը
ստկեն կը հանեն ու սյնպէս կ'ուտեն:

ԽՍԻԿՊՈՅ: Ասիկայ իր զարմանալի կտցին
ձեւէն աս անուամբ կոչուեցաւ, ինչու որ վերի
կտցին ճոթը ճանկի ձեւ ոմանցը աջ ու ոմանցը
ձախ կողմանէ դէպ ի վար ծռած ու երկրնցած է,
իսկ վարի կտցին ճոթն ասոր հակառակը դէպ ի վեր
ծռած ըլլալով ու երկուքն իրարու վրայ գալով
խաչի մը ձեւ կը կազմեն: Ութը մատ երկայնութիւն
ունի, պոչն ու թեւերուն կէսը սեւ է, իսկ մէկալ
փետուրները խիստ կարմիր են, բայց տան մէջ
վանդակով պահուելու ըլլայ, նոր բուսած փետուր-
ները գեղին կ'ըլլան: Հիւսիսային Եւրոպայի, Ա-
սիայի ու Ամերիկայի կողմերը կը բնակի, պիսղակ
ուտել խիստ կը սիրէ ու կտուցն ալ կեղեւը բանա-
լու ու հատերը դուրս հանելու շատ յարմար է:
Պատկեր 76:

ԽՍԻԿՊՈՅԻ ԽՍԻԿՊՈՅԻ: Աեց մատի մօտ երկայ-
նութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը կոնրկի կող-
մը մոխրագոյն, կուրծքին ու փորին կողմը կարմիր
է, իսկ գլուխը, պոչն ու թեւերը սեւ են: Անտառ-
ներու մէջ բնակիլ կը սիրէ, ծառերու վրայ ու
ճամբու քովեր թփերու մէջ ալ իր բոյնը կը շինէ,
ու շատ անոյշ կ'երգէ: Աս թռչունս պզտի ձագ
բռնուելու ու պահուելու ըլլայ, մարդուս շատ

դիւրաւ կ'ընտանենայ, եւ ուրիշ երգեր ու խօսիչ
ալ կը սորվի, անոր համար տներու մէջ զուարճու-
թեան համար շատ կը պահեն:

11. ՏԱՐՄԱՀԱՒԻՐ ԿԱՄ ՍԵՐԻԿՆԵՐ: Աս Սեռիս
տասը տեսակէն աւելի կը վերաբերի. ասոնց կոցին
ձեւը շիտակ ու ճոթը քիչ մը բութ է, առջեւի
երկու կողմի մատուրները միջինին հետ մինչուկ
առջի յօդուածը միացած են: Ամէնն ալ ըստ մեծի
մասին միջատներով կը կերակրին, ու իրենց բոյնը
ծառերու եւ պատերու ծակերուն մէջ կը շինեն:

Տարմահաւի Կամ Սերիկնէ: Տա-
սը մատ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը
սեւ ու վրան ճերմակ բծերով է, բայց շատ տեղե-
րը կանաչի ու մանուշակագունի կը զարնեն: Բազ-
մութեամբ մէկտեղ դաշտերու վրայ կը բնակի,
շատ անգամ արջառներու ու ոչխարներու կռնակը
կը կենայ, ու անոնց մորթին վրայ եղած պղտի որ-
դերը, ճանձերն եւ ուրիշ ասոնց նման կենդանի-
ները կը բռնէ ու կ'ուտէ: Հոկտեմբերին տարմա-
հաւերը մեծ խումբ խումբ կ'ըլլան, երկրիս տաք
կողմերը կ'երթան, բայց ճամբան ուր որ այգիներ
կը տեսնեն, ամէնը մէկտեղ բազմութեամբ հոն
կ'իջնան ու մեծ վնասներ կու տան. իսկ մարտին մէջ
տեղերը հասարակօրէն ետ կը դառնան: Աս թրո-
չունս մարդուս շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ, անկից
ամենեւին չհեռանար ու չի փախչիր, կերպ կերպ եր-
գեր, նմանապէս խօսիչ կը սորվի, ու աղէկ կը
հնչէ, շատ զուարճալի ու ծիծաղական բաներ ալ
ընելով՝ գրեթէ կապկի մը կը նմանի: Պատկեր 77:

12. ԿՈՒՆԻՆԵՐ: Կտուցնին հաստ ու ամուր,
թթերնուն ծակերը կարծր փետուրներով ծած-
կուած է, փետուրներնուն գոյնն ըստ մեծի մասին
սեւ, թեւերնին երկայն, ու ոտուրներնին հաստ ու
մինակ քալելու յարմար են: Ասոնք գոյ թռչուն-
ներ են. խիստ սուր հոտառութիւն ունին, ձայներ-
նին ալ այնպէս սաստիկ է, որ շատ հեռուէն ալ կը
լսուի. ծառերու եւ ժայռերու վրայ իրենց բոյնը կը

շինեն ու իրենց ձագերուն մեծ հոգ կը տանին: Կերակուրնին հնտեղէններ, պտուղներ, միջատներ ու դիեր են:

Որէ: Ասի ամէնէն մեծ տեսակն է, երկու ոտք երկայնութիւն ունի, սեւ փետուրներով է, թեւերը տարածուելու ըլլայ՝ մէկ ճոթէն մէկալ թեւին ճոթն երեք ու կէս ոտք է: Անտառային լեռներու վրայ կը բնակի, մինակ ձմեռը սաստիկ ցուրտ եղած ատեն դաշտերու վրայ կ'իջնայ, օդի մէջ խիստ բարձր կը թռչի, ու այնպէս սուր հոտառութիւն մ'ալ ունի որ ժամ մը հեռուէն դիերու հոտերը կ'առնու: Մարդիկներու հետ շատ դիւրաւ կ'ընտանենայ ու աղէկ խօսիլ կը սորվի: Հին Հռոմայեցւոց ատենն, երբ որ Յուլիոս Աւգոստոս կայսրը յաղթութեամբ ետ կը դառնար, աս թռչունէս մէկն, որն որ տէրը շատ ատեն կըթած էր, ըսաւ իրեն Հռոմայեցւոց լեզուովն այսպէս, Ave Caesar Victor imperator, որ՝ Ողջոյն Կեսար յաղթող ինքնակալ ըսել է. աս խօսքիս կայսրը շատ հաճելով, սուղ գնով մը թռչունը գնեց: Շատերուն աս բանս գրագիտ եղաւ, իրենք ալ ետեւէ ինկան սովորեցուցին նոյն խօսքերն ու տարին ծախեցին. առոնցմէ ետեւ մարդուն մէկն ալ շատ աշխատեցաւ սովորեցընել նոյն խօսքերը, բայց թռչունը դժուարաւ կը սորվէր, շատ անգամ ալ ըսուած խօսքերը չէր կրկներ, անոր համար տէրը տրտմած ամէն անգամուն կ'ըսէր լատիներէն այսպէս, Opera et impensa periiit, այս ինքն՝ Մեղք ծախքիս ու աշխատութեանս: Բայց վերջապէս սովորեցաւ թռչունն, անգամ մը կայսեր առջեւն ըսաւ. կայսրը լսելով աս խօսքս, Այսպիսի ողջունողներ տունը շատ ունիմ ըսաւ, ան ատենն որին տիրոջը տրտնջելով մէկալ ըսած խօսքն ալ, որն որ շատ անգամ անկէ լսած էր, ըսաւ, Մեղք ծախքիս ու աշխատութեանս, ծիծաղեցաւ կայսրն ու հրամանեց որ նոյն թռչունն առջիններէն աւելի սուղ գնով գնուի: Պատկեր 78:

Հասարակ Ագրոս: Երկու ոտքի մօտ երկայ-

նութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը սեւ է: Անտառներու մէջ բազմութեամբ մեկտեղ կը բնակի, ծառերու վրայ իր բոյնը կը շինէ, իրեն կերակուրը ձկեր, թռչուններ, միջատներ, որդեր, հնտեղէններ, հաւկիթ, գի, պտուղներ եւ ուրիշ ասոնց նման բաներ են: Աշնան ատենը բազմութեամբ մէկ կ'ըլլայ երկրիս տաք կողմերը կ'երթայ:

Ղայ: Աղաւնւոյ մը չափ մեծութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը կոնրկի կողմը սեւ է, բայց փորին կողմն աւելի բացկեկ, իսկ գլխուն ետեւի կողմն ալ գրեթէ գորշ է: Աս թռչունս աշտարակներու վրայ ու պատերու ծակերու մէջ իր բոյնը կը շինէ, ու չորս մինչուկ վեց հաւկիթ կ'ածէ: Մարդուս խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ, ու խօսիլ ալ կը սորվի, բայց գող է, ինչ փայլուն բան որ տեսնէ, կ'առնու իր բոյնը կը տանի: Շատ սուղ բաներ ասոր բոյնին մէջէն գտած են ու միշտ կը գտնեն ալանգամ մ'ալ մէկը Հռոմայեցւոց հին ատենուան ստակները գտաւ, որոնք շատ սուղ արժէք ունէին:

Կալուղակ: Ասի ամէն կողմ հասարակ է, կըրցին ճոթէն մինչուկ պոչին ճոթը քսան մատ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը փորին վրայ ճերմակ է, նոյնպէս թեւերուն վրայ ալ ճերմակ ունի, իսկ մէկալ փետուրները սեւ են: Քաղաքներու եւ գեղերու մօտ կը բնակի ու շատ անախորժ ձայն ունի. մարտին կը սկսի իր բոյնը խիստ բարձր ծառերու ճոթերը շինել, ու չորս մինչուկ ութը հաւկիթ կ'ածէ: Իրեն կերակուրը ձմեռը մկեր, թռչուններ, գիեր ու շատ կերպ արմատներ է, իսկ ամառը միջատներ ալ կ'ուտէ, ու պզտի բագեր, սագեր ու հաւեր կը յափշտակէ կը տանի. շատ անգամ ալ պզտի ձագ նապաստակներու վրայ կը յարձակի ու կտցովը, գլխուն քանի մը անգամ զարնելով կը սատկեցընէ, ու վերջը կտոր կտոր կ'ընէ կ'ուտէ: Աս թռչունս պզտի ձագ բռնուելու եւ պահուելու ըլլայ, խիստ կ'ընտանենայ ու ամենեւին չի փախչիր եւ խօսիլ ալ կը սորվի, տան մէջ

եղողներուն ամէնուն անունը կը սորվի ու իրենց անուամբը կը կանչէ, իրենցմէ կերակուր կ'ուզէ, առնելէն ետքն ալ շնորհակալ կ'ըլլայ, ուրիշ շատ խօսքեր ալ կը սորվի կը զրուցէ: Բայց աս ալ առջի տեսակին պէս գող է, ինչ փայլուն բան որ տեսնէ, կը գողնայ կը պահէ: Պատկեր 79):

Արդեւ Ագոստոս: Փետուրներուն գլխաւոր գոյնը կարմրագոյն գորշ է, թեւերուն մեծ փետուրները կապուտակ են ու վրան ճերմակ ու սեւ խտտորնակ գծերով: Մայիսին իր բոյնը կաղնւոյ ու եղևին ծառերու վրայ կը շինէ ու չորս մինչուկ եօթը հաւկիթ կ'ածէ. կերակուրը կաղին ու ընդոյզ է, որ ձմերուան համար ալ թփերու մէջ կը պահէ, բայց ամէն անգամ պահած տեղը չգտնալով, շատ անգամ կաղնւոյ ու ընդուղի ծառեր այնպիսի տեղեր կը բուսնին, որ մարդուն եւ ոչ մտքէն կ'անցնին: Գարձեալ միջատներ, որդեր, գորտեր, մկեր, պզտի օձեր ու թռչուններ ալ կը բռնէ կ'ուտէ: Ասի շատ զուարճալի թռչուն մըն է, մարդուս հետ խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ, խօսիլ կը սորվի. իր ձայնն ուրիշ թռչուններու ձայնին կը նմանցընէ ու անոնց պէս կը կանչէ, նոյնպէս շան եւ ուրիշ կենդանիներուն պէս ալ կը պոռայ. բայց չափէ դուրս կատաղի է, ուրիշ թռչուններու բոյները կ'աւրէ կ'ապականէ:

13. ԳՐԵՍԵԷԼԵԻԵՐ ԿԵՄ ԴՐԵՍԵԻ ԹՌՉՈՒՆՆԵՐ: Ասոնք արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կը բնակին, եւ իրենց աղուոր ու զարգարուն փետուրներովն ուրիշ ամէն թռչուններէն կը տարբերին: Ատուցնին հաստ ու շիտակ է, մինակ մէկ քանիին կտցին ճոթը քիչ մը ծռած է, թեւերնին ու պոչերնին միջակ երկայն, ոտուրնին ալ հաստակեկ են: Ամէնն ալ պտուղներով կը կերակրին, բայց իրենց ապրելու կերպը դեռ մեզի այնչափ աղէկ ծանօթ է:

Արդեւ Գրեթեմ: Մէկ օտք երկայնութիւն ունի, գլուխն ու աչուրները պզտիկ են, փետուրներուն գոյնը կոնըկի ու փորին կողմս շէկ,

գլխուն ու վզին վրայի կողմը նարնջի գոյն է, իսկ կտուցն ու վիզը զմիրխտի գոյն է: Թեւեբրուն տակէն երկայն ու բարակ փետուրներ բուսած են, որոնք պոչին վրայի ու տակի կողմանէ դուրս երկըննալով երկրորդ պոչ մը կը ձեւացընեն, իսկ բուն պոչին մէջտեղէն ալ երկու բարակ ու խիստ երկայն փետուրներ բուսած են, աս փետուրները շատ աղուոր են, թռչունին շատ գեղեցկութիւն ու փառաւորութիւն կու տան: Ասի Հնդկաստանի մէջ բարձր ծառերու ճոթերուն վրայ կ'ապրի. հոն անշացի բնակիչները ասոր ոտուրները կը կտրեն, փորն ալ պարպելէն ետեւ, մարմինն աղէկ մը կը չորցընեն, ու զարդի համար գլուխնին կը կրեն: Պատկեր 80:

Արտի-Պարտի-Պարտի-Պարտի: Հինգ մատ երկայնութիւն ունի, կտուցն ու գլխուն վրայ գեղին է, աչուրներուն քովերը սեւ բծեր կան, վիզը, պոչը, թեւերն ու կունրկի կողմը կարմիր, կուրծքին ու փորին կողմը ձերմըկեկ է, իսկ կուրծքին վրայ կանաչ շերտ մ'ունի: Պոչէն երկու երկայն ու բարակ ու ճոթերն ոլորած փետուրներ բուսած են, թեւերուն տակէն ալ գորշ ու ճոթերը կանաչ գոյներով փետուրներ բուսած ու վար կախուած են: Աս թռչունս Հնդկիկներն ասոր համար Արքունի Գրախտահաւ կը կոչեն, իբր թէ մեկալներն իրեն կը հնազանդին ու կը յարգեն, եւ բազմութեամբ կերակուր ուտելու եւ կամ ջուր խմելու համար տեղ մը իջնան, ասիկայ նախ չսկսած ամենեւին մէկը չ'սկսիր. ասոնց նման ուրիշ շատ բաներ ալ կը պատմեն: Պատկեր 81:

Արտի-Պարտի-Պարտի-Պարտի: Ինը մատ երկայնութիւն ունի, կտուցը գեղին է, ու կտցին վրայի ու տակի կողմն ալ բարակ, փափուկ ու շէկ փետուրներ ունի, գլուխը թաւ կերպասի նման փետուրներով ծածկուած է: Վզին վրայի կողմը պզտի փունջ մը փետուր, իսկ անկից անմիջապէս վար գեղին գունով ուրիշ մեծ փունջ մ'ալ ունի, որն որ կունրկին

վրայ պառկած է, բայց ուղած ատենը վեր կը անկէ: Կոնքկի ու պոչի փետուրները կարմիրն են, իսկ թեւերուն վրայ տեղ տեղ կարմիր դեղին ու սեւ է. պոչէն երկու բարակ փետուրներ ելած, ու թեղի պէս ծռած ու դարձած են: Պատկեր 82:

Պէրճ Գրեխաւա: Ինը մինչուկ տասը մատ երկայնութիւն ունի, կտուցը սեւ է, ու վրայի կողմը պղտի փունջ մը խիստ բարակ սեւ փետուր ունի: Գլուխն ու կոնակն ոսկեգոյն կանաչ, վիզը մանուշակագոյն, ու ձկի թեփերու նման շարուած փայլուն փետուրներով է. կուրծքն երկու փունջ կանաչ փետուր ունի: Թեւերուն տակէն ու մէջ տեղէն ալ երկու մեծ փունջ աղուոր փետուրներ բուսած են, թռչունն ուղած ատենը վեր կը անկէ, երկու ճոթերը գէպ ի վար ծռած, ու շատ սիրուն կ'երեւայ: Պատկեր 83:

Յ Ե Ղ Ք

ԹԻԹԱՆ ՏԵՍԱԿ ԹՈՂՈՆՆԵՐ

Ասոնց կտուցը պղտիկ, արմատին կողմը լայն ու ճոթը սուր է, ոտուրնին կարճ, ու մատուրնին սրածայր մագիլներով, թեւերնին ալ խիստ երկայն են: Ամէնն ալ խիստ շուտ կը թռչին, աշնան երկրիս տաք կողմերը կ'երթան ու գարնան ետ կը դառնան: Իրենց կերակուրը միջատներ ու որդեր է:

1. ՕՒԾԱՌՆԵՐ: Աս Սեռս յիսուն տեսակի մօտ թռչուններ ունի, որոնք երկրիս ամէն կողմերը տարածուած են, իրենց բոյները աներու պատերուն վրայ, ու գետի, ծովու եւ լճերու եզրները ծակերու մէջ յարգով ու խոտով կը շինեն, կաւով ու աղմով ալ կը ծեփեն:

ՕԻՆԻ ԾԻՅԱ: Փետուրներուն գոյնը կոնքկի կողմն սեւ է, բայց կապուտակի կը զարնէ. կուրծքն ու փորը ճերմակեղ, գագաթն ու վիզը ժանկագոյն է: Ասի աներուն մէջն իր բոյնը կը շի-

նէ, ու տարին ըստ մեծի մասին երկու անգամ ձագ կը հանէ:

Բնորոշ ծիծառ: Ասոր ալ կոնրկի կողմը սեւ ու կապուտակի կը ըլլանէ, իսկ փորին կողմը ճերմակ է: Գարնան ատենները մեր կողմերը կը դառնայ կու գայ, բայց առջի տեսակէն քիչ մ'ուշ, իրեն բոյնն ալ տներու եւ ուրիշ շէնքերու դրսի դին, պատերու վրայ կը շինէ: Աս ծիծառը, նոյնպէս առջի տեսակն ալ խիստ մաքրասէր են, ուրիշ թռչուններու պէս բոյներնին չեն աղտոտեր, հապա երբ որ հարկաւորութիւն կ'ունենան՝ կը դառնան ու բոյնէն դուրս կ'ընեն:

2. ԿՐՓՍԵՂՆԵՐ: Ոտուրնին շատ կարճ ու մինչուկ մատերը փետուրներով ծածկուած է, թեւերնին խիստ երկայն, պոչերնին մէջ տեղէն երկու բաժնուած է:

Հարմար կէտեր: Կէս ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, վիզը ճերմակ է, իսկ մէկալ կողմերը բոլորովին սեւ: Ասի բազմութեամբ մէկտեղ կը թռչի, օդի մէջ խիստ բարձր վեր կ'ելլէ, երկրիս վրայ շատ քիչ կ'իջնայ. բոյնը աշտարակներու եւ բերդերու վրայ խոտերով, տերեւներով, փետուրներով եւ ուրիշ ասոնց նման փափուկ նիւթերով կը շինէ:

3. ԵՊՈԹԵՂԵՍՆԵՐ ԿԱՐ ԱՅԾԱԿԻԹՆԵՐ: Ասոնց բերանը չափէ դուրս մեծ է, ու վերի կզակին քովերէն կարգ մը կարծր մազեր բուսած են: Ամէնն ալ զատ զատ կ'ապրին, իրիկունը մթննալու ատեն, կամ լուսնկայ եղած գիշերները մինակ դուրս կ'ելլեն կը թռչին, ու գիշերուան թիթեւներով կը կերակրին, իրենց հաւկիթները գետնի վրայ կ'ածեն:

Երբորոշի եգիպտէս: Տասը մատի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներն աղուոր գոյն զգոյն բծերով ու գծերով է: Ասի անտառներու մէջ կ'ապրի, ցորեկները գետնի վրայ կը կենայ կը քնանայ, բայց շատ անգամ այնպէս խորունկ կը քնա-

նայ որ, մինչուկ գաւաղանով քովը կ'երթան կը զարնեն կը մեռցընեն. գիշերները կը թռչի իր կերակուրը փնտռելու համար, որն որ անտարբեր ամէն տեսակ միջատներ են, բայց առանց փետուրի պղտի ձագ թռչուններ ու մկեր ալ ամբողջ կը կըլլէ կ'ուտէ: Էգը տարին առանց բոյն շինելու գետնի վրայ երկու հաւկիթ կ'ածէ, ու փոփոխակի արուին հետ տասն ու չորս օր վրան նստելով ձագ կը հանէ:

Յ Ե Ղ Պ

ՓՆՅՏՓՈՐԻ ՏԵՍԱԿ ՔՈՉՈՒՆՆԵՐ

Ամէնն ալ ըստ մեծի մասին երկայն կտուց ունին, ոտուրնին ալ հաստ ու ճանկերով քայլելու յարմար են:

1. ՍԻՏԵՂ: Փետուրներուն գոյնը, կոնըկի կողմն մոխրագոյն, իսկ փորին կողմը դեղնակեկ կարմիր է, աչուրներուն վրայ ալ սեւ շերտեր ձգուած են: Ասի ամէն կողմ՝ ծանօթ պղտի թռչուն մըն է, ծառերու վրայ միօրինակ աս դիս ան դին կը քայլէ, միջատներով կ'ապրի, ու ծառերու ծակերու մէջ իր բոյնը կը շինէ: Էգը հասարակօրէն ութը հաւկիթ կ'ածէ:

2. ԱԿՈՒ: Մէկ ոտքի չափ երկայնութիւն ունի, կտուցը քիչ մը ծուռ է, ոտուրները կարճ, թեւերն երկայն, պոչն ալ խիստ երկայն է: Փետուրները մոխրագոյն ու վրան ճերմակ բծերով են: Ասի երկրիս ամէն դին, անտառներու մէջ կը բնակի ու միջատներով կ'ապրի. հասարակօրէն ապրիլին մեր կողմերը կը դառնայ կու գայ, բայց շուտով ետ կը դառնայ: Իրեն երգը միօրինակ Ակու, Ակու ըլլալով իր անունն ալ ասկից անուուած է, գլխաւորաբար առաւօտ ու իրիկուն բարձր ծառերու վրայ կը կենայ, ու պոչը վեր կը տնկէ, կը տարածէ ու անգագար կ'երգէ, շատ անգամ ետեւէ ետեւ հարիւր անգամ կ'երգէ: Էգը հաւկիթներն ուրիշ

Թուշուններու բոյներուն մէջ ածելուն, իր ձագերն ուրիշները կը հանեն:

3. ՏՐՈՒՔԻՆՆԵՐԻ ԿԱՄ ՄԵՂՐԱԾՈՒԾՆԵՐ: Ասոնք ամէն թուշուններէն պզտիկ, բայց խիստ գեղեցիկներն են. կտուցնին բարակ, շիտակ կամ քիչ մը ծռած է, լեզունին խիստ երկայն, ու ճոթերն երկու բաժնուած են, փետուրներուն գոյնը շատ սքանչելի է, արեգական մէջ թռչտելու ատեննին, վզերնուն եւ ուրիշ տեղերնուն փետուրներն, որոնք ձկի թեփերու նման կարգաւ շարուած են, ազնիւ քարերուն պէս շատ սիրուն կը փայլիլին: Ամէն ալ Ամերիկայի տաք գիւրը կը բնակին ու հոն անտառներու մէջ խիստ կ'աճին շարունակ ծաղիկներու քովեր թռչտելով, անոնց մեղրի նման հիւթերովը կ'ապրին: Իրենց բոյները ծառերու բարակ ճիւղերու վրայ, կամ տերեւէ մը կախուած կը շինեն: Էգերը հասարակօրէն յունիսին ու յուլիսին խիստ պզտի երկու ձերմակ հաւկիթ կ'ածեն, եւ արուններուն հետ փոփոխակի երեք շաբթու մօտ վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանեն, ու լեզունին ծաղիկներու մեղրի նման հիւթերովը թրջելով իրենց ձագերը կը կերակրեն: Երբ որ ուրիշ օտար թռչուն մը իրենց բոյներուն քով մօտենալու ըլլայ, կատաղութեամբ վրան կը յարձակին ու կը հալածեն. նոյնպէս թէ որ մէկն ասոնց բոյն դրած ծառերուն վրայ ելլէ, ձագերն առնելու համար, երկուքն ալ վրան կը յարձակին ու իրենց պզտի թեւերովն անոր աչուրներուն, այնպիսի շուտութեամբ թռչելով կու գան, այնչափ կը զարնեն որ մինչուկ զինքը կը ստիպեն վար իջնալու: Աս թուշուններս հասարակօրէն օդի հրացանի մէջ աւազ լեցրնելով կը զարնեն, որպէս զի մարմիննին չմնասի. այնպէս յանդուգն ալ են որ ծաղիկներու քովերը բազմութեամբ թռչտած ատեննին մէկը քովերնին մօտենայ, չեն փախչիր, ու ասոր համար փափուկ մարմին ու փետուրներ ունեցողներուն վրայ քիչ մը աւազ կամ ջուր նետուելու ըլլայ, գետինը կ'իյնան

ու կը բռնուին: Հնդկաստանի կանայք աս թռչու-
նիս փորոտիքը հանելէն ետեւ, մարմինը կը չորցը-
նեն, ու զարդի տեղ ականջներնէն կը կախեն: Ա-
սոնցմէ եօթանասուն տեսակէն աւելի կան, որոնց
երեւելիներէն մէկ քանի հատը՝ ծառի մը վրայ 84
երորդ Պատկերին մէջ կը տեսնուի:

4. ՈՐՄԱԳՆԱՅ: Ասոր փետուրներուն գոյնը
կոնրկի դին բաց մոխրագոյն, փորը մորթ գունով
է. թեւերը կէս մը սեւ կէս մը կարմիր, իսկ պոչն
ալ բոլորովին սեւ է: Ասի խիստ անհանդարտ բայց
սիրուն թռչուն մըն է. միշտ զոյգ զոյգ կ'ապրի,
ճանճերով ու մրջիւններով կը կերակրի, պատերու
եւ ժայռերու ծակերուն մէջ բոյնը կը շինէ ու
հինգ մինչուկ վեց հաւկիթ կ'ածէ: Բայց պատերու
եւ ժայռերու վրայ իրեն ճանկելով քալելը խիստ
քիչ կը տեսնուի:

5. ՆՆՈՒԿՆԱՅ: Հինգ մատի չափ երկայ-
նութիւն ունի, կոնրկի փետուրները մութ գորշ
ու ճերմակ բծերով, իսկ կուրծքին ու փորինները
ճերմակ են: Ասի շարունակ ծառերու վրայ, վեր
վար, աս դիս ան դին կը քալէ, անոնց կեղեւներու
եւ վրայի եղած մամուռներու մէջէն որդեր կը
փնտռէ կ'ուտէ: Իր բոյնը ծառերու ծակերուն մէջ
կը շինէ, ու վեց մինչուկ ութը հաւկիթ կ'ածէ:
Աս թռչունս մարդիկներու շատ ընտանութիւն կը
ցուցնէ:

6. ՀՈՊՈՊ: Տասն ու մէկ մատ երկայնութիւն
ունի, կտուցն երկայն, բարակ ու քիչ մը ծուռ է,
գլուխը մեծ փետուրներէ կատար մ'ունի, որն որ
ուզած ատենը վեր կը տնկէ ու վար կ'իջեցընէ,
բոլոր փետուրները ժանկագոյն են, բայց թեւերն
ու պոչը սեւ ու ճերմակով խառն են: Ասի Եւրո-
պայի ու Ափրիկէի մէջ կը բնակի, բայց ձմեռը մօ-
տենալու ըլլայ, եւ բնակած տեղերը ցուրտ են, կը
թողու տաք դիերը կ'երթայ, ու գարնան նորէն կը
դառնայ: Իրեն կերակուրն որդեր ու միջատներ է:
Իզը ծառերու ծակերուն մէջ քանի մը փետուր-

ներ կամ քիչ մը կուլու չորցած թրխք դնելով, ա-
նոր վրայ երեք մինչուկ հինգ հաւկիթ կ'ածէ, ու
տասն ու վեց օր վրան նստելով ձագ կը հանէ.
բայց թէ էգն ու թէ արուն ուրիշ թռչուններու
պէս իրենց ձագերուն ծրուածը բոյնին մէջէն մա-
քրելով դուրս չեն նետեր, անոր համար բոլոր հոն
դիզուելով այնպէս գարշելի կը հօտի որ թէ հայ-
րը, մայրը ու թէ ձագերը բոյնին մէջէն ելելէն ե-
տեւ ալ երկայն ատեն խիստ դէշ կը հօտին :
Պատկեր 85 :

7. ԸՂԿՈՒՄՆԵՐ : Ասոր կտուցը խիստ երկայն,
չխտակ ու սրածայր է. ոտուրներն ու թեւերն ալ
կարծ : Ամեն ալ միշտ ջրերու քով կը բնակին ու
պղտի ձկերով կ'ապրին :

ԸՂԿՈՒՄՆԵՐ : Ասի ու թը մատ երկայնութիւն ունի
փետուրներուն գոյնը կոնրկի գին կանաչ, բայց
լայնկեկ ազուոր կապուտակ շերտով մըն է, փորն ալ
կարմիր է, իսկ պոչին վրայի գին գոց կապուտակ,
տակն ալ սեւ է : Աս թռչունս ամառ ձմեռ մի եւ
նոյն տեղ կը կենայ, առանձին գետերու, լճերու
ու ծովու եզրները կը բնակի ու պղտի ձկերով
կ'ապրի, բայց ասոնք ձեռք ձգելու համար, ջրերու
քով ծառի մը ճղի կամ քարի մը վրայ կեցած՝ ա-
չուրները շարունակ ջրին վրայ անկելով կը սպասէ.
Թէ որ պղտի ձուկ մը տեսնէ, յանկարծ ջրին մէջ
կը նետուի ու ձկան ետեւէն խնայով կոցովը կը
բռնէ, ամբողջ կը կըլէ, ու նորէն առաջին տեղը
կը դառնայ կը սպասէ, շատ անգամ ժամէն աւելի
կը դարանի կը կենայ : Բայց ձուկ չգտնելու ըլլայ,
գորտեր, ջրի մկեր, եւ ուրիշ բաներ կ'ուտէ : Եզը
հինգ մինչուկ տասն ու մէկ հաւկիթ կ'ածէ, ու
տասն ու չորս օր վրան նստած ատենն արուն զինքը
կը կերակրէ : Պատկեր 86 :

8. ՊԵՊԿԵՆԵՐ ԿԵՄ ԴՈՒԴԵՔՆԵՐ : Ասոնք
մեծ կարծր ձանկի ձեւ վար ծուած ու երկու դիերը
կըր կտուց, հաստրկեկ ու մտտ ալ լեզու ունին,
աս երկու բանն է, որով կրնան խիստ դիւրու-

Թեամբ իրենց ձայնը մարդիկներու ձայնին նման-
ցընել, բառեր հնչել ու երկայն խօսքեր զրուցել,
ինչպէս Հոովմ՝ Քարտինալ մը ասոնցմէ մէկուն
սովրեցուցած էր, որ առանց սխալի ու յայտնի
ամբողջ Հայր մեր կը զրուցէր: Ամէն ալ երկրիս
տար գիւրն, այս ինքն Ասիա, Ափրիկէ, Ամերիկէ ու
Նոր Հոլանդիա կը բնակին, ըստ մեծի մասին բազ-
մաթեամբ ծառերու վրայ ամէն տեսակ պտուղնե-
րով կ'ապրին, ու ծառերու ծակերուն մէջ իրենց
բոցնը կը շինեն: Պապկաներէն երկու հարիւր տե-
սակէն աւելի կան, որոնք գեղեցիկ գեղին, կարմիր,
կանաչ ու կապուտակ գունով փետուրներով զար-
գարուած են:

Վերջ պարզ: Մէկ ոտքի շափ երկայնու-
թիւն ունի, փետուրներն աղուոր մոխրագոյն են,
երեսը ձերմակ ու առանց փետուրի, պոչն ալ կար-
միր է: Ասի Քոնկոյ ու Աուինէա կ'ապրի, ու բոլոր
պապկաներուն մէջէն խիստ աղէկ խօսողն է, սո-
վրեքու ալ աւելի բազմանք մը կը ցուցնէ, ինչ
բառ որ կը զրուցուի, հազար անգամի մօտ նոյնը կը
կրկնէ ու միօրինակ կը պոսայ: Պզտի տղաքներէն
շատ սիրով կը սովրի, ինչու որ անոնց ձայնը բա-
րակ ըլլալով՝ խիստ դիւրաւ իր ձայնը կը նմանցը-
նէ: Ինչ կերպով ու ինչ եղանակաւ իրեն զրու-
ցուելու ըլլայ խօսքերն, այնպէս ըստ ամենայնի կը
հնչէ. ինչպէս անգամ մը մարդուն մէկը որն որ
հազ եղած էր, սովրեցուցած ատենը միօրինակ կը
հազար, ասի խօսքերն աղէկ սովրիլ ու հնչելէն ի
զատ, հազարն ալ սովրեցաւ, ուստի ամէն անգա-
մուն խօսքերը զրուցելու ատեն միօրինակ հազա-
լով ալ իր տիրոջը ձեւը կ'ընէր: Աս պապկան պզտի
ձագ բռնուելու ըլլայ, դեռ երեք տարեկան չեղած,
իր տիրոջը խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ, աւելի ա-
ղէկ ալ կը խօսի. մէկը ամբողջ Հաւատամբ անսխալ
կը հնչէր, նաեւ հարցմունքներ բնել ու պատաս-
խան տալ կը սովրի, բան մը հարցուելու ըլլայ,
պատասխան կու տայ, բայց շատ անգամ ինքն իրեն

կը հարցընէ ու պատասխան կու տայ: Ասի վաթսուն տարիի չափ կրնայ ապրիլ, իրեն երգը Յակոյ, Յակոյ է, ասկից է որ իր անունը Յակոյ ալ կը կոչեն: Պատկեր 87:

Մուկու: Մէկ ոտքի չափ երկայնութիւն ունի, կտուցն ու ոտուրները սեւ, փետուրներն ալ բոլորովին ճերմակ են. գլուխը ծծրմբի գունով երկայն փետուրներէ կատար մ'ունի, ուղած ատենն ասի վեր կը անկէ ու վար կ'իջեցընէ: Ասի Մողուկեան կղզիներուն մէջ կ'ապրի, միօրինակ Գազատու կը պոռայ. իր տիրոջը հետ խիստ դիւրաւ կը վարժի ու մեծ սէր կը ցուցընէ. բայց խօսիլ դժուարաւ կը սովորի: Պատկեր 88:

Արայ գեղեցիկ: Ասի ամէն պապկաներուն մէջէն խիստ գեղեցիկն է: Պրազիլիայի մէջ կը բնակի զոյգ զոյգ ըստ մեծի մասին ծառերու վրայ պտուղներով կ'ապրի. իր բոյնը ծառերուն ծակերուն մէջ կը շինէ, ու տարին երկու անգամ ձագ կը հանէ, ամէն անգամուն ալ երկու հակիթ կ'ածէ: Պզտի ձագ բռնուելու ըլլայ, խիստ դիւրաւ կ'ընտանենայ, բայց աղէկ խօսիլ չի կրնար սովորիլ: Պատկեր 89:

9. **ՍՂՅՍՏՈՒՅՆԵՐ:** Ասոնց կտուցը չափէ դուրս մեծ, մէջը պարապ, երկու դիերն ալ սղոցածեւ ակոսայ ակոսայ է: Ամէնն ալ մինակ Ամերիկէի մէջ կը գտնուին, ու պզտի խմբեր եղած պտուղներով ու միջատներով կ'ապրին, ու ծառերու ծակերուն մէջ իրենց բոյնը կը շինեն: Իրենց կտուցը դրսանց սարսափելի բան մը կ'երեւայ, բայց մէջի դին պարապ ըլլալով, այնպէս բարակ ու տկար է որ, անով ամենեւին բան մը չեն կրնար կոտրել կամ ծամել, անոր համար ինչ որ կ'ուզեն ուտել վեր կը նետեն, ու կտուցնին բանալով կը բռնեն ու ամբողջ կը կրլեն:

Պղտեղաէր Սղջիտու: Ասի կըտցին ճոթէն մինչուկ պոչին ծայրն՝ երկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, կտուցը դեղին է, վիզը շիկակարմիր, ու պոչին սկիզբը կարմիր, իսկ մէկալ փետուրները

սեւ են: Հարաւային Ամերիկէի մէջ կը բնակի, մարդիկներու դիւրաւ կ'ընտանենայ, ու տան հաւերու հետ մէկտեղ կ'ապրի: Աս թռչունս պղպեղ խիստ սիրելուն ու ուտելուն համար, աս անուամբ կը կոչուի: Պատկեր 90:

10. ԱՂԶԵՐԱՒՈՐ ԹՌՉՈՒՆՆԵՐ: Ասոնց կտուցըն ալ արտաքոյ կարգի մեծ, մէջի դին պարապ, երկու դիւրն ալ ակուայ ակուայ է, բայց վրան արմատին կողմս՝ կտցին նիւթէն ուրիշ կտոր մ'ալ կայ, որն որ վանազան տեսակ ձեւերով կ'ըլլայ: Ամէնն ալ մեծ թռչուններ են. Ամերիկէի ու արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կը բնակին, պտուղներով, երկակենցաղներով, թռչուններով, մկերով, ու դիւրով կ'ապրին:

Առաւելու: Երեք ոտք երկայնութիւն ունի, կտուցը խիստ մեծ ու ոսկեգոյն գեղին, իսկ կտցին վրայի մասը կարմիր ու սաղաւարտի ձեւին նման է: Փետուրներուն գոյնը սեւ է, բայց վիզը կիտրոնի, գագաթը դարսինի գոյն, պոչն ալ ձերմակ է: Ասիկայ արեւելեան Հնդկաստանի կղզիներուն մէջ կ'ապրի, բարձր ծառերու ճոթերը կը կենայ, ու խիստ վախկոտ է: Պատկեր 91:

11. ՓԱՅՏՓՈՐՆԵՐ ԿԱՄ ԾԱՌԿՈՏԻԿՆԵՐ: Ասոնք մեծ, շիտակ ու հաստ կտուց, երկայն ու կլոր ալ լեզու մ'ունին, ոտուրնին՝ ինչպէս նաեւ պապկաններունը, չորս չորս մատեր կան, երկուքը դէպի առջեւ, երկուքն ալ դէպի ետեւ պառկած են: Ամէնն ալ ըստ մեծի մասին մինակ կ'ապրին, ու խիստ վախկոտ են. իրենց բոյնը ծառերու ծակերուն մէջ կը դնեն, շատերն աս ծակերն իրենք կը փորեն, արուն ու էգը փոփոխակի հակիթներուն վրան կը նստին: Ծառերու բուններուն վրայ ճանկելով կը քալեն, ու իրենց կտցովը զարնելով ծակեր կը փորեն կը բանան ու երկայն լեզունին անոնց մէջը խոթելով, միջատներու հակիթներ կը փնտռեն կ'ուտեն:

Առաւելու: Մէկ ու կէս ոտք երկայնու-

Թիւն ունի, փետուրներուն գոյնը սեւ է, միայն գլխուն վրայի կողմն կարմիր: Ասի հիւսիսային Եւրոպայի կողմերն ու Սիբերիա բարձր լեռնային անտառներու մէջ կը բնակի, ծառերու բներուն վրայ կտցովը փորելով մեծ ծակեր կը բանայ, ասոնց մէջն էգն երկու մինչուկ չորս ճերմակ հաւկիթ կ'ածէ, ու երեք չորս շաբաթ վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ: Բայց աս ալ պէտք է գիտնալ որ աս թռչունս ամէն ծառերու վրայ ծակեր չիրանար, հապա որոնք որ փտած են՝ կտցովը զարնելով կ'իմանայ, կամ մէջի եղած միջատներու, եւ անոնց հակիթներուն հոտն առնելով, զանոնք կը փորէ կը բանայ:

Անալ Փայրֆոր: Մէկ ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի. գագաթնն ու գլխուն ետեւի դին կարմիր, իսկ ուրիշ կողմերը կանաչ է: Ասի Եւրոպա կը բնակի, ամառն անտառներու, իսկ ձմեռը պարտէզներու մէջ կ'ապրի:

Պիսի Փայրֆոր: Ինը մատ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը սեւ, ու ճերմակ բծերով, պոչին սկիզբն ալ կարմիր է: Ասիկայ իրեն ապրելու կերպովը սեւ փայտփորին շատ նման է, բայց ամէն տեսակ միջատներ ուտելէն ի զատ, կաղին, ընգոյզ ու ուրիշ պտուղներ ալ կ'ուտէ: Պատկեր 92:

ԿԱՐԳ Բ

ՅԱՄԱՔԻ ԹՈՒՉՈՒՆՆԵՐ

Ասոնք ըստ մեծի մասին երկրիս վրայ կ'ապրին: Կտուցնին կարճ, հաստ ու քիչ մը ծուռ է, գտուընին հաստ ու ամուր, մատուրնին ալ մեծ մաղիլներով են: Շատ Տեսակներու ձագերը հաւկիթն գուրս ելլելուն պէս, բոյներնին կը ձգեն ու մօրերնուն առաջնորդութեամբն իրենք իրենց կերակուրը կը փնտռեն: Ասոնք երեք Յեղ կը բաժնուին. Ազգող թռչուններ. Հաւեր. Աղաւնիներ:

Յ Ե Ղ Ա

Վ Ա Ջ Ո Ղ Թ Թ Չ Ո Ի Ն Ն Ե Ր

Ասոնց վիզը միջակ երկայն է, ոտուրնին խիստ երկայն ու հաստ. իսկ ասոր հակառակը թեւերնին ալ կարճ ըլլալով չեն կրնար թռչիլ, բայց չափէ դուրս շատ կը վաղեն:

1. Պ Ա Յ Ա Ա Մ: Վեց մինչուկ ութն ոտք բարձրութիւն ունի, եւ ուրիշ ամէն թռչուններու մէջէն պինտ մեծն է: Գլուխը, վիզն ու կուրծքն առանց փետուրի է, թեւերն ու պոչը ճերմակ, իսկ միւս փետուրները սեւ են: Աս անձոռնի թռչունիս հայրենիքն Արաբիայի ու Ափրիկէի անապատներն է, հոն խումբ խումբ եղած որդերով կ'ապրի: Մարմինը մէկ կենդինարի մօտ ծանր կը քաշէ, ասանկ ծանր մարմնով չի կրնար թռչիլ, բայց այնպէս շուտ կը վազէ՝ որ մէկը ձիով ետեւէն դժուարաւ կը հասնի: Իրեն հաւկիթը տղու մը գլխու մեծութեամբ է, ու երկու հոգի մէկ հատով կը կշտանան: Արուն հասարակօրէն երկու մինչուկ երեք էգ ունի, որոնք միատեղ մէկ բոյնին մէջ երեսուն մինչուկ քառասուն, ու շատ մ'ալ բոյնին քովերը հաւկիթ կ'ածեն, ու փոփոխակի վեց շաբաթ վրան նստելով ձագ կը հանեն. իսկ բոյնին քովի հաւկիթները, նոր ելած ձագերն կերակրելու համար կը պահեն: Աս թռչունս Ափրիկեցիք կ'ընտանեցրնեն, ու բեռ կրելու, ու վրան հեծնալու համար կը գործածեն: Պատկեր 93:

2. Գ Ա Ն Կ Ո Ւ Ռ Կ Ա Մ Հ Ն Դ Ի Կ Ա Յ Ա Ա Մ: Ասի ջայլամէն ետքը պինտ մեծ թռչունն է, չորս մինչուկ հինգ ոտք բարձրութիւն ունի, առջինին պէս ալ խիստ շուտ կը վազէ: Գլուխը լերկ ու վրան կունտ կունտ է. գագաթին վրայ՝ սաղաւարտի նման ոսկր մ'ունի: Մարմինը մազի նման երկայն, սեւ կամ մուրթ գունով փետուրներով ծածկուած է: Աս թռչունս արեւելեան Հնդկաստանի մէջ կը բնակի, ու պտուղներով, միջատներով կ'ապրի. ան տեղա-

ցի բնակիչները զինքը շներով կ'որսան ու կ'ընտանեցընեն: Ուրիշ տեսակ Գանկուռ մ'ալ Նոր Հռլանդիայի մէջ կայ, բայց ասոր նման է, միայն գագաթին վրայի ոսկրը չունի: Պատկեր 94:

Յ Ե Ղ Բ

ՀԱՒԵՐ

Ասոնք ըստ մեծի մասին մեծ ու ծանր շարժող թռչուններ են, հաստ ու ամուր կտուց, կարճ ալ թեւեր ունին: Էգերն իրենց հաւկիթները հասարակ շինուած բոյներուն մէջ կ'ածեն, ուրիշ թռչուններու բոյներուն պէս վարպետական չին: Չագերը հաւկիթէն դուրս ելլելէն ետեւ՝ մօրերնուն առաջնորդութեամբն իրենք իրենց կերակուրը կը փնտտեն կը հոգան: Ասոնց միսն ու հաւկիթը մարդուս շատ առողջարար կերակուր է:

1. Հնդկի ՀԱՒԵՐ: Գլուխնին ու վզերնին լերկ ու վրան կունտ կունտ կաշիով ծածկուած, քթերնուն վրայէն ալ մսիկ մը վար կախուած է: Ասոնցմէ երկու Տեսակ միայն կան, որոնք բազմութեամբ միատեղ Ամերիկէի մէջ կ'ապրին, ու շատ ձագ կը հանեն:

Աս թռչունիս Հնդիկ հաւ ըսուիլը, իր բուն տեղը Հնդկաստան ըլլալէն առնուած չէ, ինչպէս սխալմամբ կը կարծուի, հապա մինակ սովորութիւնն է որ աս անունը իրեն տուաւ, ինչու որ աս թռչունիս բուն տեղը Ամերիկէն է, ու հոն գտնուելէն ետքը ճանչցուած, ու չորս դին տարածուած է: Հազար հինգ հարիւր երեսունին նախ Գերմանիա բերուեցաւ. իսկ հազար հինգ հարիւր եօթանասունին ալ Գաղիայի Թ.երորդ Վարդոս թագաւորը իր հարսնիքին ատենը՝ պինտ առջի բերուածը կերաւ:

Հասարակ Հնդիկ հաւ: Ասի իրեն համով մսին համար, ամէն դի տարածուած, ու ամէնուն ծանօթ է: Փետուրները հասարակօրէն մուկ գորշ ու ճերմակ բծերով են. բայց բոլորովին ճերմակ, ու

ուրիշ գուներով ալ կը գտնուի: Արուն կարմիր գունով զգեստ մը, կամ ուրիշ բան մը տեսնելու ըլլայ խիստ կը կատողի, ու իրեն կատաղութեան նշանն ալ աս է, քթին վրայի մսիկը կ'ուռի կը տնկուի, կարմիր ու կապուտակ գունով կ'ըլլայ, պոչը վեր կը տնկէ, կը տարածէ, թեւերն ալ վար կախած գետինը կը քսէ:

2. ԿԱՅՐԷՆ ՀԱՒ: Փետուրներուն գոյնը մութ գորշ ու խիստ քովէ քով մարգարտի նման ճերմակ բծերով է: Ասի բազմութեամբ Ափրիկէի մէջ կ'ապրի ու վայրենի է. բայց իրեն խիստ համով մսին համար, հիմայ երկրիս ուրիշ դիերն ալ տարուած ու ընտանեցուցած են: Իրեն ձայնը շատ անախորժ է:

3. ՍԻՐԱՄԱՐԳ: Ասի ամէն թռչուններու մէջէն խիստ գեղեցիկն է, գլուխը պզտիկ ու կապուտակ է, աչուրներուն քովերը ճերմակ գծեր կան, գլխուն վրայ երեք մատ երկայնութեամբ փունջ մը ոսկեգոյն կանաչ փետուր ունի, կուրծքը կապուտակ, վիզն ալ երկայն, բարակ ու կապուտակ է: Առնրկի փետուրները ոսկեգոյն կանաչ են, իսկ փորինները սեւ, թեւերը ժանկագոյն ու վրան կարմիր, շէկ ու կանաչ բծերով ու սեւ գծերով են: Պոչն որ իր գլխաւոր զարդն է, չորս ոտք երկայնութիւն ունի, ու թռչունը ուզած ատեն վեր կը տնկէ կը տարածէ, վրան աչք աչք է, ու կերպ կերպ գուներով զարգարուած, շատ սքանչելի ու շատ սիրուն է, մանաւանդ արեւի մէջ տարածելու ըլլայ, այնպէս գեղեցիկ կը փայլի որ մարդուն աչքը կ'առնու: Ասոր հայրենիքը Հնդկաստան է, բազմութեամբ անտառներու մէջ կ'ապրի, ու ինչպէս մեր դիերը ճնճղուկները, այնպէս ալ ասի ան կողմերս շատ ու հասարակ է: Էզր արուին պէս գեղեցիկ չէ, պոչն ալ հասարակ է. ութը մինչուկ տասն եւ երկու հաւկիթ կ'ածէ, ու երեսուն օրէն ձագ կը հանէ: Իր նոր ձագերուն թռչիլ աս կերպով կը սովորեցընէ, մէկիկ մէկիկ կռնակը առած

ծառի մը վրայ կը թռչի կը տանի, ետքը անկից
ինքը վար կը թռչի, ձագերն ալ ետեւէն որչափ
որ կրնան թռչելով վար կ'իջնան, այսպէս շատ
անգամ ընելով կը վարժեցընէ իր ձագերը: Արուն
օգոստոսին իր գեղեցիկ պոչը կը կորսնցընէ, ու
կարծես թէ ամօթէն կ'ուզէ ինք զինքը ծածկել, ու
ուրիշներու չ'ուզեր երեւալ, բայց գարնան նորէն
իր առջի գեղեցկութիւնը կը ստանայ: Սիրամարգ-
ները կրնան քսան ու հինգ մինչուկ երեսուն տարիի
չափ ապրիլ: Պատկեր 95:

4. ՎՆԱՐՏԵՏՈՒՆ: Ասի հասարակ հաւի մը
չափ մեծութիւն ունի, բայց իր քնարի ձեւ պո-
չովն ուրիշ ամէն թռչուններէն կը տարբերի: Նոր
Հոլանդիայի մէջ կ'ապրի, ու ինչպէս 96 երրորդ
Պատկերին մէջ կը տեսնես շատ գեղեցիկ թռ-
չուն է:

5. ՓԵՍԻՆՆԵՐ: Ասոնցմէ շատերը գլուխին
կատար ունին, ամէնուն պոչն ալ երկայն ու երթա-
լով բարակցած է: Աս Սեռիս մէջ շատ տեսակներ
կան, որոնք Ասիայի մէջ կ'ապրին:

Մասերէն Փետերներուն գոյնը
կոնրկի դին գոց կարմիր է, ու վրան ճերմակբծե-
րով, իսկ փորին կողմը կարմիր, ու մթագոյն բծե-
րով է. գլուխն ու վիզն ալ կապուտակի ու կանաչի
կը զարնեն: Ասի զոյգ զոյգ կ'ապրի, ցորեկները մի-
նակուկ տեղեր կը պահուրտի կը նստի, ու խիստ
վախկոտ է. մարդիկներու ամենեւին չ'ընտանենար,
պղտիկ ալ բռնուելու ըլլայ, թէպէտ եւ քիչ մը
կ'ընտանենայ, բայց միշտ վախկոտ է: Իր կերակուրը
ցորեն, գարի եւ ուրիշ ասոնց նման բաներ, նաեւ
միջատներ, որդեր ու պտուղներ են: Եզը չոր խո-
տերով ու տերեւներով հասարակ բոյն մը կը շի-
նէ, տաս եւ երկու մինչուկ քսան հաւկիթ կ'ածէ,
ու քսան ու չորս, քսան ու հինգ օր վրան նստելէն
ետեւ ձագ կը հանէ: Ասոր միսն ուրիշ ամէն թռ-
չուններու մէկն յարգի է:

Ուրիշ Փետերներուն: Առջի տեսակէն պղտիկ, բայց

ապրելու կերպովն անոր շատ նման է: Կոցին ճոթէն մինչուկ պոչը տասն ու չորս մատ է, իսկ պոչն երկու ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի: Փետուրներուն գոյնը շատ գեղեցիկ ու շատ սիրուն է. գլխուն վրայ՝ փունջ մը ոսկեգոյն դեղին փետուր ունի, կտուցը դեղին, վիզը նարնջի գոյն է, կոնըկի փետուրները կանաչ, թեւերը ժանկագոյն ու վրան զատ զատ աղուոր կապուտակ բծերով են, իսկ կուճքինները կարմիր են, պոչն ալ գոց գունով ու վրան գորշ բծերով է: Ասոր հայրենիքը Սինէացւոց երկիրն է, ասի ալ չափէ դուրս մարդիկներէ կը վախնայ, ու տասն ու ինը տարիի չափ կրնայ ապրիլ: Էգը արուէն պզտիկ է, անոր պէս ալ գեղեցիկ չէ, խիտ թփերու մէջ գետինը կը փորէ ծակ մը կը բանայ, անոր մէջը տասն եւ երկու մինչուկ տասն ու հինգ հաւկիթ կ'ածէ, ու իր ձագերն աղէկ կը հոգայ: Իրեն միսն ալ հասարակ փասիանին պէս շատ համով ու շատ յարգի է: Պատկեր 97:

Սպիտակ Փսիան: Աս ալ իր գեղեցիկ փետուրներով առջինէն վար չմնար: Արուն հասարակ փասիանէն խոշոր է, ու գլուխը՝ փունջ մը կապուտակ փետուր ունի, փետուրներուն գոյնն ալ կրունակը, թեւերն ու պոչը ճերմակ է, ու վրան բարակ սեւ գծերով, իսկ կուրծքն ու փորը սեւ: Էգը պզտիկ է, արուին պէս ալ գեղեցիկ չէ, փետուրներն ալ ժանկագոյն են. ութը մինչուկ տասն ու չորս հաւկիթ կ'ածէ, որոնք գրեթէ հաւի հաւկիթի կը նմանին, ու քսան ու վեց օր վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ: Աս փասիանն ալ Սինէացւոց երկիրը կ'ապրի. բայց հիմայ երեք տեսակէն ալ Եւրոպա շատ կան:

6. **ԲՆՏԱՆԻ ՀՆԻ ԿԱՄ ՄԱՐԻ:** Ասի արեւելեան Հնդկաստանէն առաջ եկած է, բայց հիմայ տեղ մը չկայ որ չգտնուի, իր մնովն ու հաւկիթովը խիստ օգտակար ըլլալուն, ամէն դի զինքը կը պահեն կը հոգան: Արուն Ա.բաղաղ կամ Ա.բլոր կ'ըսուի, ու գլխաւորաբար հաւէն իրեն պոչին երկայն, վեր

տնկուած ու վար ծռած փետուրներով, ու ստուր-
ներն ունեցած բտերով կամ կարթերովը կը տար-
բերի: Իրենց մարմնոյն որպիսութեան ու ապրելու
կերպին վրայ, երկայն խօսելու հարկ չկայ, ինչու
որ արդէն ամէնուն ծանօթ ու յայտնի բան են:

7. ԿԱՔԱՒՆԵՐ: Ասոնց կտուցը կարճ ու ծուռ,
պոչերնին ալ պզտի ու վար ծռած է: Բազմու-
թեամբ դաշտերու վրայ կը բնակին, հետեղէններով
ու միջատներով կ'ապրին, ու շատ համով միս ունին:

Մոխրագոյն է՝ Հասարակ կոտմ: Մէկ ոտքի
չափ երկայնութիւն ունի, փետուրները բաց մոխ-
րագոյն են, բայց թեւերուն վրայ ճերմակ բծերով,
բարակ սեւ գծեր ալ ունի: Ասի Եւրոպայի ու Ա-
սիայի մէջ դաշտերու եւ արտերու վրայ կ'ապրի,
ու իրեն համով մսին համար որսորդները շատ կը
զարնեն: Էգը ապրիլին տասը մինչուկ տասն ու հինգ
հաւկիթ կ'ածէ, ու իրեն ձագերը հաւկիթէն կ'ել-
լին չեն ելլեր, շատ անգամ ալ դեռ հաւկիթի կե-
ղեւի պզտի կտորներ վրանին, կը սկսին աս դիս ան
դին վազել: Պատկեր 98:

Լորագոյն է՝ Լոր: Աէս ոտքի չափ երկայ-
նութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը, կոնըկի դին
գոց դեղին ու վրան ճերմակ բծերով, իսկ փորն
աղտոտ ճերմակ է, գլխուն վրայ ճերմակ գիծ մը,
նոյնպէս մէյմէկ հատ ալ աչուրներուն վրայ ունի,
արուին վիզը սեւ, իսկ էգինը ճերմակ է: Աս թըռ-
չունս մայիսին սկիզբն իր բնակած տեղերը կը թո-
ղու, բազմութեամբ մեր կողմերը կը դառնայ կու
գայ, ու արտերու մէջ խիստ կը սիրէ բնակիլ, բայց
աշնան դարձեալ երկրիս հարաւային դիւրը ետ կը
դառնայ, իր ճամբորդութիւնը միշտ գիշերները
կ'ընէ: Էգը յուլիսին վերջերն ութը մինչուկ տասն
ու չորս հաւկիթ կ'ածէ, ու իր ձագերն ինքը մինակ
կը հոգայ կը կերակրէ: Լորամարգիին միսը, մանաւ-
անդ աշնան շատ եղոտ ու շատ համով է, անոր հա-
մար ալ ամէն գի զինքը շատ կը զարնեն: Պատ. 99:

8. ԼՆՏԱՌԻ ՀԱՒԵՐ ԿԱՄ ՄՈՐԵԿՆԵՐ: Ասոնք

առջի Սեռին տակը գացողներէն մեծ են, երկայն պոչ ունին, ոտուընին ալ մինչուկ մատերը փետուրներով ծածկուած է: Ամէնն ալ անտառային լեռներու, եւ կամ մինակ լեռներու վրայ կը բնակին, պտուղներով, ծաղիկներով ու տերեւներով կ'ապրին: Արուները միշտ մուժ, իսկ էգերը բաց գունով փետուրներով են: Ոմանց փետուրներուն գոյնն ալ գարնան, աշնան, ամառ ու ձմեռ միշտ կը փոխուի: Ասոնց միսը շատ համով ու շատ յարգի է:

Չեռն հաւ կամ Թառնոյ: Ասի ձմեռը ճերմակ ու վրան աչք աչք սեւ բծերով, իսկ ամառը ժանկագոյն, ճերմակ ու մոխրագոյն գծերով է: Իրեն բնակուածեան տեղն Ալպեան լեռներու վրայ է. հոն խոտերով, ծառերու կոկոններով ու վայրենի պտուղներով կ'ապրի:

Փոքրորեկ: Արուն մէկ ու կէս ոտքէն աւելի երկայն, ու աղուոր սեւ գունով է, թեւերուն վրայ մէյմէկ ճերմակ բիծ ունի. իսկ էգը պզտիկ ու ժանկագոյն է, բայց երկուքին պոչն ալ երկու բաժնուած, ու ճոթերը դէպ ի դուրս դարձած են: Ասոնք Եւրոպայի ու Ասիայի հիւսիսային դիերը լեռնային անտառներու մէջ կը բնակին, տերեւներով, ծառերու կոկոններով ու միջատներով կ'ապրին: Էգը գետինը կը փորէ ծակ մը կը բանայ, ու անոր մէջ եօթը մինչուկ տասը հաւկիթ կ'ածէ, ու երեք շաբաթէն ձագ կը հանէ: Պատկեր 100:

Սեծ Փոքրորեկ: Ասի ամէնէն մեծ տեսակն է: Արուն երեք ոտքի մօտ երկայն ու սեւ գունով է, մինակ թեւերուն վրայ ճերմակ ունի, պոչը խիստ սիրուն է, վեր կը տնկէ կը տարածէ. վիզը մօրուքի պէս փունջ մը փետուր ունի: Էգը արուէն շատ պզտիկ է, փետուրները ժանկագոյն ու սեւ բծերով են: Աս ալ Ասիայի ու Եւրոպայի հիւսիսային դիերը լեռնային անտառներու մէջ կը բնակի, հրտեղէններով, տերեւներով, որդերով, միջատներով ու ամէն տեսակ վայրենի պտուղներով կ'ապրի, ցորեկները գետնի վրայ կը կենայ, իսկ գի-

շերները ծառերու վրայ կը նստի: Էգը եօթը մինչուկ տասը հաւկիթ կ'ածէ, ու չորս շաբաթ մինակ վրան կը նստի. իսկ ձագերը հաւկիթէն ելելուն պէս, մօրերնուն հետ մէկտեղ աս դիս ան դին կը վազվրուտեն իրենց կերակուր գտնելու համար: Ասոր միւր շատ համով է:

Յ Ե Ղ Ք

Ա Ղ Ա Ի Ն Ի Ն Ե Ր

Ասոնց կտուցը քիչ մը ծուռ է, ոտուրները կարճ, թեւերը ու պոչը խիստ երկայն, անոր համար ալ քիչ կրնան վազել, բայց աղէկ կը թռչին: Աղաւնիները մինակ Սեռ մը կը կացուցանեն, բայց ասոր տակը հարիւր Տեսակէն աւելի կան: Երկրիս ամէն դին ասոնցմէ կը գտնուին, զոյգ զոյգ կ'ապրին, ու հնտեղէններով կը կերակրին. ծառերու ու գետնի վրայ, ու ժայռերու ծակերուն մէջ իրենց բոյնը կը շինեն, ու տարին՝ ամէնէն քիչ ինը անգամ ձագ կը հանեն, բայց ամէն անգամուն նոր բոյն կը շինեն, ու հասարակօրէն միշտ երկ երկու հաւկիթ կ'ածեն, արուն ու էգը փոփոխակի վրան կը նստին: Էգերը ըստ մեծի մասին ցորեկուան դէմ, քիչ մը ցաւով մեծ ու բթածայր հաւկիթ մը կ'ածեն, ասկից արուն կ'ելէ, իսկ երեք օր հանգչելէն ետեւ, դարձեալ նոյն ատեն ուրիշ պզտի ու սրածայր հաւկիթ մ'ալ կ'ածեն ասկից ալ էգը կ'ելէ: Ձագերը հաւկիթէն միշտ կոյր դուրս կ'ելլեն: Աղաւնիներուն միւր խիստ համով է:

Այսոնքն չափազանց: Մէկ ոտքէն քիչ մը աւելի երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը մուրթ գորշ է, բայց կուրծքն ու վիզը կանաչի կը զարնեն, ոտուրներն ալ կարմիր են: Ասի Եւրոպայի ու Ափրիկէի մէջ ժայռերու վրայ կը բնակի, ու ասոնց ծակերուն մէջ իր բոյնը կը շինէ, իսկ իր հասարակօրէն կերած կերակուրն, ամէն տեսակ հրնտեղէններն են:

Ընդունի՛ իմ Մարգընդել Աղանի: Ասի երկրիս
ամէն դին խիստ տարածուած ու բազմացած, ու
ամէնուն ծանօթ է: Առջի Տեսակէն առաջ եկած
է, իրեն տակը շատ մասնաւոր տեսակներ ալ ունի,
որոնցմէ շատերը խիստ սիրուն փետուրներով են:

Տարբի: Ասի խիստ պզտիկ ու ծանօթ տե-
սակն է: Փետուրներուն գոյնը, կոնրկի դին մութ
գորշ, փորին կողմն ճերմակ, կուրծքը կարմրակեկ
է, վզին երկու կողմերս սեւ ու վրան ճերմակ գծե-
րով բծեր ունի, թեւերն ու պոչն ալ սեւ են մի-
նակ պոչին ճոթը ճերմակ է: Ասոր արուն վարու-
ժան ալ կ'ըսուի: Եւրոպայի, Ասիայի ու Ամերիկէի
անտառներու մէջ կ'ապրի, ծառերու վրայ իր բոյ-
նը կը շինէ:

Կ Ա Ր Գ Գ

ՀՐԻ ԹՌՁՈՒՆՆԵՐ

Աս թռչունները ջրերու վրայ կամ անոնց քո-
վերը կ'ապրին, ու ասոնց շատերը ձմեռը երկրիս
տաք դիերը կ'երթան: Ասոնք ալ երկու Յեղ կը
բաժնուին. Ճախնային թռչուններ. Լողացող թռչ-
ուններ:

Յ Ե Ղ Ա

ՃԱԽՆԱՅԻՆ ԹՌՁՈՒՆՆԵՐ

Ասոնք լճերու, գետերու ու ծովու եզրները
ճախնային տեղեր կ'ապրին, երկայն վիզ, խիստ եր-
կայն ալ ոտուրներ ունին: Իրենց կերակուրը գոր-
տեր, ձկեր, օձեր, միջատներ ու որդեր է, բայց
ոմանք խոտ ալ կ'ուտեն: Ամէնն ալ գրեթէ ամառ
ու ձմեռ մի եւ նոյն տեղ չեն կենար:

1. ԽՈՐԳԻԵՐ ԿԱՄ ԿՌՈՒՆԿՆԵՐ: Կտուցնին մի-
ջակ երկայն է. գլուխնին լերկ, վզերնին ու ոտուր-
նին խիստ երկայն, փետուրնին ալ մոխրագոյն: Ա-
սոնք մեծկակ թռչուններ են, դաշտերու վրայ ու

Ճախնային տեղեր կ'ապրին, տնկերով ու նաեւ միջատներով, ձկերով կը կերակրին:

Աստուծոյ խորհրդով Կոնստանդնուպոլիս: Չորս ոտքի մօտ երկայնութիւն, ու աղուոր մոխրագոյն փետուրներ ունի: Ասի Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ ըստ մեծի մասին ճախնային տեղեր կ'ապրի. նոյեմբերին բազմութեամբ խումբ խումբ երկրիս հարաւային գիւերը կ'երթայ, ու մարտին ետ կը դառնայ: Իրեն կերակուրը ջրի խոտեր ու անոնց արմատները, միջատներ, որդեր ու երկակենցաղներ է, բայց նաեւ ցորենի արտերու վրայ կ'իջնայ ու մեծ վնասներ կուտայ: Հասարակ խորդերը քնանալու եւ կամ բազմութեամբ կերակրոյ համար տեղ մը իջնալու ըլլան, միշտ փոփոխակի իրենցմէ մէկը պահապան կը կեցընեն, որ վտանգ մը տեսնելուն պէս, ամուր ձայնիւ կը պոռայ ու կ'իմացընէ իր ընկերներուն. բայց աս պահապանը մանաւանդ դիշերները մէկալններուն քնացած ատենը, որպէս զի ինքն ալ չըլլայ որ քնանայ, ոտքին մէկովը քար մը բռնած ու վեր վերցուցած կը կենայ, ուստի քարը թող տալուն, ու ոտքը վար իջեցընելուն պէս կ'իմանայ կ'արթըննայ: Իգերը եղեգներու մէջ, հին շէնքերու տանիքներու վրայ երկու հաւկիթ կ'ածեն, արուններուն հետ փոփոխակի վրան կը նստին: Չագերը մարդուս իրիստ դիւրաւ կ'ընտանենան, կաքաւել, ուրիշ շատ տեսակ խաղեր ալ կը սորվին, ու մէկէ մը կանչուելուն պէս, կերպ կերպ շարժմունքներ ընելով կը հնազանդին կու գան: Պատկեր 101:

Աս թռչունիս ոտքով քար բռնած արթուն կենալուն Բնապատուութեան օմանք չեն հաւատար. բայց նորերը իբրեւ ստոյգ կը հատատեն, որոնց կարծիքին Ս. Բարսղի գրածն ալ (Աեցօր, Ը. 167) ըստ մասին համաձայն կու դայ:

Աստուծոյ խորհրդով: Երեք ոտքէն աւելի բարձրութիւն ունի, կտուցը սեւ, դեղին ու կանաչ է, փետուրները աղուոր մոխրագոյն են, բայց գլուխը, վիզն ու պոչին ճոթը սեւ. կուրծքն ալ բարակ փա-

փուկ ու սեւ փետուրներով է, իսկ գլխուն վրայ երկու փունջ երկայն դէպ ի ետեւ ծռած սիրուն ճերմակ փետուր ունի: Ասի Ափրիկէի ու Ասիայի մէջ կ'ապրի: Պատկեր 102:

Արեւի խորդ: Երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը, փորին կողմն ու պոչը սեւ, թեւերը ճերմակ, կոնքի դին ալ մութ դեղին է, գլխուն վրայ բարակ մազի նման փունջ մը տարածուած շէկ ու վրան բիծ բիծ խիստ սիրուն փետուր ունի: Ասի Ափրիկէի հարաւային դիւրը մեծ գետերու մէջ ձկերով, դաշտերու վրայ ալ խոտերով, հետեղէններով, ու որդերով կ'ապրի. օդի մէջ բարձր ու սիրուն կը թռչի, երկրի վրայ ալ թեւերը բացած խիստ շուտ կը վազէ: Մարդիկներու դիւրաւ կ'ընտանենայ, մանաւանդ իր տիրոջը, որն որ զինքը կանչելուն պէս, կերպ կերպ շարժմունքներ ընելով կը մօտենայ ու կ'ուզէ իրմէ սիրուիլ: Պատկեր 103:

2. **ՏԱՌԵՂՆԵՐ:** Ասոնք ծանօթ թռչուններ են, երկայն ու շիտակ կտուց, խիստ երկայն ալ վիզ ու ոտուրներ ունին. ճախնային տեղեր կը բնակին, երկակենցաղներով ու ձկերով կ'ապրին:

ՂԷՐՄԻՍ ՏՈՒԵՂ: Երեք ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, փետուրները ճերմակ մինակ թեւերը սեւ են: Ասի Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ ձկերով, գորտերով, մկերով ու նաեւ միջատներով կ'ապրի, բայց միշտ ամառ ձմեռ մի եւ նոյն տեղ չի կենար: Մարդիկներու մօտ բնակիլ խիստ կը սիրէ, անոր համար շատ անգամ իր բոյնը տներու տանիքներու, ու աշտարակներու վրայ կը շինէ, երկու մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ, արուն ու էգը փոփոխակի վրան կը նստին: Իր ձագերը խիստ կը սիրէ, մեծ հոգով կը նայի կը կերակրէ, անոնց կեանքը պահելու համար, թշնամիներուն դէմ կատաղութեամբ կը կռուի, իր կեանքը վտանգի մէջ կը դնէ: Աս Տառեղը տեղ մը կենալու ըլլայ, ոտքին մէկը միշտ վեր կը վերցընէ:

3. ԱՐԱԳԻԼ: Ասոնք ալ ամէն դի խիստ ծանօթ, կէս մը գիշերային ու տխուր թռչուններ են. խիստ ու կամ միջակ երկայն կտուց, երկայն ալ վիզ ու ոտուրներ ունին: Ամէնն ալ գետերու ու լճերու քովեր կ'ապրին, ու ձկերու գլխաւոր թռչնամի են:

Վարչ արգիլ: Երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն, գլխուն վրայ ալ փունջ մը սեւ փետուր ունի: Ասի Եւրոպայի մէջ կ'ապրի, գետերու ու լճերու քովեր անտառներու ծառերուն վրայ կը կենայ ու անոնց վրայ իր բոյնը կը շինէ: Բայց ամէն դի ձկնորսներէն շատ կը հալածուի, ինչու որ իրենց ձկնորսութեան խիստ փնասակար է:

Օրգիլ Արգիլ: Երկուք ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, փետուրները դեղնկեկ ու վրան սեւ բծերով են: Ասի Իտալիա ու Եւրոպայի ուրիշ դիերը կը բնակի, ցորեկները մի եւ նոյն տեղ մի նակուկ հանդարտ կը կենայ, ու մթըննալ կը սկսի դուրս կ'ելլէ, խիստ բարձր թռչելով շարունակ քոպ, քոպ կը պոռայ: Գիշատող թռչուններու, նաեւ մարդիկներու դէմ խիստ քաջութեամբ ու կատաղութեամբ կը կռուի, կը պաշտպանէ զինքը, ու կտցովը կ'ուզէ իր թշնամին վիրաւորել: Իրեն կերակուրը ձկեր, գորտեր, մկեր եւ ուրիշ ջրի կենդանիներ է:

Արգիլ: Երկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը, կոնրկի դին ու գլխուն վրայ սեւ, իսկ փորին կողմն դեղնկեկ է, գլխուն ետեւի դին ալ երեք երկայն, բարակ ու ճերմակ փետուր ունի: Ասի Եւրոպայի ու Ամերիկէի մէջ կ'ապրի, ջրերու քով ու ճախնային տեղեր ծառերու վրայ իր բոյնը կը շինէ, երեք մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ: Իր կերակուրն, որն որ ձկեր, գորտեր, միջատներ ու որդեր է, գլխաւորաբար գիշերները կը փնտռէ:

Օրգիլ Արգիլ: Ասի երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի. Ասիայի ու Եւրոպայի մէջ կ'

պրի, իր բոյնը հասարակօրէն եղէգներու մէջ, ծառերու վրայ խիստ քիչ կը շինէ, երեք մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ: Իր կերակուրը գորշ արագիլին հետ գրեթէ նոյն է կրնանք ըսել: Պատկեր 104:

4. ՎԱՋԱՀԱՆԻՆԻ ԿԱՄ ՅԵԾԵՐ: Կտուցնին երկայն ու դէպ ի վար ծռած, ոտուրնին ալ միջակ երկայն են: Ասոնք գեղեցիկ թռչուններ են, երկրիս տաք դիերը ճախնային տեղեր որդերով, եւ ուրիշ ասոնց նման կենդանիներով կ'ապրին:

ՍԵՆՆԻՆԻՆԻ ՔՎԵՆԻՆ: Երկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի գլուխն ու ոտուրնները սեւ, կրունրկի փետուրները գոց կապուտակ, իսկ միւս փետուրները ճերմակ են: Ասի Ափրիկէի մէջ կը բնակի, ամէն տարի նեղոս գետը երկիրները ջրով ծածկած ատենը Եգիպտոս կու գայ, որդերով ու միջատներով կ'ապրի: Պատկեր 105:

5. ԿԱՐՄԻՐԹԵՒԵՐ: Ասոնց կտուցը լայն ու դէպ ի վար ծռած է, վզերնին ու ոտուրնին չափէ դուրս երկայն, մատերնին ալ մաշկով իրարու հետ միացած են: Ամէնն ալ երկրիս հարաւային դիերը ծովու քով բազմութեամբ մէկտեղ որդերով, ուրիշ ասոնց նման ջրի կենդանիներով կ'ապրին, ու զասոնք երկայն վզերնին ջրի մէջ խոթելով՝ դուրս կը հանեն:

ՇՆՆՆՆՆՆԻ ԿԱՐՄԻՐԻՆԻ: Ասի չորս ոտքէ քիչ մ'աւելի երկայնութիւն, հինգ մինչուկ վեց ոտք ալ բարձրութիւն ունի. Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի հարաւային դիերը խումբ խումբ մէկտեղ կ'ապրի: Էզը ուրիշ թռչուններու պէս իր բոյնին վրայ երկայն ոտուրններովը նստել կարող չըլլալուն համար, իրեն բարձրութեամբը կաւով ու խոտերով պզտի բլրակ մը կը շինէ, անոր վրայ երկու ճերմակ ու երկրնկեկ հաւկիթ կ'ածէ, ու ձիու վրայ հեծնելու պէս, երկու ոտքը վար կախած, կամ ոտքի վրայ կեցած, վրան կը նստի ու այնպէս ձագ կը հանէ: Շառագոյն կարմիրթեւերը վախկոտ ու ապուշ թռչուններ են, կերակրոյ համար տեղ մը

իջնալու ըլլան, իրենցմէ մէկը միշտ պահպան
կը կեցընեն, ու իրենք գլուխնին մինչուկ վզերնին
ջրին մէջ խոթելով, ցեխերու մէջէն որդեր եւ ու-
րիշ կենդանիներ կը փնտռեն կ'ուտեն: Իսկ պա-
հպաննին մէջերնին շարունակ աս դիս ան դին կը
նայի, թէ որ մարդ մը տեսնելու ըլլայ, ամուր կը
պոռայ, ձայն կու տայ իր ընկերներուն, որոնք ա-
մէնը մէկտեղ կը թռչին կը փախչին: Բայց իրենց
քովը կենդանի մը մօտենալու ըլլայ, չեն փախչիր,
անոր համար մարդիկ կովու կաշիներ վրանին առած
իրենց քովը կ'երթան, մէյ մ'ալ յանկարծ վրանին
վազելով զերենք կը բռնեն. շատ անգամ ալ հրա-
ցաններով կը զարնեն, իսկ ասոնք թէպէտեւ կը
տեսնեն որ իրենց ընկերները ետեւէ ետեւ կը գըլ-
տորին կը պառկին, ապուշ ապուշ աս դիս ան
դին կը նային կը կենան: Ասոնք պզտի ձագ բռ-
նուելու ըլլան, խիստ դիւրաւ կ'ընտանենան. ու-
րիշ ընտանի հաւերու հետ մէկտեղ առանց կռուի
ու խաղաղութեամբ կ'ապրին: Պատկեր 106:

6. ՏԱՐԳԱԿՏՈՒՅՆԵՐ: Կտուցնին երկայն
լայն ու տափարակ, շիտակ դգալի մը ձեւ, ոտուը-
ներնուն մատերն ալ կէս մը մաշկով իրարու հետ
միացած են: Ասոնք բազմութեամբ ջրերու քով կը
բնակին, ծառերու վրայ իրենց բոյնը կը շինեն,
ձկերով, մողէզներով ու միջատներով կ'ապրին:

ՂԵՐՄԻՍ ՏԱՐԳԱԿՏՈՒՅՆԵՐ: Ասի երկու ոտքէն աւ-
ելի երկայնութիւն, երկուք ու կէս ոտք ալ բար-
ձրութիւն ունի. Եւրոպա, Ասիայի հիւսիսային, ու
Ափրիկէի արեւմտեան դիերը, ծովու, գետերու,
եւ լճերու քովեր միջատներով, որդերով, երկա-
կենցաղներով ու ձկերով կ'ապրի: Իր բոյնը հա-
սարակօրէն ջրերու քով ծառերու վրայ ու թփե-
րու մէջ կը շինէ, երկու մինչուկ երեք հաւկիթ
կ'ածէ: Աս թռչունս շառագոյն կարմիրթեւին պէս
վախկոտ չէ, մարդու ալ խիստ դիւրաւ կ'ընտանե-
նայ: Պատկեր 107:

7. ԼՐՕՍՆԵՐ: Կտուցնին կարճ ու քիչ մը

կլոր, ոտուընին ալ երկայն ու երեք երեք մատերով են: Աս թռչուններն աղէկ չեն կրնար թռչիլ, բայց խիստ շուտ կը վազեն. արտերու վրայ, նա եւ աւազուտ եւ քարուտ տեղեր կը բնակին, հնտեղէններով, խոտերով, ու միջատներով կ'ապրին: Իրենց միսը շատ համով է:

Մեծ Աբո: Երեք ոտքէն քիչ մ'աւելի երկայն է, կտցին տակի դիէն, նոյնպէս երկու կողմերէն ալ վար կախուած, երկայն ու բարակ փետուրներէ մօրուք մ'ունի: Փետուրներուն գոյնը, կոնըկի դին ժանկագոյն ու վրան սեւ գծերով փորին կողմն ալ ճերմակ, իսկ գլուխն ու վիզը մոխրագոյն է: Ասի Եւրոպայի մէջ կը բնակի, բազմութեամբ մէկ գաւառէն միւս գաւառ կ'երթայ, չափէ դուրս վախկոտ է, մարդ մը տեսնելու ըլլայ, հեռու կը փախչի կ'երթայ, այնպէս ալ շուտ կը վազէ՝ որ որսի շներն ալ ետեւէն չեն կրնար հասնիլ. անոր համար իր որսորդութիւնը խիստ աշխատայի ու դժուարին է: Էգը բոյն չի շիներ, արտերու մէջ, գետինը քիչ մը կը փորէ, անոր մէջն երեք մինչուկ չորս կանաչ ու կարմիր բծերով մեծկակ հաւկիթ կ'ածէ, ու չորս շաբաթ վրան կը նստի. իսկ ձագերը հաւկիթէն դուրս ելլելնուն պէս, կը սկսին աս դիս ան դին: վազվռտել ու իրենց կերակուր գտնել: Պատ. 108

Փոքր Աբո: Մէկ ու կէս ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, կոնըկի փետուրները շէկ ու պղտի մութ գունով գծերով, իսկ փորինները ճերմակ են: Ասի երկրիս աւելի հարաւային դիերը կը բնակի, հնտեղէններով, խոտերով, որդերով ու միջատներով կ'ապրի: Միսը շատ համով է:

8. **ՔԱՐԱՅԻՐՆԵՐ:** Կտուցնին կարճ ու կլոր, ոտուընին երեք մատերով են: Ասոնք ըստ մեծի մասին խուամբ խուամբ եղած, մէկ մասը ծովու մէկ մասն ալ գետերու եւ լճերու քովեր կ'ապրին. երբ որ անձրեւոտ օդ կ'ըլլայ, կը սկսին ամուր պոռալ:

Սկիզբ Գորգոր: Մէկ ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուրներուն գոյնը կոնըկի դին սեւ

ու վրան ոսկեգոյն գեղին բծերով, իսկ փորին կողմը մինակ սեւ է: Ասի երկրիս հիւսիսային դիւրը կը բնակի, ու հոն իր ձագերը կը հանէ, բայց բազմութեամբ հարաւային կողմերս ալ կու գայ. ցորեկներն ամէնը մէկտեղ ջրերու քով ճախնային տեղեր որդերով ու միջատներով կ'ապրին, բայց մթըննալ սկսելուն պէս, ամէն մէկը կը բաժնուի զատ զատ տեղեր կը քաշուի կը քնանայ: Աս թըռչունիս միսը շատ համով է:

9. ԱՆՏԻՒՐԻՒՅ: Մէկ ոտք երկայնութիւն, գլխուն ետեւի դին ալ փունջ մը երկայն սեւ փետուր ունի: Փետուրներուն գոյնը կոնըկի դին գոց կանաչ, կուրծքը սեւ, փորին կողմն ալ ճերմակ է: Ասի Եւրոպայի, Ասիայի ու Ափրիկէի մէջ, ճախնային տեղեր ու թաց դաշտերու վրայ բազմութեամբ մէկտեղ կը բնակի, միջատներով, որդերով ու պզտի ձկերով կ'ապրի: Եզը գետնի վրայ երեք մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ, տասն ու վեց, եւ կամ՝ քսան օրէն ձագ կը հանէ: Ասոր միսը մանաւանդ աշնան եղոտ ու շատ համով է: Պատ. 109:

10. ԱՆՎԱՆ ԹՈՒՉՈՒՆՆԵՐ ԿԱՄ ԿՏՅԱՐՆԵՐ: Կտուցնին երկայն, շիտակ ու կլորկեկ, ոտուրնին ալ միջակ բարձր է: Ասոնք առանձին առանձին անտառներու մէջ, ու կամ շիտակ ճախնային տեղեր կը բնակին, ցորեկները կը պահուրտին չեն երեւար, մինակ գիշերները դուրս կ'ելեն: Իրենց կերակուրը միջատներ ու որդեր է: Ասոնց միսը շատ համով ու շատ յարգի է:

ԱՆՅՐԷ ԿՊՅՐ: Աղաւնւոյ մը չափ մեծութիւն ունի, փետուրները մութ ու վրան ժանկագոյն բծերով են: Ասի Եւրոպա կը գտնուի, ամառը բարձր լեռներու վրայ անտառներու մէջ կը բնակի, իսկ աշնան դաշտային տեղեր անտառներու մէջ կ'իջնայ, ցորեկները գետինը թափած ծառերու տերեւներու տակ կը պահուրտի. գիշերները դուրս կ'ելէ, իր երկայն կտցովը տերեւներու տակէն, եւ ուրիշ թաց տեղեր որդեր ու միջատներ կը փնտռէ

կ'ուտէ: Էգը գետինը ծակ մը կը փորէ, ու անոր մէջը քիչ մը խոտ դնելով երեք մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ: Աս թռչունիս միսը խիստ համով է, մանաւանդ հոկտեմբերին շատ պարարտ կ'ըլլայ. հասարակօրէն իրեն փորոտիքովը մէկտեղ կը խորովեն կ'ուտեն: Պատկեր 110:

Իսնն Չիւհան Բուշնն: Տասն ու մէկ մինչուկ տասն ու երեք մատ երկայնութիւն, խիստ երկայն ալ կտուց ունի. փետուրներուն գոյնը միօրինակ չէ: Ասի Եւրոպա ու Ամերիկէի հիւսիսային դիերը ճախնային տեղեր որդերով ու միջատներով կ'ապրի. բայց լեռնային ու անտառային տեղեր չի սիրեր: Օգի մէջ այնպէս վեր կ'ելլէ ու բարձր կը թռչի որ մարդուն աչքէն կը ծածկուի, եւ շարունակ այծի նման Մէէ Մէէ ձայն կը հանէ կը պոռայ:

11. ԽԱՂԲՆԱԿՆԵՐ ԿԱՄ ՏՐԻՆԳՆԵՐ: Ասոնց գլուխը պզտիկ, կլոր, եւ կտուցը շիտակ, ոտուրներն ալ միջակ երկայն ու չորս չորս մատերով է: Ամէնն ալ ծովեզրները, նոյնպէս գետերու եւ լճերու քովեր կ'ապրին, իրենց կերակուրը ցետերու մէջ կը փնտռեն: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

Կոռուղ Խաղբնի: Տաս եւ երկու մինչուկ տասն ու երեք մատ երկայնութիւն ունի. փետուրներուն գոյնը միօրինակ չէ, բայց հասարակօրէն մուրթ գորշ ու վրան գոց գունով բծերով է: Արուն վզին վրայ վզնոցի մը պէս խիտ, բարակ ու վար կախուած փետուրներ ունի, կատաղած ատենն ասոնք վեր կը տնկուին: Ասի հիւսիսային Եւրոպայի դիերը ճախնային տեղեր որդերով ու միջատներով կ'ապրի, իր բոյնն երկայն խոտերու մէջ կը շինէ, չորս մինչուկ հինգ հաւկիթ կ'ածէ, ու ամիս մը վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ: Աս թռչունիս անունն արունբէն առնուած է, որոնք կռուասէր ու կատաղի թռչուններ են, բոլոր տարին շարունակ, բայց մանաւանդ գարնան խիստ կատաղութեամբ իրարու հետ կը կռուին, մինակ կերակուր ուտելու ատեննին կը դագրին: Երբեմն մէկ արու

մէկալին դէմ, շատ անգամ ալ երկու մեծ խուճք կը բաժնուին, եւ այնպէս կատաղութեամբ կը կռուին, եւ իրենց կտցովը մէկզմէկ կը վիրաւորեն որ շատերը սատկած կ'իյնան. իսկ միւսներն ալ խիստ յոգնելով, աս դիս ան դին կը ցրուին կը փախչին: Պատկեր 111:

Յ Ե Ղ Բ

ԱՅՂԱՅՈՂ ԹՈՂՈՂՆԵՐ

Ասոնց ոտուրները կարճ, ու մատուրները մաշկով իրարու հետ միացած, կամ առանց միանալու ամէն մէկ մատերը զատ զատ երկու քովերը մաշկեր ունին: Մարմիննին խիտ եւ իւղային փետուրներով ծածկուած է: Ամէնն ալ ջրի մէջ խիստ լաւ կը լողան, բայց շատերը ջրի տակ ալ աղէկ կ'ընկղմին ու կը լողան: Իրենց կերակուրը ձկեր ու ջրի տնկեր է:

1. ՓԵՐՓԵՐՆԵՐ: Ասոնց կտուցն ըստ մեծի մասին կարճ ու հաստ է. թեւերն ալ կարճ, ոտուրներն երկընկեկ ու մատերը մաշկով իրարու հետ միացած չեն, ու զատ զատ քովերն ունին: Ասոնք լճերու եւ ուրիշ ջրերու վրայ կ'ապրին, ու խիստ աղէկ կը լողան. կերակուրնին ջրի տնկեր են, որոնք ջրի տակէն՝ ընկղմելով ու լողալով կը հանեն կ'ուտեն:

ՍԵՓՐՔՐ: Ասի մէկ ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի, Ասիայի, Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ հարիւրներով լճերու վրայ կ'ապրի, ու անոնց քովերը եղէգներու մէջ էգն ութը մինչուկ տասն եւ երեք հաւկիթ կ'ածէ, ու քսան մինչուկ քսան եւ երեք օր վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ. իր ձագերը վեց շաբաթի չափ մեծ սիրով ու հոգով կը նայի կը կերակրէ, ու թշնամեացը ձեռքէն կը պաշտպանէ:

2. ԴՆՈՒՄԵՆՆԵՐ: Կտուցնին հաստ ու ճոթերը ճանկի ձեւ վար ծռած, թեւերնին խիստ եր-

կայն, ոտուընին կարճ ու մատուըններնին մաշկով իրարու հետ միացած են: Ասոնք գրեթէ միշտ ծովու վրայ կ'ապրին, ու ձկերով կը կերակրին. շատ անգամ ցամաքէն հարիւրաւոր մղոններով հեռանալով, գիշերներն ալ ծովու վրայ կ'անցընեն, բայց սաստիկ փոթորիկ եւ ալէկոծութիւն եղած ատեն, խիստ նեղը կը մտնեն, երբեմն նաւերու վրայ կ'երթան կը կ'ենան: Չափ հանելու ատենը մօտենալով, ցամաքը կու գան, ժայռերու վրայ բոյն կը շինեն, ու մինակ հաւկիթ մը կ'ածեն: Աս թռչունները ձափ հանած ատեննին խիստ գէր ու եղոտ ըլլալուն, ֆարէօրեան եւ ուրիշ կղզիներու բնակիչները զիրենք շատ կը զարնեն, ու մարմիններնուն մէջտեղէն մէկ ճոթէն մէկալ ճոթը հաստ պատրոյգ մ'անցընելով, ձմեռուան երկայն գիշերները, ճրագիտեղ կը վառեն:

Մարտի Գիւն: Ամէնէն մեծ տեսակն է, հինգ ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուըններուն գոյնը, կոնըկի դին սեւ, իսկ փորին կողմը ճերմակ է: Ասի գլխաւորաբար Խաղաղական ծովուն վրայ, բայց Բարեյուսոյ հրուանդան ալ կը գտնուի, խիստ շատակեր թռչուն մը է: Ծովեզըրները բոյնը կը շինէ. ու չորս ու կէս մատ երկայնութեամբ հաւկիթ մը կ'ածէ: Իր ձայնն իշու ձայնի նման է, գրեթէ անոր պէս կը պոռայ:

3. **ՕՈՎՈՒ ԾԻԾԱՌՆԵՐ:** Կտուցնին շիտակ, տափարակ ու սրածայր, ոտուընին կարճ, թեւերնին չափէ դուրս երկայն, պոչերնին ալ երկու մաս բաժնուած է: Աս թռչուններս ծիծառներու նման են, ծովու վրայ կ'ապրին, բայց խիստ քիչ կը լողան, ըստ մեծի մասին ջրին երեսը պոռալով կը թռչին: Իրենց կերակուրը ձկեր, միջատներ ու որդեր են:

ՕՈՎՈՒ ԳՐԷ ԶԷՅՈՒ: Մէկ ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, փետուըններուն գոյնը ճերմակ է, բայց գլխուն վրայ սեւ կոնակը բաց մոխրագոյն, ոտուըններն ալ կարմիր է: Ասի հազարներով մէկ-

տեղ Ասիայի, Եւրոպայի ու Ամերիկայի հիւսիսային գիերը ծովու եւ նաեւ լճերու, գետերու վրայ կ'ապրի, բայց գարնան հարաւային կողմերը կու գայ: Իր բոյնը ջրերու քով աւազուտ տեղեր կը շինէ, երկու մինչուկ երեք հաւկիթ կ'ածէ:

4. ՈՐՈՐՆԵՐ: Ասոնք առջի Սեռին տակը գացողներուն կը նմանին, բայց անոնցմէ խոշոր են, երկայն ոտուրներ ունին, կտուցներուն ճոթն ալ քիչ մը ծուռ է: Աս թռչուններս բազմութեամբ մէկտեղ ծովեզրները կը բնակին, ժայռերու ծակերուն մէջ բոյներնին կը շինեն, ու ձկերու վրայ կը յարձակին կը բռնեն, ու անոնցմով կ'ապրին:

Օ՛րորն ՈՐՈՐ: Մէկ ոտքէն քիչ մը աւելի երկայնութիւն ունի, կտուցն ու ոտուրները կարմիր, գլուխը գոց գունով, կոնակը բաց գորշ է, իսկ միւս փետուրները ճերմակ են: Ասի Եւրոպայի գիերը ծովեզրները, նաեւ գետերու ու լճերու քովեր կը բնակի ու ձկերով կ'ապրի. ամառը հասարակօրէն զոյգ զոյգ, իսկ ձմեռը պզտի խմբեր եղած կ'ապրի: Պատկեր 113:

5. ԱՒԵԼԱՌԻՍՆԵՐ: Ասոնք լողացող մեծ թռչուններ են, կէս կանգուն երկայնութեամբ ու ճոթը ծուռ կտուց, վարի կտցէն ալ կախուած մեծ քսակ մ'ունին, որուն մէջ կերակուր ու ջուր կը ժողվեն, իրենց ձագերը սնուցանելու համար: Հարաւային գիերը ծովեզրները ձկերով կ'ապրին ու խիստ շատակեր են:

Աւելու ձագերն: Աւելու ձագերն երկայնութիւն ունի, թեւերուն տարածութիւնն ալ տասն ոտք է. փետուրներուն գոյնը բաց կարմիր է, ու թեւերուն վրայ սեւկեկ: Աս թռչունը թէպէտ եւ խոշոր ու ծանր մարմին ունի, բայց խիստ բարձր ու շուտ կը թռչի. Ասիա, Ափրիկէ, Ամերիկէ ու արեւելեան Եւրոպայի գիերս ծովեզրները կ'ապրի, ու չափէ դուրս շատակեր է. հասարակօրէն ցորեկներն եւ իրիկուններն իւր կերակուրը փնտռելու կ'երթայ, որն որ ձկեր ու գորտեր է, որոնք վարպետութեամբ

ու խելօք կ'որսայ. իսկ ուրիշ ատեններ կը հանգչի: Ասի ձկնորսները կ'ընտանեցընեն, ու ձուկ որսալու կը կրթեն. բայց վիզը օղակ մը կ'անցընեն որպէս զի բռնած ձկերը կարող չըլլայ կլլել, ու մինակ քսակին մէջ լեցընէ. որ ետքն անկից դուրս կը հանեն: Ասի ութսուն կամ ըստ ոմանց հարիւր տարիի չափ կ'ապրի: Պատկեր 114:

Հաւալուսին համար կը զրուցուի որ կտցովը կուրծքը կը ծակէ, ու արիւնոյն իր ձագերը կը անուցանէ. ասի մեծ առասպել է, որն որ դուցէ աս թռչունիս կարմիր կտուց ունենալէն, ու իր քսակին մէջ տեսնուած արիւնթաթախ ձկերէն առնուած է:

6. ԿԱՐԱՊՆԵՐ: Ասոնք ալ մեծ ու գեղեցիկ թռչուններ են. երկայն վիզ ու լայն կտուց ունին. երկրիս հիւսիսային դիերը կ'ապրին, բայց ցուրտ ձմեռը, դէպ ի հարաւ կու գան: Իրենց կերակուրն ամէն տեսակ ջրի տնկեր են. բայց մարդու ընտանենալէն ետեւ, նաեւ հաց, եւ ուրիշ բաներ ալ կ'ուտեն:

Հասարակ կարապ կամ Պոր կամ Չինտաղ: Չորս ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, պզտիկութեան ատենը գորշ փետուրներով է. բայց մեծնալու ըլլայ, ձիւնի պէս ճերմակ ու փայլուն փետուրներ կ'ունենայ. կտուցը կարմիր, բայց արմատին դին սեւ, նոյնպէս ոտուրներն ալ կարմիր են: Ասի վայրենի է, Եւրոպայի դիերը՝ ծովու, մեծ գետերու եւ լճերու վրայ կ'ապրի, անոնց քովերն իր բոյնը կը շինէ, վեց մինչուկ ութը հաւկիթ կ'ածէ, ու հինգ շաբաթ վրան կը նստի: Բայց հիմայ ամէն դի, մանաւանդ Եւրոպայի մէջ, ընտանեցուցած պարտեղներու մէջ զարդի համար կը պահեն: Աս կարապը յիսուն մինչուկ հարիւր տարւոյ չափ կ'ապրի: Ուրիշ տեսակ կարապ մ'ալ Նոր Հոլանդիայի մէջ կայ, որն որ Նոր Հոլանդիայի կարապ կամ Սեւ կարապ կ'ըսուի, ու Նոր Հոլանդիա գտնուելէն ետեւ Եւրոպա ալ տարածուեցաւ: Մարմնոյն մեծու-

Թեամբն ու ձեւովն ու իր կերակրովը Հասարակ կարապին նման է, մինակ խիստ սեւ փետուրներով է, կտուցն ալ աղուոր կարմիր, Թեւերն ալ բայց դեղին գունով: Պատկեր 115:

Վեռէցի-Յայն Կարապ: Ասի բոլորովին առջի տեսակին նման է, միայն կտուցը սեւ ու արմատին դին դեղին է: Ասիայի ու Եւրոպայի Հիւսիսային դիերը կ'ապրի, բայց ձմեռը խիստ ցուրտ եղած ատեն, դէպ ի հարաւ կու գայ: Թռչելու ատենը բարակ ու անուշ կ'երգէ, որ խիստ հեռուանց ալ կը լսուի. Թէ որ շատերը մէկ տեղ գալու ու երգելու ըլլան, հեռուէն զանգակներու ձայնի պէս կը լսուին:

Ասոր համար կը զրուցեն որ մեռնելու ատենը խիստ անուշ ու ողբալի ձայնով մը կ'երգէ. բայց ասիկայ առմիկ մարդիկներու համարում ու առասպել է:

7. ՍԱԳԵՐ: Ասոնք կարապներու շատ կը նմանին, բայց անոնցմէ պզտիկ են, կարճ ալ կտուց ունին: Սագերը պտրտելու ու ջրի վրայ լողալու ատեննին եռանկիւնի ձեւով կ'երթան, ու իրենց առջեւէն առաջնորդի պէս ծերերէն կամ հիներէն մէկը կ'երթայ, ու բոլորը կը կառավարէ: Իրենց միտը շատ համով է, Թեւերուն մեծ փետուրներն ալ գիր գրելու կը գործածուի:

Սայրենի Սագ: Երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, կտուցը նարնջի գոյն, փետուրներն ալ գորշ են, բայց կոնակն եւելօք գոց գունով է: Ասի Եւրոպայի Հիւսիսային դիերը խիստ բազմութեամբ ծովու ու լճերու քովերը կ'ապրի. բայց սեպտեմբերին ու հոկտեմբերին դէպ ի հարաւ կ'երթայ: Իրեն կերակուրը ջրի տնկեր, հնտեղէններ ու հասարակ խոտեր է: Էգը ջրերու քով եղէգներու մէջ ութը մինչուկ տասն ու չորս հաւկիթ կ'ածէ, ու չորս շաբաթ վրան նստելէն ետեւ ձագ կը հանէ:

Աս վայրենիէն Ընտանի Սագն առաջ եկած

է, որն որ երկրիս ամէն դի տարածուած, ու ամէնուն խիստ ծանօթ է:

8. ԲԱԿԵՐ: Ասոնք լայն, տափարակ ու ճոթը ծուռ կտուց, կարծ ալ ոտուրներ ունին, ջրի վրայ լաւ կը լողան, օդի մէջ ալ աղէկ ու շուտ կը թռչին: Իրենց միսը շատ համով է: Ասոնցմէ խիստ շատ Տեսակներ կան:

ՍԵՐԵՆԻ ԲԱԿ: Ասի երկու ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի, Եւրոպայի հիւսիսային դիերը ջրերու քով ձկերով, ջրի տնկերով, պղտի գորտերով ու հնտեղէններով կ'ապրի: Իր բոյնն երբեմն ջրերու քով եղէգներու մէջ, երբեմն դաշտերու, երբեմն ալ ծառերու վրայ կը շինէ, տասը մինչուկ տասն ու հինգ հաւկիթ կ'ածէ, ամիսի մը չափ ալ վրան կը նստի: Արուն, էգէն՝ որն որ գորշախայտ փետուրներով է, իրեն կանաչ գլխովն, ու պոչին արմատին դին քանի մը վեր տնկուած փետուրներովն ու իր տկար ու մարած ձայնովը կը տարբերի:

Ա վայրենիէն ալ Ընտանի Բադն առաջ եկած է, ասի ալ երկրիս ամէն կողմը տարածուած ու խիստ ծանօթ ըլլալուն, իրեն բնութեան ու սովորութիւններուն երկայն բարակ ստորագրութիւնն աւելորդ կը համարինք:

Եգիպտացիք ու Սինէացիք փռան մէջ արհեստական կրակով հաղարաւոր բադեր, սագեր ու հաւեր հաւկրթէն կը հանեն կը մեծցընեն: Եգիպտոս Գահիրէ քաղաքը, շատ անգամ աս կերպով եօթը մինչուկ ութը հաղար ձագեր մէկանց կը հանեն:

Երեւելի Ռէօմիւր բնագէտը փորձեց ու գտաւ որ Եւրոպա ալ ամէն փռան մէջ իր հնարած ջերմաչափին երեսուն եւ երկու աստիճան տաքութեամբն, որն որ Ֆարենհայթի ջերմաչափին իննսուն ու վեց աստիճան տաքութեամբ հետ հաւասար է, ասանկ ձագեր կրնան հանուիլ:

9. ԽՈՐԱՅՈՑՁՆԵՐ: Ասոնց կտուցն երկայն, շիտակ ու սրածայր, վիզն ալ երկայն է, ոտուրնին բոլորովին ետեւի դին է, մատուրնին մաշկով են, բայց իրարու հետ միացած չեն, պոչ ալ չունին:

Թուփով խորայոյշ: Մէկ ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի. փետուրներուն գոյնը կոնըկի դին գոց գունով, փորը ճերմակ է. գլխուն վրայ փունջ մը, բայց երկու բաժնուած սեւ փետուր, վիզն ալ կըոր պսակի պէս ժանկագոյն ու քովերը սեւ փետուրներ ունի: Ասի Եւրոպայի դիերը ծովու ու լճերու վրայ ձկերով, որդերով ու տնկերով կ'ապրի. խիստ լաւ կը լողայ, բայց երկրիս վրայ չի կրնար քալել: Իր բոյնն երկայն խոտերու ու եղէգներու մէջ կը դնէ, երեք մինչուկ չորս հաւկիթ կ'ածէ: Պատկեր 116:

10. ԹԱՆՁԻՆԵՐ: Ասոնց թեւերն առանց փետուրի է, անոր համար չեն կրնար թռչիլ, ոտուրնին չափէ դուրս կարծ ու բոլորովին ետեւի դին ըլլալով, ցամաքի վրայ շիտակ վեր տնկուած ու կարծ պոչերնուն կրթնած կը քալեն: Ասոնք մեծ ու խիստ գէր թռչուններ են. երկրիս հարաւային դիերը ծովու վրայ կը բնակին, ձկերով եւ ուրիշ ծովու կենդանիներով կ'ապրին, ու մինակ ձագ հանելու ատեննին հազարներով ցամաքը կու գան, բայց վազել ու փախչիլ չկրնալնուն, շատ կը բռնուին: Իրենց ձագերը շատ սիրով ու հոգով կը նային ու երկայն ատեն զանոնք կը կերակրեն:

ԳՆՆԱՅԻՆ: Ասի ամէնէն մեծ տեսակն է, երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի. փետուրներուն գոյնը կոնըկի դին մութ գորշ, կուրծքն ու փորը ճերմակ է, գլխուն երկու դիէն ալ մէյմէկ աղուոր նարնջի գունով շերտեր սկսած, վզին վրայէն վար ձգուած են: Աս թռչունն Ամերիկայի հարաւային դիերը չափէ դուրս բազմութեամբ մէկտեղ կ'ապրի, ցամաքի վրայ ելլելով խիտ քովէ քով զինուորներու պէս կարգաւ կը շարուի կը կենայ: Իրեն միսը խիստ գէր է, ուտելու շատ չի գործածուիր: Պատկեր 117:

Ե Ր Կ Ա Կ Ե Ն Ց Ա Ղ Ն Ե Ր

ԼԻՐԿԱԿԵՆՑԱՂՆԵՐԸ կամ Երկակենդանի-
ները ոսկրաւոր կենդանիներ են, որոնք Սիրա մ'ու
մէկ Աջ կողմանէ, մէկ կամ երկուք ալ Չախ կող-
մանէ Սրտի խորշեր, կարմիր ու ցուրտ ալ արիւն
ունին, ու քանի մը տեսակէն ի զտտ, ամէնն ալ ի-
րենց թոքէն շունչ կ'առնուն: Մարմիննին կամ
լերկ, կամ թեփերով եւ կամ խեցւով ծածկուած
է: Շատերը չորս ոտք, ոմանք ալ երկու, իսկ ոմանք
ալ ամենեւին ոտք չունին: Ասոնց աճումը հաւկը-
թով կ'ըլայ, բայց թուշուններու պէս վրան նստե-
լով ձագ չեն հաներ, արեւուն տաքութեամբը
կ'ելեն: Աս կենդանիներէս շատերն այրեցեալ
գօտւոյն մէջ կը բնակին, քաղցրախառն գօտւոյն
մէջ խիստ քիչ կը գտնուին, իսկ ցուրտ գօտւոյն
մէջ ամենեւին չկան: Երկակենցաղներու մէկ մասը
ջրի մէջ, մէկ մասն ալ ցամաքն, ոմանք նաեւ ծա-
ռերու վրայ կ'ելեն ու հոն կ'ապրին: Իրենց կերա-
կուրը հասարակօրէն միջատներ եւ ուրիշ կենդա-
նիներ են, մինակ մէկ քանին խոտ կ'ուտէ: Ասոնք
չորս կարգ կը բաժնուին. Կրիաներ. Մողէզներ.
Օձեր ու Գորտեր:

Կ Ա Ր Գ Ա

ԿՐԻԱՆԵՐ

Ամէնն ալ չորս ոտք ունին, կզակնին առանց
ակռայի, մարմիննին ալ կարծր խեցւով ծածկուած
է: Ասոնցմէ ոմանք ջրի մէջ, ոմանք ալ ցամաքի
վրայ կ'ապրին, ու գլխաւորաբար տնկերով կը կե-
րակրին: Շատերուն միսը խիստ համով ու առող-
ջարար է:

Յամաի կրիայ կամ կրայ: Մէկ ոտքի մօտ եր-
կայնութիւն ունի. առջեւի ոտուրները հինգ հինգ,

իսկ ետեւինները չորս չորս մատերով են. կռնրկի խեցին խիստ կոր ու ամուր, սեւ գունով ու վրան դեղին բծերով կամ գծերով է: Ասի լեռներու վրայ անտառներու եւ պարտէզներու մէջ, ծառերու տերեւներով, պտուղներով ու որդերով կ'ապրի: Չմեռը գետինը ծակ մը կը փորէ ու անոր մէջ կը մտնէ ու հոն կ'անցընէ, ու վախտուն տարւոյ չափ կրնայ ապրիլ: Էգն ամառուան մէջ տեղը տաս եւ երկու ճերմակ հաւկիթ կ'ածէ ու գետինը կը թաղէ, իսկ ձագերը սեպտեմբերին կ'ելլեն: Աս կրիային միսն ու հաւկիթը շատ համով են:

Գեղարայ: Ութը մատ երկայնութիւն ունի, ոտուրներուն մատերը մաշկով իրարու հետ միացած են: Ասի Արրիկէ, Ասիայի ու Եւրոպայի հարաւային դիերը բազմութեամբ գետերու մէջ կը բնակի, ձկերով, որդերով ու ջրի անկերով կ'ապրի: Էգը գարնան իր հաւկիթներն աւազի մէջ կը թաղէ, բայց ձագերը տարի մ'ետքը կ'ելլեն: Ասոր միսն ալ խիստ համով է:

Օւռլարայ: Աեց մինչուկ եօթն ոտք երկայնութիւն ունի, մարմինն ալ շատ անգամ մինչուկ ութը կենդինար ծանր կը քաշէ: Ասի երկրիս տաք դիերը խիստ բազմութեամբ ծովերու մէջ կը բնակի ու անկերով կ'ապրի: Էգը տարին հազար հաւկրթէն աւելի կ'ածէ, որոնք հաւի հաւկրթի պէս խոշոր են, ու ծովեզրն աւազներու տակ կը թաղէ: Չագերն երեք շաբաթ անցնելէն ետքը կ'ելլեն, բայց ութն օրի չափ ցամաքը կը կենան, ետքը ծովու մէջ կ'երթան: Աս կրիային միսը խիստ համով է, անոր համար զինքը շատ կ'որսան, ցամաքն ելած ատենը մարդիկները կը պահուրտին, մէյ մ'ալ յանկարծ փայտերով վրան վազելով կռնրկի վրայ կը դարձընեն, որն որ չկրնալով դառնալ ու փախչիլ, այնպէս կը մնայ: Պատկեր 118:

ԿԱՐԳ Բ

Մ Ո Ղ Է Ջ Ն Ե Ր

Մողէզներն ու մողէզի նման կենդանիներն երկայն պոչ ունին, մարմիննին ալ խեցւով կամ թեփերով ծածկուած: Շատերը չորս ոտքով են: Ամենն ալ գրեթէ ցամաքի վրայ, մէկ քանին մինակ ջրի մէջ, ոմանք ալ բուն ծառերու վրայ կ'ապրին: Իրենց կերակուրը մինակ տեսակ տեսակ մեծ ու պզտիկ կենդանիներ են: Մողէզներէն շատերն երկրիս տաք դիերը կ'ապրին, իսկ ցուրտ տեղեր եղողները ձմեռը թմրելով կ'անցընեն:

1. ԿՈՎՈՐԴԻԼՈՍԵՆԻ ԿԱՄ ՏԻՏԵՌՆԵՐ ԿԱՄ ԽԻԹԵՐ: Ասոնք մեծ, գիշատող ու սոսկալի գազաններ են, առջեւի ոտուրնին հինգ հինգ, իսկ ետեւինները չորս չորս՝ մաշկով իրարու հետ միացած, ու մեծ ճիրաններով մատեր ունին, մարմիննին կարծր խեցւով ծածկուած, կզակներնին ալ կոնաձեւ ու սրածայր ակռաներով են: Աս գազաններս երկրիս տաք դիերը, անուշ ջրերու մէջ կ'ապրին, իրենց որսը յափշտակելէն ետեւ, ջրին տակը քանի մ'օր կը պահեն, մինչուկ որ նեխի, անկից ետեւ կ'ուտեն: Էգերը ջրերու եզրները խոշորկեկ ու կարծր կեղեւով յիսուն մինչուկ վաթսուն հաւկիթ կ'ածեն, ու մինչուկ որ ձագերն ելեն կը պահպանեն. բայց անկից ետքն ալ, քանի մը ամիս շարունակ կը հոգան կը կերակրեն իրենց ձագերը: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

'Աբու-է Կ'ի-դի-լու': Մինչուկ երեսուն ոտք երկայն կ'ըլլայ. կոնրկի դին գոց կանաչ, իսկ փորին կողմն աղտոտ դեղին է: Ասի նեղոս գետի ու Ափրիկէի ուրիշ մեծ գետերու մէջ կ'ապրի. ցորեկները ցամաքը կ'ելէ, իսկ գիշերներն ըստ մեծի մասին ջրի մէջ կը կենայ. ցամաքի վրայ խիստ վախկոտ է, բայց ասոր հակառակ ջրի մէջ, ուր որ շատ դիւրութեամբ աս դիս ան դին կը շարժի, խիստ փնասակար գազան մըն է: Իր կերակուրը ձկեր է,

բայց նաեւ մարդիկներ ալ կը բռնէ կ'ուտէ: Իգն իր հաւկիթները ցամաքը, բայց ջրի մօտ կ'ածէ, ու կը պահպանէ, ու շատ տեսակ կենդանիներու դէմ, որոնք որ իր հաւկիթներուն թշնամի են ու կ'ուզեն փնասել, չափէ դուրս կատաղութեամբ կը կռուի կը պաշտպանէ: Պատկեր 119:

Մեքէիկի կ'իւրդիւն: Տաս եւ երկու մինչուկ տասն ու չորս ոտք երկայնութիւն ունի. քիթն ու բերանն ալ լայն ու ճոթը կտրուածի պէս է: Ասի բազմութեամբ Ամերիկայի գետերուն մէջ կ'ապրի, ձմեռները ջրերու քով տղմերու մէջ կը թաղուի եւ թմրերով կ'անցընէ: Իգն երեսուն մինչուկ վաթսուն հաւկիթ կ'ածէ, ու աւազներու մէջ ծակեր կը փորէ, անոնց մէջ կը թաղէ. բայց ձագերն ելլելէն ետեւ խիստ քիչ կը մնան, ինչու որ անդղներն եւ ուրիշ մեծ գիշատող թռչունները շատ կը յափշտակեն կը տանին:

Գանգեդուի կ'իւրդիւն: Տասն ու ութ մինչուկ քսան ոտք երկայնութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը աղտոտ կանաչ, բայց կոնրկի դին սեւ բծերով ալ է: Ասի Գանգէս գետին ու ուրիշ շրնդկաստանի գետերուն մէջ կ'ապրի, իր սրածայր քթովն ու բերանովը ուրիշ տեսակ կոկորդիլոսներէն կը տարբերի: Իրեն կերակուրը գլխաւորաբար ձկեր է: Աս կենդանիս Հնդկիկներուն նուիրական կամ սուրբ կենդանիներէն մէկն է:

2. **Մ'ՈՂԷՋՆԵՐ:** Ասոնք երկայն ու կլոր պոչ, երկայն ու ծայրն ալ երկու բաժնուած լեզու ունին. մարմիննին թեփերով ծածկուած, մատերնին ալ ըղունկներով ու առանց մաշկի են: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան, որոնք երկրիս ամէն դին տարածուած, ու բոլորովին անփնաս կենդանիներ են:

Հուրիկ Մ'ոլէշ: Վեց մինչուկ ութ մատ երկայնութիւն ունի. կոնրկի կողմն գորշ ու վրան ճերմակ ու գոց գունով բծերով ու սեւկակ գծերով, փորին դին ալ կապուտակի զարնող կանաչ

է: Ասի երկրիս տաք գիերը պարտէզներու մէջ,
 գաշտերու վրայ, հողերու ու քարերու ճեղքուած-
 ներու մէջ, ծառերու ու պատերու վրայ կը բնա-
 կի, խիստ շուտ կը վազէ, ու անթոյն անվնաս կեն-
 դանի մըն է. մարդուս ալ դիւրաւ կ'ընտանենայ:
 Աշնան գետնի տակ ծակերու մէջ կը մտնէ, ձմեռը
 թմբելով կ'անցընէ: Իրեն կերակուրը միջատներ
 է: Էգն ապրիլին վերջերը ճնճղըկի հաւկթի խո-
 շորութեամբ հինգ մինչուկ ութը ճերմակ հաւկիթ
 կ'ածէ, իսկ ձագերը օգոստոսին կամ սեպտեմբե-
 րին կ'ելեն:

3. ԿՈՎԵՒԵՅ ԿԱՄ ԿՈՎԾՈՒԾ ԿԱՄ ՔԵՐԵ-
 ԹՈՐՈՇ: Մէկ թիզ երկայնութիւն ունի. մարմնոյն
 գոյնը թուխ է, կոնրկին վրայ աստղաձեւ նկարուած
 բծեր ունի, երբեմն ալ կանաչ գունով կ'ըլլայ:
 Ասի Եգիպտոս, Հնդկաստան, ու Ափրիկէի ուրիշ
 գիերն ալ խիստ շատ կը գտնուի, բոլորովին ան-
 վնաս կենդանի մըն է, ու մէկու մը ամենեւին չի վնա-
 սեր: Ռամիկները աս կենդանիէս շատ կը վախնան,
 ու կ'ըսեն որ օձին թոյն տուողը ասիկայ է, եւ թէ
 մարդ մը տեսնելու ըլլայ, նշան կ'առնու ու ե-
 րեսը ցատկելով կը խածնէ կը թունաւորէ:

4. ԱՒՇԱՊԵՎՆԵՐ: Ասոնք պզտի մողէզներ
 են, որոնք իրենց մարմնոյն երկու գիերը, թեւերու
 նման մէյմէկ տարածուած մաշկ ունին, ասոնցմով
 կրնան մէկ ծառէն միւս ծառ թռչելով ցատկել:
 Ամէնն ալ անվնաս կենդանիներ են, երկրիս տաք
 գիերը ծառերու վրայ կ'ապրին ու միջատներով կը
 կերակրին: Ասոնց վրայ շատ առասպել բաներ կը
 պատմուին: Պատկեր 120:

5. ԲԱՍԻԼԻՍԿՈՍՆԵՐ: Ասոնք վզերնէն վար
 կախուած քսակի ձեւ մաշկ մ'ունին, ուղած ատեն-
 նին ասի կ'ուռեցընեն. կոնակնին ալ ձկի կոնրկի
 թեւին նման է, բայց վզերնուն վրայէն սկսած մին-
 չուկ պոչերնուն կէսը, մորթ մը ունին:

Երկու ոտքի մօտ եր-
 կայն է, գլխուն ետեւի դին՝ մէջը պարապ մորթի

կտոր մ'ունի, ուզած ատենը ասի կ'ուռեցընէ վեր կը տընկէ որ բբուկի մը ձեւ կ'ըլլայ: Մարմինը բարակ թեփերով ծածկուած, գոյնն ալ գորշ ու վրան ճերմակ բծերով է: Ասի անթոյն ու խիստ անփնաս կենդանի մըն է, ծառերու վրայ կը բնակի, մէկ ճիւղէն մէկալ ճիւղ ցատկելով միջատներ կը բռնէ ու անոնցմով կ'ապրի. երբեմն ջրի մէջ ալ կ'երթայ ու խիստ աղէկ կը լողայ. Պատկեր 121:

Բասիլիսկոսին վրայ ռամիկ ժողովուրդը շատ առասպելներ կը պատմէ. եւ ինչպէս կը ծնանի ասի, իրեն մարմնոյն կազմածքը ինչ կերպ է այսպէս կը զրուցեն: Ընտանի աքաղաղ մը ինը տարուան երբոր կ'ըլլայ, կ'ըսեն, հաւկիթ մը կ'ածէ, ասոր վրայ գետնագորտ մը նստելով աս կենդանին կը հանէ: Մարմնոյն ձեւն աքաղաղի մը շատ նման է, բայց փետուր չունի, գլխուն վրայ թագ մը, առասպելեալ վիշապներու պէս ալ թեւեր ու պոչ ունի. այնպէս ալ թունաւոր է որ կենդանի մը իր քովը մտնեալու ըլլայ, մէյ մը մինակ անոր երեսը նայի շուտ մը կը մեռցընէ. անոր համար ոչ մարդ, ոչ կենդանի մը իրեն կրնայ փնասել, մինակ իր զարհուրելի դէմքը հայելոյ մը մէջ տեսնելու ըլլայ, կը սատկի:

Աս ամէն առասպելներէն ուրիշ նաեւ հին ատենները ասի օձի մը տեսակ կը կարծէին, ինչպէս Ս. Կիրղին (Կոչ. Թ. 155) ու Ոսկերբանին (Եսայեայ մեկնութեան) մէջ եւ ուրիշ տեղեր ալ կան. անոր համար մեր մէջը ասոր Օձ արքայիկ, Թագաւորական օձ ու երբեմն քարր կ'ըսենք: Եզնիկն ալ (Գիրք. Ա. 107) ասոր վրայ այսպէս կը խօսի. «Որպէս որ Բասիլիսկոսն կոչի ազգ ինչ օձից, հայելով միայն սատակէ զմարդ կամ զանասուն. ուստի յորժամ ի ջրհորս գտանիցի, ճրագ առեալ իջանեն ի ներքս ըմբռնել, զի հայեցեալ ընդ ճրագն, ոչ մեղանչիցէ մարդոյն օձն,»: Բայց ինչպէս ըսինք, ասոնք բոլոր սխալ կարծիքներ են:

6. ԳԻՏՏՆԱՌԻԻԾՆԵՐ: Ասոնց գլխուն ձեւն երեք անկիւն է, լեզունին խիստ երկայն ու ճոթերը լայն, պոչերնին երկայն ու ծայրերը պլուած ու դարձած են: Ամէնն ալ երկրիս տաք դիերը

կտորին, բայց որովհետեւ աս խոշոր թունաւոր ակոսներու անմիջապէս ետեւը ուրիշ քանի մը խիստ պզտի թունաւոր ակոսներ ալ ունին, ասոնք կտորածներուն տեղը կը լեցընեն: Օձերէն մինչուկ հիմայ երեք հարիւր քառասուն Տեսակէն աւելի գտնուած ու ճանչցուած են. որոնք մէկ ոտք երկայնութենէն սկսած մինչուկ քառասուն ոտք երկայնութիւն ունին. երկրիս ցուրտ դիերը ապրողները ձմեռը թմրելով կ'անցընեն:

Հատ օձերու խածուածքը խիստ թունաւոր ու վնասակար է, բայց ասոր ներհակ ոմանցն ալ բոլորովին անվնաս է. ուստի ասոնք իրարմէ աղէկ տարբերելու ու ճանչնալու համար, երկու Յեղ կը բաժնենք. Առանց թոյնի օձեր, Թունաւոր օձեր:

Յ Ե Ղ Ա

ԱՌՆՅ ԹՈՅՆԻ ՕՉԵՐ

Աս ցեղին տակը դացող օձերէն շատերը վերի կզակնին երկու կարգ ետեւէ ետեւ, իսկ վարի կզակնին մէկ կարգ ակոսներ ունին. գլուխնին երկայն ձեւով ու վզերնէն քիչ մը աւելի լայնկեկ, ու խեցւով ծածկուած է:

1. ԱՍԵՐԱԿ ՕՉ: Մէկ ու կէս ոտքի մօտ երկայնութիւն, պզտի մատի մը չափ ալ հաստութիւն ունի: Գլուխն ու պոչը պզտի խեցիներով, կոնակն ու երկու քովերն ալ թեփերով ծածկուած է. կոնրկի գոյնը կարմիր, վրան երեք երկայն սեւ գծերով, իսկ կուրծքը ու փորը սեւ է: Ասի Եւրոպայի ամէն դին խիստ տարածուած է, բոտոսներով ու միջատներով կ'ապրի: Տարուան մէջ այս ինքն՝ մայիսէն մինչուկ օգոստոս, հինգ անգամ իր մորթը կամ խորխը կը փոխէ. բայց ուրիշ օձերու պէս ամբողջ չի հաներ, միշտ մէջ տեղէն երկու կը պատռէ:

2. ԱՌԱԿ ՕՉԵՐ: Աս Սեռին շատ տեսակներ կը վերաբերին, որոնք բոլորովին անվնաս կենդա-

նինքն եւ, երկրիս ամէն դին մկերով, թռչուններով, որդերով ու միջատներով կ'ապրին, ջրի մէջ խիստ շուտ ու լաւ կը լողան, նաեւ ձկեր կ'ուտեն:

Մանկ օյ կամ Բուն Լողի օյ: Ասի եւրոպայի մէջ խիստ շատ կը գտնուի, երկու մինչուկ երեք ոտք երկայնութիւն ունի. գլուխը խեցուով ու կըռնակը թեփերով ծածկուած է. կոնրկի գոյնը կապուտակ, կամ կանաչ եւ կամ մութ գորշ, փորին կողմն ալ բաց գունով է, իսկ գլխուն երկու դիւրը մէյմէկ լուսնածեւ դեղին բծեր ունի: Հասարակօրէն գետերու, լճերու, եւ ուրիշ ջրերու քովեր թփերու մէջ կը բնակի, բայց շատ անգամ ջրերէն հեռու անտառներու մէջ, լեռներու վրայ ալ կը գտնուի: Իր կերակուրը գորտեր, մողէզներ ու ձկեր է. բայց ասոնց մէջէն ամէնէն աւելի իրեն սիրելին առջինն է. երբեմն իր գլխուն չորսին չափ խոշոր գորտեր կը կըլլէ, բայց երկայն ատեն խիստ կ'աշխատի, իսկ մանրները շատ դիւրութեամբ կը կըլլէ: Էգ օձը օգոստոսին՝ քսան մինչուկ երեսուն ու վեց հաւկիթ կ'ածէ. որոնք գրեթէ աղաւնոյ հաւկիթի մը խոշորութեամբ, բայց անկէ երկրնկեկ են, իսկ ձագերն երրորդ շաբաթը կ'ելլեն:

3. ՍԻՇԱՊՆԵՐ ԿԱՄ ԱԻՇԱՊ ՕՁԵՐ: Ասոնք պինտ մեծ ու զարհուրելի օձեր են, երկրիս տաք դիւրը կը բնակին, գլուխին թեփերով ծածկուած են. կզակնին իրարու հետ կապուած չըլլալով ու ազատ ըլլալով, բերաննին խիստ կը բանան ու խոշոր կենդանիներ կը կըլլեն: Իրենց մարմնոյն զօրութիւնը չափէ դուրս բան է, մեծ ու զօրաւոր գոմէշներու վրայ պլուելով այնպէս մը կը սխմեն որ խեղճ կենդանիներուն բոլոր ոսկրները ջարդ ու բուրդ ըլլալով կ'իյնան կը սատկին:

ՍԻՇԱՊՆԵՐ ԲՈՒՄՈՒՐ: Երեսուն ոտքէն աւելի երկայնութիւն, երկու ոտք ալ հաստութիւն ունի. մարմինը մութ գունով է, մինակ վզին երկու դիւրը ձերմակ, կոնակն ալ կարգ մը աղաւոր գոց կարմիր բծերով: Ասի Պրազելիա ու Ամերիկայի ուրիշ

դիերը տաք ու աւազուտ տեղեր անտառներու եւ
 թփերու մէջ կ'ապրի, ջրի մէջ չ'երթար. բայց եր-
 բեմն ծառերու վրայ կ'ելէ իր որսը ձեռք ձգելու
 համար: Հոնտեղացի մարդիկներն աս յաղթան-
 դամ վիշապէն ամենեւին չեն վախնար, ինչու որ
 ամենուն ընդհանրապէս ծանօթ է որ թունաւոր
 ակռաներ չունի. նոյն իսկ կենդանին ալ, թէ որ ա-
 նոնցմէ չմնասուելու ըլլայ, կը վախնայ կը փախչի:
 Իր կերակուրը տեսակ տեսակ մեծ ու պզտիկ կեն-
 դանիներ են. հասարակօրէն տեղ մը կը պահուրտի
 կը կենայ, քովը կենդանի մը մօտենալու ըլլայ,
 մէկէն վրան կը յարձակի, ու բերնովը խածնելով
 այնպէս մը վրան կը պլուրի կը սխմէ որ խեղճ կեն-
 դանոյն ոսկրները կտոր կտոր կ'ըլլայ ու կ'իյնայ կը
 սատկի. եւ ետքը գլխու դիէն սկսելով կամաց կա-
 մաց ամբողջ կը կըլլէ: Էգը տարին տասն ու հինգ
 մինչուկ քսան խոշորկեկ հաւկիթներ կ'ածէ:
 Պատկեր 123:

Ինչն Ալեշայ Կոմ Զբային Ալեշայ օյ: Տասն
 ոտքէն սկսած մինչուկ քառասուն ոտք երկայնու-
 թիւն կ'ունենայ, կունրկի կողմս գոց կանաչ է, ու
 վրան երկու կարգ կլոր սեւ բծերով, իսկ փորին
 դին բաց դեղին, ու աս դիս ան դին սեւ բծեր
 կան: Ասի Պրազիլիայի մէջ կը գտնուի, ըստ մեծի
 մասին ջրի մէջ կ'ապրի եւ խիստ լաւ կը լողայ: Իր
 կերակուրը տեսակ տեսակ կենդանիներ են, առջի-
 նին պէս աս ալ մինչուկ եղջերուներ կրնայ կլլել.
 ջրի տակ շատ անգամ կը պահուրտի, եւ կենդանի
 մը երբոր ջուր խմելու համար կու գայ, յանկարծ
 վրան կը պլուրի ու սխմելով ոսկրները կտորտելէն
 ետեւ, ամբողջ կը կըլլէ: Թէպէտեւ աս բուն վի-
 շապը մարդ ալ կրնայ մեռցընել ու կըլլել, բայց
 մինչուկ հիմայ չէ լուած ինչու որ ինքն անոնցմէ
 խիստ կը վախնայ, հեռուէն մէկը տեսնելուն պէս,
 շուտ մը կը սկսի փախչիլ: Աս օձը շատ զգայուն է,
 անգամ մը փորձի համար մէկուն գլուխը կտրելէն

ետեւ, փորոտիքն ու կաշին ալ հանեցին, բայց երկայն ատեն միօրինակ շարժեցաւ: Պատկեր 124:

ՂԻՆՆԻ ԱԻՆՆԻ ԵՅ: Աեց, տաս ու երկու մինչուկ երեսուն ոտք երկայնութիւն կ'ունենայ, գոց կապուտակ գունով, ճերմակ, սեւ ու մթազոյն բծերով է: Ասի Սուամաթրա ու ճաւա կղզիներու մէջ կը բնակի, ու մինչուկ մեծ այծի մը խոշորութիւն ունեցող ամէն տեսակ կենդանիներով կ'ապրի: Ասոր համար կը պատմեն որ մարդիկներու եւ գոմէշներու վրայ կը պլլուի ու զերենք կը կըլէ, բայց ասոնք առասպել են: Հիմայ Եւրոպա ալ բերած են, որչ կենդանիներ պահելու տեղեր երկրթէ վանդակի մէջ կը պահեն, մարդ քովը կրնայ մօտենալ, հասարակօրէն չի խածներ, բայց միշտ կը զգուշացուի, ինչու որ շատ անգամ հանդիպած է որ իրեն կերակուր տուողներուն մէկուն թեւը, մէկուն մատը խածած է. ոմանց ալ վրան պլլուելով կը մեռցընէ: Պատկեր 125:

Յ Ե Ղ Բ

ԹՈՒՆԱԿՈՐ ՕՉԵՐ

Ասոնք առջի ցեղին տակը գացող օձերէն քիչուոր են, ու ըստ մեծի մասին երկրիս տաք դիտորը կը բնակին: Գլուխնին քիչ մը լայն, տափարակ ու թեփերով ծածկուած է, կզակներնուն վրայ թունաւոր ակուաներէն ի զատ, մէյմէկ կարգ ակուաներ ունին: Ասոնց ամէնուն թոյնը, որն որ խածած ատեննին վէրքին մէջ կը թափեն, թէպէտեւ խիստ վնասակար է, բայց որչափ որ օձ մը երկրիս տաք դին կը բնակի, ու տաք եղանակին մէջ կը խածնէ, այնչափ ալ անոր թոյնը վէրքին մէջ աւելի կ'ազդէ ու շուտ կը մեռցընէ: Ամէն թունաւոր օձերուն համար կրնայ ըսուիլ որ կենդանի ձագեր կը բերեն, ինչու որ հաւկիթները մօրերնուն փորէն ընդ գուրս ելլելը կը կոտորին ու ձագերը գուրս կ'ելեն:

1. ԻժԵՐ: Ասոնց գլուխը լայն ու գրեթէ երեք անկիւն, վերի կզակնին ալ կարճ ու մինակ թունաւոր ակունքերով է: Ասոնք կենդանի ձագեր կամ իժակորիւններ կը բերեն, այս ինքն՝ հակիթները մօրերնուն փորին մէջ կը կոտորին ու հոն ձագերը դուրս ելլելէն ետեւ կը ծնանին, անոր համար հիններն ալ կը կարծէին որ իժակորիւնները մօրերնուն փորը ծակելով դուրս կ'ելլեն:

Երկու ոտք երկայնութիւն ունի, գլխուն առջեւի կողմը պզտի խեցիներով, իսկ ետեւի դին ալ թեփերով ծածկուած է: Մարմնոյն գոյնը միօրինակ չէ, շատ կը փոխուի, բայց հասարակօրէն արուին կոնրկի դին ձերմակ, փորն ալ սեւկեկ է, կոնրկին մէջ տեղը գլխէն սկսած մինչուկ պոչը սեւկեկ մանուածապատ գիծ մ'ունի, երկու դիերն ալ թուխ բծերով: Եգը կերպ կերպ գուներով է, կոնրկին մէջ տեղի գիծն ալ թուխ է: Ասի երկրիս տաք դիերը լեռնային ու դաշտային չոր տեղեր ժայռերու, պզտի թփերու եւ ծառերու արմատներուն մէջ կը բնակի, մկերով, գորտերով, մողէզներով ու պզտի թռչուններով կ'ապրի: Իրեն չդպչուի, ինքիրմէ խիստ վախկոտ է, մէկու մ'ամենեւին չի վնասեր. իսկ թէ որ գրգռուելու ըլլայ, խիստ կը կատղի ու կը սկտեղի ձեւ կը կըրի, գլուխը մէջ տեղէն շուտ շուտ դուրս երկընցընելով ու ներս քաշելով չարաչար կը խածնէ, միշտ խածնելու ատենն ալ կը նայի որ մերկ միս ըլլայ, անոր համար հասարակօրէն մարդուն ձեռքն ու ոտքը շատ կը խածնէ, բայց իր թշնամոյն վրայ չի նետուիր, իր ձեռքէն փախչելու ալ ըլլայ զանի չ'հալածեր: Իժին խածուածքին վէրքը շատ պզտիկ է, պարզ աչօք հազիւ կը տեսնուի, բայց անմիջապէս կ'ուռի, ցաւն ալ խիստ կը սաստկանայ, քանի մը բոպէ անցնելէն ետեւ մարդս ինք զինքը բոլորովին կը կորսնցընէ, կը սկսի փախել, ուռէցքն ալ մէկ դիէն մեծնալով բոլոր մարմինը կը տարածուի, վրան ալ խիստ տաքութիւն մը գալով, երկու ժա-

մու մեջ, ինչպէս շատ օրինակներէն յայտնի է, թէ որ շուտով աղէկ դարման չտարուելու ըլլայ, չարաչար կը մեռցընէ: Այսպիսի սոսկալի դիպուածի մէջ, որչափ կարելի է, բոպէ մը չկորսնցընելու, շուտ մը բժիշկ կանչելու է. բայց ամէն դի բժիշկ չցտնուելուն, կամ դժուարաւ գտնուելուն համար, աղէկ կ'ընէ մէկը՝ որ սուր դանակով մը շուտ մը օձին խածած տեղը կտրէ ու մէկ դի նետէ. բայց ասի եթէ չըլլար գոնէ պաղ ջրով վէրքն աղէկ մը լուալու եւ հանդարտ անկողինի մէջ պառկելու է. վէրքին ուռած տեղերը տաք ձէթով շարունակ շփելու է, մէկ դիէն ալ քրտնցընելու դեղեր պէտք է խմել. կերակուրէն աղէկ զգուշանալու, եւ քանի մը օր մինակ ապուրով ու կաթով անցընելու է:

Իժին գլխաւոր թշնամիները գիշատող թռչուններն են, որոնք իրենց կտցովն անոր գլխուն կը զարնեն կը ճզմեն, ու ետքն ամբողջ թունաւոր ակռաներովը մէկտեղ կ'ուտեն ու չեն վնասիր: Ասի սատկեցընելու խիստ դիւրին կերպ մը կայ, բայց քիչ կը գործածուի. թէ որ իրեն բերանը քիչ մը ծխախոտի եղէգի աղտ լեցուելու ըլլայ, եօթը մինչուկ ութը բոպէի մէջ անմիջապէս կը սատկի: Պատկեր 126:

Եղջի-բա-որ Իժ կա՞ Եղջի-բիկ: Երեք ու կէս ոտք երկայնութիւն, մեծ մատի մը չափ ալ հաստութիւն ունի, գլուխը պզտի թեփերով ծածկուած է, գլխուն վրայ ալ դէպ ի աչուրներուն վրայի դին երկու պզտի ամուր ու սրածայր եղջիւրներ ունի: Ասի Լիբիայի, Եգիպտոսի, Ասորեստանի ու Արաբիայի անապատներու մէջ կը գտնուի:

2. ԽԱՐԱՄԱՆԻ ՎԱՄ ՆԵՏՕ2: Եօթն ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի, եւ իր գոյնը միշտ միօրինակ չէ, երբեմն շէկ, երբեմն դեղին ու մթափոյն բծերով, երբեմն ալ գորշ ու վրան մթափոյն կամ սեւ բծերով է. գլուխը խիստ խոշոր ու պզտի թեփերով ծածկուած է, թոյնի ակռաներն ալ տասն եւ երկու մինչուկ տասն ու հինգ գիծ երկայն

են: Ասի Ասիայի, Ամերիկայի ու Կոր Հոլանդիայի մէջ, գետերու քովեր, անտառներու եւ շաքարի եղէգներու արտերուն մէջ մկերով, մողէզներով ու պղտի թուռներով կ'ապրի: Աս օձն ուրիշ ամէն թունաւոր օձերէն խիստ վնասակարն է. տեղ մը կեցած ատենը, մարդ մը չգիտնալով իր քովը մօտենալու ըլլայ, յանկարծ նետի մը պէս վրան կը նետուի ու չարաչար կը խածնէ. թէ որ մէկը փախչիլ ալ ուզէ, իր ձեռքէն չի կրնար աղատիլ, ինչու որ շարունակ նետուելով կը հասնի, մինչուկ ծառի վրայ ալ կ'ելէ: Ասոր խածուածքը շատ վնասակար ու վտանգաւոր է. վէրքը խիստ կ'ուռի, մարդս կը սկսի դողդղալ, փսխել, ու բոլորովին ինք զինքը կը կորսընցընէ, ու քանի մը ժամու մէջ խիստ տանջուելով կը մեռնի. թէ որ մէկը վերի ըսուած դարմաններով առողջանալու ալ ըլլայ, շատ տարիներ միօրինակ գլխու պտոյտ ու կուրծքի ցաւ կ'ունենայ: Խարամանին չափէ դուրս կը բազմանայ. էգ մը տարին յիսուն մինչուկ վաթսուն ձագ կը բերէ, ու շաքարի եղէգներու արտ մը չկայ, որ վաթսուն մինչուկ եօթանասուն հատ մէջը չգտնուի, անոր համար խեղճ ժողովուրդները հնձելու ատեննին չտեսնելով, ասոնցմէ շատ կը մեռնին: Պատկեր 127:

3. ՅԱՐԱՄԱՆԻՆԵՐ ԿԱՄ ՀՆՁԱՆՈՐՆԵՐ: Ասոնք գլխուն մինակ առջեւի կողմը խեցուով, իսկ մարմնոյն միւս դիերը թեփերով ծածկուած է: Պոչերնուն ճոթն եղջիւրէ, խիստ բարակ, ձգական, թափանցիկ ու քովէ քով շարուած մէջը պարապ օղակներ ունին, երբոր պոչերնին վեր վերցընեն ու շարժելու ըլլան, չորցուցած եւ ուռեցուցած խածուոյ մը մէջի ոլոռներու հանած ձայնին պէս ձայն կը հանեն: Աս օղակներն ամէն տարի մէյմէկ հատ կ'աճին կ'աւելնան:

Լճաւոր Յարամանի: Եօթը մինչուկ ութ երկայնութիւն ունի, մթազոյն գորշ գունով է. բայց կոնրկի դին սեւ ու քովերը ճերմակ բծեր

կան: Ասի Ամերիկայի մէջ բարձր ու քարուտ տեղեր կը բնակի, պղտի կաթնատու կենդանիներով ու թռչուններով կ'ապրի. խիստ ծոյլ կենդանի մըն է, գրեթէ բոլոր օրը պլուած տեղ մը կը կենայ, կենդանի մը քովը մօտենալու ըլլայ, կը խածնէ կը թունաւորէ ու ետքը կը կլլէ: Ասոր խածուածքը խիստ թունաւոր է ու շուտ կը մեռցընէ: Ամերիկեցիք ասոր ձեռքէն ամէն տարի շատ արջառներ ու ձիեր կը կորսնցընեն, խեղճ կենդանիները դաշտերու վրայ արածուելու ատեն, ասկից խածուելով եօթը կամ շատ շատ ութը ընկէի մէջ չարաչար կը սատկին: Չմեռը ցրտէն կը թմրին, գրեթէ մեռածի պէս կ'ըլլան, բայց տաք տեղ մը դրուին կ'արթննան ու իրենց խածուածքն ամառուան խիստ տաք ատենուան պէս շատ վտանգաւոր է: Ինչպէս ասի 1827ին Գաղղիայի մէջ Անգղիացւոյ մը հանդիպած դժբախտ դիպուածէն աւելի ստուգուեցաւ: Աս մարդս երեք հատ աս տեսակ օձէն ունէր, ասոնցմէ պինտ մեծը ձմեռը ցրտէն սատկեցաւ, իսկ միւս երկուքն ալ սատկելու գրեթէ մօտ էին: Անգղիացին աս երկու օձը երկրթէ վանդակով առաւ տաք տեղ մը տարաւ, ու կարծելով որ մէկն ալ սատկած է, պղտի գաւազան մը խոթեց վանդակին մէջ ու աս դիս ան դին շարժեց զինքը, բայց ամենեւին կենդանութեան նշան մը չցուցընելով, զգուշութիւն չըրաւ, բացաւ վանդակը ու ձեռօքը բռնելով օձը կ'ուզէր աղէկ մը քննել, մէյ մ'ալ յանկարծ սատկած կարծած օձը շարժեցաւ, ու ձախ ձեռքին վրան խածաւ, սոսկացաւ մարդը ու սկսաւ պոռալ. բայց դարձեալ օձը վանդակին մէջ դնել ուզելով, ան ընկէի մէջ նորէն ուրիշ տեղէ մ'ալ խածաւ. խեղճ մարդը ջուր ուզեց, բայց շուտով չգտնալուն սկսաւ սառոյցով ձեռքը շփել, թեւն ալ չուանով մը ամուր կապեց, որպէս զի ուռէցքը բոլոր մարմինը չտարածուի: Քիչ մ'անցաւ չանցաւ վրան խիստ տաքութիւն ու սրտի նեղութիւն մը գալ սկսաւ, գա-

ւաթ մը ձէթ խմեց, անոր վրայ քիչ մը թէպէտ
 Հանգչեցաւ, բայց ետեւէն ալ աւելի սաստկանա-
 լով ութը ժամու մէջ մեռաւ: Խողերը աս օձն ի-
 բն թոյնի բշտովն ու թունաւոր ակռաներովը մէկ
 տեղ կ'ուտեն ու չեն վնասիր: Պատեր 128:

4: ՄՈՒԻ Օ2 ԿԱՄ ՀՆԴԻԿ Օ2: Երեք մինչուկ
 չորս ոտք երկայն ու դեղին գունով կ'ըլլայ, վեղը
 խիստ լայն է, վզին վրան ալ աչքնոցի ձեւի պէս
 սեւ նկարուած մը ունի: Ասի արեւելեան Հնդկաս-
 տանի դիերը կ'ապրի, ամէն օձերուն մէջէն խիստ
 թունաւորն է. կատղելու ըլլայ, վեղը կ'ուռեցընէ
 ու իր թշնամւոյն վրայ յարձակելով կը խածնէ:
 Աս օձին խածուածքը խիստ վտանգաւոր է, թէ որ
 շուտով մը դարման չտարուի, անմիջապէս կը
 մեռցընէ: Հնդիկ թովիչները ասոր թունաւոր ա-
 կռաները կոտրելէն ետեւ, կը թովեն կ'ընտանեցը-
 նեն ու խաղեր կը սովորեցընեն: Պատկեր 129:

Վ.Պ.Բ. Ասի մոլի կամ Հնդիկ օձի սեռին կը
 վերաբերի: Հինգ մինչուկ վեց ոտք երկայնութիւն
 ունի. մարմնոյն գոյնը կանաչ է ու թուխ բծերով:
 Գլուխը լայն է, բերանը շատ պզտիկ ակռաներ ու-
 նենալէն ի զատ, երկու Հատ ալ թոյնի ակռաներ
 կան, որոնցմով ուրիշ օձերուն պէս, իր թշնամի-
 ներուն դէմ զինքը կը պաշտպանէ, ու նաեւ իր
 կերակուրը կը գտնէ: Գլխաւորաբար Եգիպտոսի
 մէջ շատ կը գտնուի. երբ որ գրգռուելու ըլլայ՝
 խիստ կը կատաղի, մարմինը շիտակ վեր կը տնկէ,
 վիղն ալ ուռեցընելով իր թշնամւոյն դէմ կը
 սպառնայ, ու գրեթէ կատաղութեամբը, վնասա-
 կարութեամբն ալ Հնդիկ օձին կը նմանի:

Եգիպտոսի թովիչները ասոր թունաւոր ակռա-
 ները կոտրելէն ետեւ, ստրկով մարդիկներու կը ցու-
 ցընեն ու մէկ վարպետութիւն մ'ալ ունին՝ որ աս
 օձիս գլխուն ետեւի դին ճնշելով կը թմբեցընեն
 փայտ կը դարձընեն: Աս վարպետութիւնս Եգիպ-
 տոսի թովիչները արդէն Մովսէսի ատենները կը
 գործածէին, որով ալ կրցան օձը դաւազանի մը պէս

ցուցընել, ու ետքէն ուրիշ հնարքով մը նորէն օձի կենդանութիւն տալ:

ԿԱՐԳԻ Դ

Գ Ո Ր Տ Ե Ր

Գորտերը ու գորտի նման կենդանիներն երկակենցաղներու դասին տակը գացող կենդանիներուն մէջէն ամենէն ստորին աստիճանի կազմութիւն ունեցողներն են: Ասոնցմէ ոմանք միշտ միօրինակ ջրի մէջ, ոմանք ալ երբեմն ջրի մէջ, երբեմն ալ ցամաքի վրայ կ'ապրին: Մորթերնին լերկ, կակուղ ու վրան լպրծուն է: Իգերը իրենց հաւկիթները ջրի մէջ կ'ածեն, որոնք ձկի հաւկիթներէն չեն տարբերիր, ու արուններէն բեղմնաւորելով, վեց եօթն օր անցնելէն ետեւ ասոնց մէջէն ձագերը դուրս կ'ելլեն. բայց ըստ ամենայնի պզտի ձկերու կը նմանին, առանց ոտքի են, երկայն պոչ, ու վզերնուն երկու դիերն ալ ձկի ականջներու պէս ծակեր ունին ու անկից շունչ կ'առնուն: Ասանկ ձկի ձեւով քիչ մ'ատեն մնալէն ետեւ, կամաց կամաց ոտուրնին կ'աճին կը մեծնան, ու ձկերու ականջներու պէս ծակերն ալ կը գոցուին, ու կը սկսին իրենց թոքերէն շունչ առնուլ. մինակ մէկ քանիին աս ծակերը չիգոցուիր, ու որչափ որ կ'ապրին, անկից շունչ կ'առնուն: Բուն գորտերու ձագերը այսպիսի զարմանալի կերպով կազմուելու ատենը, պոչերնին ալ բոլորովին կը կորսնցընեն:

1. ԳՈՐՏԵՐ: Ասոնք պոչ չունին, առջեւի ոտուրնին չորս չորս մատերով, իսկ ետեւի ոտուրնին խիստ երկայն, ու հինգ հինգ հատ՝ մաշկով իրարու հետ միացած մատերով են: Արուններն էգերէն շատ պզտիկ են, ու ականջներնուն վարի դիերը մէյմէկ փամփուշտ ունին, պոռալու որ ըլլան, ասոնք օդով կը լեցուին կ'ուռին: Ասոնք երկրիս ամէն դի տարածուած են, ջրի մէջ ու ցամաքի վրայ կ'ապրին: Չմեռներն առանց կերակուր ու բան

մ'ուտելու թմրելով կ'անցընեն: Իրենց կերակու-
րը գլխաւորաբար միջատներ են, ու ասոնք ցատկե-
լով կը բռնեն: Գորտերուն համար հասարակօրէն
կը կարծուի որ շատերը թունաւոր ու վնասակար
են, բայց ասի սուտ է, բոլորովին անվնաս կենդա-
նիներ են, մանաւանդ թէ անթիւ ու անհամար
վնասակար միջատներ բռնելով ուտելով մեզի շատ
օգուտ ունին: Անկէ ի զատ նաեւ իրենց միսն ալ
մարդուս խիստ առողջարար կերակուր է:

ԱՆՆԱԼ ԳՈՐԳ: Ասոր կոնըկի դին աղուոր կա-
նաչ ու սեւ բծերով ու երեք դեղին գծերով,
խսկ փորը դեղին է: Քաղմութեամբ լճերու, պղտի
գետերու եւ ուրիշ կեցած ջրերու մէջ կ'ապրի.
ձմեռն ալ ամառուան ապրած ջրերու եզրները ու
կամ անոնց տակը գետինը կը փորէ ծակ մը կը բա-
նայ, անոր մէջը բոլոր ձմեռը թմրած անցընելէն ե-
տեւ, գարնան դուրս կ'ելէ: Ասի խիստ վախկոտ
կենդանի մըն է. ջրէն դուրս տեղ մը կեցած ատենը
մարդ մը տեսնելու ըլլայ, շուտ շուտ ցատկելով
ջրի մէջ կը նետուի կը փախչի. թէ որ մէկը հե-
ռուէն քար մ'ալ ջրի մէջ նետելու ըլլայ, անմիջա-
պէս վախէն տակը կը փախչի: Իր ձայնը խիստ ան-
ախորժ է, գլխաւորաբար գիշերներն առանց դա-
դրելու շարունակ պոռալով մարդուս գլխացաւ
կու տայ ու քնանալուն արգելք կ'ըլլայ. ասոր ձայ-
նէն գիշերները դիւրին կերպով կը խալտուի, երբ
որ իր բնակած ջրին քով լոյս մը գրուելու ըլլայ,
ինչու որ լոյսը տեսածին պէս շուտ մը ձայնը կը
քաշէ ալ չիպուար: Միսը հիւանդներու շատ առող-
ջարար կերակուր է:

ԹՎԱԻ ԳՈՐԳ: Մարմինը շառագոյն ու սեւ
բծերով է. ականջներուն վրայ ալ մէյմէկ սեւ
գծեր կան: Ասի աւելի ցամաքի վրայ կ'ապրի. ան-
տառներու, պարտէզներու մէջ, դաշտերու վրայ
խոտերու եւ թփերու մէջ խիստ շատ կը գտնուի:
Իր կերակուրն որդեր ու միջատներ է:

2. ՕՆՈՒՍԵՐ ԳՈՐԳ: Ասոր ոտուրներուն

մատերուն ճոթերը պզտի կլոր գնտակի ձեւ ու կպչուն են. մարմնոյ մը դպչելու ըլլայ կը կպչին, ուստի ասոնց օգնութեամբը ծառերու վրայ կ'ելլէ: Մարմնոյն գոյնը կոնըկի դին կանաչ, իսկ փորը ճերմակ է: Ասի ամառը ծառերու վրայ կը բնակի ու միջատներով կ'ապրի, բայց ապրիլին վերջերը ձագ հանելու ատեն ջրի մէջ կ'երթայ ու հոն կ'ածէ իր հաւկիթները, իսկ ձմեռը ջրերու տակ գետինը ծակ մը կը փորէ, ու անոր մէջ միւս գորտերուն պէս թմրելով կ'անցընէ: Պատկեր 130:

3. ԿՈՒՐՈՒՐ: Կէս ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը կոնըկի դին գոյ կանաչ, փորին կողմն եւելօք բաց է: Ասի Ամերիկայի հարաւային դիերը թաց ու մութկեկ տեղեր կ'ապրի, ու իր ձագերուն ածիլը խիստ զարմանալի է, եւ աս կերպով կ'ըլլայ: Էգը հաւկիթներն ածելու ատեն արուն բոլորն ալ ոտուրներովն անոր կոնըկին վրայ կը տարածէ, երբ որ ածելը կը լմննայ, էգը հաւկիթները կոնակը ջրի մէջ կ'երթայ, հոն կոնըկի մորթը կը սկսի ուռիլ ու կունտ կունտ ըլլալ, ու բոլոր հաւկիթներն աս կունտերուն մէջ կը մնան կը ծածկուին, ու ասոնց մէջը ձագերը կը կազմուին կը մեծնան ու մինչուկ որ իրենց ոտուրները կատարեալ աճին մեծնան նէ հոն կը կենան. անկէ ետեւ դուրս կ'ելլեն: Իսկ էգը, բոլոր ձագերն ելլելէն ետեւ, կոնակը քարի մը եւ կամ ուրիշ տեղ մը քսելով, վրայի մորթը կը հանէ,* որ նորէն տեղը կ'աճի կու գայ: Պատկեր 131:

4. ԳԵՏՆԱԳՈՐՏԵՐ ԿԱՄ ԴՈՒՈՇՆԵՐ ԿԱՄ ՊՊՈՒՏՈՆԵԱՅ ԴՈՐՏԵՐ: Ասոնք պոչ չունին, մարմիննին ուռած, ու մորթերնուն վրայ կոծիծի պէս կունտ կունտ է. աս կունտերէն կպչուն ու գարշահոտ հիւթ մը դուրս կը վազընեն, բայց թունաւոր չէ: Ետեւի ոտուրնին խիստ կարճ է, անոր համար ալ կամաց կը շարժին: Բնակութիւննին գետնի տակ ծակերու մէջ, հին պատերու եւ ծառերու խողովներու մէջ է. բոլոր ցորեկն անոնց մէջ կը

պահուելոսին, մինակ գիշերները դուրս կ'ելեն. խիստ տգեղ կենդանիներ են ու տխուր ալ ձայն մ'ունին: Իրենց կերակուրն որդեր ու միջատներ է: Էգերը ջրի մէջ հաւկիթնին ուրիշ գորտերու պէս գէզ գէզ չեն ածեր, հապա երկայն չուանի ձեւ:

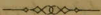
Հասարակ Գեղնագորգ: Երկու մինչուկ երեք ու կէս մատ երկայնութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը մութ գորշ ու գոց գունով բծերով է. առջեւի ոտուրները չորս չորս, իսկ ետեւիները հինգ հինգ ու մաշկով իրարու հետ միացած մատերով են: Ասի անտառներու, պարտէզներու մէջ, նոյնպէս հին շէնքերու մէջ եւ ուրիշ թաց ու մութ տեղեր կ'ապրի, արեւի լոյսը չի սիրեր, իրիկուններն ու գիշերները դուրս կ'ելլէ իր կերակուրը գտնելու համար, որն որ որդեր ու միջատներ է: Չմեռը գետինը ծակեր կը փորէ ու անոնց մէջ կ'ապրի. իսկ մարտին կամ ապրիլին ջրի մէջ կ'երթայ իր հաւկիթներն ածելու համար, որն որ չորս ժամ միօրինակ կը տեւէ, ու յարգի մը հաստութեամբ երկու բաժնուած չուանի ձեւ երկայն կ'ածէ երբեմն աս հաւկիթներու չուանները քսան մինչուկ երեսուն ոտք երկայն կ'ըլլան: Ասի տասն ու հինգ տարիէն աւելի կ'ապրի: Պատկեր 132:

5. **ՍԱԼԱՄԱՆԴԻՆԵՐ:** Ասոնք պոչաւոր կենդանիներ են, իրենց մարմնոյն ձեւովը քիչ մը մոզէզներու կը նմանին, բայց մարմինն լերկ է, կոնրկի մորթերնուն վրայ շատ բշտեր ունին, ասոնց մէջէն կաթի նման կաշուն նիւթ մը կը հանեն: Ամէնն ալ լեռնային ու դաշտային տեղեր կ'ապրին, ու կենդանի ձագեր կը բերեն:

Խոյրագիւղ Սալամանդր: Մէկ ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի սեւ գունով ու գեղին բծերով է: Ասի գլխաւորաբար անտառներու մէջ քարերու տակ, ծառերու արմատներու ու գետինը ծակերու մէջ կ'ապրի, որդերով ու միջատներով կը կերակրի: Աս կենդանւոյն համար կ'ըսուի որ կրա-

կի մէջ ամենեւին չ'այրիւր, բայց այնպէս չէ, թէ որ միջակ կրակի մը մէջ նետուելու ըլլայ, կըռնրկի բշտերէն ձերմակ ու գէշ հոտով հիւթ մը վազընելով, կը մարէ կրակը ու կը փախչի, բայց խիստ սաստիկ կրակի մէջ նետուի, կ'այրի կը տուչորի: Պատկեր 133:

6. ՊՐՈՏԵՒՍ: Մէկ ոտք երկայն ու մատի մը չափ ալ հաստ կ'ըլլայ, ու կարմիր գունով է, առջևի ոտուրները երեք, իսկ ետեւիները երկու մատեր ունի: Աչուրները բուն մարմնոյն մորթովը բոլորովին ծածկուած է, մինակ մէյմէկ պզտի կապուտակ բծերէն ուրիշ բան չեն երեւար: Աս կենդանին թրիէստի մօտ Ատելսպէրկ այրին ջրե: բուն մէջ կ'այրի ու կենդանի ձագեր կը բերէ-կրնայ ասի, առանց ուրիշ կերակուր մը տալու մինակ շուտ շուտ ջուրը փոխելով, վեց տարիի չափ պահուիլ: Պատկեր 134:

Գ Ա Ս Գ

Չ Կ Ե Ր

ՉԿԵՐՆ ոսկրաւոր կենդանիներ են, որոնք Սիրտ մը ու մէկ աջ կողմանէ, մէկ ալ ձախ կողմանէ Սրտի խորշեր, կարմիր ու ցուրտ արիւն ունին. իրենց Ականջներէն շունչ կ'առնուն, ջրի մէջ կ'այրին ու իրենց թեւերուն օգնութեամբը աս գիս ան գին կը շարժին: Մարմիննին ընդհանրապէս երկայն ձեւով է, ու թեփերով ծածկուած: Գլուխնին՝ մարմիններուն բաղդատութեամբ շատ մեծ, ու առանց վզի մարմնոյն բնին հետ հաստատուած է: Կղակնին ըստ մեծի մասին սրածայր ալուաներով, աչուրնին ալ առանց արտեւանունքի են: Գլուխներնուն մէջը լսելու գործարաններն ու-

նին, բայց դրսանց ականջ չունին: Իսկ վերը ականջ ըսելով բուն ականջ չենք իմանար, հասարակներն՝ ուրիշ կենդանիներու պէս թոք չունենալնուն, անոր տեղ իրենց մինակ շունչ առնելու համար կը ծառայեն. թէպէտ եւ ասոնք հասարակօրէն ականջ կը կարծուին: Չկերէն շատերը փորերնուն մէջ փամփուշտ մ'ունին, ջրին երեսը ելլել որ ուզեն օգով կը լեցընեն, ուստի թեթեւնալով վեր կ'ելլեն, իսկ երբ որ տակը կ'ուզեն երթալ, մէջի օդը կը պարպեն, ու ծանրանալով վար կ'իջնան: Ասոնց աճումը հաւկթով կ'ըլլայ: Շատերը խիստ երկայն կ'ապրին:

Իոյրը ձկերն, որոնցմէ հինգ հազար տեսակի մօտ ճանչուած են, երկու կարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ա

ՈՍԿՐԷ ՓՇՈՎ ԶԿԵՐ

Չկերէն շատերն աս կարգիս կը վերաբերին, ասոնց ամէնուն մարմինն ոսկրի պէս ամուր փշէ կմախք մ'ունի: Ասոնցմէ մէկ մասը ծովու մէջ, մէկ մասն ալ գետերու եւ լճերու մէջ կ'ապրի:

1. ԿՐԸՆԿԱԶԿԵՐ: Ասոնց մարմինն երկայն ձեւով ու ամուր թեփերով ծածկուած է, բերաննին խիստ խոշոր ու սուր ակռաներով են:

Գայլոյնի կամ Բուն կռնիւնոյնի: Հասարակօրէն երկու ոտք երկայնութիւն ունի, բայց երբեմն մինչուկ ութն ոտք երկայնութեամբ ու Գերմանիայի յիսուն լիտրի ծանրութեամբ ալ բռնուած է: Ասի գլխաւորաբար անոյշ ջրերու մէջ կ'ապրի, ու խիստ շատակեր է, ձկեր, մկեր, գորտեր, օձեր, ջրի թռչուններ կը յափշտակէ կ'ուտէ: Մարմնոյն գոյնը՝ փորին կողմը ճերմակկեկ է, իսկ միւս դիերը գոց կանաչ ու վրան գեղին բծերով: Մարտէն մինչուկ մայիս ամիս՝ իր հաւկիթ ածելու ատենն է, ջրերու եզրներու մօտ կ'երթայ, եղէգներու եւ կամ խոտերու մէջ կ'ածէ: Էգ մը տարին հարիւր

երեսուն ու վեց հազար, հինգ հարիւր հաւկրթի մօտ կ'ածէ. իսկ ձագերը քառասուն կամ քառասուն եւ ութը ժամ ետքը հաւկրթէն դուրս կ'ելլեն:

2. ԹՎԹՁՈՂ 2014: Ասի ուրիշ ձկերէն իր երկայն թեւերովը կը տարբերի. մէկ ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, կոնքկի դին ու թեւերը կապուտակ, փորին կողմն աղուոր արծաթի գոյն է: Միջերկրական ծովուն մէջ կ'ապրի, ու պզտի ձկերով ու կենդանիներով կը կերակրի, ու խիստ կ'աճի կը բազմանայ: Իր երկայն թեւերուն օգնութեամբ, հասարակօրէն ուրիշ ձկերը զինքը հալածելու ատեն, անոնց ձեռքէն ազատելու համար ջրէն դուրս կ'ելլէ տաս եւ երկու մինչուկ տասն եւ ութն ոտք բարձր վեր նետուելով օդի մէջ կը թռչի, բայց շատ անգամ թռչելու ատեն, նաեւրու մէջ կ'իյնայ: Պատկեր 135:

3. ՓԱՅԼՈՒՆ 2461: Մարմիննին երկընկեկ, խիստ բարակ ու շատ փշերով, խիտ թեփերով ալ ծածկուած է:

Հասարակ Փայլուն յոնի: Տասը մատ եւ կամ քիչ մ'աւելի երկայնութիւն ունի. կոնքկի կողմն սեւեկեկ, փորն եւ երկու դիերն արծաթի գոյն է: Աս ձուկը Հիւսիսային ու Ատլանտեան ծովուն յատակը կ'ապրի, պզտի ձկերով եւ ուրիշ կենդանիներով կը կերակրի. բայց գարնան խիստ բազմութեամբ յատակէն վեր կ'ելլէ, ու գետերու բերաններ կ'երթայ ու հոն կ'ածէ իր հաւկրթներն: Էգ մը տարին վաթսուն մինչուկ եօթանասուն հազար հաւկրթ կ'ածէ, անոր համար զարմանալու բան չէ, որ հազարաւոր մարդիկ ասոր որսորդութեանը կը զբաղին, ու տարին հազար միլիոնի մօտ, ինչպէս որ հաշիւ եղած է, աս ձկէն կը բռնեն ու տակառներու մէջ աղելէն ետեւ, ամէն դի կը խաւրեն, որ իր խիստ համով մսին համար շատ կը ծախուի:

4. ՀՐԶՈՒԿ ԿԱՄ ԱՂԿԵՐ: Վեց մատի չափ երկայնութիւն կ'ունենայ, կոնքկի դին գոց կա-

պուտակ, գլուխն ոսկեգոյն, փորն եւ երկու դիւերն արծաթի գոյն է: Ասի Եւրոպայի ամէն ծովերուն մէջ, նոյնպէս Արեւելեան, Հիւսիսային ու Ատլանտեան ծովուն մէջ կ'ապրի: Իր հաւկիթ ածելու ատենն՝ որն որ դեկտեմբերէն մինչուկ մարտ է, անթիւ ու անհամար բազմութեամբ, յատակէն վեր կ'ելլէ, ծովեղջերու մօտ կ'երթայ՝ իր հաւկիթները կ'ածէ: Աս ձուկը խիստ համով, կակուղ եւ առողջարար միս ունենալուն, ամէն դի կը փնտռուի եւ շատ յարգի է: Ատր որսորդութեանը գիշերները կ'երթան ու նաւերու մէջ կրակ կը վառեն, ձուկը՝ լոյսը տեսնելուն պէս, բազմութեամբ հոն կը ժողովի կը վիտայ. ուստի դիւրութեամբ շատ կը բռնեն, եւ գլուխը կտրելէն ու փորոտիքը դուրս հանելէն ետեւ, պղտի տակառներու մէջ կ'աղեն ու ամէն դի կը խաւրեն, բայց նաեւ առանց աղելու ալ կը ծախեն, հասարակօրէն շատ կը գործածուի: Հրձկին աղէկներն աշնան ու ձմերուան բռնուածներն են, ասոնք աղած երկու տարւոյ չափ ալ կրնան դիմանալ. իսկ ամառուածներն անպիտան են:

5. [ԹԻՒՆՆԻԿ]: Մէկ ոտքէն պակաս կամ աւելի երկայն կ'ըլլայ, մարմինը խիստ պղտի ու շիտակ թեփերով է, կոնրկի դին կապուտակ ու վրան սեւ գծերով, փորին կողմն արծաթի գոյն է: Ասի Հիւսիսային ծովուն մէջ կ'ապրի, բայց ապրիլին ու մայիսին սոսկալի բազմութեամբ անկէ կ'ելլէ ուրիշ ծովերու մէջ կ'երթայ. ու մայիսին վերջերը կը սկսի իր հաւկիթներն ածել, որն որ մինչուկ օգոստոս կը տեւէ. իր որսն ալ ան ատենները կ'ըլլայ: Միտը խիստ եղոտ ու շատ համով է, աս ալ կ'աղեն ու ամէն դի կը խաւրեն:

6. [ԹԻՒՆՆՈՍ]: Երկու մինչուկ եօթն ոտք երկայնութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը կոնրկի դին գոց կապուտակ, փորն եւ երկու կողմերը գորշ ու արծաթագոյն բծերով է: Ասիկայ Միջերկրական ու Ատլանտեան ծովուն մէջ կ'ապրի, թիւնիկներով, թռչող ձկերով ու աղկերներով կը կերակրի.

բայց բազմութեամբ Սեւ ծով ալ կ'երթայ, հոն իրեն դիւրաւ կերակուր գտնելուն: Իր հաւկիթներն յունիսին՝ ծովեզրներու մօտ կ'ածէ: Թիւննոսին միւսը խիստ եղոտ ու համով է, հասարակօրէն թարմ եփելէն եւ ուտելէն ի զատ, նաեւ տակառներու մէջ ալ կ'աղեն ու հեռու տեղեր կը խաւրեն: Բայց աս պէտք է գիտնալ որ աս ձկան թարմ միսն որչափ համով ու աղէկ է, ապականածն ալ այնչափ գէշ ու վնասակար է, որ մինչուկ մարդս կը մեռցընէ ալ:

7. ԱՍՊՈՅՏ ՉԿԵՐ: Ասոնք մեծ ու տափարակ գլուխ, պեխի պէս ալ կոճիկէ բարակ թելեր ունին: Մարմինն անթեփ ու կամ խեցւով է:

Իսն կապոյտ յոնի: Երկու մինչուկ տաս եւ երկու ոտք երկայն կ'ըլլայ, երկու մինչուկ երեք կենդինար ալ ծանր կը քաշէ. գլուխը մեծ է, վեց թել ալ կոճիկէ պեխ ունի. մարմինը անթեփ է, ու վրան շիտակ. կոնքի կողմս գոց կանաչ, ու սեւ բծերով, փորին դին ալ բաց դեղին է: Ասիկայ Եւրոպայի ու Ասիայի հիւսիսային դիւրը մեծ գետերու ու լճերու մէջ կ'ապրի, շուտ լողալ չի կրննալուն գրեթէ միշտ յատակը կը նստի, քարերու եւ ծառերու արմատներու ետին կը պահուրտի եւ իր առջեւէն անցած ձկերը եւ ուրիշ կենդանիները կը յափշտակէ կ'ուտէ: Իր հաւկիթ ածելու ատենը մայիսէն մինչուկ յունիս է. էգ մը տարին տասն ու եօթը հազար հաւկրթի մօտ կ'ածէ. իսկ ձագերը եօթը կամ ինը օր ետքը հաւկրթէն դուրս կ'ելլեն: Աս ձկան ձագերուն միսը՝ ճերմակ, կակուղ ու եղոտ է, բայց մեծերունը անպիտան է: Պատկեր 136:

ԹԻՎԵՐԵՆԳԻՆԻՆ ԱՍՊՈՅՏ յոնի: Մէկ կամ մէկ ու կէս ոտք երկայնութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը գորշ ու վրան սեւ բծերով է: Ասի նեղոս գետի ու Սենեկալին մէջ կ'ապրի, ու իր ելեկտրիոնական զօրութեամբը թմբեցուցիչ նքեղէսին պէս խիստ

զարմանալի է, ինչպէս վերջը անոր վրայ երկայն պիտի խօսինք: Պատկեր 137:

8. ՊԻՄԵՂՈՒԴԵՍ: Երեք մատի մօտ երկայնու-
թիւն ունի, գլուխը մեծ ու գրեթէ կլոր գնտակի
մը կը նմանի, աշուրները պզտիկ ու իրարու մօտ՝
ճակտին վրայ են. բերանը մեծ եւ երկու դիերը
մէյմէկ պելու ունի: Մարմնոյն գոյնը բաց կանաչ է,
վրան անթիւ անհամար պզտի սեւ բծերով: Աս
ձուկը հարաւային Ամերիկէ գետնի տակի ջրերու
մէջ կ'ապրի, եւ զարմանալին ան է որ, երբեմն
հոն տեղս գտնուած զարհուրելի հրաբուխներուն
բռնկած ատենը, անոնց բերնէն հազարաւորներ,
ոմանք կենդանի, ոմանք ալ կէս խորված դուրս կը
թափին: Պատկեր 138:

9. ՍԵՂՄՈՒՆ: Երեք մինչուկ վեց ոտք եր-
կայնութիւն ունի, քսան մինչուկ վաթսուն Գեր-
մանիայի լիտր ալ ծանր կը քաշէ. մարմինը խիտ
թեփերով ծածկուած, ու կապուտակ գունով ու
մթագոյն գորշ բծերով է: Ազակներն ու լեզուն,
խիտ ու սուր ակռաներ ունին: Ասիկայ Հիւսիսային
ծովուն մէջ կ'ապրի, գարնան՝ գետերու մէջ կ'եր-
թայ իր հաւկիթները կ'ածէ, ու աշնան դարձեալ
ծովերու մէջ կը դառնայ: Աս ձկան միսը կարմրու-
կեկ ու խիտ համով է: Պատկեր 139:

10. ՓՐՓՐՈՒԿ: Երկու մինչուկ երեք ոտք
երկայնութիւն ունի. մարմինը կակուղ թեփերով
ծածկուած, գորշ գունով ու դեղին բծերով է:
Բազմութեամբ Հիւսիսային ծովուն մէջ կը բնակի.
պզտի ձկերով եւ ուրիշ ծովային կենդանիներով
կ'ապրի: Իր հաւկիթ ածելու ատենը գարնան քս-
կիզն է, որ ատենն որ ինքը ծովու յատակէն կ'ել-
լէ, եզրներու մօտ կ'երթայ: Էգ մը տարին չորս
մինչուկ ինը միլիոն հաւկիթ կ'ածէ, անոր համար
է որ ամէն տարի ասոր որսորդութեան այնչափ
հազարաւոր մարդիկ, բազմութեամբ նաւերով
կ'երթան ու երեսուն ու վեց միլիոնէն աւելի կը
բռնեն. բայց ամենեւին ասոր թիւը չի պակսիր:

Աս ձուկը հասարակօրէն աղելէն ետեւ կը չորցընեն, ու ամէն դի կը խաւրեն. եւ անոր համար անոր վաճառականութիւնը շատ տարածուած ու ծանօթ է: Պատկեր 140:

11. ՆՈՎԱՅԻՆ ՎԱՔԱԻ: Հասարակօրէն մէկ ոտք երկայնութիւն, կէս ոտք ալ լայնութիւն ունի. մարմինը տափարակ է ու խիստ փափուկ թեփերով ծածկուած, գորշ գունով ու աչք աչք դեղին բծերով է: Երկու աչուրները մարմնոյն աջ դին՝ քովէքով են: Եւրոպայի ծովերուն մէջ կ'ապրի, պզտի ձկերով եւ ուրիշ կենդանիներով կը կերակրի. բայց նաեւ հիւսիսային ծովուն մէջ ալ շատ կայ, շատ անգամ անոր մէջ մինչուկ երկու ոտք երկայնութեամբ ալ կը գտնուի: Փետրուարին ու մարտին աս ձուկը ծովեզրներու մօտ կ'երթայ ու քարերու մէջ իր հաւկիթները կ'ածէ: Իր միսը եղոտ ու խիստ համով է:

12. ՉՐՅԱՆ ՎԱՄ ՔԵՂՄՈՎՆ: Վեց մատի մօտ երկայնութիւն ունի, մարմինը տափարակ ու նարնջի գունով. բերանն ալ երկայն բարակ կտցի մը ձեւ է: Ասիկայ խիստ զարմանալի ձուկ մըն է. արեւելեան Հնդկաստանի ծովուն մէջ, բայց գետերու բերաններն ու եզրներու մօտ ալ կ'ապրի, ու պզտի ճանճի տեսակ կենդանիներով կը կերակրի, եւ ասոնք աս կերպով կը բռնէ. ջրէն դուրս ցցուած տնկերու կամ քարերու վրայ կեցած, նաեւ ջրին երեսէն երկու կամ երեք ոտք բարձր թռչող ճանճ մը եւ կամ ասոր նման կենդանի մը երբոր տեսնէ, շուտ մը բերնովն անոր վրայ ջրացանի պէս ջուր նետելով կը թրջէ, վար կը ձգէ, եւ անմիջապէս կը կլլէ: Աս ձուկը՝ ջրով ապակի ամաններու մէջ, տներու մէջ զուարճութեան համար շատ կը պահեն, ու ամանին մէջ տեղէն բարակ դերձանով պզտի ճանճ կը կախեն. ձուկն ասի տեսնելուն պէս կը սկսի անոր վրայ ջուր նետել, բայց դերձանով կապուած ըլլալուն համար, այն-

չափ ջուր կը նետէ, որ մինչուկ կը քակեն ու ճան-
ճը մէջը կը ձգեն: Պատկեր 141:

13. ՓՈՐ: Մէկ ուղի մտա երկայն կ'ըլլայ.
մարմնոյն գոյնը, փորին կողմը կարմրկեկ ու վրան
ճերմակ բծերով, կոնրկի դին գոց գունով ու սեւ
բծերով է: Ասի Միջերկրական ծովու մէջ բազ-
մութեամբ մէկտեղ կ'ապրի ու պզտի ձկերու վրայ
յարձակելով կը բռնէ կ'ուտէ: Աս ձուկը ձեռօք
բռնելու ատեն՝ շատ զգուշութիւն պէտք է ընել.
ինչու որ զինքը վտանգի մէջ տեսած ատենը, կրո-
նրկի թեւը վեր կը տնկէ ու անով մարդուս ձեռ-
քին զարնելով խիստ չարաչար կը վերաւորէ:

14. ՆՎՐՏՈՂ: Այն մինչուկ տասը մտա եր-
կայնութիւն ունի. մարմնն երկայն ձեւով, կլոր,
խոշոր ու հաստը թեփերով ծածկուած է. կոնրկի
դին գոց կանաչ է, փորին կողմն ալ արծաթի գոյն:
Ասի Սուամարայի, Ճաւայի ու Պենկայայի գետերու
ու լճերու մէջ կ'ապրի. բայց ջրէն դուրս ալ կ'ելէ
ու ցամաքի վրայ քալելով հեռու տեղեր կ'երթայ.
ասկէ ի զատ նաեւ, որն որ խիստ զարմանալի է,
ծառի վրան ալ կ'ելէ, ստոյգ է որ եթէ աչօք տես-
նուած չէր ըլլար, դժուարաւ հաւատալու բան էր:
Ցամաքի վրայ քալելու, նոյնպէս ծառի վրայ ելլե-
լու ատեն՝ փորին վրայի թեւին՝ ու ծայրերն ակոյ
ակոյ ականջներուն վրայ կրթընելով ու անոնց-
մով բռնելով կը շարժի: Իսկ ջրէն դուրս հինգ
մինչուկ վեց օր կրնայ կենալ ու ապրիլ, ինչու որ
ներսի դին բաւական ջուր կրնայ պահել, եւ ուրիշ
ջրի կարօտութիւն չ'ունենար: Պատկեր 142:

15. ՕՊՎԵՐՎԵՍ: Ինը մինչուկ տասն ու հինգ
մտա երկայն կ'ըլլայ մարմնոյն գոյնը՝ կոնրկի դին
գոց դեղին ու կամ գորշ կարմրագոյն, վրան սեւ
կամ մթագոյն կարմիր բծերով, փորին կողմն ալ
դեղնկեկ է: Հիւսիսային ծովուն մէջ կ'ապրի,
պզտի ձկերով, որդերով եւ ուրիշ ձկերու հաւ-
կիթներով կը կերակրի: Ասի ուրիշ ձկերու պէս
հաւկիթ չ'ածեր, հապա ձագերն աշնան գիշերոյ

Հաւասարութեան ատեն, մօրերնուն փորին մէջ
 Հաւկրթէն դուրս կ'ելլեն ու կենդանի կը ծնանին.
 եւ ամէն մէկ անգամուն երեք Հարիւրէն աւելի կ'ըլ-
 լան: Իր միւր այնչափ աղէկ չէ, անոր Համար մի-
 նակ աղքատները կ'ուտեն. իսկ փշերը մսէն նոր
 Հանուած ատեն լուսաբերի պէս կը փայլին: Պատ-
 կեր 143:

16. ՎՋՄՓԻԷ ԿԼՄ ԹՐԱԶՈՒԿՆ: Ասի Հասա-
 րակօրէն թրովը մէկտեղ՝ միջակ մարդու մը երկայ-
 նութեամբ կ'ըլլայ. բայց երբեմն տասն եւ ութը
 մինչուկ քսան սոք երկայնութեամբ ալ կը գտնուի:
 Գլխաւորաբար Միջերկրական ծովուն մէջ կ'ապրի,
 ձկերով եւ ուրիշ կենդանիներով կը կերակրի, ու
 թրովը ձկերու եւ ուրիշ կենդանիներու դէմ ինք
 զինքը կը պաշտպանէ: Չմեռը ծովու յատակը կ'եր-
 թայ կը բնակի, իսկ մայիսին ու յունիսին ծովեզրի
 մօտ կու գայ ու հօն իր հաւկիթները կ'ածէ: Ասոր
 միւր շատ համով ու խիստ յարգի է: Պատկեր 144:

17. ԿԼՐԿԵԶՈՂ ԶԿԵՐ ԿԼՄ ՏՐԻԳՂԵՆԵՐ: Ա-
 սոնց մարմինը առանց թեփի ու կամ խեցուով ծած-
 կուած է. կուրծքերնուն թեւերը շատ երկայն ու
 լայն ըլլալով, ասոնցմով խիստ շուտ կը լողան,
 մէկ քանի տեսակն ալ ջրէն դուրս ելլելով՝ օդի
 մէջ կը թռչին ալ: Աս ձկերը երկու զարմանալի
 յատկութիւն ունին, մէյ մը որ՝ ջրէն դուրս հա-
 նուելու ըլլան, ժամի մը չափ շարունակ ձայն մը
 կը հանեն. իսկ մէյ մ'ալ՝ որ գիշերները լուսաբերի
 պէս իրենցմէ լոյս մը կու տան, ու շատ անգամ
 ետեւէ ետեւ կարգաւ լողալու ատեննին, երբեմն
 ջրին երեսը, երբեմն ջրի տակ, երկայն լուսոյ ճա-
 ոագայթներու պէս կ'երեւան, ու տեսնողներուն
 աչքին առջին զուարճալի տեսարան մը կ'ըլլան:

Օ՛րձեւ յո՛ւ է կ'ա՛ թուղ Տրէ՛դէ: Մէկ ոտքի
 մօտ երկայնութիւն ունի ու կարմրակեղ գունով է.
 կուրծքի թեւերը խիստ երկայն, մութ գունով ու
 կապուտակ բծերով են: Ասիկայ ամէն տաք ծո-
 վերուն մէջ, բայց գլխաւորաբար Միջերկրական

ծովուն մէջ շատ կը գտնուի, բազմութեամբ մեկտեղ կ'ապրի. եւ շատ անգամ ուրիշ ձկերէն հալածուելու ատեն, ջրէն դուրս կ'ելլէ կը թռչի. բայց թռչելու ատեն, շատ հեղ ալ նաւերու մէջ կ'իյնայ: Պատկեր 145:

18. ՄԻՒՌԵՆԵՄՆԵՐ: Ասոնց մարմինը երկայն, ու օձի ձեւ, պզտի թեփերով ալ ծածկուած է: Գլուխնին սրածայր է, բերաննին շատ կարգ սուր ակռաներ ունին: Միւռենէսներէն ոմանք ծովու, ոմանք ալ անոյշ ջրերու մէջ կ'ապրին, բայց ըստ մեծի մասին ջրին յատակը հանդարտ կը կենան կը սպասեն իրենց որսին, որն որ ամէն տեսակ մեծ ու պզտիկ ջրի կենդանիներ է: Իրենց միսը եղոտ ու խիստ համով է, ու քիչ փուշ ունի:

Ենթեղէն Կ՝ՕՅ՝Յ՝: Մինչուկ չորս ոտք երկայն կ'ըլլայ, վեց մինչուկ ութը Գերմանիայի լիտր ալ ծանր կը կշռէ. մարմնոյն գոյնը գոց կանաչ է: Ասի ամէն դի հասարակ է. գետերու ու լճերու մէջ կ'ապրի, բայց ծով ալ կ'երթայ, ու հասարակօրէն անանկ ջրեր կը սիրէ, ու անոնց մէջ շատ կ'ըլլայ, որոնց որ յատակը ցելս ու կաւ է, ջուրն ալ մաքուր ու պայծառ. ցորեկները ջրի յատակը ցելսերու մէջ կը թաղուի, ձմեռներն ալ անոնց մէջ կ'անցընէ: Ենթեղէսը թէպէտ ամէն դի հասարակ ու ամէնուն ծանօթ ու յայտնի է, բայց իր աձումը թէ ինչ կերպով կ'ըլլայ, դեռ կատարեալ յայտնուած չէ. նախ առաջին արուին ու էգին մէջ դեռ ճիշտ տարբերութիւն մը չի գիտցուիր. երկրորդ՝ թէ արգեօք Ենթեղէսն ողջ ձագ կը բերէ, չէ նէ հաւկիթ կ'ածէ. ան ալ դեռ յայտնի չէ, բայց շատ անգամ մօրերնուն փորին մէջէն ձագ ենթեղէսներ ելլելէն հաւանական կ'երեւայ որ ողջ ձագ բերէ: Աս ձուկը խիստ զգայուն կեանք մ'ունի, անոր համար շատ անգամ դժուարաւ կը սատկի. իր գլուխը մարմինէն կտրուի ու զատուելու ալ ըլլայ, դեռ կրնայ խածնել. շատ անգամ ալ փորձուած է, որ մարմինը՝ առանց գլխու ու կաշին ալ

բուրբուրովին վրայէն հանելէն ետեւ, երկայն ատեն ջրի մէջ աս դիս ան դին շարժելով լողացած է: Միսը ձերմակ ու խիստ համով, բայց շատ եղոտ ըլլալուն, քիչ մը դժուար կը մարսի: Պատկեր 146:

Մի-ուէէ-ի-ս-Փողջ: Երեք ոտք երկայնութիւն ունի, հինգ մինչուկ վեց Գերմանիայի լիտր ալ ծանր կը կշռէ. բայց երբեմն ալ աւելի խոշորներ կը գտնուին: Մարմնոյն գոյնը աղուոր սեւ է, ձերմակ ու դեղին բծերով: Աս ձուկը ամէն տաք ծովերուն մէջ, բայց գլխաւարաբար Միջերկրական ծովուն մէջ շատ կը գտնուի, ժայռերու եւ ուրիշ քարերու մէջ կը պահուրտի, ու խիստ շատակեր է: Միսը շատ աղէկ ու շատ համով է, առջի Հռովմայեցւոց ատենը շատ յարգի էր աս ձուկը, ասոր համար մասնաւոր աւազաններ շինած էին, ու անոնց մէջ իրենց սեղաններու գործածութեան համար կը պահէին: Պղինիոս կը պատմէ թէ Աեսար երբ որ պատերազմէն յաղթութեամբ ետ դարձաւ, Վ. Իրիոս անոր փառաւոր սեղան մը տուաւ, եւ աս սեղանը վեց հազար միւռնէս կար: Պիդիոս Պողիոս միւռնէսներու միսն ալ աւելի համովցընելու համար, ան աստիճանի անգթութեան ու գաղանութեան հասաւ որ՝ իր գերիները պզտի յանցանքի մը համար կը մեռցընէր, եւ անոնց մտովն ու արիւնովը ձկերը կը կերակրէր: Պատկեր 147:

Թմբրեց-ցիւ էն-եղէ: Հինգ մինչուկ վեց ոտք երկայնութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը գոց կանաչ է, ու քանի մը բաց գունով բծեր ունի. գլուխը լայն, բերանը մեծ ու շատ պզտի սուր ակոսներով է: Աս ձուկս չափէ դուրս բազմացած է. Ամերիկէի տաք դիերն անոյշ ջրերու մէջ կ'ապրի, ու իր ելեկարիոնական զօրութեանը համար շատ զարմանալի է:

Ան զգացմունքն որն որ թմբրեցուցիչ ենքեղեսին ելեկտրիոնական զօրութիւնը հաղորդելէն կը պատճառի, շատ տարբեր է անկից, որն որ Աեյդեան շիշի մը, կամ Աոլտայեան սիւնի մը պար-

պուելէն առաջ կու գայ, ու գուցէ մինակ նոր գտնուած Մագնիտի ելեկտրիոնական շրջանի մեքենային զօրութեանը հետ կրնայ հաւասարիլ: Շատ մեծ յանդգնութիւն է, մեծ, զօրաւոր ու սոսկալի գրգռուած թմբրեցուցիչ ենքեղեսի մը առջի զարկուածին մտանալ, եւ որն որ աս վնասակար փորձն ըրած է, երկրորդ անգամ մէյ մ'ալ ընելու ամենեւին չի կրնար յանդգնիլ: Աս ձկան ասանկ առջի զօրաւոր զարկուածքէն ետքը՝ պատճառած ցաւն ու ցնցումն անանկ զօրաւոր է որ անկարելի բան է, աս զգացմունքը խօսքով մեկնել, մարդուս վրայ սոսկալի ապշութիւն մը կու գայ ու բոլոր ջղերը կը շարժին, որն որ երկու երեք ժամ կը տեւէ: Հումպոլտ երեւելի բնագէտը՝ անգամ մը ըստ պատահման երկու ոտքովը, ջրէն նոր հանած թմբրեցուցիչ ենքեղեսի մը վրան կոխեց, ու կը զրուցէ որ ամենեւին՝ մէկ մեծ Ղեյդեան շիշի մը պարպուելէն՝ անանկ ցաւ ու սոսկալի ցնցում չէ կրած, բոլոր օրը ծնկուրներուն ու գրեթէ մարմնոյն բոլոր յօդուածներուն վրան սաստիկ ցաւ մ'ունեցաւ: Չիեր, ջորիներ, կովեր եւ ուրիշ մեծ կենդանիներ խոշոր թմբրեցուցիչ ենքեղեսի մը ելեկտրիոնական զարկուածէն՝ անանկ սաստիկ կը վնասին, որ մինչեւ անկից կը սատկին:

Աս ձկան բռնելուն կերպը՝ բոլորովին տարբեր ու զարմանալի ըլլալուն, հոս տեղս մէկիկ մէկիկ կը ստորագրենք: Հումպոլտին Քոլումպիային մէջ Քալափոզոյին քովերը գտնուած ճախնային լճերուն եւ գետերուն գացած ատեն, որոնց մէջը թմբրեցուցիչ ենքեղէս լեցուն էր, մինչուկ ան ատենս անկարելի բան կը սեպուէր աս ձուկն ողջ բռնել, բայց քաջ բնագէտը՝ տեղացւոց աս ծուռ կարծիքն ուղղելու եւ իրենց տղայական երկիւղին յաղթելու համար, ամէն մէկ ձկան երկու արծաթի դահեկան խոստացաւ, թէ որ բռնեն, եւ իրենց աւելի սիրտ տալու եւ նաեւ իր ուսման բաղձանքն առնելու եւ փորձեր ընելու համար, ինքն ալ մէկ-

տեղ խոստացաւ երթալ: Ուստի պղտիկ գեղի մը քով եղած ճախնային լիճը գնաց, որուն մէջ շատ թմբրեցուցիչ ենքեղէս կար: Աս ձուկն՝ իր չափէ դուրս զօրութեանը համար, ուռկանով բռնելը խիստ դժուար ըլլալուն, ուզեցին ձիերով որսալ. աս պատճառաւ Հնդիկներն երեսունէն աւելի կատաղած ձիեր մեկտեղ բերին ու ճախինին մէջ խոթեցին: Չիերը ջուր մտածնուն պէս, Հնդիկները ձեռուրնին գաւազաններ առած՝ ճախինին չորս դին առին, ու ձիերն՝ որոնք բռնութեամբ ճախինէն դուրս ելլել կ'ուզէին, սաստիկ ձայներով ու գաւազաններով զարնելով՝ վախցընելով զանոնք ճախինին մէջ ետ կը հրէին: Մարդիկներուն պռալէն պոռչըտալէն, ջրին ալ ասանկ զօրաւոր շարժելէն թմբրեցուցիչ ենքեղէսներն՝ որոնք ճախինին մէջ կը թաղուին կը պահուըտին, անոնց մէջէն դուրս ելան ու գրգռուեցան իրենց ելեկտրիոնական զօրութիւնը դուրս տալու, եւ ջրի օձերու պէս սաստիկ շուտութեամբ ջրին երեսը կը շարժէին ու ձիերուն հետ զարմանալի կերպով մը կը կռուէին, որովհետեւ անոնց փորին տակը լողալով, շուտ շուտ մէկը մէկալին ետեւէն զօրաւոր ելեկտրիոնական զարկուածներ անոնց փորին կը հաղորդէին: Ուստի զարմանալի ու երեւելի խաղ մը կ'ըլլար, որուն մէջ գործողները՝ Հնդիկները, ձիերն ու թմբրեցուցիչ ենքեղէսներն էին: Հնդիկները պռալով ու զարնելով կ'ուզէին ձիերը լծին մէջ հրել. ձիերը կը հեւային ու մազերնին տնկած ու զարհուրած, աչուրներնէն կատաղութիւննին ու ցաւերնին յայտնելով՝ կ'աշխատէին ջրէն դուրս ելլել եւ իրենց թշնամիներուն ձեռքէն փախչիլ, իսկ թմբրեցուցիչ ենքեղէսներն ալ ջրին երեսը լողալով՝ իրենց թշնամւոյն ետեւէն կ'իյնային: Հինգ րոպէի մէջ հինգ ձի ընկղմեցաւ ու խղղուեցաւ. բայց աս ընկղմելն անմիջապէս ելեկտրիոնական զարկուածէն մեռնելէն պատճառեցաւ չենք կրնար ըսել, հապա ձիերը շարունակ իրարու ետեւ

զարկուածէն տկարանալով, չկրցան ալ ջրին վրայ
 լողալ, ուստի ընկղմեցան ու քանի մը բոպէէն ետքը
 խղղուեցան: Մինակ մէկ քանի ձիեր, Հնդիկնե-
 րուն աղաղակն ու ծեծը բանի տեղ չդնելով, բըռ-
 նութեամբ անոնց մէջէն անցան ցամաք ելան, բայց
 ամէն մէկ անդամին տկարանալով, աւազին վրան
 փռուեցան մնացին: Հումպոլտ վախցաւ որ ջրին մէջ
 եղած միւս ձիերն ալ կը խղղուին, բայց Հնդիկներն
 ապահովցուցին անի ըսելով՝ որ ձուկ բռնելը հիմա
 կը վերջանայ, որովհետեւ թմբեցուցիչ ենքեղէ-
 սին մինակ առջի յարձակումէն վախնալու է, ինչու
 որ անոր ելեկտրիոնական զօրութիւնը քանի մը
 զարկուածքէն ետեւ կը լմրննայ, ու նորէն ժողվե-
 լու համար ատեն պէտք է: Ստուգիւ իրօք ալ ա-
 նանկ եղաւ, քառորդի մը չափ ետքը՝ ձկերուն կա-
 տաղութիւնն իջաւ, ձիերէն հեռացան, կէս մը
 ջրէն դուրս ելան ու եզրները փախան. ձիերն ալ
 հանդարտեցան աչուրներնէն կրակ ցաթքելը դա-
 դրեցաւ, ու սկսան կամաց կամաց հոգի առնուլ:
 Եզրներուն քով գտնուած թմբեցուցիչ ենքե-
 ղէսները՝ չուանի մը ծայր կապուած սրածայր գոր-
 ծիքով մը բռնեցին. աս չուանս աղէկ չոր ըլլալով,
 անոր համար ալ ձկնորսները զարկուած մը չզգա-
 ցին, որովհետեւ մինակ թաց չուանն ելեկտրիոնա-
 կան զօրութիւնը կը հաղորդէ: Մէկ քանի վայր-
 կենի մէջ աս կերպով հինգ հատ խոշոր ու քիչ
 վերաւորուած ձուկ բռնեցին: Արովհետեւ Հնդիկ-
 ներն աս ձկէս գրեթէ տղայական վախ մ'ունէին,
 անոր համար եւ ոչ մէկ հոգի մը համարձակեցաւ
 զանոնք գործիքէն հանել ու յառաջագոյն պատ-
 րաստած ջրով լեցուն փոսերուն մէջ դնել, անոնց
 զօրութիւնն աղէկ մը քննելու համար: Հումպոլտ
 ու իր ընկերն Պոնիլան, որ իրեն հետ մէկտեղ գա-
 ցած էր զանազան փորձեր ընելու համար աս զար-
 մանայի ձկան վրայ, հարկադրեցան անձամբ ասոնք
 գործիքէն հանել, բայց տկարացած ձկերէն անանկ
 զօրաւոր զարկուած մ'ընդունեցան որ լէյդեան շի-

չէ մ'ընդունելն անկարելի է: Ասկից կը հետեւի որ անհաւատալի բան չէ Հնդիկներուն ըսածն, որ լողացող մարդ մը պէտք է որ խղդուի, երբ որ թմբրեցուցիչ ենքեղէսն անոր թեւերուն ու սրունքներուն զարնէ. որովհետեւ ասանկ մէկ զարնուածքը, քանի մը ըտպէ մարդուն անդամներն անանկ կը տկարացընէ, որ զանոնք չի կրնար դործածել. բայց երբ որ աս ձուկը՝ կուրծքին ու փորին զարնէ, շուտ մը կը մեռցընէ զմարդը:

Արկակենցաղներն ու ձկերը թմբրեցուցիչ ենքեղէսին վնասակար զօրութեան փորձը չառած, ասկից վախ մը չեն ցուցըներ: Պզտիկ կրիայ մը, որն որ թմբրեցուցիչ ենքեղեսին հետ մէկ ամանի մէջ դրուած էր, մեծ համարձակութեամբ անոր մօտեցաւ ու կ'ուզէր անոր տակը մտնել ու պահուրտիլ, բայց շուտ մը անկից զարնուածք առնելով, որն որ թէպէտ զինքը չմեռցուց, բայց խիստ ցաւէն անոր քովէն հեռացաւ: Գորտերը որոնք ընտանութեամբ անոր կռնակը ելլալ կ'ուզէին, եղեկտրիոնական զարկուածքէ մը թմբրեցան, ու որչափ որ կրցան փախան, երբ որ դարձեալ թմբրեցուցիչ ենքեղեսի մը հետ մէկտեղ ջրի ամանի մը մէջ դրուեցան, վախերնէն անկից կը հեռանային: Պրզտիկ կոկորդիլոսներ, որոնք՝ թմբրեցուցիչ ենքեղէս բռնած ատեննին, մէկտեղ բռնուեցան, սատկած ելան:

Ամէն լճերուն ու գետերուն մէջն, ուր որ աս ձուկը կայ, քիչ ձուկ կը գտնուի, ու գտնուածներն ալ՝ շատ անգամ ասոնք կը սատկեցընեն՝ առանց ուտելու, որովհետեւ ասոնք իրենց քովը մօտեցողներուն հետ թշնամութեամբ կը վարուին: Թմբրեցուցիչ ենքեղէսը ձկի մը թէ որ ուզէ զարնել, անկից քիչ մը հեռու՝ մէկ երկու մանրերկրորդի չափ հանդարտ կը կենայ, որպէս զի իր եղեկտրիոնական զօրութիւնը մէկտեղ ժողվէ ու ետքը զարնէ:

Աս թմբրեցուցիչ ենքեղեսին՝ որ կողմն որ մէկը շօշափէ՝ նոյն է, ամէն կողմանէ ալ զարկուած

կ'ընդունի, բայց ամենէն զօրաւորն է, երբ որ կուրծքը շօշափէ, կամ վիզն ու տուտը մէկտեղ բռնէ: Զարկուածը նոյնչափ զօրաւոր է, թէ որ մինակ մատին ծայրովը կամ բոլոր ձեռքով շօշափուելու ըլլայ. բայց աւելի զօրաւոր է, երբ որ երկու ձեռքով մէկտեղ շօշափուի: Թմբրեցուցիչ ենքեղէսին վրան՝ իր եղեկտրիոնական զօրութիւնը հաղորդած ատեն, ամենեւին պզտի շարժում կամ ջղերու դողդղալ մը չ'երեւնար, ու ասոր ներհակ՝ երբ որ աս ձուկը իր եղեկտրիոնական զօրութիւնը չ'ուզէր հաղորդել, ան ատենը կրնայ շատ զօրաւոր շարժմունքներ ընել առանց մէկ զարկուածք մը հաղորդելու: Եղեկտրիոնական զօրութեան պարպուելը բոլորովին կենդանւոյն կամքէն կախում ունի, ու զօրաւորութիւնն ալ կ'երեւնայ որ բոլորովին կամայական է: Ախրաւորուած թմբրեցուցիչ ենքեղէս մը, որն որ երկայն ատեն իր եղեկտրիոնական զօրութիւնը հաղորդելէն, բոլորովին տկարացած ու իր զօրութիւնը կորսնցուցած կ'երեւնայ ու մինակ տկար զարկուածք կարող կ'ըլլայ հաղորդել, շատ անգամ մէկէն ի մէկ անանկ զօրաւոր զարկուածք մը կ'ընէ, ինչպէս առողջ ու զօրաւոր թմբրեցուցիչ ենքեղէս մը: Երկու հոգի աս ձուկը շօշափելու ըլլան, կրնայ մինակ մէկուն իր զարկուածք հաղորդել ու մէկային չհաղորդել: Հում պոլտ թմբրեցուցիչ ենքեղէսի մը պոչէն բռնեց ու խայթեց առանց զարկուածք մը ընդունելու, բայց երբ որ իր ընկերը Պոնփլան՝ ձկին կուրծքը քերեց, Հումպոլտ զարկուած մը ընդունեցաւ, ուր որ Պոնփլան բան մը չզգաց: Աս կենդանիս ուզածին պէս ամէն կողմը իր եղեկտրիոնական զարկուածք կը հաղորդէ, բայց երբ որ շարունակ իրարու ետեւ կը հաղորդէ, խիստ կը տկարանայ, բայց աղէկ մը ուտելէն ու բաւական հանգչելէն ետեւ, իր զարմանալի զօրութիւնը նորէն կը ստանայ:

Թմբրեցուցիչ ենքեղէսին աս զարմանալի եղեկտրիոնական զօրութիւնը ապակւոյ եղեկտրիոնա-

կան զօրութեան օրէնքին բոլորովին կը նմանի : Երբ որ մէկը ապակիէ, կնքամոմէ կամ ծծրմէ գաւազանով մը ձուկը շօշափէ՝ ամենեւին զարկուածք մը չ'ընդունիր . իսկ երբ որ ձեռքը մետաղ բռնած շօշափէ՝ ան ատեն զարկուածն աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ : Բայց մետաղներն ալ շատ երեւելի տարբերութիւն կը պատճառեն . զինկը՝ շատ զօրաւոր զարկուած կը պատճառէ, ասկից ետեւ երկաթն ու արծաթը կու գան, ամենէն տկար ազդեցութիւն պղինձը կը պատճառէ : Երբ որ մէկը մէկ ձեռքով ձուկը շօշափէ, մէկալ ձեռքովն ալ ուրիշ մարդ մը բռնէ, ան ատեն երկրորդը՝ զարկուածը շատ թեթեւ կը զգայ . մանաւանդ երբեմն կ'ըլլայ որ ձուկը շօշափողը զօրաւոր զարկուած կ'ընդունի, իսկ երկրորդը բան մը չ'իմանար : Նոյնպէս մէկն ամենեւին զարկուած մը չ'գար, երբ որ ձկին ու ձեռքին մէջ տեղը քիչ մը ջուր կ'ըլլայ, միայն թէ պնդակազմ ու հաղորդող մարմնով մը չօշափուի . բայց արդէն յայտնի է, որ թմբրեցուցիչ ենքեղէսն, ուրիշ կենդանիներուն վրան, զոր օրինակ ձկերու կամ երկակենցաղներուն, ջրին մէջ ազդեցութիւն կրնայ ընել, ու քիչ մը հեռուէն անոնց իր ելեկտրիոնական զօրութիւնը հաղորդելով, զիրենք կը տկարացրնէ ու կը սատկեցրնէ :

Թմբրեցուցիչ ենքեղէսին աս խիստ զարմանալի հանգամանքն իրեն շատ օգուտ ունի, ասով իր թշնամիներուն դէմ ինք զինքը կը պաշտպանէ, ու իր կերակուրն ալ կը հոգայ : Իր շարժմամբն ուրիշ ձկերու ու կենդանիներու ետեւէն չկրնալով հասնիլ, կամացուկ մը անոնց կը մօտենայ, ու իր ելեկտրիոնական զօրութեամբը հեռուէն զանոնք կը տկարացրնէ ու կը սատկեցրնէ : Ուստի ըստ պատահման բան չէ, որ թմբրեցուցիչ ենքեղէսներուն գտնուած լճերուն ու գետերուն մէջ ուրիշ ձկեր քիչ կը գտնուին, ինչու որ ինչպէս կրնան ուրիշ ձկեր մնալ, երբ որ թմբրեցուցիչ ենքեղէսները՝ իրենց ելեկտրիոնական զօրութեամբը զանոնք միօ-

բինակ կը սատկեցընեն: Աս ալ գիտնալու բան է որ երկակենցաղներն ու ձկերը աս թմբրեցուցիչ ենքեղեսէն փախչելու եւ անոր ձեռքէն ազատելու համար բնական ազգեցութիւն մը չունին, ու անոր համար անհոգութեամբ անոր ելեկտրիոնական զօրութեանը կը հանդիպին, ու ասանկով անոր կերակուր կ'ըլլան:

Թմբրեցուցիչ ենքեղեսին միսը՝ հարաւային Ամերիկէի մէջ շատ յարգի է, թէ որ աս ձուկը բռնելն այնչափ դժուարին չըլլար, սեղաններու վրայ յաճախ կը տեսնուէր:

Թմբրեցուցիչ ենքեղեսին ելեկտրիոնական զարկուածքով ցնցելը՝ Հնդիկները գլխու ու ոսկրոններու ցաւը բժշկելու կը գործանեն: Պատկեր 148:

19. ՎՈՒԵՎԱԼ ԿԱՄ ԵՔԻՆԵՒՍ: Մէկ ոտք երկայնութիւն ունի, մարմինն երկայն ձեւով ու սեւ գունով, գլուխն ալ տափարակ ու խեցւով ծածկուած է: Միջերկրական ծովուն եւ Ովկիանոսին մէջ պզտի կենդանիներով կ'ապրի: Աս ձուկը խիստ զարմանալի յատկութիւն մ'ունի, գլխուն վրայի խեցւովը մարմնոյ մը հետ անանկ ամուր կը կպչի որ ամենեւին մէկը զինքը չի կրնար բաժնել. օրինակի աղագաւ հասարակօրէն նաւերու եւ ժայռերու եւ ուրիշ ծովու մեծ ձկերու հետ այնպէս մը ամուր կը կպչի, որ բռնութեամբ բաժնել ուղուելու ըլլայ, աւելի կտոր կտոր կ'ըլլայ, քան թէ կը զատուի. բայց ինք երբ որ կ'ուզէ կը թողու: Նաւակալի մարմնոյ մը հետ կպչելուն պատճառը դեռ անծանօթ է: Աս ձկան միսը չ'ուտուիր: Պատկեր 149:

Ասոր վրայ առջինները առասպել մը կը պատմին. իբրեւ թէ այնպէս արտաքոյ կարգի զօրութիւն մ'ունի, որ շատերը մէկտեղ՝ առադաստ բացած ու քալած նաւու մը զարնուին ու կպչելու ըլլան, նաւը կը կեցընեն. ուստի ասկէ՝ Նաւակալ անուամբ աս ձուկը կոչեցին, ինչպէս Ս. Բարսղի

(Վեցոր. Է. 153.) ըսածէն ալ յայտնի կ'երեւայ: «Ղուր եւ մեւս եւս սքանչելի պատմութիւն. զի մի ի մեծամեծաց նաւուց՝ որ դոգս առեալ ուռուցեալ առագաստիւք ասպատակի ի վերայ մկանաց ծովուն սլացեալ, ոսոխ իցէ ձկնիկն մի փոքրիկ՝ որ անուանեալ կոչի Էքինէիս, որոյ այսպէս թարգմանի անուն իւր՝ Նաւակալ, այսպէս դիւրաւ ունի զմի մի ի մեծամեծաց նաւաց, ոչ սակաւ ժամս բնաւ ամենեւին ոչ տայ շարժել ի տեղւոյ անտի. եւ այնպէս տեսանեն կապեալ կծկեալ զնաւն ակաղձուն ի վերայ ջուրցն՝ իբրեւ զտակ առեալ հաստատեալ կայ անշարժ եւ անտատան»:

20. ԾՈՒՎԱԳՈՐՏԵՐ: Գլուխնին խոշոր ու տափարակ, բերաննին չափէ դուրս մեծ ու ամուր ակռաներով, պոչերնին ալ բարակ ու պզպիկ է:

Լսուն Ծովագոր: Երկու մինչուկ չորս ոտք երկայն կ'ըլլայ. մարմինը լերկ ու վրայի դին թուխ, փորին կողմն ճերմակ է: Գլուխն ու բունը չափէ դուրս մեծ է, իսկ պոչը բարակ ու պզտիկ: Ասի Եւրոպայի ծովերուն մէջ կ'ապրի ու խիստ շատակեր է. ծովուն յատակը տղմուտ տեղեր բերանը բաց կը պահուրտի կը սպասէ, իր քովը մտեցած ձկերն ու պզտի կենդանիները կը յափշտակէ կ'ուտէ: Աս ձկին միսը կ'ուտուի, բայց յարգի չէ: Պատկեր 150:

Աշտուրուր Ծովագոր: Տասը մատի մօտ երկայնութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը դոց դեղին, ու մթադոյն գծերով ու բծերով է. աչուրները պզտիկ ու կլոր ու խիստ իրարու մօտ են, գլխուն վրայ երկու մսէ երկրնկեկ եղջիւրներ ունի. կուրծքին թեւերը գրեթէ ձեռքի ձեւուն կը նմանին: Աս ձուկը Պրազելիայի եւ ուրիշ տաք ծովերուն մէջ կ'ապրի, քիչ կը լողայ, գրեթէ միշտ ծովու յատակը կը քալէ ու պզտի ձկերով կը կերակրի. ջրէն դուրս ալ կրնայ ելլել, ու երեք չորս օրի չափ դուրսը կենալ: Ասոր միսը գէշ է: Պատկեր 151:

21. ԾՈՒՎԱԳՎՅԵԼ: Երեք մինչուկ եօթն ոտք երկայն կ'ըլլայ. մարմնոյն գոյնը կոնրկի դին մութ

գորշ, երկու դիերը կապուտակ, ու սեւ բծերով է, գլուխը մեծ ու կլոր, կզակները երկայն, ամուր ու սրածայր ակոսներով: Ասիկայ Հիւսիսային ծովուն մէջ կը բնակի, խիստ կատաղի ու զօրաւոր է. ջրէն դուրս ալ կ'ելէ ու երկայն ատեն կրնայ կենալ: Էգը մայիսին ու յունիսին իր հակիթները ծովային տնկերու մէջ՝ եզրներու մօտ կ'ածէ: Ասոր միսը շատ համով է: Պատկեր 152:

22. ՄՈՎԱԶՆ: Եօթը մատի մօտ երկայնութիւն ունի. մարմնոյն ձեւը եօթանկիւն է, իսկ պոչը մարմնէն շատ բարակ չորս անկիւն ձեւով: Ասիկայ սատկելու ըլլայ, գլուխն ու պոչը դէպ ի վար կը ծռին, ու գլուխը գրեթէ ձիու մը գըլխու կը նմանի: Աս զարմանալի ձուկը Մեծ կամ Միջերկրական ծովուն մէջ շատ կը գտնուի, ու իր մարմնոյն զարմանալի ձեւուն համար, շատ կը չորցրնեն կը պահեն: Պատկեր 153:

ԿԱՐԳԻ Բ

ԿՈՃԵԿԻ ՓՇՈՎ 24ԵՐ

Ասոնք կոճրկէ կակուղ կմախք մ'ունին: Մարմիննին կամ՝ բոլորովին լերկ է, կամ տեղ տեղ թեփերով կամ խեցւով ծածկուած:

1. ԹԱՆԱՓՆԵՐ: Գլուխնին խեցւով ծածկուած նոյնպէս կոնակնին ու երկու դիերնին ալ կարգ կարգ խեցւով է: Բերաննին խիստ պզտիկ է ու ակոսայ չունի: Ասոնք խոշոր ձկեր են, փորերնուն մէջ մեծ փամփուշտ մ'ունին լողալու համար. ամէն ծովուն մէջ կ'ապրին, բայց գետերու մէջ ալ կ'երթան: Իրենց միսը շատ համով է:

Իսն թառախ կամ Մորէ: Տասն եւ ութն ոտքի չափ երկայն կ'ըլլայ, բայց երբեմն ալ աւելի խոշորներ ալ գտնուեցան: Մարմնոյն գոյնը՝ կրունրկի դին թուխ, փորին կողմն կապուտակ ու սեւ բծերով է: Ասի գլխաւորաբար Հիւսիսային, Արեւելեան ու Կասպից ծովերուն մէջ շատ կը գտնուի.

շատ անգամ հարիւր մինչուկ երկու հարիւր ժամու չափ ծովէն կը հեռանայ գետերու մէջ կ'երթայ, ու Առկայի եւ հիւսիսային Ասիայի գետերուն մէջ խիստ շատ կ'ըլլայ: Իրեն կերակուրը պղտի ձկեր, բայց գլխաւորաբար որդեր եւ ուրիշ ասոնց նման կենդանիներ են, ինչու որ բերանը խիստ պղտիկ ըլլալուն, մեծ ձկեր ու կենդանիներ չի կրնար ուտել: Ապրիլն ու մայիսն իր հաւկիթ ածելու ատեններն են: Ասոր որսորդութիւնը երեք-ժանիով եւ ուրիշ գործիքներով կ'ըլլայ, նաեւ ուռկանով ալ կը բռնեն, բայց աս ձուկը ծովէն դուրս հանելու ատեննին ձկնորսները զգուշութեամբ զինքը կը բռնեն, ինչու որ մկունքներուն վրայ անանկ զօրութիւն մ'ունի որ պոչովը մէյ մը մարդուն զարնելու ըլլայ, գետինը կը պառկեցընէ: Միսը շատ համով է, կ'աղեն ու ամէն դի կը զաւրեն. իրեն հաւկիթներն ալ գլխաւորաբար Ռուսաստան աղած ձկնկիթ կը շինեն. իսկ իր փամփրշտէն ալ ձկի սոսինձը կ'ելլէ. ասի բարակ արծաթի գունով կաշի մըն է, փամփիշտին ներսի դիէն կը հանեն կը չորցընեն, ու զանազան տեսակ կերակուրներու եւ ուրիշ բաներու կը գործածեն: Ռուսաստան հազար հատ աս տեսակ ձկէն, տասն եւ ութը կենդինարի մօտ աղած ձկնկիթ, կէս կենդինարէն աւելի ալ ձկի սոսինձ կը հանեն:

Արտիստի թատիկ: Ասի առջի տեսակէն մեծ, բայց անոր շատ նման է, մարմնոյն գոյնը՝ կոնրկի դին սեւ, փորին կողմն ճերմակ, եւ երկու դիերը կապուտակ է: Ասապից ու Սեւ ծովերուն մէջ գլխաւորաբար շատ կը գտնուի, խիստ շատակեր ձուկ մըն է, զանազան տեսակ ձկերու ետեւէն կ'ըլլայ կը հալածէ, ու բազմութեամբ մէկտեղ կը կլլէ. իր փորին մէջէն շատ անգամ ծովու թռչուններ ու պղտի ձագ փոկեր, երբեմն ալ փայտի կտորներ ելած են: Մարտին ու ապրիլին բազմութեամբ ծովէն գետերուն մէջ կ'երթայ հաւկիթ ածելու համար, որն որ տասն ու չորս օր կը

տեւէ. բայց իր հաւկիթը խիստ շատ է, մէկ հա-
տը երեք միլիոնէն աւելի հաւկիթ կ'ածէ: Միտը
այնչափ աղէկ չէ, ու դժուարամարս ըլլալուն,
խիստ աժան կը ծախուի. իր հաւկրթէն ալ աղած
ձկնկիթ կը շինեն. նոյնպէս իր փամփոշտէն ալ ձկի
սոսինձ կ'ելէ. ասի վանի շաքարով կ'եփեն, բերնի
սոսինձը կը շինեն, որն որ հասարակ սոսընձի պէս
հարկաւորութիւն չունի կրակով եփուելու, մինակ
բերանը քիչ մը թրջելով ալ կ'ըլլայ: Աս երկու-
քէն ի զատ նաեւ ուրիշ շատ Տեսակներ ալ աս
Սեռին կը վերաբերին: Պատկեր 154:

2. ՄԱՆԱԶԿԵՐ: Ասոնց մարմինն երկայն ու
կլոր ձեւով է, բերաննին ալ մեծ ու զարհուրելի
ակռաներով: Աս Սեռիս ձկերը պինտ մեծ ձկեր
են. երբեմն անանկ խոշորներ կը գտնուին, որ ե-
րեսուն մինչուկ երեսուն ու հինգ ոտք երկայն,
վեց ոտք ալ լայն կ'ըլլան, ու մինչուկ տասն ու
հինգ կենդինար ալ ծանր կը քաշեն, ուստի այս-
պիսի խոշորութեամբ՝ մարդ դիւրաւ կրնան կլլել:
Չասոնք մեծ ուռկաններով եւ ուրիշ գործիքնե-
րով կը բռնեն: Մտերնին հասարակօրէն կարծր ու
գէշ է:

Ինչու շանչուկ: Մէկ ու կէս մինչուկ երկու
ոտք երկայն կ'ըլլայ. մարմնոյն գոյնը կոնըկի դին
կարմիր ու պզտի թուխ բծերով, իսկ փորին կողմս
ճերմակ է: Աս ձուկն ամէն ծովուն մէջ կը գըտ-
նուի, խիստ շատակեր է, պզտի ձկերուն շարունակ
ետեւէն կ'ըլլայ կը հալածէ, եւ անոնցմէ շատերը
մէկանց կը կլլէ, երբ որ փորը կը լեցուի, ալ չի-
կրնար ուտել, կերածը դուրս փսխելով, նորէն
ուրիշ ձկեր կը բռնէ կը կլլէ. ձկնորսներու ալ
շատ մեծ մնասներ կու տայ, ինչու որ սուր ակռա-
ներովն ուռկանները կտրտելով ու պատռելով, մե-
ջի բռնուած ձկերը կը կլլէ կ'ուտէ: Իգը տարին
շատ անգամ հաւկիթ կ'ածէ, ու ամէն անգամուն
ինը մինչուկ տասն ու ինը հատ կ'ածէ: Իր հաւկիթ-
ները բաց դեղին գունով ու պզտի քսակներու

նման են: Ասոր միսը կարծր ու դժուարամարս է, անոր համար հասարակօրէն ուսմիկ ժողովուրդը կ'ուտէ. բայց երբեմն թունաւոր ալ կ'ըլլայ ու կը վնասէ. ինչպէս հանդիպած օրինակներէն յայտնի է: Կաշին շատ տեսակ բաներու կը գործածուի:

Լճաբի Շանձոն: Ասի մեծ ձկերէն մէկն է, քսան ու հինգ մինչուկ երեսուն ոտք երկայն կ'ըլլայ. մարմնոյն գոյնը կոնրկի դին մութ գորշ, իսկ փորին կողմը ճերմրկկեկ. բերանը խիստ մեծ ու զարհուրելի է, բերնին մէջ վեց կարգ, չորս հարիւրէն աւելի նետի ձեւով ահուաներ ունի, ու ասոնք ուզածին պէս դուրս կը տնկէ ու ներս կը քաշէ: Աս ձուկս ամէն ծովուն մէջ կ'ապրի, յափշտակող, կատաղի, զօրաւոր ու անյագ գազան մըն է. նաւով ճամբորդութիւն ընողներուն, բայց մանաւանդ լողորդներուն՝ մեծ կէտերէն աւելի ինքն է զարհուրելին, վիշապ ձկերէն ի զատ, ուրիշ կենդանիէ մը չի վախնար, ամէնուն վրայ կը յարձակի կը կռուի ու կը յափշտակէ: Շարունակ օրերով գիշերներով նաւերուն ետեւէն կ'երթայ, ինչ որ նաւէն ծով կը նետեն, կամ ըստ պատահման կ'իյնայ, շուտ մը կը կլլէ: Բերանը խիստ խոշոր ըլլալով մարդիկներ ու մեծ կաթնատու կենդանիներ ալ կը կլլէ. ինչպէս շատ օրինակներէն յայտնի է: Անգամ մ'ասոր փորին մէջէն մեռած ամբողջ մարդ մը, մէկ անգամ ալ առանց գլխու, բոլոր իր վրայի հագուստովը կնիկ մ'ելաւ. իսկ ուրիշ ատեն մ'ալ ամբողջ ձի մը փորին մէջէն հանեցին: Ծովու վրայ պատերազմ որ ըլլայ անարի շանաձկերն արեան ու դիերու հոտն առնելով, բազմութեամբ հոն կը ժողովին, ու նաւերու քովերն առանց վախնալու շարունակ կը պտըտին, ու նաւերէն նետուած դիերն ու կամ իյնող մարդիկները շուտ մը կը կլլեն: Բայց հեղ մը Մելիտինէ կղզւոյն մօտ զարմանալի դիպուած մը հանդիպեցաւ: Գաղղիացւոց նաւու մը մէջէն ըստ պատահման նաւաւար մը ծով ընկաւ, աս տեսակ ձկէն մէկը շուտ մը կլլեց, բայց նոյն բո

պէին մէջ նաւէն թնդանօթ մը շտկելով զարկին
 ասոր, ու անանկ աղէկ յաջող գնաց գնտակն ու
 անանկ ալ վիրաւորեց որ ձուկը սաստիկ ցաւէն ու
 վախէն շուտ մը մարդը դուրս փսխեց, որն որ ա-
 ռանց բան մ'ըլլալու ողջ աղատեցաւ: Իր կերակու-
 րը փոկ, թիւննոս ու փրփրուկ է, նաեւ սպիններ ալ
 կ'ուտէ. բայց մարդու դիեր խիստ կը սիրէ, ու շատ
 հեռուէն ալ հօտն առնելով հոն կը վազէ: Անգամ
 մը տեսնուեցաւ որ անարի շանաձկին մէկը՝ քսան
 ոտք ջրէն դուրս վեր ցաթքեց նաւէ մը կախուած
 մահապարտի մը դիին համար, ու առանց վախնա-
 լու նաւու մէջ եղող մարդիկներէն յափշտակեց:
 Ասոր որսորդութիւնը շատ կերպով կ'ըլլայ, բայց
 հասարակօրէն երեքժանիով կը զարնեն: Արսուի
 որ Ափրիկէի ծովեզրները բնակող սեւերէն ոմանք
 անանկ յանդուդ, անանկ ալ յաջողակ են որ աս
 ահարկու ձկան հետ լողալով կը կռուին, ու անոր
 փորը պատուելով կը սատկեցընեն: Ասոր քիչ մը
 նման Ալինիոս ալ (Գիրք Թ. Զրասուզակներու վրայ.)
 կը պատմէ: Ասոնք երկայն երկսայրի սուր մ'ունին
 ու ասով անարի շանաձկերուն դէմ կը յարձակին
 կը կռուին, ու զերենք կը պաշտպանեն: Զրին տակը
 վտանգն երկու կողման ալ հաւասար է, բայց մար-
 դը ջրին երեսն որ ելէ, խիստ վտանգի մէջ կը գնէ
 զինքն, ինչու որ ջրէն դուրս ելելու զնելով, իր
 թշնամւոյն դէմ չի կրնար կռուիլ ու զինքը պաշտ-
 պանել. ասանկ միջոցին մէջ նաւուն մէջ եղող իր
 ընկերները, զինքը թեւերուն տակէն յառաջագոյն
 կապած հաստ չուանով վեր կը քաշեն: Առիւր
 ջրին տակը սկսելուն պէս, մարդը ձախ ձեռօքը
 չուանը շարժելով, իր վտանգն ընկերներուն կ'ի-
 մացընէ, բայց աջ ձեռօքն ալ սրովը շարունակ
 գաղանին դէմ կը կռուի: Ընկերները կը սկսին
 զինքը կամաց կամաց վեր քաշել, բայց նաւուն մօ-
 տենալուն պէս, չափէ դուրս շուտութեամբ մը
 պէտք են քաշել ու նաւուն մէջ առնուլ, ապա թէ ոչ
 գաղանը բերանը բաց վրան նետուելով կը յափըշ-

տակէ կը կլէ: Ասանկ սրտոտութեան ու յանդրգնութեան օրինակ մ'ալ նորերս Եւրոպա հանդիպեցաւ: Գաղղիացի նաւավարին մէկն ինչ պատճառաւ չի գիտցուիր նաւէն ծովը նետուեցաւ. անմիջապէս ասոր ետեւէն անարի շանաձուկ մ'իսկաւ ու կ'ուզէր զինքը կլելլ, բայց նաւավարը քաջ լողալ գիտնալով, շարունակ աս դիս ան դին կը փախչէր. աս նաւավարին որդին, որն որ հօրը պէս քաջ լողացող էր, տեսնելով հօրը կենաց վտանգը, ձեռքը սուր մ'առնելով նետուեցաւ ծովու մէջ ու շանաձկան հետ սկսաւ կատաղութեամբ կռուիլ. աս միջոցին մէջ հայրն առանց վնասի մը խալլուեցաւ, բայց իր որդւոյն ալ չաջողեցաւ, թէպէտ եւ ինքն ալ նաւէն օգնութեան համար երկրնցուցած չուանը բռնեց, բայց դեռ կէս մը ջրի մէջ էր, խածաւ ձուկը ու կէս մէջքէն երկու կտրեց: Միտը կարծր ու դժուարամարս է, խիստ քիչ կը գործածուի. երբեմն ալ թունաւոր կ'ըլլայ. հեղ մը եօթը նաւավար ձամբորդութեան մէջ աս ձկան միսն ուտելով՝ անկէ մեռան, ու ասոնցմէ մէկ քանին մեռնելէն յառաջ, դիւահայրներու պէս ալ կատղեցան:

Աս ձուկս առջի ատենները կ'երեւայ որ խիստ խոշոր եղած ըլլայ, ինչու որ հիմակ իրեն մեծ քարացած աղուանները գտնուելով, ուստի անոնց համեմատ մարմինն ալ ութսուն ոտքէն աւելի երկայն, բերնին երկակտուրն ալ քսան ոտքէն աւելի եղած պիտի ըլլայ: Պատկեր 155:

Օ կէ կ-մ Ուս-յ-է: Աեց մինչուկ տաս եւ երկու ոտք երկայնութիւն ունի, չորս մինչուկ հինգ կենդինար ալ ծանր կը քաշէ: Մարմնոյն գոյնը՝ կոնըկի դին գորշ է, իսկ փորին կողմը ճերմակ: Գլխուն ձեւը խիստ զարմանալի է, ուռի մը ձեւուն կը նմանի, ուստի եւ ասկից առած հասարակօրէն Ուռածուկ կը կոչեն: Աչուրները գլխուն երկու կողմերս, մեծ ու դէպ ի դուրս տնկուած են. լեզուն հաստ, լայն, ու մարդու լեզուին նման: Աս ձուկս

գլխաւորաբար Միջերկրական ծովու մէջ կ'ապրի, խիստ շատակեր է. շարունակ ձկերու ետեւէն կ'ըլլայ կը յափշտակէ, նաեւ մարդիկներու ալ վրայ կը յարձակի: Միսն աղէկ չէ: Պատ. 156:

Պրէնէ Էմ Սըոց-Յո-Է Էմ Սըոց: Հասարակօրէն միջակ մարդու մը երկայնութեամբ կ'ըլլայ, բայց նաեւ տասն ու հինգ ոտք երկայնութեամբ ալ կը գտնուի: Աւերի կզակն՝ ոսկրի պէս կարծր, երկայն ու լայն, եւ երկու դիերն ակոսայ ակոսայ սղոց մ'ունի: Ասի ամէն ծովուն մէջ կը գտնուի, ձկերով ու ամէն տեսակ ծովային տնկերով կը կերակրի, եւ ուրիշ ձկերու հետ շարունակ կը կուռի. բայց իր գլխաւոր թշնամին հասարակ կէտն է, անոր հետ չափէ գուրս կատաղութեամբ կը կուռի, ու սղոցովը փորը կը պատուէ. բայց շատ հեղ կուռին մէջ սղոցը կը կուտրի: Երբեմն քանի մը սղոցաձուկ մէկտեղ հասարակ կետի մը վրայ կը յարձակին, ու իրենց զէնքովն անանկ կը վիրաւորեն որ մինչուկ կը սատկեցընեն, ետքն անոր փորին մէջ կը մտնեն ու իր լեզուն որ բոլոր եղ է, կ'ուտեն: Ասոր հասարակ կետին հետ կուռը տեսնողները խիստ զարհուրելի ու տեսնելու արժանի բան է կ'ըսեն: Պատ. 157:

3. ՆԵՐՊԷՄՆԵՐ: Ասոնք խիստ զարմանալի ձեւով ձկեր են, մարմիննին լերկ կամ սրածայր փշերով, կլոր, լայն ու տափարակ է, երկայն ու բարակ պոչով մը: Աչուրնին պզտի եւ իրարմէ մատ մը հեռաւորութեամբ գլուխներնուն վերի դին են, իսկ անկից անմիջապէս վար երկուք ալ ուրիշ երկրորդական աչքի տեղ ունին, ու ասոնք ջրին տակը մասնաւոր մաշկով մը կը գոցեն: Բերաննին պզտիկ, ու կարգ մը խիստ պզտիկ ակոսաներով՝ գլուխներնուն դէպ ի վարի դին են. վզերնին ալ շնչառութեան համար հինգ հինգ ծակեր ունին: Ամէն ծովուն մէջ կ'ապրին, ու ասոնցմէ ոմանք խիստ խոշոր կ'ըլլան: Մսերնին ձերմակ ու փափուկ է: Աս Սեռիս քսան տեսակէն աւելի կը վերաբերի:

Թմ. Բրեցո-ցիւ ներկէ Էմ Շմ-Է: Հասարակ-

օրէն մէկ թիզ լայնութիւն ունի, տասն ութը մինչուկ քսան Գերմանիայի լիտր ալ ծանր կը քաշէ. մարմնոյն գոյնը գոց կարմիր, ճերմակ ու թուխ բծերով: Աս ձուկը Միջերկրականին մէջ կ'ապրի, պզտի ձկերով կը կերակրի, ու իր ելեկտրիոնական զօրութեամբը թմբեցուցիչ ենքեղեսին պէս խիստ զարմանալի է: Պատկեր 158:

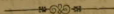
4. ՎԱՐԱԿԻՍՏՆԵՐ ԿԱՄ ՔԱՐԱԼԷՉՆԵՐ: Ասոնց մարմինը լերկ, կլոր ու երկայն է, վզերնին եօթնական շունչ առնելու ծակեր ունին:

Օ՞րէ-Քարտէ-ոյ: Երեք ոտքի մօտ երկայնութիւն, մէկ ու կէս մատ ալ հաստութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը դեղին. ճերմակ կամ թուխ բծերով է: Ասի ամէն ծովուն, բայց գլխաւորաբար հիւսիսային ծովուն մէջ կը բնակի, պզտի ձկերով եւ ուրիշ ծովային կենդանիներով կ'ապրի: Գարնան ծովէն կ'ելլէ, գետերու մէջ կ'երթայ, ու հոն կ'ածէ իր հաւկիթներն: Աս ձուկը բերնովը մարմին մ'անանկ կը ծծէ եւ իրեն կը քաշէ ու ամուր կը բռնէ որ մինչուկ տաս եւ երկու Գերմանիայի լիտր մարմին մը, զոր օրինակ քար մը բերնովը վեր կրնայ վերցրնել: Միտը խիստ համով ու յարգի է: Պատկեր 159:

Գեռի-Քարտէ-ոյ: Մէկ ոտքի մօտ երկայնութիւն, մատի մը չափ ալ հաստութիւն ունի. մարմնոյն գոյնը՝ գլուխն ու կոնքկի դին գոց կանաչ, կամ սեւեւեւ, երկու գիերը դեղնակեկ, իսկ փորն արծաթի գոյն է: Ասիկայ Ասիայի ու հարաւային Ամերիկայի, ու բոլոր Եւրոպայի գետերուն ու լճերուն մէջ կ'ապրի, միջատներով, որդերով ու ձկերու հաւկիթներով կը կերակրի: Ասոր միսն ալ շատ աղէկ ու համով է:

5. ԼՆԱՎՏԱՆՆ ԶՈՒԿ: Աս ձկան մարմնոյն ձեւը խիստ զարմանալի է, կտրած գլխու մը կը նմանի. մարմնոյն երկայնութիւնն ու լայնութիւնը գրեթէ նոյն է, հասարակօրէն երկու, չորս մինչուկ ութն ոտք երկայն կ'ըլլայ, մինչուկ հինգ կենդի-

նար ալ ծանր կը կշռէ, մարմինը լերկ, ու մուժ
գորշ է: Գլխաւորաբար Միջերկրական ծովուն մէջ
կ'ապրի: Միսը կ'ուտուի: Պատկեր 160:

Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Մ Բ .

Ա Ռ Ա Ն Յ Ո Ս Կ Ր Ի Կ Ե Ն Գ Ա Ն Ի Ն Ե Ր

ԱՍ երկրորդ հասուածը կը բովանդակէ ան
ամէն կենդանիներն, որոնք ներքին ու յօդաւոր
կմախք չունին: Ասոնցմէ ոմանց մարմինը բոլորովին
փափուկ է, ոմանցը մէկ կրային ծածկուածով մը,
ոմանցն ալ շատ կամ քիչ մը կարծր կեղեւաւոր
պատենով մը ծածկուած է: Ասոնց մկունքն իրենց
ծայրերովը մորթին վրայ հաստատուած են, որոնք
զանազան հարկաւորութեան ատենը՝ կրնան կծկիլ
ու երկրննալ: Իրենց զգայութեան գործարանները
չորս դին ցրուած ջղերու թելերէն կը բաղկանան,
որ տեղ տեղ միանալով հանգոյցներ կը ձեւացը-
նեն, որոնցմէ ամէնէն մեծն ըստ մեծի մասին որկո-
րին վրայ կ'ըլայ, ու ըղեղի պակասութեան տեղը կը
լեցընէ: Հինգ զգայարանքէն՝ ի բաց առեալ զգա-
ցողութիւնն, որ առ հասարակ ամէնն ալ ունին,
շատերը մինակ ճաշակելիք ու տեսանելիք ունին՝
թէպէտ եւ շատ անգամ ոմանց վրայ ասոնք ալ կը
պակսին: Լսելիք շատ քիչերն ունին, իսկ մարսե-
լու, շնչառութեան ու արեան շրջանին գործարան-
ները՝ շատերուն վրայ շատ կատարեալ են:

Ասոնց ոսկրի կենդանիներն, որոնց թիւն
ոսկրաւոր կենդանիներէն խիստ շատ աւելի է, ինք
Գաս կը բաժնուին, այս ինքն՝ Միջատներ, Սարգեր,
Խեցեմորթներ, Արգեր, Թուլատարներ, Ճառա-
գայթաձեւեր, Ծովային եղիճներ, Պողիպոզներ,
Ջրածիններ:

Պ Ե Ս Ա

Մ Ի Զ Ա Տ Ն Ե Բ

ՄԻԶԱՏՆԵՐՆ առանց ոսկրի կենդանիներուն մէջ գլխաւորներն են, ու իրենց դասն ուրիշներուն մէջէն՝ ամէնէն աւելի հարուստ ու շատուորն է: Ասոնց մարմինն երեք մաս կը բաժնուի, Գլուխ, կուրծք ու Փոր, եւ աս մարմինն՝ ոմանց փափուկ, շատերուն ալ խեցւոյ նման մաշկով մը ծածկուած է, դարձեալ շատերուն մարմինն ալ բարակ ու կարծր մազերով եւ ուրիշ ասոնց նման բաներով ծածկուած: Գլուխը՝ կլոր կամ քիչ մ'երկայն ձեւով մէկ կտոր խեցիէ կազմուած է. եւ ասոր վրայ բերանը, բողկուկներն ու աչուրները կան: Բերանն՝ ամէն միջատներուն միօրինակ չէ, որոնք որ հեղանիւթի նման բաներ ծծելով կ'ապրին, անոնցմէ ոմանցը պատիճի ձեւ է, ոմանցն ալ կտցի ձեւ. ու մէջ տեղը խայթոց մ'ալ ունին, որով ուրիշ մարմիններու մորթը կը ծակեն, ու անկից իրենց սնունդը կ'առնուն: Իսկ անոնք՝ որոնքոր կարծր մարմիններ կրծելով կ'ուտեն, բերանին ահուաներով կզակներ ունին, բայց ուրիշ կենդանիներէն աս տարբերութեամբ, որ անոնց կզակները վեր վար կը բացուին կը շարժին իսկ ասոնցն երկու կողմերս կը բացուին: Բողկուկներն աչքին քովերն ու կամ առջևի կողմերս են, ու շատ կտորներէ յօդած, ու ասոնց ձեւն ալ միօրինակ չէ. ոմանցը դերձանի նման, ոմանցը փետրոյ, ոմանց ալ սղոցաձեւ, դարձեալ ոմանցը շիտակ, ոմանցն ալ մազոտ, եւ ուրիշ շատ տեսակ ձեւերով կ'ըլլայ: Բնապատումներէն ոմանք կարծեցին որ բողկուկները միջատներու հոտառութեան ու ճաշակելու գործարաններու տեղ կը ծառայեն, բայց աս կարծիքը ծուռ է, աւելի զգալու գործարաններ կրնայ ըսուիլ. ինչպէս Պլումենպախ, Ռեսպաւ եւ ուրիշ շատ երեւելի բնապատումներ ալ աս կարծեաց վրայ են:

Աչքերը գլխուն երկու գիւրնն ու հասարակ-

օրէն մէյմէկ հատ ու խոշոր են, ու ասոնք ցանցի աչք կ'ըսուին, ինչու որ ծակ ծակ ցանցի ձեւու նման կազմած է, եւ աս ծակերուն մէջ պզտիկ ու պի ձեւ կունտեր կան, որոնք պզտիկ աչքեր են, եւ ամէնն ալ մասնաւոր լուսերակներ կամ տեսութեան ջղերն ունին: Սաւմերտամ ու Լայէնհոքերեւելի բնապատումները մանրացուցով ճշգիւքնեցին ու համրեցին որ մեղու մը 7000, հասարակ ճանճ մը 8000, իսկ թիթեռ մը 17,000 աչք ունի: Բայց չկարծես որ աս միջատները այսչափ հազարաւոր աչքեր ունենալով՝ ամէն մէկ բանը հազար հատէն աւելի պիտ'որ տեսնեն, այնպէս չէ, բայց աս կայ որ իրենց աչուրներուն կլոր շրջանակը ինչ մարմին որ գտնուի, առանց ուրիշ կենդանիներու պէս գլուխնին աս դիտ ան դին դարձնելու, անմիջապէս կը տեսնեն: Ան նաեւ միջատներ ալ, ինչպէս թիթեռներն, որ բուն երկու խոշոր աչքերէն ուրիշ, երեք հատ ալ ուրիշ աչք ունին, որոնք գլուխներնուն վրայի դին, եռանկիւնի ձեւով երկու խոշոր աչքերուն մէջ տեղն են: Գարձեալ առանց թելի միջատներէն ալ կան ոմանք, որոնք շատ աչքեր ունին, բայց պզտիկ են. օրինակի աղագաւ սարդերը երեք մինչուկ չորս զոյգ ունին: Միջատներէն խիստ քիչերը, ինչպէս խեցեմորթները կրնան իրենց աչքը աս դին ան դին շարժել:

Աուրձքը երեք կտորէ յօգուած ու կազմուած է, առջինը վիզ, երկրորդը կուրձքի մէջ տեղի մաս, ու երրորդը վերջին մաս կ'ըսուի. եւ աս ամէն մէկ մասին վրայ մէյմէկ զոյգ ոտք կան, իսկ վերջի մասին վրայ նաեւ զոյգ մը կամ երկու զոյգ թելեր ալ կան: Փորը՝ չորս մինչուկ ինը օղակներէ կազմուած է, ու շատերունը կոնաձեւ կամ կլոր ու երկայն ձեւով, ու հոս շատերը խայթոց, մկրատ, ու ուրիշ ասոնց նման զէնքեր ունին. որոնցմով իրենց թշնամիներուն դէմ կը կռուին ու զիրենք կը պաշտպանեն:

Մինչուկ հիմա խօսածնիս միջատներուն ար-

տաքին մարմնոյն ձեւին վրայ էր, իսկ ներքին կազմութիւննին ալ ընդհանրապէս կրնայ ըսուիլ որ կատարեալ աստիճանի կազմակերպութիւն ունի: Ինչպէս մարդուս վրայ խօսած ատեննիս ըսինք որ նուաստ կենդանիներուն վրայ մինակ Գանգղիոնը՝ թէ տնկական ու թէ կենդանական մասերուն գործքերը կը կատարէ. ուստի իրենց Գանգղիոնեան կարգը ըղեղի տեղ գլուխներնուն մէջ հանգոյց մը կը կազմէ, եւ ասի իր ճիւղերը բերնին, բողկուկներուն, աչքին ու ուրիշ մասերուն մէջ տարածելով՝ ըղեղի ըրած գործքերը կը կատարէ:

Օգայարանքներուն մէջէն մինակ միջատներուն տեսանելիքը յայտնի է ու կատարեալ կազմութիւն ունի, թէպէտ եւ շատերը կը հոտուրտան ու կը լսեն, բայց դեռ իրենց վրայ հոտուտելիք ու լսելիք գտնուած ու յայտնուած չէ: Իրենց մարմինը խիստ շատ մկուէքով է, մանաւանդ կուրծքերնուն վրայ չափէ դուրս կը գտնուին, ինչու որ ինչպէս վերն ըսինք թեւերը ու ոտքերը ասոնց վրայ ըլլալով, անոնք են բուն գլխաւոր շարժման տեղերը: Մերնդեան գործարաննին խիստ կատարեալ կազմուած են. երկայն կամ կարճ որկոր մ'ունին, որ կերակուրը բերներնէն ստամոքս կը տանի. իսկ անկից ալ վար աղիքը կ'երթայ. նոյնպէս մարսողութեան օգնական գործարաններու տեղ ալ, խիստ բարակ մաղձի անօթներ ունին, որոնք անմիջապէս ստամոքսի ետեւի դին են ու աղիքի հետ կապուած: Միջատներու սիրտն երկայն ու ձգական անօթ մըն է: որուն մէջ ճերմակ արիւն մը կայ. աս անօթը մարմիններուն կոնրկի կողմն է: Ասոնց շնչառութեան գործարաններն ալ խիստ կատարեալ են: Մարմիններնուն երկու դիւրը կարգաւ շնչի ծակտիքներ ունին, որոնց մէջէն օդը անցնելով շնչի ճամբաները կը մտնէ, որոնք խիստ բարակ բարակ բոլոր մարմնոյն մէջ բաժնուած ըլլալով, ուստի անոնցմով օդը մարմնոյն ամէն մասերուն մէջ կը տարածուի, ու այսպէս բոլոր միջատը թոք մը կրնայ սեպուիլ:

Միջատներու աճումը հաւկրթով կ'ըլլայ, բայց կան նաեւ ոմանք ալ որոնք կենդանի ձագեր կը բերեն: Թեւաւոր միջատները ըստ մեծի մասին բոլոր իրենց կենաց մէջ մէկ անգամ հաւկրթ կ'աճեն, անկից ետեւ հասարակօրէն շուտ մը կը սատկին, արուն յառաջագոյն կը սատկի, քիչ մը վերջն ալ էգը: Ասոնք իրենց մարմնոյն մեծութեանը համեմատ, չափէ դուրս կ'աճին կը բազմանան: Մեղուններուն թագուհին մէկ օրուան մէջ երկու հարիւրէն աւելի ու բոլոր տարուան մէջ քառասուն մինչուկ վաթսուն հազար հաւկրթ կ'աճէ, նոյնպէս դերմիտի էգ մը մէկ րոպէի մէջ վաթսունէն աւելի եւ մէկ օրուան մէջ ութսուն ու վեց հազարէն աւելի հաւկրթ կ'աճէ, թէպէտ եւ աս միջատներն ասչափ շատ կը բազմանան, բայց միշտ իրենց ձագերը կը հոգան կը նային. անոր համար իրենց հաւկրթները անանկ տեղեր կ'աճեն, որ նոր ելած ձագերը կարող ըլլան իրենց կերակուրը դանել: Իսկ նոր ելած ձագերը՝ մինչուկ որ իրենց կատարեալ կերպարանացը հասնին, շատ կամ քիչ փոփոխութիւններ կը կրեն: Շատ տեսակներու ձագերը հաւկրթէն նոր ելած ատեննին ամենեւին իրենց ծնողացը չեն նմանիր, հապա երկայն ձեւով, կլոր, լերկ կամ մազերով, ոտուրներով կամ առանց ոտուրներու ու խիստ շատակեր որդեր կ'ըլլան, որոնք հասարակօրէն թրթուր կը կոչուին: Ասոնք շատ անգամ մաշկերնին փոխելով, ու իրենց կատարեալ մեծութեան հասնելով, ալ չեն ուտեր. ու իրենց հողով ու տերեւներով մասնաւոր տեղ մը կը շինեն ու անոնց մէջ կը մտնեն, անշարժ կը կենան կը մնան, մինչուկ անկից ժամանակին բուն միջատը իր կատարեալ կերպարանօքը դուրս կ'ելլէ: Ասոր հակառակ նոր ելած ձագերէն ոմանք ալ իրենց ծնողացմէ մինակ իրենց պզտիկ հասակաւն ու թեւ չունենալովը կը զանազանին: Ասոնք ալ նոյնպէս շատ անգամ մաշկերնին կը փոխեն, միանգամայն եւ կը մեծնան ու կամաց կամաց կը թեւաւորին: Ուստի

եւ այսպէս առջինները կատարեալ, ու վերջիններն անկատար փոփոխութենէ կ'անցնին:

Միջատներու վրայ ուրիշ աւելի զարմանալու բան մը չկայ, որչափ պզտի մարմիններնուն բաղդատութեամբ իրենց չափէ դուրս զօրութիւնը: Երեւելի բնազնին մը պանրի բաշխի մը զօրութիւնը փորձելու համար, վեց մատ խորունկութեամբ տփի մէջ դրաւ, բայց որդը շուտ մը տփէն դուրս ցատկեց. ուստի ասկից կ'երեւայ որ ինչ զօրութիւն ունի աս պզտիկ կենդանին որն որ հազիւ քառորդ մատ երկայն էր, եւ իր մարմնոյն մեծութենէն քսան ու չորս անգամ բարձր վեր ցատկեց. թէ որ վեց ոտք երկայնութեամբ մարդ մը աս կենդանոյն զօրութեանը հետ բաղդատելու ըլլանք, մարդս վեց ոտք մեծութեամբը հարիւր քառասուն ու չորս ոտք պէտք էր բարձր վեր ցատկել: Գարձեալ ուրիշ բնազնին մ'ալ խիստ պզտի ճանճ մը որն որ հազիւ կը նշմարուէր, փորձեց ու տեսաւ որ կէս երկրորդականի մէջ երեք մատ երկայնութեամբ հեռու վազեց գնաց, որ բաղդատութեամբ՝ մարդս մէկ ընդ պէի մէջ հինգ ժամու ճամբայ պէտք էր քալել: Ինչ երկնցընեմ խօսքս, խուցի ճանճ մը՝ մէկը հալածելու ըլլայ, մէկ երկրորդականի մը մէջ, երեսուն ոտք հեռու կը թռչի կը փախչի: Գարձեալ լու մը որ խիստ զարմանալի է, իր մարմնոյն երկայնութենէն երկու հարիւր անգամ բարձր վեր կը ցատկէ, նոյնպէս իր մարմնոյն ծանրութենէն շատ անգամ աւելի բեռեր ալ կը քաշէ, ինչպէս հեղ մը լու մը վարժեցուցած էին որն որ եօթանասուն անգամ աւելի իր ծանրութենէն պզտի թնդանօթ մը կը քաշէր կը տանէր:

Միջատներու թիւը խիստ շատ է, մինչեւ հիմա ութսուն հազար զանազան Տեսակներ գրտնուած են: Ասոնց կերակուրը տնկեր ու կենդանիներ է: Ամէն տեղ կը գտնուին, ջրի մէջ, երկրի վրայ, տնկերու եւ նոյն իսկ ուրիշ կենդանեաց վրան ալ: Ասոնցմէ կան որ մենակեաց կեանք մ'ունին,

կան ալ որ միաբանակեաց են ու մեծ ընկերու-
 թեամբ կ'ապրին, եւ իրենց բովանդակ կարգովը՝
 մէկ կարգաւորեալ տէրութեան պատկեր մը կը
 ձեւացընեն, զոր օրինակ մեղուները, մրջիւններն եւ
 ուրիշները: Առ հասարակ աս զարմանալի կենդա-
 նիներուն գործելը ու վարուիլը մէկ խիստ սքանչելի
 կեանք մը մեր աչքին առջեւը կը բերեն:

Ի ոլոր միջատները ընդհանրապէս երկու
 կարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ա

Թ Ե Ի Ա Ի Ո Ր Մ Ի Զ Ա Տ Ն Ե Ր

Ըստնք իրենց կատարեալ կերպարանքը ստա-
 նալէն ետեւ, երկու կամ չորս բարակ թաղանթէ,
 ձգական ու ըստ մեծի մասին թափանցիկ թեւեր
 կ'ունենան: Բերաննին տարբեր տարբեր կազմած-
 քով է, ոմանցը ծծելու, ոմանց ալ կրծելու յար-
 մար: Աս միջատները՝ իրենց թեւերնուն կազմած-
 քին ու միանգամայն շատութեան նայելով եօթը
 Ցեղ կը բաժնուին. Պատենաթեւեր, Աւղղաթեւեր,
 Թաղանթաթեւեր, Ցանցաթեւեր, Կիսաթեւեր,
 Թեփաթեւեր ու Երկթեւեաններ:

Ց Ե Ղ Ա

Պ Ա Տ Ե Ն Ա Թ Ե Ի Ե Ր

Ըստնք ըստ մեծի մասին չորս չորս թեւեր
 ունին, որոնցմէ վրայի երկուքը կարծր են եւ միւս
 երկու տակի թաղանթէ թեւերը կը ծածկեն կը
 պահպանեն: Իրենց բերանը կերակուրնին կրծելով
 ուտելու կազմուած է: Բողկուկներնին տասն ու մէկ
 կտորէ յօդուած են, բայց ամէնուն ալ միօրինակ
 ձեւով չեն, տարբեր տարբեր կ'ըլլան. աչուրնին
 մէյմէկ հատ են, բայց շատ պզտի աչքերէ բաղա-
 դրեալ. ոտուրներնին ալ քալելու կամ լողալու

Համար շինուած : Ամէնն ալ կատարեալ փոփոխու-
թիւն կը կրեն : Ասոնց թիւը խիստ շատ է :

1. ԳՆԱՅՈՒՆ ԲԶԷԶՆԵՐ : Ասոնց մարմինը
հակըթածեւ է, հաստ ու երկայն ոտուրներով :
Կարծր թեւերնուն վրայի դին շիտակ չէ, հասա-
րակօրէն կունտ կունտ է, ու մետաղի փայլունու-
թիւն ունի, իսկ մէկալ երկու թաղանթէ թեւերը
ամէնն ալ չունին : Ասոնք խիստ շուտով կը վազեն,
փայտերու, քարերու եւ ուրիշ ասոնց նման բանե-
րու տակ կ'ապրին, ու թէ որ մէկը իրենց դպչի,
գոց գունով գարշահոտ հիւթ մը բերներնէն դուրս
կը հանեն :

Ո՞րք էր : Մէկ մատ գրեթէ երկայնութիւն
ունի, մարմնոյն գոյնն ոսկեգոյն կանաչ է, բայց
դեղին ոտուրներով : Ասի պարտէզներու, դաշտե-
րու եւ մարգերու վրայ խիստ շատ կը գտնուի, ու
փնասակար թրթուրներ բռնելով սատկըցընելուն
համար շատ օգտակար է : Պատկեր 161 :

2. ԳՐԲԶԷԶՆԵՐ : Մարմիննին ըստ մեծի մա-
սին հակըթածեւ, ու գոց կարմիր կամ սեւ գու-
նով են : Ասոնք ջրի մէջ կ'ապրին, եւ իրենց ետեւի
լայն ոտուրներով աղէկ կը լողան :

Օ՞րք էր : Մէկ մատէն աւելի երկայ-
նութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը գոց կանաչ է, բայց
թեւերուն վրայ ժապաւէնի ձեւ դեղին գունով :
Ասի ամէն տեղ լճերու եւ ուրիշ կեցած ջրերու
մէջ խիստ շատ կը գտնուի : Պատկեր 162 :

3. ՈՍԿԻ ԵԶՆԱԿՆԵՐ : Ասոնք լայն, տափարակ
կամ շիտակ մարմին մ'ունին : Իրենց թրթուրները
փտած փայտերու մէջ կ'ապրին. ու չորս տարւոյ
չափ այնպէս կը մնան :

Ի՞նչ էր : Ասի խիստ ծանօթ է, հա-
սարակօրէն վարդենիներու վրայ շատ կը գտնուի,
ու իր գեղեցիկ, ոսկեգոյն կանաչ ու փայլուն գու-
նովը պղտի տղոց զուարճութիւն մը կը պատճառէ :

4. ՄԱՐԵՐԻ ԲԶԷԶՆԵՐ : Ասոնց մարմինը
հակըթածեւ է : Ամէնն ալ ծառերու վրայ կ'ապրին

ջիւրներուն ձեւուն կը նմանին: Ասոնց թրթուրները շատ տարիներ ծառերու բուններու մէջ կ'ապրին:

Իսն Եղեմօսի: Երկու մատ երկայն կ'ըլլայ սեւ գունով է, ու աղուոր գոց շագանակի գոյն թեւեր ունի: Ասոր թրթուրները հինգ տարի կաղնուոյ եւ ուրիշ ծառերու փտած բուններու մէջ կ'ապրին: Պատկեր 164:

8. ՍԵՌԵԼԱԹԱՂ ՃՃԻ: Եօթէն մինչուկ ինը գիծ երկայն կ'ըլլայ: Մարմինն երկայն քառակուսի ձեւով ու սեւ գունով է, բայց կոնքի դին երկու կարմիր գիծ ունի: Ասի անոր համար մեռելաթաղ կը կոչուի, ինչու որ սովորութիւն ունի պզտի սատկած կենդանիներ, զոր օրինակ մկեր, խլուրդներ, եւ այլն, թաղել: Աս գործողութիւնը կատարելու համար շատերը մէկտեղ կը ժողվին ու սատկած կենդանուոյն մարմնոյն տակը մտնելով, հողը կը փորեն եւ այնչափ կը բանան որ դին կամաց կամաց ինքիրմէ ծակին մէջ կ'իջնայ, ու ետքն էգերն ասոր մարմնոյն մէջ իրենց հակիթները կ'ածեն, որպէս զի նոր ելած թրթուրներն ասոր մարմնովը կերակրին, ամէն բանը լմննալէն ետեւ հողով վրան ալ կը ծածկեն: Պատկեր 165:

9. ԳԻՒՐԱԴԱՐՉՆԵՐ: Ասոնք խիստ զարմանալի են, եւ ասով դիւրաւ կը ճանչցուին, որ երբ որ կոնքի վրայ պառկեցուելու ըլլան, յանկարծ շուտով մը վեր կը ցատկեն ու կը դառնան: Իրենց վեր ցատկելուն պատճառն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ կուրծքերնին պզտի ծակ մ'ունին որն որ խցանքի նման բանով մը գոցուած է, եւ աս ծակը բռնութեամբ բացուելու ատեն վեր կը ցատկեն: Մարմիննին երկայն բարակ ու տափարակ ձեւով, ու գոց գունով են: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնք ծառերու կամ գետնի վրայ կ'ապրին, ու մէկը իրենց քովը մօտենալու ըլլայ, մեռած կը ձեւանան:

Իսն Եղեմօսի: Մէկ մատէն աւելի երկայնութիւն ունի, մարմինը գոց գունով

ու խիստ պզտի ու բարակ գորշ մազերով ծածկուած է: Ասի հարաւային Ամերիկայի մէջ կ'ապրի, վզին երկու դիերը մէյմէկ աչքի ձեւ դեղին բծեր ունի, որոնք գիշերներն անանկ պայծառ լոյս մը կը տարածեն որ մինչուկ ասոնց լուսովը կրնայ կարգացուիլ:

10. ՍՈՐԹԱԿԵՐՆԵՐ: Ասոնց մարմինը հաւկրթածեւ, գլուխը պզտիկ ու վար կախուած է, բողկուկներնին կարճ ու ծայրերը հաստ են: Ասոնցմէ ալ շատ տեսակներ կան, որոնցմէ շատերը տներու մէջ կ'ապրին, ու գլխաւորաբար մուշտակներու եւ ասոնց նման բաներու խիստ վնասներ կու տան: Թէ որ մէկն իրենց դպչի, սատկած կը ձեւանան:

ԻՆՆ ՄՐԴՄԻԷՐ: Երեք գիծ երկայնութիւն ունի ու սեւ գունով է, բայց թեւերը կէս մը մոխրագոյն ու սեւ բծերով են: Ասի տներու մէջ կ'ապրի ու խիստ հասարակ է. իրեն թրթուրները խիստ վնասակար են, մուշտակի տեսակ նիւթերը կրծելով եւ ուտելով կը վնասեն:

11. ԿՈՎԱԿԵԶՆԵՐ ԿԱՄ ՇՔԵՂ ՃՃԻՆԵՐ: Մարմիննին հաւկրթածեւ, ոտուրնին կարճ, բողկուկներնին ալ սղոցածեւ են: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնք գեղեցիկ ու խիստ սիրուն գուններով են:

ՍԵՅ ԿՈՎԻԷՂ: Երկու մատի մօտ երկայնութիւն ունի, վիզն երկու մեծկակ կապուտակ բծերով, թեւերն ալ պղնձի գոյն են: Ասի քայէնի մէջ կ'ապրի, եւ ան տեղի բնակիչներն ասոր թեւերը զարգի տեսակ բաներու կը գործածեն: Պատկեր 166:

12. ՓՈՍՈՒՌԱՆԵՐ ԿԱՄ ԿԱԾՈՒՒԿՆԵՐ: Ասոնց բոլոր մարմինը, բայց մանաւանդ փորին կողմը խիստ կակուղ է. բողկուկներնին կարճ, աչուրնին ալ մեծ են: Շատ տեսակներ կան, որոնցմէ շատերն երկրիս տաք դիերը կ'ապրին, ու ամէնն ալ մինակ մթննալու ատենը գուրս կ'ելլեն, ու գիշերը կը լուսաւորեն: Ասոնց մարմնոյն լուսաւոր մասը, փո-

րերնուն վերջի երկու օղակներն են, որոնք հասարակօրէն բաց գունով, ճերմակ ու դեղին բծերով են: Իրենց լոյսը լուսաբերի լուսոյն կը նմանի:

Լուսաբերի կամ Բուն Փոստայ: Մարմնոյն երկայնութիւնը չորս գծի մօտ է, արուն թուխ գունով է, իսկ էգը գրեթէ դեղին գունով կ'ըլլայ: Ասի երկրիս ամէն դի խիստ հասարակ է, յունիսին, յուլիսին ու օգոստոսին, գիշերները՝ պարտէզներու, դաշտերու վրայ իրեն լուսովը խիստ սիրուն կ'երեւայ:

13. **ԽԱՐԱՆԻ ՃՃԻ:** Հինգ մինչուկ տասը գիծ երկայնութիւն ունի, լայնկեկ գլխով ու սեւ բողկուկներով է, մարմնոյն գոյնն ալ ոսկեգոյն կանաչ է: Ասոր թրթուրները հողին մէջ կ'ապրին: Ասի գարնան խիստ շատ կը գտնուի, դեղալաճառները կը ժողվեն, չորցրնելէն ետեւ կը ծեծեն փոշի կ'ընեն, եւ ետքը ձէթով դեղին մեղրամոմով եւ ուրիշ բաներով խառնելով, խարան կամ սպեղանի կը շինեն: Պատկեր 167:

14. **ԿՆՃԸԹԱԿԵՐՊՆԵՐ:** Գլուխին երկընկեկ պատիճի ձեւ, բողկուկներնուն ծայրերն ալ ըստ մեծի մասին հաստ են: Զասոնք խիստ դիւրին է ճանչնալ, ամէնն ալ պտուղներու, ծաղիկներու, տերեւներու վրայ կ'ապրին, ու շատ անգամ մեծ վնասներ կը գործեն: Ատոնցմէ շատ տեսակներ կան:

Սարոյի Կնճըթաիեր: Հինգ մինչուկ վեց գիծ երկայն կ'ըլլայ, մարմնոյն գոյնը թուխ, ու շիկակարմիր խոտորնակ կամ շիտակ գծերով է: Ասի սարոյ ծառերու վրայ կ'ապրի, ու մայիսին ու յունիսին գլխաւորաբար խիստ շատ կը տեսնուի. աս տեսակ ծառերուն կոկոնները ծակելով ու մէջը պարպելով ուտելով, շատ մեծ վնասներ կու տայ: Պատկեր 168:

Լուսաբերի Կնճըթաիեր: Հասարակ լուէն քիչ մը մեծ կ'ըլլայ, ու թուխ շագանակի գոյն է: Ասի ցորեններու խիստ մեծ վնասներ կու տայ, պզտի պատիճովը ցորեանը կը ծակէ, ու անոր մէջ գար-

նան հաւկիթ մը կը դնէ, աս հաւկըթէն ճերմակ թրթուր մը կ'ելլէ, որն որ բոլոր ցորենին մէջը կ'ուտէ ու գրեթէ մինակ դրսի կեղեւը կը մնայ:

15. ՔԱՂԻԿՆԵՐ: Ասոնք ըստ մեծի մասին բարակ ու երկայն ոտուրներով են, ու խիստ երկայն ալ բողկուկներ ունին, որոնք իրենց մարմիններնէն շատ աւելի երկայն կ'ըլլան: Ամէնն ալ մինակ իրիկունները կամ գիշերները կը թռչին: Իրենց թրթուրները փայտերու վրայ կ'ապրին, ու կրծելով՝ անոնց վրայ մեծ մեծ ծակեր կը փորեն կը բանան: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

Աւելի քան Քաղիկ: Ասի գեղեցիկ կապուտակ գունով է, բայց թեւերուն ու բողկուկներուն վրայ սեւ բծեր ունի: Լեռնային տեղեր շատ կը գտնուի, ու խիստ սիրուն է: Պատկեր 169:

16. ՔԱՆԻԱԿԱԳՈՐԾՆԵՐ: Ասոնք պզտիկ են երկայն ու կոր վիզ, կլոր գնդակի ձեւ ու վար կախուած գլուխ, կարճ ալ բողկուկներ ունին: Ծառերու կեղեւներու տակ կ'ապրին ու խիստ վնասակար են:

Ինչ քան Քանիագործ: Երկուք ու կէս գծի մօտ երկայնութիւն ունի, մարմինը մազոտ ու գոց փայլուն գունով է: Ասի գլխաւորաբար մայիս ամիսը հին ու փտած եղելին ծառերու կեղեւներու տակ կ'ապրի, ու անոնց մէջ շատ զարմանալի կերպով պտրտած ճամբաներ կը փորէ կը շինէ: Երբեմն չափէ դուրս կ'աճի կը բազմանայ ու խիստ մեծ վնասներ կու տայ: Պատկեր 170 երորդն ասոր շատ մեծցուցածը կը ցուցնէ:

17. ՕՍՏԿԻ ՃՃԻՆԵՐ ԿԱՄ ԿԱՐՄԻԿՆԵՐ: Ասոնք կարճ ու կէս կլոր մարմնով, ու կլոր բողկուկներով են, թեւերնին ալ հասարակօրէն կարմիր գունով ու սեւ բծերով: Իրենց մէկը դպչելու ըլլայ, դեղին գունով, կպչուն ու թմբաղեղի կամ ամիրոնի հոտով հիւթ մը դուրս կու տան: Ասոնցմէ ալ շատ տեսակներ կան որոնք իրարմէ՝ թեւերնուն վրայ ունեցած սեւ բծերուն թուերէն կ'որոշուին:

Յ Ե Ղ Բ

Ո Ւ Ղ Ղ Ա Թ Ե Ի Ե Ր

Ասոնց թեւերը ծալ ծալ իրարու վրայ շիտակ երկայն պառկած են, ու անոր համար այսպէս կ'անուանուին: Գլուխնին մեծ, բերաննին՝ կերակուր կրծելու յարմար, ոտուընին ալ գլխաւորաբար ետեւինները խիստ երկայն են: Մարմինն անբնուն ետեւի դին, էգերը հասարակօրէն դաշունի ձեւով հաւկրթի խողովակ մ'ունին: Ասոնք գրեթէ ընդհանրապէս տնկերով կ'ապրին, ու ամէնն ալ մինակ մէկ անկատար փոփոխութիւն մ'ունին: Ուղղաթեւերն երկու Մաս կը բաժնուին Յատկողներ ու Վազողներ:

Ա. Հարկողներ: Ասոնց ետեւի ոտուըները հաստ ու երկայն են, եւ անոնցմով կրնան բարձր վեր ցատկել: Արուները թեւերնին եւ ետեւի ոտուընին շուտ շուտ իրարու զարնելով, բարձր ու ճոռուղ ձայն մը կը հանեն:

1. ԽՈՒՐԴԱԿԱՆ ԾՂԲԻԴ: Երկու մատի մօտ երկայնութիւն ունի, առջեւի ոտուըները մեծ ու ձեռքի ձեւ են, ու անոնցմով խլուրդներու պէս գետինը կը փորէ: Իգը յունիսին ու յուլիսին գետինը ծակ մը կը փորէ, ու անոր մէջ երեք կորեկի մեծութեամբ, կլորկեկ ու գոց դեղին գունով երեք հարիւր հաւկրթի մօտ կը դնէ, ու աշնան կը սատկի: Իսկ ձագերն ամիս մ'ետքը հաւկրթէն կ'ելեն, ու ի սկզբան պզտի մրջիւններու կը նմանին: Ասոր կերակուրը տնկեր է, բայց խիստ շատակերութեամբ շատ մեծ վնասներ կու տայ:

2. ԻՆՏԱՆԻ ԾՂԲԻԴ: Գրեթէ մէկ մատի մօտ երկայնութիւն ունի, դեղին գունով է, բայց վզին վրայ ու մարմնոյն ետեւի դին խոտորնակ թուխ գծեր ու բծեր ունի: Ասի խիստ ծանօթ է, տներու մէջ կ'ապրի, ու իր ճոռուղ ձայնը շարունակ չորս դին ձգելով խիստ նեղացուցիչ ու գլխու ցաւ կ'ըլայ. ցորեկները պատերու ծակերու մէջ կը

պահուրտի, ու կերակուրները կ'ուտէ կ'ապականէ, ասկէ ի զատ նաեւ հողաթափներն ու զգեստները կը կրծէ կ'ուտէ: Էգը դեղընկեկ հաւկիթներ կ'ածէ, ասոնցմէ տասն ու չորս օր ետքը ձագերը կ'ելլեն, ու վեց կամ ութը շաբաթ ետքն ալ թեւերնին կատարեալ կը բուսնին:

ԴՆՉԻ ԾՄԵՒԴ: Աս ալ առջի տեսակին Սեռին կը վերաբերի, անկէ քիչ մը մեծ ու բոլորովին սեւ գունով է: Գաշտերու վրայ ու պարտէզներու մէջ գետինը ծակեր կը փորէ եւ անոնց մէջ կ'ապրի, մինակ արեւ ու տաք եղած ատեն ծակին բերանը կու գայ, գլուխը դուրս կը հանէ:

3. ԼՆԲՆԱԿ ՄԱՐԸՆ: Երկու մատէն աւելի երկայնութիւն ունի, մարմնոյն գոյնը հասարակօրէն կանաչ, ու գոց գունով բծերով է, բայց թեւերը բացկեկ գունով բծերով են: Ասի հասարակօրէն Թարթարստան խոտերով ծածկած գետիններու վրայ կը կենայ, բայց ատեն ատեն անկից բիւրաւոր խմբերով կ'ելլէ, երկրիս ուրիշ դիերը կ'երթայ կը ծածկէ, եւ ուր որ կը հասնի, ահրելի ապականութիւն կ'ընէ, երկրի վրայ գտնուած բոլոր խոտերն ու կանաչեղէնները, նոյնպէս ծառերու տերեւները, ծաղիկներն ու պտուղները կ'ուտէ կը լմնցունէ, ու ամէն անցած գացած տեղերը սով կը բերէ. ասկէ ի զատ նաեւ այսչափ բիւրաւոր խմբերէն միլիոնաւորներ սատկելով, իրենց մարմնոյն փտութեամբն ու հոտովն անանկ մ'օգս կ'ապականի որ շատ տեսակ հիւանդութիւններ յառաջ կու գան: Պատկեր 171:

4. ԿԱՆԱԶԳՈՅՆ ՄԱՐԸՆ: Ասի երկու մատի մօտ երկայնութիւն, ու երկայն ալ թեւեր ունի: Հասարակօրէն ծառերու եւ թփերու վրայ կ'ըլայ. երբ որ մէկը զինքը բռնել ուզէ, սաստիկ մատը կը խածնէ:

5. ՀԱՍԱՐԱԿ ՄԱՐԸՆ: Ասի ամէնուն ծանօթ ու յայտնի է. մէկ ու կէս մատ երկայնութիւն, թխագոյն բծերով ալ թեւեր ունի: Յուլիսէն մին-

չուկ նոյեմբեր, բազմութեամբ երկրիս ամէն կողմը գլխաւորաբար դաշտերու վրայ շատ կը գտնուի: Թէ որ մէկն աս ալ բռնելու ըլլայ, մատը կը խածնէ, ու թուխ գունով հիւթ մ'ալ բերնէն դուրս կու տայ: Էգը գետինը ծակերու մէջ վեց մինչուկ ութը հաւկիթ կը դնէ եւ աշնան կը սատկի. իսկ հաւկիթները բոլոր ձմեռը հոն կը մնան, ու գարնան ասոնց մէջէն ձագերը դուրս կ'ելլեն, որոնք իրենց ծնողացը նման կատարեալ կազմուած են, մինակ թեւեր չունին:

Բ. Աւողներ: Ասոնց ամէն ոտքերը միօրինակ երկայնութեամբ են, անոր համար ալ ցատկել չեն կրնար, հապա մինակ կը վազեն:

1. ՏԵՐԵՒԱԿԵՐՊՆԵՐ: Մարմիննին երկայն ձեւով ու տափարակ են, թեւերնին մեծ, լայն ու չորցած նարընջի տերեւի կը նմանին: Ասոնք գետնի կամ ծառերու վրայ քալած կամ թռչած ատեննին, մէկը կարծէ թէ, շարժողները թափած տերեւներ են: Ամէնն ալ մինակ արեւելեան Հնդկաստան կը գտնուին ու տնկերով կ'ապրին:

2. ՅՆՈՐՔՆԵՐ: Ասոնք երկայն, բարակ, շիտակ ու վեց հաւասար ոտուրներով մարմին մ'ունին: Շատերն առանց թեւի են, ու գրեթէ ծառի մը չորցած ճիւղոյ կը նմանին: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, ամէնն ալ երկրիս խիստ տաք կողմերը կը գտնուին, ու տնկերով կ'ապրին:

3. ԱՅՈՐԻԿ ԿԱՄ ՊԱՇՏՕՆԱՍԷՐ: Մարմինը խիստ երկայն ու կանաչ գունով, գլուխն երկընկեկ վզի մը վրայ հաստատուած է, թեւերը ոլորտիկ, առջեւի ոտուրներն ալ հաստըկեկ են: Ասի խիստ շատակեր է, իր կերակուրն՝ որն որ ճանճեր եւ ուրիշ միջատներ է, վեր տնկած առջեւի ոտուրներովը կը բռնէ: Մինակ հարաւային Եւրոպայի մէջ կը գտնուի, ու խիստ զարմանալու եւ տեսնելու արժանի բան է, ինչպէս վարպետութեամբ ու խորամանկութեամբ իր որսը կը բռնէ: Ճանճ մը եւ կամ ուրիշ միջատ մը տեսնելուն պէս, հանդարտ կը

նստի, առջեւի ոտուրները վեր կը վերցընէ կը տնկէ, գլուխն ալ վեր վերցընելով, ժամու մը չափ շարունակ աս դիս ան դին կը դարձընէ կը նայի, որ կողմն որ ճանճը կը թռչի, կամ միջատը կ'երթայ, թէ որ իր որսն իրեն չի մօտենար, կատուի պէս կը պառկի կը կծկի, ու մէյ մ'ալ յանկարծ վրան նետուելով կը բռնէ: Երբ որ մէկը զինքը բռնել ուզէ, առջեւի ոտքովն անոր մատին կը զարնէ: Պատկեր 172:

4. **ԽԱՆԱՐԱՍԻՐ ՈՒՏԻՃՆԵՐ:** Ասոնք ամէն դի խիստ ծանօթ են. տափարակ ու գրեթէ հաւկը-թաձեւ մարմին մ'ունին, վրայի թեւերնին ալ կաշւոյ նման են: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան. ամէնն ալ խիստ շատակեր են, շուտ կը վազեն, ու ըստ մեծի մասին տներու մէջ կ'ապրին, ցորեկ-ներն աս դիս ան դին ծակերու մէջ կը պահուր-տին: Գիշերները հարիւրներով իրենց տեղերէն դուրս կ'ելեն, ու մեր կերակուրները, զգեստներն եւ ուրիշ ասոնց նման բաները կրծելով ուտելով, շատ մեծ վնասներ մեզի կու տան:

Մ. Ի. Կ. ԽԱՆԱՐԱՍԻՐ: Մէկ մատի մօտ երկայնութիւն ունի, փայլուն գոց շագանակի գունով է, բայց թեւերն եւ ոտուրները գոց կարմիր են: Ասոր բուն տեղն Արեւելք է, բայց հիմա բոլոր Եւրոպա ալ տարածուած է, տաք տեղեր խիստ կը սիրէ, ուստի անոր համար բաղնիքներու եւ խոհանոցներու մէջ, հացագործներու փռերու քովեր կ'ըլայ: Ասի սատկեցընելու եւ մէջ տեղէն վերցունելու համար, կերպ կերպ միջոցներ կը զրուցեն, բայց ամէնէն դիւրինն ու իրօք ալ փորձուածն աս է, գիշերները մեծկակ տոպրակ մը կը կախեն, մէջն ալ թաց լաթ կը դնեն, բայց աս տոպրակին տակի դին գետնի վրայ աղէկ մը նստած է, ու բերանն ալ միշտ բաց. առտուրները կանուխ տոպրակին բերանը կը կապեն կը վերցընեն, որուն մէջ ամէն անգամուն խիստ բազմութեամբ կը գտնուի, ու տաք ջրոյ մէջ խոթելով կը սատկեցընեն:

5. ՈՒՆԿՆԱՄՈՒՑՆԵՐ ԿԱՄ ԱԿԱՆՋԱՄՈՒՑՆԵՐ:

Ասոնք ալ խիստ ծանօթ են, պոչերնին արցանով մ'երկայն բարակ մարմին մ'ունին. բողկուկնին ալ բարակ թելի նման են: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, որոնք հասարակօրէն գետնի վրայ՝ խոնաւ տեղեր, քարերու եւ փտած կեղեւներու տակ կը գտնուին: Իրենց կերակուրը տնկեր է, բայց դըլխաւորաբար՝ մանաւանդ պարտէզներու պտուղներ կ'ուտեն: Ասոնց՝ մարդուն ականջը մտնելուն համար այսպէս անուանուիլը, պարզ մէկ առասպել մըն է:

Հասարակ Ունկամոս: Մէկ մատ երկայնութիւն ունի, թուխ գունով ու դեղին ոտուրներով է: Յունիս ամիսը քարերու տակեր, ասոր ձագերէն խիստ շատ կը գտնուին:

Յ Ե Ղ Գ

Թ Ա Ղ Ա Ն Թ Ա Թ Ե Ի Ե Ր

Ասոնց չորս թեւերն ալ թաղանթէ ըլլալով, ուստի ասկից աս անուամբ կը կոչուին: Գլուխնին խիստ բարակ վզով մը կուրծքին հետ միացած են: Աչուրնին շատ մեծ են, ու երկու խոշորներէն ի զատ, երեք հատ ալ ուրիշ ձակատնին ունին: Ամէնն ալ կատարեալ փոփոխութիւն կը կրեն: Շատերն իրենց բնակարան կը շինեն, եւ արուններն, էգերն եւ աշխատաւորները հոն խիստ բազմութեամբ միաբան կ'ապրին. ու տան կարգաւոր կառավարութեան մը պէս, սքանչելի կառավարութիւն մ'ունին:

Թաղանթաթեւերը չափէ դուրս շատուոր են, ուստի զասոնք դիւրաւ ճանչնալու եւ իմանալու համար, երկու կը զանազանենք, խայթոցաւոր ու խողովակաւոր թաղանթաթեւեր:

Ա. Խայթոցաւոր թաղանթաթեւեր: Ասոնց էգերն ու աշխատաւորները, մարմիններնուն ետեւի դին խայթոց մ'ունին, որով սաստիկ կը խայթեն,

եւ ասի ուզած ատեննին ներս կը քաշեն ու դուրս կ'երկընցընեն. աս խայթոցն երեք կտորէ յօդուած է, եւ ասոր մէջի դին ալ պարապ է, խայթած ատեննին՝ ասոր մէջէն թունաւոր հիւթ մը վէրքին մէջ կը վազընեն, ու վէրքը խիստ ուռեցընելով, սաստիկ ալ ցաւ կը պատճառեն: Ասոնք իրենց թրթուրները սատկած միջատներով կամ ծաղիկներու մեղրով կը կերակրեն կը սնուցանեն:

1. **ՄԵՂՈՒՆԵՐ:** Ասոնք կլոր ու բարակ մազերով գլուխ մ'ունին, բողկուկնին կարճ, բերաննին ալ պատիճի ձեւ են: Ետեւի ոտուրնին բահի ձեւ, ու ծաղիկներու փոշիները ժողվելու եւ իրենց բոյնը տանելու շատ յարմար են: Ասոնք ծաղիկներէ ծծած մեղրով կ'ապրին: Գրեթէ ամէնն ալ իրենց մազեր կը շինեն, ոմանք քաղած ծաղիկները փոշիներէ շինած մոմերով, ոմանք ալ ուրիշ տեսակ նիւթերով, ու մազերու բջիջները կամ գբերը մեղրով կը լեցընեն, որով իրենց ձագերը կը կերակրեն, ու աս մեղրով լեցուն մաղը Խորիսիս կամ Մեղրախորիսիս կ'ըսուի:

Իշփիշ: Ասի հասարակ տեսակ մեղուէն շատ մեծ ու խիստ մաղոտ, սեւ ու գոց կարմիր գունով կամ սեւ ու դեղին ու կարմրակեկ բծերով է: Պարտէզներու եւ անտառներու մէջ կամ դաշտերու վրայ, երկրի մէջ բազմութեամբ ընկերութեամբ կ'ապրի: Արուններն ու աշխատաւորները դէպ ի ձմեռ կը սատկին, իսկ էգերը պատերու ծակերու մեջ կամ գետնի տակ կը թաղուին կը պահուրտին, ու գարնան նորէն դուրս կ'ելլեն, ու նոր ընկերութիւններ կը հաստատեն.

Մեղրագործ Մեղր: Ասի ուրիշ ամէն միջատներուն մէջէն, իր կարգաւորեալ կառավարութեամբն, իր զարմանալի աշխատասիրութեամբն ու գործքովն, ու իր շինած քաղցր մեղրովը, դարձեալ իր մոմովը կամ մեղրամոմովն ալ շատ սքանչելի, ու մարդկային ընկերութեան ալ չափէ դուրս հարկաւոր ու օգտակար է. անոր համար ալ երկրիս ա-

մէն կողմը՝ փեթակներու կամ մեղուանոցներու մէջ մեծ խնամով կը պահպանեն կը նային: Մեղըրագործ մեղուն ինք ինքիրմէ, վայրենի, առանց մեղուագործներու հոգացողութեան բաղմուլթեամբ՝ անտառներու մէջ կ'ապրի, իր բնակարանը ծառերու խոռոչներու, գետնի վրայ ծակերու մէջ կը շինէ, եւ իր սուր խայթոցովը շատ տեսակ կենդանիներու դէմ, որոնք որ իր անոյշ մեղրին ետեւէն կ'ըլլան, կը պաշտպանէ իր բոյնը:

Ամէն մէկ փեթակին մէջ երեք տեսակ մեղուներ կան, այս ինքն արուներ, էգեր, աշխատաւորներ կամ չէզոքներ: Բայց նոր ձագերու խումբ խումբ զատուելու ժամանակէն ուրիշ՝ փեթակի մը մէջ միշտ մինակ էգ մը կը գտնուի, ասի Թագուհի կը կոչուի, ուրիշ մեղուները զինքը կը յարգեն կը պատուեն: Թագուհի մեղուն խիստ դիւրին է ճանչնալն, իր մարմինն ուրիշներէն աւելի մեծ ու երկայն է, մանաւանդ փորը թեւերէն երկայն, ու կէսէն աւելի անոնց տակէն դէպ ի դուրս երկրնցած ու դեղին գունով է, ոտուրները շիկակարմիր, խայթոցն՝ որն որ գծուարաւ կը հանդիպի որ խայթէ, քիչ մը ծուռ ձեւով է:

Արուներէն փեթակներու մէջ շատ կը գրտնուին, հասարակօրէն փեթակի մը մէջ հազար արուէն աւելի կան: Իրենց մարմինը՝ բայց մանաւանդ իրենց գլուխն, ուրիշ մեղուններէն աւելի խոշոր ու հաստ, խիստ մազերով ու սեւ գունով է: Ասոնք առանց խայթոցի են, ու մէկ անգործ դատարկ կեանք մը կ'անցընեն, փեթակէն ալ խիստ քիչ դուրս կ'ելլեն, եւ անոր համար աշնան վերջերը, աշխատաւորները զասոնք կը սատկեցընեն ու դուրս կը նետեն:

Աշխատաւորները խիստ բաղմուլթեամբ կ'ըլլան, շատ անգամ մէկ փեթակի մէջ քսան հազար աշխատաւորներ կը գտնուին: Ասոնք արուներէ պզտիկ են, ետեւի ոտուրնին բաճի ձեւ են, ու շիտակ ու սուր խայթոց մ'ու բշտիկ մ'ունին, որն որ

խայթոցին հետ հաղորդակցութիւն ունի, աս բշտիկին մէջ թունաւոր հիւթ մը կը ժողվի, խայթած ատեննին ասկից վէրքին մէջ կը վազըընեն: Մեղու մը թէ որ խայթելու ըլլայ, հասարակօրէն խայթոցը վէրքին մէջ կը մնայ, վէրքը կ'ուռի ու խիստ սաստիկ ցաւ կը պատճառէ, երբեմն վնասակար ալ կրնայ ըլլալ. իսկ խայթող մեղուն՝ խայթոցը կորսունցընելով, ինքն ալ կը սատկի:

Աս վերջինները այս ինքն աշխատաւորները խիստ զարմանալի են, բոլոր ընդհանուր հասարակութեան սիրոյն համար, ամէն աշխատութիւնը վրանին կ'առնուն, ու ան սքանչելի փեթակն իրենք կը կազմեն կը պահպանեն ու կը կառավարեն: Իրենց պատիճի ձեւ բերնովը ծաղիկներու անոյշ հիւթերը կը ծծեն, ու ստամոքսներնուն մէջ մեղը շինելով, բոյներնին կ'երթան դուրս կը հանեն. իրենց ետեւի բաշի ձեւ ոտուընելով ալ ծաղիկներու փոշիները կը ժողվեն փեթակնին կը տանին, ու վեց անկիւն բջիջներուն մէջ դնելով մեղրին հետ մէկտեղ կը պահեն, որպէս զի ձմեռը թէ իրենք ուտելու, ու թէ իրենց ձագերը կերակրելու բաւական պաշար կարող ըլլան ունենալ. իսկ մեղրամոմը՝ ծաղիկներու փոշիներն ուտելով, ու մոմի ստամոքս ըսուածին մէջ կը շինեն կը կազմեն ու ետքը փորերնուն օղակներուն մէջտեղի միջոցներէն քրտինքի նման դուրս կու տան:

Թէ որ մեղուներուն փեթակը ապակիէ շինուի, իրենց ամէն ըրած գործքերը կրնայ տեսնուիլ, ինչպէս շատ անգամ փորձուած է: Ասոնք իրենց շէնքը միշտ վերէն այս ինքն փեթակին առաստաղէն կը սկսին, ու իրարու քով խիտ խիտ բջիջներ շինելով, շիտակ մինչուկ վար կու գան, ու մէկ մաղը լմրննալէն ետեւ, մէկալը կը սկսին, բայց միշտ ամէն ալ միօրինակ կը շինեն, ու ամէն մէկ մաղին մէջտեղը՝ երկու մեղու հանգիստ անցնելու լայնկեկ միջոց մը կը թողուն: Ամէն բջիջները ճիշտ միօրինակ վեցանկիւն են ու մէկ փեթակին մէջ յիսուն

հազար բջիջներէն աւելի կ'ըլլան, ասոնց մէկ մասին մէջ մեղր կը պահեն, մէկ մասն ալ նոր ելլելու ձագերու բնակարան կը պատրաստեն, իսկ իրենց թագուհւոյն համար ալ, ուրիշ բջիջներէն աւելի մեծակ, հասարակօրէն տասն ու հինգ բջիջ կը շինեն կը պատրաստեն:

Փետրուար ամիսէն մինչուկ հոկտեմբեր թագուհին հաւկիթ կ'ածէ, շատ հեղ վաթսուն հազարի չափ: Նախ բջիջները կը քննէ կը նայի, ու ետքը ամէն մէկուն մէջ մէյմէկ պղտիկ ու երկրնկեկ հաւկիթ կը դնէ. բայց թագուհւոյն ասանկ գործքի վրայ եղած ատեն, աշխատաւոր մեղուները իրեն կ'ընկերանան, ու երեսնին անոր դարձուցած զինքը կը կերակրեն, կը մաքրեն ու կը սիրեն: Աս հաւկիթներէն հասարակօրէն երկրորդ կամ երրորդ օրը թրթուրներ կ'ելլեն, ու աշխատաւորներէն մեղրով կը կերակրին. բայց տասը օրէն ետքը թրթուրները ուտելէն կը դադրին բժոժի մէջ կը մտնեն. աշխատաւորներն ամէն բջիջներուն բերանը՝ որոնց մէջ որ թրթուրներ կան, մոմէ ծածկոցով մը կը գոցեն եւ այնպէս կը թողուն: Քսան ու մէկ կամ քսան ու չորս օր ասանկ կենալէն ետեւ, թրթուրները՝ մեղուի կատարեալ կերպարանքը կը ստանան, ու բժոժինն պատռելով, գլխովինն ալ բջիջներու մոմէ ծածկոցներուն զարնելով կը բանան դուրս կ'ելլեն. իսկ պարպուած բջիջները շուտ մը կը մաքրեն եւ ուրիշներու կը պատրաստեն: Բայց ասանկ միօրինակ նոր ձագեր ելլելով ու խիստ շատնալով, մէկ փեթակ ալ այսչափ բազմութեան պղտիկ գալուն համար, խումբ խումբ կը բաժնուին, եւ ամէն մէկ խումբ իրենց մէյմէկ պղտի թագուհիներ առաջնորդ ունենալով, ուրիշ տեղեր կը թռչին կ'երթան, նոր տէրութիւններ կազմելու. ամէն մեղու իրեն թագուհւոյն կը հնազանդի ու անոր ետեւէն կ'երթայ, ուր որ թագուհին կը կենայ, ամէնն ալ հոն կը կենան, հասարակօրէն ծառի ծիւղի մը վրայ կ'իջնան ու հոն մէկը մէկային ոտքէն

բռնելով կախուած կը կենան. ուստի մարդիկ կ'երթան, դիւրութեամբ ուրիշ նոր փեթակի մը մէջ կ'առնուն ու մեղուանոց կը տանին: Ասանկ ամէն մէկ խմբին մէջ հասարակօրէն քսան մինչուկ երեսուն հազար մեղու կը գտնուի:

Աշնան, սեպտեմբերին՝ երբ որ մեղուները խումբ խումբ կը զատուին կը բաժնուին, ու բոլոր ծաղիկները կը սկսին թառամիլ, մեղուներն ալ չեն կրնար ծաղիկներու անոյշ հիւթերը ժողվել մեղը շինել, փեթակներու մէջ արուններու կոտորածը կը սկսի: Աշխատաւորները կատաղութեամբ արուններուն վրայ կը յարձակին, խածնելով ու խայթելով զանոնք կը սատկեցընեն, ինչու որ ասկէ ետեւ ասոնք հասարակութեան օգուտ մը չունին, բոլոր ձմեռը պարապ տեղ ուրիշներու աշխատանքը պիտի ուտեն: Ասոնցմէ ի զատ նաեւ բջիջներու մէջ եղած արուները՝ որոնք որ դեռ չեն կատարեալ կազմուած, անոնք ալ բջիջներէն դուրս կը հանեն, ու սպաննած արուններուն հետ մէկտեղ փեթակներէն դուրս կը նետեն: Ասանկ կոտորածը շատ օրեր կը տեւէ, ու չիվերջանար, մինչուկ որ բոլոր արուները կը սատկին ու փեթակէն դուրս կը նետուին:

Թէ որ դժբաղդութիւն մը չպատահի, հասարակօրէն մեղուները՝ որոնք որ ձմեռները քիչ մը կը թմրին, չորս, հինգ ու մինչուկ տասը տարի կ'ապրին, բայց մանաւանդ, աղէկ նայուելու ու հոգացուելու ըլլան, մինչուկ երեսուն տարի ալ կ'ապրին, ինչպէս շատ օրինակներէն յայտնի է:

Մեղուները՝ իրենց քաղցր մեղրովը, ու իրենց մեղրամոմովը մարդկային ընկերութեան ինչ մեծ օգուտ ունին, երկայն ստորագրութեան հարկաւորութիւն չունի, արդէն ամէնուն բացայայտ ու յայտնի է, ամէն քաղաք ու ամէն դաւառ շատ մեղուաբոյժներ մեծ հոգով ու խնամով կը նային կը հոգան ու օր քան զօր աճեցընելու ետեւէ կ'ըլլան, ինչպէս Եւրոպայի մէջ Պալիերայի տէրութիւնը շատ ջանքով ասոնց հոգ կը տանի, եւ անոնցմէ մեծ

վաստակ ունի, որն որ գրեթէ տարին մէկ միլիոն Գերմանիայի արծաթի դահեկանի կը հասնի. նոյն պէս Ասիայի մէջ ալ, աս բանիս մէջ երեւելի է Գաղատիան, որուն մեղոն ալ աշխարհքիս մէջ ամենէն աղէկն ու պատուականն է:

Աս սքանչելի կենդանւոյս վրան թէպէտ եւ աս չափ գրածնիս ալ բաւական կրնայինք սեպել, բայց մեզի շատ յարմար երեւցաւ Ս. Բարսղի սքանչելի նկարագրութիւնն ալ յիշեցընել, որով Ս. մատենագիրը շատերուն կարծեացը նայելով. Արքիմիտրի մշակականին մէջ նկարագրածին կարծես թէ նախանցած, ու գուցէ նմանած ալ է: Տես Ս. Բարսղի վեցօրեայ Ը. 163—167:

2. ՊԻԾԱԿՆԵՐ: Ասոնց վրայի թեւերը ծալ ծալ են: Իրենց համար մասնաւոր բոյն կը շինեն բջիջներով, բայց աս բջիջները մեղուններուն պէս մոմէ չեն, հապա փայտը կը կրծեն ու շողքքի նման հիւթով մը շաւղելով անկէ կը կազմեն կը շինեն:

Իսն Պիճակի համար Բարսղի մէջ: Ութը գծի չափ երկայնութիւն ունի, փայլուն սեւ գունով ու գեղին գծերով է: Իր բոյնը՝ որն որ հազարաւոր բջիջներէ կազմած է, գետնի տակ կը շինէ, եւ անոր չորս դին՝ հասարակօրէն մէկ մատէ աւելի հաստութեամբ թղթի նման նիւթէ պատով մը կը գոցէ: Իր կերակուրը պտուղ, միս ու միջատներ է, բայց գլխաւորաբար մեղուններու ետեւէն կ'ըլլայ, ու զանոնք ձեռք ձգելու համար փեթակներու քովեր կը պահուրտի, մեղու մը բեռնաւորած ետ դառնալու ատեն, յանկարծ վրան կը յարձակի կը խածնէ կը տանի: Մտերու վրայ կու գայ կը նստի նախ աղէկ մը կ'ուտէ կը կշտանայ, ետքն ալ կտոր մը կը խածնէ կը փրցունէ ու կ'առնու իր բոյնը կը տանի: Ասկէ խիստ պէտք է զգուշանալ, ինչու որ շատ չարաչար կը խայթէ:

Չիտարոյ: Աս տեսակին էգը շատ անգամ մէկ մատէն աւելի երկայն կ'ըլլայ, իսկ արուն ու աշխատաւորը գրեթէ էգին կէսին չափ կ'ըլլան: Ասի իր բոյնը պատի ծակերու, բայց գլխաւորաբար ծառե-

բու խոռոչներու մէջ կը շինէ. իր ձագերը կերակրելու համար ճանձեր եւ ուրիշ միջատներ կը բռնէ բոյնը կը տանի. հասարակօրէն մեղուներուն ետեւէն շատ կ'ըլլայ, անոնց փեթակներուն մէջ կը մանէ ու իրենց մեղրը կը յափշտակէ: Ասիկայ խիստ կատաղի է, թռչելու ատեն սաստիկ կը բզգէ. իր խայթուածը շատ չարաչար է, խիստ ցաւ կը պատճառէ:

3. ԲՐԷՏՆԵՐ: Ասոնք բարակ թելի նման բողկուկներ, երկրնկեկ ալ ոտուրներ, խիստ երկայն ալ փոր ունին: Ամէնն ալ առանձին կ'ապրին, գետնի մէջ կամ փտած փայտերու վրայ ծակեր կը փորեն կը բանան, ու իրենց խայթոցովը միջատներ սպաննելով կ'առնուն ծակերուն մէջ կը տանին, եւ անոնց վրայ մէյմէկ հաւկիթ դնելով, դարձեալ ծակերը կը գոցեն, որպէս զի նոր ելած ձագերը իրենց կերակուր կարող ըլլան գտնել: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան:

Առաջի Բրէտ: Տասը գծի մօտ երկայնութիւն ունի, սեւ գունով է, մինակ կուրծքը դեղին: Բողկուկները տաս ու երեք կտորէ յօդուած են, թեւերը կարճ, փորն ալ երկայն ու բարակուկ կոթով մըն է: Ասի աւազուտ տեղեր կը գտնուի. էգն ոտուրներովը գետինը կը փորէ ծակ մը կը բանայ, մամուկ մը կամ ուրիշ միջատ մը բռնելով ծակին մէջ կը դնէ, ու անոր վրայ հաւկիթ մը դնելով ծակը դարձեալ աւազով աղէկ մը կը լեցընէ կը գոցէ: Պատկեր 173:

4. ՍՐՁԻՒՆՆԵՐ: Ասոնք խիստ բազմութեամբ միաբան մեկտեղ կ'ապրին. իրենց ընկերութիւնն արուններէ, էգերէ, աշխատաւորներէ կամ չէզոքներէ կազմուած է: Գլուխնին լայնկեկ, կուրծքերնին երեք օղակներէ կազմուած, բարակ եւ երկայն, փորերնին հաստրկեկ են, ու էգերունն, աշխատաւորներունը խայթոցով մը: Աս խայթոցին մէջի դին պարապ է, երբ որ միջիւնները մէկը կը խայթեն, ասոր մէջէն կծու ու այրող հիւթ մը կը հեղուն,

որով խայթած տեղերնին կ'ուռի ու կը ցաւի: Մըրջիւններու կառավարութիւնը խիստ զարմանալի է, իրենց բնակարանը գետնի տակ խիստ անկանոն ճամբաներով կը շինեն, բայց բուն շինողները աշխատաւորները կամ չէզոքներն են, ու միշտ անթեւ կը մնան. իսկ արուները եւ էգերը իրենց տեսակը աճեցընելու ետեւէ կ'ըլլան, ու երբ որ թեւերնին կը բուսնին, խումբ խումբ իրենց բնակարանէն կ'ելլեն ուրիշ տեղ կը բաժնուին կ'երթան, ու իրենց ճամբորդութիւնը իրիկունները կ'ընեն: Բայց արուներն ու էգերը թեւաւորուելէն ետեւ, շատ չանցնիր արուները կը սատկին, իսկ էգերը իրենց ռաուըներովը թեւերնին փրցընելով գետնի վրայ կ'իջնան, որպէս զի իրենց հաւկիթները ածելով, նոր ընկերութիւններ հաստատեն: Էգ մրջիւն մը ապրիլէն մինչուկ օգոստոս եօթը հազար հաւկիթ կ'ածէ, ու աս հաւկիթները գրեթէ ծածուած շաքարի կը նմանին: Հասարակօրէն մինակ մէկ բոյնի մէջ տաս ու երկու մինչուկ քսան հազար մրջիւն մէկտեղ կ'ապրին, ձմեռուան ատեն կը թրմրին՝ եւ ամենեւին կերակուր չեն ուտեր, իսկ անոր հակառակ ամառը խիստ շատակեր են, ամէն տեսակ պտուղ, նաեւ ողջ պղտի միջատներ ալ կը բռնեն կ'ուտեն: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան, որոնցմէ ոմանք՝ երբեմն պարտէզներու ու տներու մէջ շատ մեծ վնասներ կը գործեն:

Երկու Մրջիւն: Կէս մատ երկայն ու սեւ գունով կ'ըլլայ, բայց երկու դիերն եւ ռաուըները գոց կարմիր են: Ասի անտառներու մէջ պղտի խումբեր եղած ծառերու խոռոչներու մէջ կ'ապրի, բայց անոնց վրայ ալ առանձին աս դիս ան դին շատ կը տեսնուի:

Երկու Մրջիւն: Չորս գծի մօտ երկայնութիւն ունի, վիզը տափարակ ու ժանկագոյն, գլուխը ու փորը սեւ է, խայթոց չունի, բայց անոր տեղ բշտիկ մ'ունի. մէկը իրեն գպչելու ըլլայ, անոր մէջէն թթու ու կծու հիւթ մը դուրս կու տայ:

Ասի ամէն տեղ, մանաւանդ անտառային տեղեր խիստ շատ կը գտնուի, երկու մինչուկ երեք ոտք խորունկութեամբ գետնի տակ հազարներով մէկտեղ կ'ապրի:

Կ-ր-ի-ր Մ-ր-Ջ-ն: Երկուք ու կէս գծի մօտ երկայն կ'ըլլայ, գոց կարմիր գունով է, բայց գլուխը ու փորին կէսը թուխ: Ասի խիստ բազմութեամբ գետնի մէջ, բայց գլխաւորաբար քարերու տակ կ'ապրի, ուստի խիստ քիչ կը հանդիպի որ մէկը խոշորկեկ քար մը վերցընէ ու անոր տակը ասկէ չգտնուի:

Թ-ւ-ի Մ-ր-Ջ-ն: Երեք գծի մօտ երկայնութիւն ունի, փայլուն սեւ գունով ու թխագոյն ոտուրներով է: Ասի մայիսին՝ մեծ քարերու եւ ծառերու կեղեւներու տակ իր բոյնը կը շինէ:

Ս-ւ- Մ-ր-Ջ-ն: Երկու գիծ երկայն կ'ըլլայ, փայլուն սեւ գունով, կարմիր բողկուկներով ու ոտուրներով է: Ասի պարտէզներու մէջ, դաշտերու վրայ, գետնի տակ կամ արածեւ ճամբաներով բնակարան կը շինէ եւ անոր մէջ հազարներով միատեղ կ'ապրի:

Բ. Կ-ր-ի-ր-ի-ն-ը Թ-ւ-ի-ն-ի-ն-ը: Ասոնց էգերը խայթոցի տեղ՝ հակըթի խողովակ մ'ունին, որով ծառի կեղեւները, տերեւները, նոյնպէս ուրիշ միջատներու բժոժները կը ծակեն ու անոնց մէջ իրենց հակիթները կը դնեն:

1. ԱՂՅԱԶՈՒԵՐ: Ասոնց էգերուն հակըթի խողովակները սղոցածեւ են: Իրենց թրթուրները թիթոսան թրթուրներու կը նմանին, ոտուրներ ունին, ծառերու կամ անոնց տերեւներու վրայ կ'ապրին, եւ ետքն իրենց բժոժներ կը շինեն, եւ անոնց մէջ ոմանք ամիս մը, ոմանք ալ արեւի կամ քիչ կը կենան:

Շ-ն-ոյ Աղ-ոյ-ն-ը: Ասի կարճ ու հաստ է, արուն սեւ, եւ էգը խատուաիկ գունով: Թրթուրները շոճի ծառերու վրայ հազարներով մէկտեղ կ'ապրին, ու ծառերու խիստ մեծ վնասներ կու

տան: Յուլիսին երբեմն ասկէ աս դիս ան դին ուրիշ ծառերու վրայ ալ կը տեսնուի:

2. ՓԱՅՏԻ ՊԻԾԱԿՆԵՐ: Ասոնք կը որ գլուխ, հաստը կեկ մարմին, թելի նման բարակ եւ երերող բողկուկներ ունին: Էգերն երկայն եղջիւրէ հաւկրթի խողովակներ ունին, որոնցմով շոճի ծառերու վրայ ծակեր կը բանան, եւ անոնց մէջ իրենց հաւկիթները կը դնեն: Թրթուրնին իրենց ամուր կզակներովը ծառերը կրծելով, մեծ մեծ ծակեր կը փորեն:

Փայտի Մեծ Պէճակ: Ասի քիչ մը ձիաստացին կը նմանի, դեղին ու սեւ գունով է, թռչած ատենը խիստ սաստիկ կը բզբէ: Հիւսիսային Եւրոպա, բայց գլխաւորաբար Հելուետիա շոճի ծառերու վրայ կ'ապրի: Իրեն թրթուրները ծառերու վրայ խորունկ ծակեր ու ճամբաներ փորելով խիստ մեծ վնասներ կու տան: Պատկեր 174:

3. ՊԻՏՏՈՐԱԲԵՐՆԵՐ: Ասոնք իրենց կոր վզովն ու կարճ ու պզտիկ փորովն, ու մէկ երկայն բարակ մազանման հաւկրթի խողովակովը կը ճանչցուին:

Բուն Գիտորներ: Ասի բաց կարմիր ու ճերմակ փափուկ մազերով մաշկով ծածկուած է, փորին վրայի դին ալ փայլուն սեւ բիծ մ'ունի: Էգն իր հաւկրթի խողովակովը կաղնուց ծառերու տերեւներն ու ճիւղերը կը ծակէ եւ անոնց մէջ հաւկիթները կը դնէ: Աս տերեւներու եւ ճիւղերու ծակուած տեղերն ուռելով, զարմանալի կերպով մը կը գոյանայ գխտորն, որն որ թանաք շինելու, եւ զանազան տեսակ ներկերու մէջ եւ ուրիշ շատ բաներու կը գործածեն: Ամէնէն աղէկ գխտորն Ասիայինն է:

Յ Ե Ղ Գ

Յ Ա Ն Յ Ա Թ Ն Ի Ե Ր

Աս ցեղին տակը գացողներուն չորս թեւերն ալ բարակ երակով մը ցանցի նման հիւսուածքով

են: Ասոնցմէ ոմանք կատարեալ, ոմանք ալ անկատար փոփոխութիւն կը կրեն: Հատերը մնակեր են, իսկ ոմանք ալ անկերով կ'ապրին:

1. **ԽՌՌԻԱԿԱՆՆԵՐ**: Ասոնք փափուկ մարմին, մեծ ու կլոր աչուրներ, երկայն ու խողանաստեւի նման բողկուկներ ունին, շատերուն թեւերն ալ խիստ սիրուն գուներով են: Ամէնն ալ անկատար փոփոխութիւն կը կրեն: Իրենց թրթուրները ջրի մէջ կ'ապրին, ու փայտէ եւ ուրիշ շատ տեսակ նիւթերէ կապարճի ձեւով բնակարաններ կը շինեն, եւ ուր որ կ'երթան զանոնք մէկտեղ կը տանին: Ասոնց կատարեալ միջատն ամենեւին կերակուր չ'ուտեր, ու խիստ քիչ ատեն կը տեւէ իր կեանքը:

ՍԷՅ ԽՈՒՄԻՆ: Մէկ մատի մօտ երկայնութիւն ունի, թխագոյն մարմնով, դեղընկեկ օտուրներով է, իսկ թեւերը մոխրագոյն են ու թուխ գծերով զարդարուած: Ասի գետերու եւ լճերու քովեր խիստ բազմութեամբ կը գտնուի: Պատ. 175:

2. **ՕՐԻՈՐԿՆԵՐ**: Ասոնք երկայն մարմին, երկայն բարակ ալ թեւեր, ու կարճ բողկուկներով հաստըկեկ գլուխ մ'ունին: Ամէնն ալ կատարեալ փոփոխութիւն կը կրեն, եւ բազմութեամբ լճերու եւ ուրիշ կեցած ջրերու քովեր կ'ապրին: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան, ու ոմանք փայլուն, խիստ սիրուն գուներով կ'ըլլան:

3. **ՍՐՋՆԱՌԻԻԾ ԿԱՄ ԸՆԴԻԿ ՄՐՋԻՒՆ**: Մէկ մատէն աւելի երկայնութիւն ունի, թուխ գունով, կարճ ու բրի ձեւ բողկուկներով. երկայն եւ ապակեոյ պէս փայլուն, վրան ալ թուխ բծերով թեւերով կ'ըլլայ: Ասի երկրիս ամէն կողմը կը գտնուի, բայց աւազուտ դիերը խիստ բազմութեամբ կ'ըլլայ, ու կատարեալ փոփոխութիւն կը կրէ: Իրեն թրթուրն, որուն ձեւը 176երորդ Պատկերին մէջ «, ու բժոժինը ք, կը տեսնուի, դետինն աւազի մէջ ծակ մը կը փորէ, եւ անոր տակը կը պահուրտի կը կենայ, թէ որ միջիւն մը կամ ու-

րիշ միջատ մը ծակի մէջ իյնայ, ունելիքի ձեւ կազմած վերի կզակովը կը բռնէ եւ անոր արիւնը կը ծծէ. բայց հասարակօրէն աս դարանիս մէջ մրջիւնները շատ կը բռնուին, ինչու որ վազելով քալած ատեննին, ծակը շտեմնելով, մէջը կ'իյնան, իսկ եթէ մէջն իյնող մրջիւնները շուտով մը դուրս ելլելու փախչիլ ուզեն, թրթուրը բաճի ձեւ գլխովը հող վեր նետելով, զիրենք նորէն վար կը ձգէ ու կը բռնէ:

Հին ատենները Մրջնառիւծի վրայ առասպել մը կը պատմուէր, իբրեւ թէ ասի ոսկի կը ժողվէ ու գետնի տակ ոսկի լեռներ ունի, անոր համար հարստութեան վրայ խօսելու ատեն ասի ալ օրինակ կը բերուէր:

4. ԱՇԽԱՐՀԱԵՐՆԵՐ ԿԱՄ ՏԵՐՄԻՏՆԵՐ: Ասոնք պզտիկ ու հազիւ երեք գիծ երկայնութեամբ միջատներ են. ամուր կզակներ, կարճ բողկուկներ, ձերմրկկեկ, տկար ու խիստ դիւրաւ բրդող ալ թեւեր ունին: Ամէնն ալ անկատար փոփոխութիւն մը կը կրեն, Հնդկաստանի մէջ, ու Ափրիկէ, հարաւային Ամերիկէ կը բնակին, մեղուներու եւ մըրջիւններու պէս ընկերութեամբ կ'ապրին, իրենց բնակարանը գետնի վրայ կը շինեն: Աշխարհաւերները թէպէտ եւ պզտի կենդանիներ են, բայց շատ մեծ վնասներ կը գործեն, գետնի տակէն ճամբաներ շինելով աներու մէջ կը մտնեն, ու անոնց հիմերն եւ ուրիշ փայտէ սիւնները փորելով ու մէջը պարպելով, շատ տներ կը կործանեն. բայց ամէնէն վնասակարն ան է, որ տան հիմերու եւ սիւներու փայտերը, միշտ մէջի գիէն կը սկսին կրծել ու փորել, մինակ դրսի գիէն բարակ կեղեւ մը կը թողուն, ուստի առանց մէկը բան մ'իմանալու յանկարծ տունը կը կործանի, ասանկ իրենց վնասակարութեամբը շատ քաղաքներ ու գեղեր անապատ դարձուցած են: Ասոնք բոլորովին ջնջելն ալ խիստ դժար է, ինչու որ անթիւ անհամար բազմութեամբ կ'ըլան. էգերը հակիթնին ածելէն ետեւ, արու-

ներու հետ մէկտեղ մեծ խմբեր բաժնուելով, հասարակօրէն իրիկուններն, ուրիշ տեղեր կը թուչին կ'երթան, բայց ասանկ ճամբորդութեան ատեն, թեւերնին կը թափին կ'իյնան, ուստի անանկ բազմութեամբ վար կը թափին որ երկիրը բոլորովին կը ծածկեն, թուչուններն, երկակենցաղներն եւ ուրիշ կենդանիներ վրանին կը յարձակին ու խիստ շատ կ'ուտեն, շատ տեղեր մարդիկ ալ կը ժողվեն, ու տապկելէն ետեւ կ'ուտեն:

5. ՄԻՕՐԵԱՆԵՐ: Ասոնք փափուկ, երկայն բարակ մարմին ունին, ու մարմիններնուն ետեւի դին, երկու կամ երեք երկայն մազեր կան: Ամառը տաք օրեր, իրիկուան ատեն, շատ անգամ անթիւ անհամար բազմութեամբ գետերէն, լճերէն եւ ուրիշ ջրերէն դուրս կ'ելլեն, արուններն եւ էգերը շուտ մը միատեղ կու գան ու մաշկերնին կը փոխեն, ետքն էգերն իրենց հաւկիթները ջրոյ մէջ կ'ածեն ու քիչ մ'ատեն անցնելէն ետեւ թէ արուններն ու թէ էգերը շուտ մը կը սատկին առանց բան մ'ուտելու:

Յ Ե Ղ Ե

Ն Ի Ս Ա Թ Ե Ի Ե Ր

Ասոնք, մէկ քանի տեսակէն ի զատ, չորս թեւ ունին, տակի թեւերնին միօրինակ թաղանթէ են: Իսկ վրայի թեւերնին մինչուկ կէսը պատենի պէս կարծր, բերաննին պատիճի ձեւ կազմուած, աչուրնին ըստ մեծի մասին պզտիկ ու կլոր են, ու շատերն երկու հասարակ աչքերէն ի զատ, ուրիշ ալ ունին: Ամէնն ալ անկատար փոփոխութիւն կը կրեն, ու մեծ մասը՝ կենդանիներու եւ տնկերու վրայ կ'ապրին:

1. ՄԼՈՒԿՆԵՐ ԿԱՄ ՓԱՏՈՋԷԼՆԵՐ: Ասոնք տափարակ մարմին ունին, բողկուկնին ստեւի նման են, թեւերնին կատարեալ չեն մեծնար:

Ասոնք Փոթոջէլ Կո՛ Մը-ի: Ասի խիստ

բարակ մաղերով ու թխագոյն կարմիր գունով կ'ըլլայ. ամէն դի շատ ծանօթ ու հասարակ է, սներու մէջ պառկելու տեղեր՝ տախտակներու եւ հին սեղաններու ճեղքուածներու մէջ կը պահուըտի, ու գիշերները դուրս կ'ելլէ, քնացողներուն մարմինը խածնելով արիւննին կը ծծէ, ու շատ հեղ հանգիստ չի թողուր որ մարդ քնանայ. թէ որ մէկը իրեն դպչի, գարշելի հոտ մը կը տարածէ: Մլուկները սատկեցընելու եւ անոնց ձեռքէն խալըսելու համար, զանազան տեսակ դեղեր կը զրուցեն, բայց մենք ասոնց մէջէն մինակ երկուքը կը գրենք: Թէ որ մէկ երկու ամի ընկուզի կանաչ կեղեւ, կամ ընկուզի ծառի տերեւ, կէս Տաճկի լիտր ջրոյ մէջ կէս ժամու չափ եփուելու ըլլայ, ետքը աս ջուրը տախտակներու ու կարասիներու ծակերուն քսուելու ըլլայ, որոնց մէջ մլուկները հասարակօրէն կը պահուըտին, շատ օգուտ կ'ընէ: Գարձեալ պաղլեղի ջրով նոր մարած կիրն, որն որ թանձր պիտի չըլլայ, երբոր տաք տաք քսուի, մլուկներուն բովանդակ ցեղը՝ մեծ ու պզտիկ իրենց հակիթներովը կը սատկըցընէ: Բայց աս ալ կը զրուցենք որ աս ամէն դարմաններէն աւելի աղէկ կ'ըլլար, թէ որ տան կարասիներու եւ տախտակներու ծակերը շուտ շուտ նայուի ու մաքրուելու ըլլայ:

2. **ՆԳԱՏՆԵՐ**: Մարմիննին հակըթածեւ, վզերնին լայն, գլուխնին ալ պզտիկ, ու բողկուկնին հինգ կտորէ յօգուած են:

ՆՈՐՄԻ ԸՆԿՈՐ: Չորս գծի մօտ երկայնու թիւն ունի, գորշ գունով է, բայց փորին երկու գիերը սեւ ու ճերմակ: Ասի կեռասնեիներուն, տանձենիներուն եւ ուրիշ ծառերու վրայ շատ կ'ըլլայ, մէկն իրեն դպչելու կամ զինքը բռնելու ըլլայ, խիստ գարշելի հոտ մը կը ձգէ: Էգն՝ որն որ յունիսին քսան մինչուկ քառասուն ձագ կ'ունենայ, իր ձագերը մէկտեղ կը պտըտցընէ, ուր որ ինքը կ'երթայ, ամէն ձագերն ալ ետեւէն կ'երթան, եւ ուր որ կը կենայ, ամէնքն ալ կ'ենան:

3. ՏՊՈՒՌՆԵՐ ԿԱՐ ՃԵՊՒՌՆԵՐ: Ասոնք կարճ ու հաստ գլուխ, եւ երկու հասարակ աչքերէն ի զատ, երեք հատ ալ ուրիշ ունին, բողկուկնին բարակ ու վեց վեց կտորներէ յօդուած են: Արունները փորերնին ունեցած մէկ մասնաւոր գործարանով մը կամ խածեակով մը ձայն կը հանեն, որն որ հեռուէն անուշ կը հնչէ:

Ասոնք չորս չորս չորս: Մէկ մատի մօտ երկայնութիւն ունի, գեղընկեկ գունով ու սեւով խառն է: Ասի հարաւային Եւրոպա, նոյնպէս երկրիս ուրիշ կողմերս, ծառերու՝ մայց գլխաւորաբար հացիններուն վրայ կ'ապրի, ու բոլոր օրը շարունակ կ'երգէ: Առջի ատեններն աս միջատը խիստ ծանօթ էր. Անակրէովն յոյն բանաստեղծն իր վրայ երգ մը գրեց, որուն մէջ զինքը գովելով՝ իր անոյշ ձայնին համար շաստուածներուն կարգը կը դասէ:

4. ՓԱՅԼՈՒՆ ՃՊՈՒՌՆԵՐ: Ասոնց ճակատն ուռած փամփրջտի ձեւ գէպ ի դուրս երկնցած է. վրայի թեւերնին ալ մագաղաթի կը նմանին:

Ասոնք երկու մատի մօտ երկայն, ու քիչ մը լայնկեկ մարմնով է: Ասի Սինէացոց երկիրը, նոյնպէս Ամերիկայի մէջ շատ կ'ըլլայ, ու մէկ մասնաւոր ու զարմանալի յատկութիւն մ'ունի, իր փամփրջտի նման ճակտէն անանկ լուսաւոր ու պայծառ լոյս մը կու տայ, որ գիշերները լապտերի տեղ կը գործածուի: Ամերիկայի վայրենիներն, աս կենդանիէս մէյմէկ հատ երկու ոտուրնին, մէկ հատ ալ մէկ ձեռքերնին կապելով, գիշերները մուծին ասոր լուսովն երկայն ճամբորդութիւն կ'ընեն: Ասոր լուսովը նաեւ գիշերներն ալ կրնայ կարգացուիլ ու գրուիլ: Պատկեր 177:

5. ԼՊԻՄՆԵՐ: Ասոնք պզտիկ միջատներ են, փափուկ մարմին, երկայն բողկուկներ, թափանցիկ ու ապակոյ պէս ալ փայլուն թեւեր ունին: Բազմուծեամբ ծառերու եւ տնկերու վրայ կ'ապրին:

Խոնձորի Ափի: Ասանց թեւի, գեղնի զարնող կանաչ գունով սեւ բողկուկներով ու ոտուրնե-

րով է: Ամառը բազմութեամբ՝ խնճորի ծառերու տերեւներու տակը կը գտնուի, ու չափէ դուրս կ'աճի կը բազմանայ: Մեր 178 Պատկերն ասոր շատ խոշորացածը կը ցուցնէ:

6. ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄԻՐՆԵՐ: Ասոնք խեցւոյ նման մարմին մ'ունին, էգերն առանց թելի են, իսկ արուններն ըստ մեծի մասին մինակ վրայի թեւերն ունին: Ամէն ծառերու ճիւղերու ու տերեւներու վրայ անշարժ կը նստին կը կենան: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

ԱՎԵՐԷՒԷՆ ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄԻՐ: Երեք գիծ երկայնութիւն ունի, արուն գոց կարմիր գունով ու ճերմակ թեւերով, իսկ էգը գոց գունով կ'ըլլայ: Ասի գլխաւորաբար Մեքսիկոյ Ամերիկայի թղենի ըսուած տնկերուն վրայ կ'ապրի, ասկէ իր համանուն Որդան կարմիր ըսուած ազնիւ ներկն ու ծիրանի գոյնը կը շինուի, որն որ խիստ սուղ կը ծախուի, ու զանազան ուրիշ ներկերու մէջ կը գործածուի: Աս պզտի միջատին հոգ տանելուն, ու տնկերու վրայէն ղինքը մէկիկ մէկիկ ժողվելու հազարաւոր մարդիկ կը դբաղին, ու մեծ համբերութիւն պէտք է, բայց ան դաւառին ալ, տարուէ տարի ասի երեք հարիւր հազար Աւստրիայի արծաթ դահեկանի մօտ շահ կը բերէ:

Յ Ե Ղ 9

Թ Ե Փ Ա Թ Ե Ի Ե Ր

Ասոնց չորս թեւերուն վրայի ու տակի դիւրը, գունաւոր ու պզտի թեփերով ծածկուած են, եւ ասոնք՝ պարզ աչքով նայուելու ըլլան, գունաւոր փոշւոյ պէս կ'երեւան: Մարմիննին երկայն բարակ, ու կերպ կերպ ձեւերով, խիտ ու դիւրաւ թափող թեփերով ծածկուած են: Բերաննին երկայն ու դէպ ի դուրս երկընցած ոլորած պատիճի ձեւ, ու ծծելու շատ յարմար է, ասով ծաղիկներու մէջէն մեղր կը ծծեն: Բողկուկնին շատ կտոր-

ներէ յօդուած են. աչուընին մեծ, ոտուընին բարակ, թեւերնին մեծ ու լայն, ու շատերուն ետեւի թեւերը ակռայ ակռայ կամ պոչաւոր են: Ամէնն ալ կատարեալ փոփոխութիւն կը կրեն: Թրթուրները ծառերու տերեւներով եւ ուրիշ տնկերով կ'ապրին, ու շատ հեղ խիստ մեծ վնասներ կը գործեն:

Ընդ որ Թեփաթեւերը կամ Թիթեռներն երեք Մաս կը բաժնուին. Յորեկուան, Իրիկուան ու Գիշերուան թիթեռներ:

Ա. Յորեկուան Թիթեռներ: Ասոնք մինակ ցորեկները կը թռչին: Բողկուկնին բարակ թեւի նման են, ու ճոթերն ըստ մեծի մասին հաստ. թեւերնին լայն, ու շատերուն ակռայ ակռայ, եւ երկու դիերը խիստ աղուոր գուններով զարդարուած:

1. ԼՐԳՈՍ: Ասի խիստ գեղեցիկ թիթեռ մըն է. թեւերն անկիւն անկիւն, գոց կարմիր գունով, ու քանի մը սեւ բծերով են, եւ ամէն մէկ թեւին վրայ մէյմէկ խոշոր կապուտակ բծեր կան: Իր թրթուրը սեւ գունով ու ճերմակ բծերով է, եւ ղիճներու վրայ կ'ապրի, եւ անոնց վրայ ալ բժոժի մէջ կը մտնէ: Պատկեր 179:

ՍԵՂՎՈՒՆ: Առջինին սեռին կը վերաբերի, տասը գիծ երկայնութիւն, երեք մատ ալ գրեթէ լայնութիւն ունի: Թեւերն անկիւնաւոր, ու թուխ գունով լայնկեկ դեղին ջղերով, ու փայլուն կապուտակ բծերով են: Թրթուրը սեւ գունով ու ճերմակ կէտերով, կոնրկի դին ալ կարմիր բծերով է. ուռիներու եւ կաղամասներու վրայ կ'ապրի: Պատկեր 180:

2. ԿԵՂԱՄԲԻ ԹԻԹԵՌ: Երկու մատ լայնութիւն ունի, վրայի թեւերը ճերմակ ու սեւ ծայրերով, երկերկու ալ սեւ բծերով են, իսկ տակինները դեղընկեկ, ու սեւ պզտի բծերով: Աս թիթեռն ամէն տեղ, կաղամբի եւ ուրիշ ասոր նման տնկերու վրայ կը թռչի ու կը նստի: Թրթուրը կա-

նաչ գունով կ'ըլլայ, ու կաղամբի տեսակ տնկերու շատ մեծ փնասներ կու տայ: Պատկեր 181:

3. ՄԱՔԵՒՈՒՆ: Երեք մատեն աւելի լայնութիւն ունի, թեւերն ըստ մեծի մասին դեղին գունով, ու սեւ բծերով ու գծերով զարդարուած են, ու թեւերուն ծայրերը կարգ մը դեղին ու կէս լուսնի ձեւ ալ բծեր կան. իսկ տակի թեւերը պուշեր, ու կարգ մ'ալ կապուտակ բծեր ունին: Ասի մայիսէն սկսած մինչուկ աշուն, երկրիս ամէն դի գրեթէ շատ կը գտնուի: Իր թրթուրը կանաչ գունով ու սեւ գծերով է. ու անոնց վրայն ալ կարմիր կէտեր ունի: Աս թրթուրին թէ որ գլխուն կողմանէ դպչուելու ըլլայ երկու եղջիւրի նման երկրնկեկ ծայրեր դուրս կ'ելլեն, եւ ծիրանի հոտի նման հոտ մը կը ձգէ: Պատկեր 182:

4. ՍԱՀԵԳՆ: Ասի մեծկակ ու աղուոր թիւթեռ մըն է, վրայի թեւերը ճերմակ, ու շիկակարմիր երակներով ու բծերով, իսկ տակի թեւերուն վրայ մէյմէկ սեւ բիծ, երկերկու ալ աչքի ձեւ կարմիր բծեր կան: Գլխաւորաբար բարձր լեռնային տեղեր խիստ շատ կը գտնուի: Ասոր թրթուրը թաւ կերպասի գունով է, բայց վրան ալ նարնջի գոյն բծեր ունի: Պատկեր 183:

Բ. Իրիկոննէր: Ասոնք հասարակօրէն իրիկունները դուրս կ'ելլեն կը թուչին: Բողկուկնին միօրինակ չեն, մէջ տեղերը հաստրկեկ, ու երթալով կը բարակնան: Թեւերնին նեղ, ու վրայինները տակիններէն աւելի երկայն են: Մարմիննին հաստրկեկ, ու խիտ մաղերով ալ ծածկուած են:

1. ՇՈՃԻՈՅ ՍՓԻՆԳՆ: Ասի երեք մատ լայնութիւն ունի, մոխրագոյն ու տեղ տեղ մթագոյն բծերով է. թեւերուն ծայրերն ու փորին երկու դիերը՝ մեծկակ սեւ ու ճերմակ բծեր կան: Իր թրթուրը շոճուոյ եւ ուրիշ ասոր նման ծառերու վրայ կ'ապրի. ու շատ հեղ խիստ մեծ փնասներ կը գործէ:

2. ԳԱՆԿ: Ասի մեծ թիթեռ մըն է, չորս ու

կէս մատ լայնութիւն ունի. մարմինը շիկակարմիր ու սեւ գծերով է, վրայի թեւերը թուխ, սեւ ու ճերմակ ու դեղին բծերով ու գծերով, իսկ տակի թեւերը դեղին, ու երկերկու սեւ գծերով են: Սեւկեկ կանրկին վրայ մեծ դեղին բիծ մ'ունի, ասոր մէջ տեղն երկու աչքի ձեւ սեւ կէտեր ըլլալով, աս բիծը մեռնող մարդու գլխու մը կը նմանի: Թրթուրը հինգ մատի մօտ երկայն կ'ըլլայ. դեղին գունով ու կապուտակ գծերով ու բծերով է, գլխաւորաբար գետնախնձորի տնկերու վրայ կ'ապրի: Պատկեր 184:

Գ. ԳԻՆԷՐՈՒՆ ԹԻՒՆԵՐ: Ասոնցմէ երկու հազար տեսակէն աւելի կան, ամէնն ալ ցորեկները կը պահուըտին կը քնանան, ու մինակ գիշերները դուրս կ'ելլեն կը թռչին: Մարմինն խիտ մաշկով ծածկուած են. թեւերնին ալ մինակ ոմանցը ահուայ ահուայ, իսկ միւսներունը շիտակ են:

1. ՄՈՐԲԻՒՂՈՍ: Ասի խիտ զարմանալի թիթեռ մըն է, ճերմրկկեկ գունով, ու թեւերուն վրայ երկերկու կամ երեք երեք խտորնակ սեւ գծեր, ու մէյմէկ ալ կէս լուսնի ձեւ բծեր ունի: Ասոր թրթուրը Շերաս կամ Հնդիկ որդն կամ Կերպասաբեր կ'ըսուի, որն որ թթենւոյ տերեւներով կ'ապրի, եւ իր զարմանալի բոժոժէն՝ մետաքսն ելլելուն, անոր համար զինքը մեծ հոգով ու խնամով կը նային կը հոգան: Էգ թիթեռը քանի մ'օրուան մէջ հինգ հարիւր հաւկրթի մօտ կ'ածէ, ասոնցմէ ելած թրթուրներն ի սկզբան սեւ գունով են, բայց հինգ վեց շաբթուան մէջ, շատ հեղ մաշկերնին փոխելով, ամէն անգամուն գոյներնին ալ մէկտեղ կը փոխեն, ու վերջի անգամ մաշկերնին փոխելէն ետեւ, թրթուրները ճերմակ կամ թուխ գոյն կը ստանան: Հինգ օր ասկէ անցնելէն ետեւ, թրթուրին վզին տակը կը սկսի կարմրոնալ, ուստի ասկից կրնայ իմացուիլ որ փոփոխութիւն կրելու ատենը մօտ է: Աս ատենն թրթուրն ուտելէն կը դադրի, ու կը սկսի անհանդարտ շարունակ

աս դիս ան դին երթալ, ու իր բժոժը կամ պա-
 տեանը շինելու հանգիստ տեղ մը փնտռել, ուր որ
 ասանկ տեղ մը կը գտնէ, հոն կը սկսի իր բժոժը
 շինել, որուն զարմանալի կերպն այսպէս է: Աս
 թրթուրն իր ներսի դին երկու մասնաւոր ու խիստ
 բարակ անօթներ ունի, որոնց մէյմէկ ծայրերը
 բերնին մէջ են, ու աս անօթներուն մէջ, փոփո-
 խութիւն կրելու ատենէն քիչ մը յառաջ, կերած
 սննդեան նիւթերէն մէկ մասնաւոր հիւթ մը կը
 ժողվի, եւ ասոնց բերնին մէջ եղած բարակ ծակե-
 րէն՝ թրթուրը գլուխը շարունակ աս դիս ան դին
 դարձնելով ու շարժելով, բերնէն աս հիւթը
 երկու թելի նման դուրս կը հանէ, եւ առջեւի
 ոտուրներովն ալ երկուքն իրարու հետ հիւսելով,
 այնչափ կլոր կլոր կը փաթթէ որ բժոժը երթալով
 կը հաստընայ ու բոլոր զինքը կը պատէ կը գոցէ:
 Աս գործքս եօթը մինչուկ ութ օր կը տեւէ, եւ
 այսչափ ատենուան մէջ, հազար ոտքի մօտ երկայ-
 նութեամբ մետաքս դուրս կը հանէ: Շերասը եր-
 կու մինչուկ երեք շաբաթ բժոժի մէջ կենալէն
 ետեւ թիթեռ կ'ըլլայ, ու բժոժը պատուելով դուրս
 կ'ելլէ. բայց որոնք որ մասնաւոր ասի մետաքսի
 համար կը պահեն, չեն թողուր որ բոլոր շերասները
 թիթեռ ըլլան, մինակ մէկ քանի բժոժներ թող
 տալով, բոլոր միւսները կը ժողվեն կը սատկեցընեն.
 Ինչու որ շերասները թիթեռ ըլլալէն ետեւ, դուրս
 ելլելու համար բժոժները կը պատռեն, ուստի բո-
 լոր մետաքսի թելերը կը կտրտին կտոր կտոր կ'ըլ-
 լան: Շերասը Սինէացւոց երկրէն յառաջ եկած
 տարածուած է. հինգ հարիւր վաթսուներկն՝ Յուս-
 տինիանոս կայսեր ատեն, յոյն կրօնաւորներէն ու
 մանք շնդկաստանէն ասի Աոստանդինուպոլիս բե-
 րին, ետքը անկէ ալ երկրիս ուրիշ գիերը տարա-
 ծուեցաւ. նոյնպէս թթենին ալ պէտք է որ մէկ-
 տեղ բերուած ու տարածուած ըլլայ. ինչու որ ինչ-
 պէս վերը ըսինք միայն ասոր տերեւներովը կ'ապրի:
 Պատկեր 185երորդին մէջ, թթենւոյ ճիւղի մը

վրայ = գիրը բուն թիթեռն է, որն որ հաւկիթ կ'ածէ. ք գիրն ալ պզտի թրթուրներ են, որոնք հաւկիթներէն նոր դուրս կ'ելլեն. իսկ զը բուն մեծ շերասն է, որն որ երեք մատ երկայնութեամբ կ'ըլլայ. Դն ալ շերասին բժոժն է, որ մէջտեղէն կտրուած է, որպէս զի մէջի կծկած թրթուրն ալ տեսնուի:

2. ՀԵՅՅԻՐ: Ասոնք խիստ պզտիկ, բայց սիրուն գուներով գիշերուան թիթեռներ են, բողկուկնին բարակ թեղի նման, վրայի թեւերնին նեղ ու երկայն, իսկ տակինները լայն են, իրենց թրթուրները լերկ են, ու տասն ու վեց ոտք ունին, բրդեղէն հագուստներն ու մուշտակի տեսակ բաներն կ'ուտեն կ'ապականեն, եւ ասոնց նիւթերէն իրենց կապարճի ձեւ բնակարաններ կը շինեն, ու զանոնք իրենց հետ կը կրեն:

Մ.՝-էնց Յեց: Բաց մոխրագոյն է, ու կուրծքին երկու գիերը ճերմակ կէտեր ունի: Թրթուրը չուխայէ զգեստներու եւ ուրիշ բրդեղէն բաներու վրայ կ'ապրի, ու շատ մեծ փնասներ կը գործէ:

Ս.՝-նիւց Յեց: Դեղնագոյն գորշ, ու սեւ բծերով է: Ասոր թրթուրը մուշտակները կ'ուտէ կ'ապականէ:

Յ Ե Ղ Է

Ն Ր Կ Թ Ն Ի Ն Ա Ն Ն Ն Ն Ն

Ասոնք երկու բարակ, փափուկ, թաղանթէ թեւեր ունին: Բերաննին պատիճի ձեւ, ու ծծելու յարմար են, ասոնցմով կենդանիներու մարմինը սաստիկ կը խայթեն կը ծակեն եւ անոնց արիւնը կը ծծեն: Ամէնն ալ կատարեալ փոփոխութիւն կը կրեն: Շատերը թէ մարդիկներու եւ թէ կենդանիներու խիստ նեղացուցիչ ու չարչարող են:

1. ԱՆՆՃԵՐ: Ասոնք հասարկեկ մարմին մը, կարճ բողկուկներ, երկընկեկ ալ ոտուրներ ունին. թռչելու ատեննին ալ միշտ կը բզկեն: Թրթուրնին

ազբերու եւ հոտած մտերու մէջ կ'ապրին, ու կեղեւոտ գլուխ մ'ունին: Ասոնցմէ շատ տեսակներ կան:

Բնորոշիչ կամ Խոնջի ճանճ: Ասի խիստ նեղացուցիչ միջատ մըն է, ամառը տներու մէջ շատ կը գտնուի: Գլուխը կէս գնտակի ձեւ է, ու գլխուն երկու դիերը մէյմէկ խոշոր ու ցանցի նման աչքեր ունի որոնք չորս հազարէն աւելի խիստ պզտի աչքերէ բաղադրուած են: Ոտուրներուն ծայրերը մէյմէկ պզտիկ բշտիկներ ունի, որոնցմէ կպչուն հիւթ մը դուրս կու տայ, եւ ասոնցմով խիստ շտակ բաներու վրայ, ինչպէս հայելիներու եւ ուրիշ ապակիներու վրայ կրնայ կենալ ու քայլել, եւ աս բշտիկներու հիւթերէն է որ քայլած տեղերը կ'աղտոտի: Մարմինը հազարաւոր շատ բարակ մազերով ծածկուած է, ինչպէս Պատկեր 186երորդին մէջ, խիստ խոշորցուցած ճանճին վրայ կը տեսնես: Հասարակ ճանճ իր հաւկիթները գլխաւորաբար աղբերու մէջ կը դնէ, ասոնց մէջէն քսան ու չորս ժամ ետքը թրթուրները կ'ելլեն, կ'աճին, ու շուտ մը բժոժի մէջ կը մտնեն. տասն ու չորս օր անցնելէն ետեւ, կատարեալ ճանճ եղած, ասոնցմէ դուրս կ'ելլեն, ու հասարակօրէն անուշ նիւթերով կը կերակրին:

Պանրի ճանճ: Ասի մըջիւնէն քիչ մ'աւելի մեծ է, թուխ գունով, ու գլխուն վրայ սեւ դժերով է: Իր հաւկիթներէն պանրի որդերը կամ բաշխերը կ'ելլեն ուստի շատ մարդիկներ սխալելով կը կարծեն թէ աս որդերը պանրի բուն պատուական մասերէն կը գոյանան, եւ ասոր համար Իտալացիք ասոնք պանրի մէջէն ժողվելով կը ձգմեն ու հացի վրայ կը քսեն, ու ախորժելով կ'ուտեն:

2. **ՎՈՌԵՒՆԵՐ ԿԱՄ ԶԻԱՊԻԾԱԿՆԵՐ:** Ամենուն ծանօթ են, ճանճերու շատ կը նմանին. ամառը տաք ատեններ ձիերն ու արջառները խայթելով եւ անոնց արիւնը ծծելով, խիստ կը տանջեն: Ասոնցմէ մեծ ու պզտիկ շատ տեսակներ կան:

3. ԵՋԱՆՅ ԳՈՌԵՒ: Հինգ գծի մօտ երկայնութիւն ունի: Ասոր էզը խայթոցի նման հաւկըթի խողովակովն արջառներու մորթը կը ծակէ ու անոնց մէջն իր հաւկիթները կը դնէ, ու աս ծակած տեղերը կ'ուռին կուստեր կ'ըլլան: Ամէն մէկ կուստերուն մէջ մէյմէկ որդեր կ'ըլլան, որոնք երբ որ կը մեծնան, կաշիին մէջէն դուրս կ'ելլեն, վար գետինը կ'իյնան, ու գետնի վրայ բժոժի մէջ կը մտնեն ու ետքն անկից կատարեալ միջատ դուրս կ'ելլեն:

4. ՄԺՂՈՒԿ ԿԱՄ ՄԺԵՂ ԿԱՄ ՄՈԾԱԿ: Չորս գծի մօտ երկայնութիւն ունի, գոց գունով է, բայց փորը ճերմրկկեկ. ստուըներն ալ գեղընկեկ են: Ասի իրիկուան դէմ ջրի մօտ տեղուանք, բազմութեամբ հազարաւորներով կ'ըլլայ, եւ իր բարակ ձայնն ձգելով աս դիս ան դին կը թռչի, ու մարդիկներու երեսը, ձեռուըները չարաչար խայթելով արիւննին կը ծծէ. իր խայթած տեղերը միշտ կ'ուռին ու կը քերուին: Էգ մը երեք հարիւր հաւկիթ կ'ածէ, եւ իր հաւկիթները ջրի մէջ կը դնէ. երեք կամ չորս շաբաթէն ետեւ ձագերը կատարեալ դուրս կ'ելլեն, եւ իրենք ալ կրնան հաւկիթ ածել:

ԿԱՐԳ Բ

ԱՆԹԵՒ ՄԻՋԱՏՆԵՐ

Ասոնք թեւ չունին, բերաննին ոմանցը կը ծելու. ոմանցն ալ ծծելու յարմար են: Ամէնը մէկտեղ երկու Յեղ կը բաժնուին, Լուեր ու Ոջիկներ:

Յ Ե Ղ Ա

Լ Ո Ւ Ն Ի

Ասոնց մարմինը հաւկըթաձեւ, բայց երկու քովերէն քիչ մը ներս ճնշած է, տաս եւ երկու օղակներէ կազմուած, ու հասարկեկ կաշիով մը

ծածկուած է: Բերանին պատիճի ձեւ, ու ծծելու յարմար են, որոնցմով մարդիկներու եւ կենդանիներու արիւնը կը ծծեն. ոտուրնին՝ գլխաւորաբար երկու ետեւինները խիստ երկայն ու հասարակեկ են. փորերնին ալ չափէ դուրս մեծ: Ամէնն ալ անկատար փոփոխութիւն կը կրեն. հաւկիթներէն՝ ճերմակ եւ առանց ոտքի որդեր կ'ելլեն, ու տաս եւ երկու մինչուկ տաս եւ երեք օր ետքը մետաքսի նման բոժոժներու մէջ կը մտնեն, ուսկից դարձեալ գրեթէ տաս եւ երկու օր ետքը կատարեալ լուի կերպարանքը ստանալով դուրս կ'ելլեն:

1. ԲՆԱՋԻ ԼՈՒ: Ասի գլխաւորաբար Ամերիկայի կողմերը կ'ըլլայ, իր հաւկիթները մարդուս ոտուրններու մատերու ըղունկներու մէջ կը ձգէ, որով շատ հեղ խիստ մեծ ցաւ կը պատճառէ:

2. ԱՍՍԱՐԱԿ ԼՈՒ: Ասի թխագոյն կարմիր է, մարդիկներու նաեւ շներու, կատուներու, աղանիներու եւ ուրիշ կենդանիներու վրայ կ'ապրի եւ անոնց արիւնը կը ծծէ: Լուն հասարակօրէն տարի մը կ'ապրի. բայց փորձով տեսնուեցաւ որ ոսկի շղթայով մը կապուելով վեց տարւոյ չափ կըրնայ ապրիլ: Պատկեր 187երորդն ասոր շատ մեծ ցուցածն է:

Յ Ե Ղ Բ

Ո Ջ Ի Լ Ն Ե Ր

Լսոնց մարմինը խիստ տափարակ, ու տասն ու մէկ կամ տաս եւ երկու օղակներէ կազմուած է: Ոտուրնին կարճ, ու ծայրերը մէկ կամ երկու ճանկեր ունին, որոնցմով մարմիններուն վրայ կը կըպչին: Ասոնք չափէ դուրս կ'աճին կը բազմանան:

1. ՈՋԻԼՆԵՐ: Ասոնց բերանը պատիճի ձեւ ու ծծելու յարմար է: Ամէնն ալ մարդուս մարմնոյն վրայ կ'ապրին եւ անոր հիւթերովը կը կերակրին:

ԳԼԻՆՆՈՒԷԼ: Բաց մոխրագոյն ու թխագոյն

կարմիր ու սեւ բծերով կ'ըլլայ: Ասի մարդուս գլխուն մազերուն մէջ կ'ապրի, մանաւանդ տղոց. բայց հասարակօրէն չափահաս մարդիկներ ալ գլուխնին կ'ունենան, որոնք որ աղտոտ ապրելու վարժած են:

Օգտորի Ոչիւ: Ասի ճերմրկկեկ գունով է. աղտոտ եւ անմաքուր մարդիկներու մարմնոյն եւ իրենց հագուստներուն վրայ կ'ըլլայ, եւ երբեմն անանկ չափէ դուրս կը բազմանայ որ մինչուկ մարդս չարաչար կը մեռցընէ:

2. Տիջեր: Ասոնք կզակներ ունին. եւ իրենց բերանը կրծելու յարմար է: Ամէնն ալ կենդանիներու վրայ կ'ապրին, եւ աւելի անոնց մարմնոյն մազերէն ու փետուրներէն, քան թէ հիւթերէն կը կերակրին:

Եւնորի: Մարմինը հակըթածեւ ու ճերմակ գունով է. անկիւնաւոր ու դեղին ալ գլուխ ունի: Ասի շներու վրայ խիստ շատ կը գտնուի:

Նորի: Ասի լայն ու կէս լուսնի ձեւ գլուխ ունի: Հաւերու վրայ կ'ըլլայ:

Ամէն տեսակ թռչուններ գրեթէ մասնաւոր տեսակ ալ ոջիլ ունին: Սատկած թռչուններու վրայ ոջիլները շուտով կը սատկին, երկայն չեն կրնար ապրիլ:

Պ Ա Ս Է

Ս Ա Ր Դ Ե Ր

ԱՍՈՆՑ մարմնոյն ձեւն ընդհանրապէս առջի դասին տակը գացողներուն շատ նմանութիւն ունի. բայց գլուխնին ու կուրծքերնին մէկտեղ միացած են, ու չեն զատուիր: Բերաննին գրեթէ երկու կզակներէ կազմուած են: Աչուրնին՝ երկու

մինչուկ ութը հատ են, ու ասոնք գլուխներնուն վրայի դին կ'ըլլան: Ոտուընին միշտ չորս չորս զոյգ են, ու կուրծքերնուն վրայ հաստատուած: Իրենց շունչը մարմիններնուն երկու դիերն եղած ծակերէն կ'առնուն կու տան: Աճումնին հաւկըթով կ'ըլլայ: Շատերը ծակերու մէջ եւ կամ ուրիշ առանձին տեղեր կը բնակին, իսկ ոմանք ալ ուրիշ կենդանիներու վրայ կ'ապրին. ամէնն ալ գրեթէ կենդանիներով կը կերակրին: Բոլոր սարգերն ընդհանրապէս երեք կարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ա

ԲՈՒՆ ՍԱՐԴԵՐ ԿԱՄ ՄԱՄՈՒԿՆԵՐ

Ասոնք մէկ կկորկեկ ու փափուկ մարմին մ'ունին. փորերնին՝ ոմանց մէկ կտորէ, ոմանցն ալ շատ օղակներէ կազմուած են, ու փորերնուն վարի դին չորս մինչուկ վեց պտկունքներ ունին, աս պրտկունքներէ ամէն մէկը հազարաւոր պզտի ծակերով են, եւ ասոնց մէջէն խէժի նման հիւթ մ'անանկ բարակ բարակ թելեր դուրս կը հանեն, որոնք ամէնը մէկտեղ միանալէն ետքը հազիւ աչքի կ'երեւան: Սարգերը ասանկ բարակ թելերէ՝ խիստ զարմանալի հիւսուածքով կամ ոստայնով, իրենց բնակութեան, իրենց հաւկիթներուն պահպանութեան եւ իրենց՝ պզտի միջատներ որսալով, կերակուր գտնելու համար, ոստայնին կը շինեն:

1. ԽԱՆՉԱՆԻ ՍԱՐԴ: Ասի աղուոր սարգ մըն է. թխագոյն կարմիր գունով, կռնակը մութ գունով մեծ բիծ մը, անոր վրան ալ ձերմակով ու դեղինով խառն խաչի ձեւ նշան մ'ունի: Գիշեր ու ցորեկ գլխաւորաբար ոստայնին մէջ տեղը կը նըստի, երբեմն ալ բարակ թելէ մը կը կախուի կը կենայ: Աշնան հազարի չափ դեղընկեկ հաւկիթ կ'ածէ, ասոնց մէջէն ձագերը մայիս ամսուն դուրս կ'ելեն: Պատկեր 188:

2. ԻՆՏԱՆԻ ՍԱՐԴ: Ամէն դի շատ ծանօթ է.

մարմինը հաւկրթածեւ ու մթագոյն գորշ կամ գոց կանաչ ու սեւ բծերով է: Ասի ութ աչք ունի, տներու մէջ կ'ապրի, խցերու եւ ուրիշ տեղերու անկիւնները իր ոստայնը կը շինէ. ճանճ մը ասոր մէջ բռնուելուն պէս, վրան կը վազէ եւ արիւնը կը ծծէ: Աս սարդը քիչ հաւկրթ կ'ածէ, ու վեց տարւոյ չափ կրնայ ապրիլ:

3. ՎԱՂԱՆԳ: Ասի ոլոռի մը մեծութեամբ կ'ըլլայ, մարմնոյն գոյնը կոնրկի դին գորշ, փորին կողմն ալ ճերմակ է. խիստ երկայն բարակ ու թուխ բծերով ութ ոտք ունի, որոնց դպչուելու ըլլայ, դիւրաւ կ'իյնան: Ամառն ամէն տեղ պատերու եւ ծառերու վրայ շատ կը գտնուի. մէկը իրեն չդպչելու ըլլայ, բոլոր ցորեկը մի եւ նոյն տեղ կը կենայ, ու գիշերները մինակ աս դին ան դին կ'երթայ: Իր կերակուրը ճանճեր ու բաշխեր է: Թէ որ մէկը ասկէ ժողվէ, ու շատերը մէկտեղ մէկ ամանի մը մէջ դնելու եւ գոցելու ըլլայ, մէջերնէն զօրաւորները զտկարները կը սատկեցընեն ու անոնց արիւնը կը ծծեն: Պատկեր 189:

Կ Ա Ր Գ Բ

ՈՒՏՈՒՆԵՐ ԿԱՄ ԲԱՇՆԵՐ

Ասոնք այնչափ պզտի կենդանիներ են, որ մինակ մանրացուցով կրնան աղէկ տեսնուիլ: Մարմիննին կլոր գնտակի ձեւ է, երկու կամ չորս աչք, ութն ալ կարճ ոտուրներ ունին: Ասոնցմէ ոմանք ջրի մէջ, ոմանք պանրի, ալիւրի եւ ուրիշ ասոնց նման բաներու մէջ, ոմանք ալ ուրիշ կենդանիներու վրայ կ'ապրին:

1. ՊԱՆՐԻ ԲԱՇՆ: Ասի աչքով հազիւ կը տեսնուի: Մարմինը հաւկրթածեւ, ճերմակ, թուխ բծերով եւ երկայն մազերով է: Հասարակօրէն հին պանրի, եւ ուրիշ բաներու մէջ շատ կ'ըլլայ:

Եւրէ Բաշն: Առջի սեռին կը վերաբերի, անկէ պզտիկ է, գլուխը ճերմակ, ոտուրներն ալ

կարմրակեղ են: Ասի հին ալիւրի մէջ հազարներով
կը գտնուի:

2. ԱՆԱՃԱՆՃ: Ասոնք կանեփի հատի մը
մեծութեամբ կ'ըլլան, կլորկեկ ու կաշւոյ նման ալ
մարմին ունին: Բերաննին դէպ ի դուրս երկընցած
կտցի ձեւ, ոտուընին ալ ամուր ճանկերով են:

Ալիւրի Շանճանճ: Ասի գորշ գունով ու սեւ
բծերով է. ոչխարներու եւ ուրիշ կենդանիներու
վրայ կ'ըլլայ, անոնց կաշւոյն մէջ մտնելով անանկ
կը կպչի որ դժուարաւ անկէ կը բաժնուի:

ԿԱՐԳ Գ

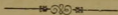
Կ Ա Ր Ի Ճ Ն Ե Ր

Ասոնց մարմինն երկայն ու հաստրկեկ, բա-
րակ ու վեց օղակներէ կազմուած պոչով մըն է.
աս պոչին ծայրը սուր խայթոց մ'ունին, որով մար-
մին մը խայթելու ատեննին, խայթոցին ծայրն ե-
ղած երկու ծակերէն վերքին մէջ թունաւոր հիւթ
մը կը լեցընեն: Աւրի կզակնին երկու մկրատներ
ունին: Ամէնն ալ տաք երկիրներ կ'ապրին, ու կեն-
դանի ձագեր կը ծնանին, եւ էգերը իրենց ձագերը
ամիսի մը չափ կունակնին առած մէկտեղ կը կրեն:

1. ԻՈՒՆ ԿԱՐԻՃ ԿԱՄ ԿՈՐ: Ասի պոչովը մէկ-
տեղ երկու մատի մօտ երկայն կ'ըլլայ, գոց գու-
նով է, ու վեց աչք ունի: Երկրիս տաք կողմերը,
քարերու եւ ծառերու կեղեւներու տակ, հին տը-
ներու մէջ խիստ շատ կ'ըլլայ. հասարակօրէն գի-
շերները իր պահուրտած տեղերէն դուրս կ'ելլէ,
մկրատները բացած, պոչն ալ վեր տնկած՝ շարու-
նակ աս դիս ան դին կը վազէ, թէ որ միջատ մը
գտնելու ըլլայ, մկրատովը շուտ մը կը բռնէ, ու
խայթոցովը սատկըցընելով անոր արիւնը կը ծծէ:
Իր թիւնաւոր խայթուածքը մարդուս ալ վնասա-
կար է, եւ երբեմն խիստ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ:
Ասոր խայթուածքին դեղ, ամէն տեղ ձէթին մէջ

կենդանի կարիճներ ձգելով սատկըցընելով, ան ձէթը կը գործածեն: Պատկեր 190:

Աս տեսակ կարիճէն ի զատ, ուրիշ թիւնաւոր տեսակ կարիճներ ալ շատ կան: Ափրիկէի մէջ թիւնաւոր կարիճ մը կ'ըլլայ, որն որ հինգ մինչուկ վեց մատ երկայնութիւն ունի: Հնդկաստանի մէջ ալ թիւնաւոր կարիճ մը կայ, որն որ ութն աչք, ու կէս ոտքի մօտ երկայնութիւն ունի. իր խայթուածքը խիստ զարհուրելի ու մահացու է:

Գ Ե Ս Գ

Խ Ե Յ Ե Մ Ո Ր Թ Ն Ե Ր

ՄՍՈՆՅՄԷ շատերուն մարմինն երեք կը բաժնուի, գլուխ, կուրծք ու փոր, եւ ասի ըստ մեծի մասին կարծր ու խեցուց նման ծածկոցով մը ծածկուած է: Գլուխներնուն վրայ երկու զոյգ շատ կտորներէ յօդուած բողկուկներ, երկու ալ աչք ունին, շատերուն աչքերը շարժական են: Բերաննին գէպ ի երկու դիերը կը բացուին կը գոցուին: Խեցեմորթներէն շատերը ջրի մէջ կ'ապրին ու մինակ կենդանիներով կը կերակրին: Ասոնցմէ ոմանք խոշոր կ'ըլլան, իսկ ոմանք ալ անանկ պզտիկ են որ մանրացուցով մինակ աղէկ կը տեսնուին: Իրենց աճումը հաւկըթով է: Շատերը մարդուս կերակուր կ'ըլլան: Խեցեմորթները երկու կարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ս

Կ Ե Ր Կ Ի Ն Ո Ս Ն Ե Ր

Ասոնց գլուխը, կուրծքն ու փորն իրարմէ աղէկ կը զանազանուին, մինակ շատերուն գլուխն ու կուրծքը իրարու հետ միացած ու մէկ կտոր աճած,

ու խեցուով մըն ալ ծածկուած են: Իրենց ներքին երեւելի գործարանները կուրծքին մէջ են, ոտուըններնին ալ ասոր վրայ հաստատուած են: Փորերնին ըստ մեծի մասին պոչի ձեւ, ու շատ կտորներէ յօգուած են:

1. **ԳԵՏԻ ԽԵՑԳԵՏԻՆ:** Ասի վեց մատ երկայնութիւն, կուրծքին վրան ալ հինգ զոյգ ոտք ունի, առջեւի ոտուընները մկրատով են: Փորն երկայն ու պոչի ձեւ է, ու հինգ կտորներէ յօգուած աչուընները շարժական են: Գետերու եւ լճերու մէջ խիստ բազմութեամբ կը գտնուի, ցորեկներն ըստ մեծի մասին քարերու տակեր, եղունքու մօտ ծակերու մէջ կը պահուրտի, ու գիշերներն անոնց մէջէն դուրս կ'ելլէ իր կերակուրը գտնելու, որն որ սատկած ձկեր, դորտեր եւ ուրիշ պզտի կենդանիներ է: Ասիկայ, ինչպէս ուրիշ ամէն խեցգետիններ, ամէն տարի իր մկրատներն ու բոլոր վրայի ծածկոցը կը փոխէ կը թափէ, ու տեղը նորէն ուրիշ կը բուսնի:

ՕՐՈՎԵՆ ԽԵՑԳԵՏԻՆ ԿՄ ԱՊՐԱՒՈՒ: Առջի սեռին կը վերաբերի, անոր շատ նման, բայց անկէ խիստ մեծ է, հասարակօրէն մէկ ոտքէն աւելի երկայն կ'ըլլայ: Ասի ամէն ծովուն մէջ շատ կը գրտնուի, բայց Հիւսիսային ծովուն մէջ եղածները խիստ խոշոր են: Հոլանդացիք ամէն տարի ասոր որսորդութեան տաս եւ երկու նաւէն աւելի նորուեգիա կը խաւրեն, որոնք բեռնաւորուած ետ կը դառնան, ամէն մէկ նաւ տաս եւ երկու հազարէն աւելի կը բերէ: Միտը շատ համով ու շատ աղէկ է:

2. **ԽԱՉԱՓԱՒ:** Ասի հասարակօրէն հինգ մատի մօտ լայնութիւն եւ երկայնութիւն ունի. բայց երբեմն աւելի խոշորներ ալ շատ կը գտնուին, դեղին գունով, կուրծքը լայնկեկ, պոչն ալ կարճ է: Ծովու մէջ գլխաւորաբար քարերու տակեր շատ կ'ըլլայ, իր միսն ալ կ'ուտուի ու համով է:

ԿԱՐԳ Բ

Ն Ե Պ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

Ասոնց մարմինը շատ օղակներէ կազմուած, աւելի որդի ձեւու նման, ու շատ ոտուրներով է: Գլուխնին, կուրծքերնին ու փորերնին իրարու հետ միացած են, չեն տարբերիր: Աչուրնին անշարժ են:

1. ԹԵՓՈՏ ՆԵՊՈՒԿ: Կէս մատէն քիչ մ'աւելի երկայնութիւն ունի. մարմինն արծրթի նման փայլուն թեփերով ծածկուած է: Ասիկայ խոնաւ տեղեր քարերու տակ, խոհանոցներու մէջ, ու հարկաւորութեան տեղեր կ'ապրի, բայց գլխաւորաբար շաքար պահուած տեղեր խիստ շատ կը գտնուի, ու չափէ դուրս շուտ կը շարժի կը քալէ:

2. ՆԵՊՈՒԿ: Կէս մատի մօտ երկայն կ'ըլլայ. մարմինը տաս եւ երկու օղակներէ կազմուած ու գորշ գունով է, բայց մարմնոյն երկու դիւրն եօթնական բաց մոխրագոյն կամ դեղընկեկ երկայն ձեւով բծեր, կոնըկին վրայ ալ երկու կարգ դեղին կէտեր կան: Ասի եօթը զոյգ ոտք, գլխուն վրայ չորս ալ բողկուկներ ունի, ասոնց երկուքն անանկ պղտիկ են որ հազիւ կը տեսնուին: Ամէն տեղ տներու մէջ, բայց մանաւանդ մառանները, ծաղկի թաղարներու տակեր եւ ուրիշ խոնաւ տեղեր շատ կը գտնուի: Իր կերակուրը թափած ու փտած պտուղներ է:

3. () ՉԵՍԵՆԵՐԻ ԿԱՐ ՀԵՋԵՐՈՏԻ: Երկու մատի մօտ երկայնութիւն ունի, թուխ գունով, ու կոնակը դեղին գծերով է: Մարմինն որդի նման, ու հաւասար մեծութեամբ շատ օղակներէ կազմուած է, աս օղակներու ամէն մէկուն վրայ երկերկու զոյգ ոտք կան: Գլուխն երկու հատ կարճ բողկուկներ ունի: Ասի քարերու տակերը շատ կը գտնուի, կ'ուլորի եւ ոտուրներն իրարու քսելու ըլլայ գարշելի հոտ մը կը հանէ:

ՈՐԴԵՐՈՒՆ մարմինն ընդհանրապէս երկայն ձեւով ու շատ կամ քիչ օղակներէ կազմուած է. աւ մարմնոյն մէկ ծայրն իրենց գլուխը, մէկալ ծայրն ալ իրենց աւելորդը դուրս հանելու տեղն է: Ոտք չունին եւ անոնց տեղ քանի մը կարծր ու շարժական մազեր ունին: Իրենց շունչը մարմիններնուն վրայի մաշկերու ծակափքներէն կ'առնուն կու տան: Որդերէն մէկ մասն ազատ ջրերու մէջ կամ թաց տեղեր, մէկ մասն ալ կենդանիներու փորոտեաց մէջ կ'ապրին. ուստի եւ ասկից ասոնք ալ երկու Վարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ա

Ասոնք բոլորն ալ գրեթէ ծովու մէջ կ'ապրին, ու յատակը տղմերու մէջ կը թաղուին. անուշ ջրերու մէջ քանի մը տեսակ կան, իսկ թաց տեղեր մինակ բոտոտը կ'ըլլայ: Մարմիննին գլանի ձեւ ու ձգական են, ու գրեթէ ամէնն ալ արեան տեղ կարմիր հիւթ մ'ունին: Աճումնին շատերունը հաւկրթով կ'ըլլայ, իսկ ոմանց աճումը բոլորովին տարբեր կերպով է, հիներուն կամ մեծերուն մարմինէն մաս մը զատուելով եւ իյնալով, անկէ ուրիշ կենդանի մը կը կազմուի: Իրենց շարժման գործարանները մարմիններնուն երկու դիւրն եղած հաստ ու շարժական մազերն են: Ասոնցմէ շատերը լերկ ոմանք ալ եղեգի նման ծածկոցով մըն են:

1. ԻՆՏՏՏ ՎԱՄ ԵՐՎԵՐԱՏՅԻ: Ամէնուն խիստ ծանօթ է, մարմինը մէկ թիզ երկայնութիւն ունի, ու հարիւր լքառասուն օղակներէ կազմած է: Ասի ամէն կողմը թաց տեղեր, տղմերու եւ աղբեւններու մէջ շատ կը գտնուի. իր կերակուրը գլխաւորաբար հող է, բայց պարտէզներու մէջ պզտի անկերու

արմատները կրծելով խիստ մեծ վնասներ կը գործէ: Բոտոտը՝ աչք չունի, ու իր հաւկիթները մարմնոյն տասն ու վեցերորդ օղակին վրայ եղած երկու ծակերէն կ'ածէ:

2. ՏՋՐՈՒԿՆԵՐ: Ասոնց մարմինը տափարակ, բերանը երեք անկիւնի ձեւ կազմուած է, ու ամէն մէկ անկիւնի վրայ շատ աչքեր կան: Ասոնք թէ ծովու եւ թէ անուշ ջրերու մէջ կ'ապրին:

ԻՆՏՆԻ-ԿԻՆ ՏՋՐՈՒԿ: Ամէնուն շատ ծանօթ է, սեւ գունով, ու վրայի դին դեղին, սեւ ու կարմիր գծերով է, իսկ տակի կողմն դեղին բծերով: Բերանը երկու կարգ խիստ բարակ ակուններ ունի, որոնցմով արիւն ծծելու ատեն մարմնոյն կաշին կը պատռէ: Ասի խիստ օգտակար կենդանի է. լճերու, ճախնային ու հանդարտ վազող ջրերու մէջ կ'ապրի: Տղրուկը երկայն ատեն ամանով մը պահելու համար, շուտ շուտ ջուրը փոխելով ու նոր ջուր դնելէն ետեւ՝ շաբաթը մէյ մը պէտք է մարմնոյն վրայ ժողված խլիքի նման հիւթերը մաքրել, ինչու որ իր շունչը մարմնոյն վրայի ծակախիքներէն առնելով ու տալով, աս հիւթերը կամաց կամաց ծակերը կը գոցեն, ուստի շունչ կարող չըլլալով առնուլ կը սատկի:

3. ԿԱՄՆԵՐ: Ասոնք մազի ձեւու նման ու թափանցիկ մարմին ունին. լճերու եւ ուրիշ ջրերու տակ տղմերու մէջ կը թաղուին կը պահուրտին, բայց ջրոյ վրայ ալ բազմութեամբ կը լողան, ու հասարակօրէն պողիպոգներով կ'ապրին: Ասոնցմէ մէկուն մարմինը կտոր կտոր կտրուելու ըլլայ, ամէն մէկ կտորը զատ զատ ուրիշ կենդանիներ կ'ըլլան: Իրենց ածման կերպը խիստ զարմանալի է. մարմիններնուն մէկ դիէն կամաց կամաց նորէն ուրիշ գլուխ մը կը կազմուի դուրս կ'ելլէ, ու կատարեալ կազմուելէն ետքը, մօրերնուն մարմնոյն մէկ մասով մէկտեղ կը փրթի կը զատուի եւ ուրիշ նոր կենդանի մը կ'ըլլայ, եւ ինքիրմէ կ'ապրի: Աս

կերպ ածու՛մը հասարակօրէն հինգ մինչուկ եօթնօր կը տեւէ:

Կ Ա Ր Գ Բ

ՓՈՐՈՏԵԱՅ ՈՐԴԵՐ

Ասոնք ուրիշ կենդանիներու ներսի դին փորտեաց մէջ կ'ապրին, եւ անոնց հիւթերովը կը կերակրին կը մեծնան: Կը կարծուի որ ասոնք ապականած հիւթերէ իրենք իրենցմէ կը գոյանան, բայց աս ստոյգ է որ մէյ մը գոյանալէն ետեւ, կրունան նաեւ աճիլ ու բազմանալ: Ամէնն ալ ճերմակ արիւն ունին: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան, որովհետեւ կենդանեաց ամէն մէկ Սեռն առանձին ու մասնաւոր տեսակ որդ ունի, եւ իր ներսի դին կը սնուցանէ:

1. ՓՈՐԻ ՍՈՂՈՒՆ: Մէկ ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի, մարմինը կլոր, ու բոտոտի քիչ մը նման է: Ասի մարդուս ներսի դին շատ կը գտնուի, նոյնպէս ձիերու, կովերու, խոզերու եւ ուրիշ կենդանիներու ներսի դին ալ կայ, բայց գլխաւորաբար պզտի տղաքներու Նուրբ աղիքին մէջ խիստ շատ կ'ըլլայ: Իր կերակուրն ու սնունդն աղիքը սաստիկ ծծելով կ'առնու, ուստի եւ ասկէ շատ անգամ ցաւ կը պատճառէ. իսկ թէ որ խիստ շատնայ ու բազմանալու ըլլայ, շատ տեսակ ծանր, մանաւանդ մահացու հիւանդութիւններ կը պատճառէ, երբ որ վեր ստամոքսին մէջ ելլէ: Պզտի տղաք ասկէ նեղուելու ըլլան, շարունակ քթերնին կը քերեն, երեսներնուն գոյնը բոլորովին կը փոխուի, ու օր քան զօր կը տկարանան ու կը հիւժին:

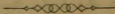
2. ԻՆՐԻ ԶԵՌՈՒՆ: Ասի երկու մատ երկայնութիւն ունի, ոչխարներու եւ ուրիշ որոճող կենդանիներու լերդին մէջ շատ կը գտնուի, նաեւ մարդու ալ կ'ունենայ: Ոչխարները թաց գետիններ արածուելու ըլլան, ասի իրենց ներսի դին չափէ դուրս կը բազմանայ, ու խեղճ կենդանիներուն

ջրգողութեան հիւանդութիւն կը պատճառէ, որով շատերը կը սատկին:

3. ԱՐԻՉՆԵՐ: Ասոնք երկայն, շիտակ, ժապաւէնի ձեւ ու շատ կամ քիչ կտորներէ կամ յօդուածներէ կազմուած մարմին ունին, եւ աս մարմնոյն գլխու դին երթալով նեղցած ու խիստ բարակ ձեւով է:

1-յն երէշ: Ասի հասարակօրէն քսան ոտք երկայնութիւն ունի, բայց երբեմն հարիւր ոտքէն աւելի երկայն, մէկ մատէն աւելի ալ լայն կ'ըլլայ, մարմինը կարճ ու լայն յօդուածներէ կազմուած, ու չորս անկիւն գլխով է: Աս զարհուրելի որդը մարդուս Աղիքին մէջ կ'ըլլայ, ու մէյ մը որ ապականած հիւթերէ գոյանալու ըլլայ, անկէ ետեւ հաւկրթով կ'աճի կը բազմանայ, եւ երբեմն խիստ զարհուրելի ցաւեր կը պատճառէ: Ասի հասարակօրէն զօրաւոր դեղերով դուրս կը հանեն, բայց թէ որ բոլոր մարմինը դուրս ելլէ, ու մինակ գլուխը փրթի ներսը մնալու ըլլայ, նորէն ամբողջ կ'աճի կը մեծնայ:

Արի բերշ: Ասոր մարմինը մինակ երկայն ու նեղ յօդուածներէ կազմուած է, իսկ ուրիշ կողմանէ ըստ ամենայնի առջի տեսակին կը նմանի: Հասարակօրէն չորս, տասը մինչուկ քսան ոտք երկայնութիւն ունի, ու մարդիկներու Նուրբ աղիքին մէջ կ'ապրի: Պատկեր 191:

Գ Ա Ս Ե

Թ Ո Ւ Լ Ա Տ Ա Ր Ր Ն Ե Ր

ԱՍՈՆՑ մարմինը բոլորովին փափուկ մասերէ կազմուած, ու մէկ կպշուն թաղանթէ ծածկոցով մը գոցուած է, շատերուն աս թաղանթէ ծածկո-

ցէն խեցեղէն պատեան մը կը գոյանայ ու կը կազմուի, որն որ կամ մինակ մէկ կտորէ, կամ երկու եւ կամ շատ կտորներէ յօդուած է, ու կենդանիներու մարմինը դրսանց կը ծածկէ կը պահպանէ: Իրենց շնչառութեան գործարանները թաղանթէ ծածկոցին տակն են, աս կենդանիներէն մէկ մասն, որոնք որ ցամաքի վրայ կ'ապրին, քսակի ձեւ թոքերնէն, շունչ կ'առնուն իսկ ջրի մէջ ապրողները, ձկերու պէս շունչ կ'առնուն կու տան: Շարժման գործարաննին ըստ մեծի մասին հաստըկեկ մսէ ոտքեր են, որոնք փորերնուն վարի դիերը կ'ըլլան: Ամէնն ալ ճերմակ արիւն, ու կատարեալ կազմուած ալ աղիք ունին: Իրենց աճումը հաւկըթով կ'ըլլայ, բայց ոմանք կենդանի ձագեր ալ կը բերեն: Շատերը ծովու մէջ, ոմանք անուշ ջրերու մէջ, իսկ ոմանք ալ ցամաքի վրայ կ'ապրին: Աերակուրնին շատ տեսակ պզտի կենդանիներ են, մէկ քանին նաեւ տնկեր ալ կ'ուտեն, ու երբեմն տնկերու խիստ մեծ վնասներ կու տան: Թուլատարները երկու Վարգ կը բաժնուին:

Կ Ա Ր Գ Ա

Խ Ղ Ո Ի Ն Զ Ն Ե Բ

Ըստնք ամէնն ալ զգացման գործարաններով, յայտնի կատարեալ գլուխ մը ունին: Մարմիններնուն վրայի պատեանը ոլորած ձեւով է, բայց մէկ քանին ալ առանց պատենի մարմին ունին: Խղունջներէ մէկ մասը ջրի մէջ, մէկ մասն ալ ցամաքի վրայ կ'ապրին: Աս կարգիս շատ Սեռեր ու Տեսակներ կը վերաբերին:

1. ՍՊՈՒՆՆԵՐ ԿԱՄ ՍԻՊԷՆԵՐ: Աստնք զարմանալի են: Մարմիննին քսակի նման ծածկոցով ծածկուած են. գլուխնին մեծ ու կլոր, եւ երկու խոշոր աչքերով, բերաննին ալ երկու եղջիւրէ, ամուր ու պապկայի կտցի ձեւ կզակներէ կազմուած են: Գլուխներնուն վրայէն ու բերներնուն քովերէն

ծծելու անօթներով հաստ մտեղէն բազուկ կամ թեւեր ելած ու վար ծռած են, ասոնցմով կենդանիները կը վազեն, կը լողան ու իրենց կերակուրը կ'որսան կը բռնեն: Ասոնք ամէնն ալ ծովու մէջ կ'ապրին, ու գլխիվար դարձած ըստ մեծի մասին յատակը կը քայեն: Երբ որ հալածուելու ըլլան, իրենց ներսի դին մասնաւոր պարկ մ'ունին, ասոր մէջէն մութ գունով հիւթ մը դուրս հանելով ջուրը կը պղտորեն ու ասանկով իրենց թշնամիներուն ձեռքէն կը խալըսին: Աս հիւթը Սիպէ անունով կը ծախուի:

Մեծ կամ Ուրուսի Սղին: Ասի հասարակ մարդու մը հաստութեամբ ու երկայնութեամբ կ'ըլլայ. տաս եւ երկու ոտք երկայնութեամբ ալ ութը թեւեր ունի: Գլխաւորաբար Միջերկրական ծովուն մէջ կը գտնուի, ու ծովու մէջ լողացողներուն շատ փնասակար է, որովհետեւ երկայն թեւերովը զիրենք կը բռնէ, ու ծծելու անօթներովը որոնք ամէն մէկ թեւերուն վրայ երկու հարիւր հատէն աւելի կ'ըլլան, իրենց մարմինը ծծելով ջրին տակը կը քաշէ կը տանի:

Նորուսի Սղին կամ Ղո: Հասարակօրէն մէկ ոտք երկայնութեամբ կ'ըլլայ, մարմնոյն երկու դիւրը վերէն վար ձկի թեւի նման մէյմէկ մաշկ, տասն ալ թեւեր ունի: Ասի գլխաւորաբար Միջերկրական ծովուն մէջ կը գտնուի, ու իր միսը կ'ուտուի:

Տեւիէրէս կամ Թորան: Մէկ ոտքէն աւելի երկայնութիւն ունի. մարմնոյն մինակ վարի դին երկու ձկի նման թեւերով է: Գլուխը տասը թեւեր կան, ասոնցմէ երկուքը շատ երկայն, ու գէպի վար կախուած են, ու ճոթերը հաստրկեկ: Աս ալ Միջերկրական ծովուն մէջ խիստ շատ կ'ըլլայ, ու իր միսն ալ կ'ուտուի: Պատկեր 192:

2. ԿՈՂՂՆՆԵՐ ԿԱՄ ՇՈՂՈՏՆԵՐ ԿԱՄ ԼՈՐՏՆՈՒԿՆԵՐ: Ասոնց մարմինը գրեթէ կլոր ձեւով, ու կռնակը խեցւոյ նման ծածկոցով մը ծածկուած է: Գլուխնին չորս բողկուկներ ունին, ու ամէն մէկ

բողկուկներուն ծայրերը մէյմէկ աչքեր կան: Իրենց շունչ առնելու տեղը, մարմիններնուն աջ դին ծակ մըն է: Ասոնցմէ շատ Տեսակներ կան, որոնցմէ մէկ քանին տնկերու խիստ վնասակար են:

ԿՐՐՋԸԸԻԷԷԻ ԿՊՂԻՆՉ: Ասի մէկ մատի հաստու-
թեամբ ու երկայնութեամբ, ու թխագոյն կարմիր գունով կ'ըլլայ: Հասարակօրէն անձրեւ գալէն ետեւ գուրս կ'ելէ, ու ճամբաներու եւ թփերու վրայ խիստ շատ կը գտնուի:

3. ԽՂՈՒՆՋՆԵՐ: Ասոնցմէ մեծ ու պզտիկ ու կերպ կերպ գուներով շատ Տեսակներ կան, ամէնն ալ հասարակ ու ծանօթ են: Մարմիննին պտուտաձեւ ոլորած պատենով կամ խեցուով մը ծածկուած է, որուն բերանն ալ կէս լուսնի ձեւ բաց է: Ասոնք ցամաքի վրայ կ'ապրին, գլուխնին չորս բողկուկներ ունին եւ առջի սեռին տակը գացողներուն պէս, ծայրերը մէյմէկ աչքերով: Իրենց շունչը քսակի նման թոքերնէն կ'առնուն կու տան: Ամէնն ալ մեծկակ հաւկիթներ կ'ածեն, ու ըստ մեծի մասին տնկերով կ'ապրին:

4. ԴԱՂԱՒԱՐՏԵԱԼ: Ասի մէկ թիղ երկայնութեամբ հաւկրթաձեւ պատեան մ'ունի, որուն բերանը նեղ եւ երկայն բացուածքով մըն է: Հընդկաստանի ծովուն մէջ շատ կը գտնուի, հասարակօրէն յատակը կը քալէ: Պատկեր 193:

5. ԿՈՆ: Երեք մատ երկայնութիւն, մէկ ու կէս մատ ալ հաստութիւն ունի, սեւ գունով ու ճերմակ բծերով է: Ասի ծովերուն տաք գիերը կ'ապրի, ու իր գեղեցիկ պատեանին համար ամէն տեղ զինքը շատ կը փնտռեն: Պատկեր 194:

Կ Ա Ր Գ Բ

Գ Ա Ղ Տ Ա Վ Ո Ւ Բ Ն Ե Ր

Ասոնք մարմիններնէն զատուած յայտնի գլուխ չունենալնուն համար, գլխու վրայ գտնուած զգայութեանց գործարանները չունին: Մարմիննին

խեցւով կամ կարծր պատեանով ծածկուած է, աս պատեանը՝ կամ երկու իրարու հետ կապուած կտորներէ. եւ կամ շատ կտորներէ կազմուած է: Իրենց շարժումը ըստ մեծի մասին հաստ մեղէն ոտքով մը կ'ըլլայ, եւ ասի ուղած ատեննին դուրս կ'երկրնցընեն ու ներս կը քաշեն: Ասոնցմէ շատ Սեռեր ու Տեսակներ կան, ամէնն ալ ջրի մէջ կ'ապրին, ու իրենց ձկի նման ականջներնէն շունչ կ'առնուն:

1. ՈՍՏԻ: Ասի ամէնուն ծանօթ է. անձեւ ու անպիտան պատեան մ'ունի, ամէն ծով ալ կը գտնուի, ժայռերու եւ ուրիշ բաներու կպած կը կենայ: Ինքը իրեն կերակուր չիկրնար փնտուել հողալ, հապա պատեանը բաց պիտ'որ սպասէ, որ բան մ'ինք ինքիրմէ բերանը գայ իյնայ: Թէ որ իր կենաց վտանգ մը տեսնէ, շուտ մը պատեանը գոցելով կը պահէ զինքը: Ասի ըստ մեծի մասին հում կը կլլեն կ'ուտեն, ու շատերուն սիրելի է:

2. ԿՏԻ: Աս ալ հասարակ ու շատ ծանօթ է, գլխաւորաբար Միջերկրական ծովու մէջ շատ կը գտնուի. երբեմն իր խեցիները բանալով՝ թռչելու պէս ծովի վրայ կ'երթայ. միտը համով է, ասորժաճամ կերակուր կ'ըլլայ:

3. ՄԵՐԳԵՐՏԻ ԳԱՂՏԱԿՈՒՐ ԿԱՄ ԲՈՒՆ ԿՈՒՔ: Ասի ձեռքէ մը քիչ աւելի մեծ ու կլորկեկ ձեւով է, գոյնն ալ գոց կանաչ ու ձերմակ գծերով է: Գլխաւորաբար արեւելեան Հնդկաստանի ու Պարսից ծովը կը գտնուի: Ասոր պատեանին մէջ կը գոյանայ պատուական մարգարիտը, անոր համար ալ աս կենդանիս բազմութեամբ ծովու յատակէն կը հանեն:

Մարգարիտը՝ որն որ շատ տեսակ զարդարանքներու կը գործածուի, միօրինակ զին չունի, հապա իր մեծութեան ու գեղեցկութեան համեմատութեամբ, գինն ալ կը բարձրանայ, կայ որ հարիւր, մանաւանդ կայ ալ որ հազարաւոր գերմանիայի արծաթ դահեկան կ'արժէ: Ասոր պա-

տեանէն սատափը կամ գաղտակրաց խեցին կ'ելէ, որն որ զանազան տեսակ բաներու կը գործածուի:

4. ՉԿԵՆ ԱԿԵՆՁ ԿԱՐ ԽԵՑԻԱՅ: Ասի գրեթէ ամէն տեղ ծանօթ է, միօրինակ մեծութիւն չունի, մեծ ու պզտիկ կ'ըլլայ:

5. ՊԱՏԵՆԱՒՈՐ ԲԱՒ: Ասի մէկ ու կէս մինչու կ'երկու մատ երկայնութեամբ տափարակ ու շիտակ պատեաններ ունի, ասոնց վրայ կաշիէ երկրնկեկ ու հաստ խողովակ մը հաստատուած է, որով ժայռերու, նաւերու եւ ուրիշ կենդանիներու վրայ կը կպչի կը կենայ: Աս կենդանիս Միջերկրական ծովուն մէջ կ'ըլլայ. իր հաստ մազի նման թելերը պատեանէն դուրս հանելով, անոնցմով պզտի որդեր եւ ուրիշ կենդանիներ կը բռնէ կ'ապրի: Պատկեր 195:

Գ Ե Ս Զ

Ճ Ա Ռ Ա Գ Ա Յ Թ Ա Չ Ե Ի Ե Ր

ԼՍ դասին վերաբերող կենդանիներուն մարմինը կը որ կամ աստղի ձեւով կազմուած է, եւ աս մարմնոյն ամէն մէկ մասերը կենդրոնէ մը ճառագայթի նման չորս կողմն կը տարածին, ուստի աս կից ճառագայթաձեւեր կ'անուանուին: Ասոնք աղէք մը, շնչառութեան գործարաններ, անօթներ ու ջղեր ունին. բայց ասոնք ամէնն ալ ստորին աստիճանի կազմուած են: Շատերուն մարմինը դրսի դիէն խեցեղէն կճեպով մը ծածկուած է: Ամէնն ալ ծովու մէջ կ'ապրին, ու պզտի կենդանիներով կը կերակրին: Իրենց աճումը հաւկրթով կ'ըլլայ:

ԼՍՏՂՆԵՐ: Ասոնց մարմինը կը որ, ու աստղաձեւ հինգ շառաւիղներով է, աս շառաւիղները կամ պարզ մէյմէկ հատ կ'ըլլան, կամ շատ ուրիշ ճիւղեր ալ կ'ունենան: Բերանին մարմիններուն

տակի դին մէջ տեղս, ու հինգ հինգ ակուաներով են: Ասոնք խիստ զարմանալի կենդանիներ են. իրենց մարմնոյն շառաւիղներէն մէկը կոտորելու ըլլայ, նորէն տեղը ուրիշ մը կ'աճի կը բուսնի, իսկ կոտորած շառաւիղն ալ իրմէ ուրիշ նոր շառաւիղներ բուսցընելով հանելով, ամբողջ կենդանի մը կ'ըլլայ:

Արմբոտոյն Առող: Ասի աղուոր թխագոյն կարմիր գունով տափակ մարմին ունի, որն որ հինգ պարզ շառաւիղներով է. մարմնոյն տակի դին երկայն երկայն ճեղքուածքներ կան, ոտուրները կամ շարժելու գործարանները ասոնց մէջն են, ուզած ատենն ոտուրները ներս կը քաշէ ու դուրս կ'երկընցընէ: Աս կենդանիս Եւրոպայի ծովերուն մէջ խիստ շատ կը գտնուի, հասարակօրէն ծովու յատակն ու եղջերը կ'ըլլայ: Պատկեր 196:

2. ԵՔԻՆՈՄՆԵՐ ԿԱՄ ԾՈՎԱՅԻՆ ՈՋՆԻՆԵՐ: Ասոնք կէս գնտակի ձեւ մարմնով են, ու շատ կտորներէ կազմած խեցեղէն կճեպով մըն ալ ծածկուած. աս խեցեղէն ծածկոցին վրան՝ ողնիին պէս շարժական փշերով է, իսկ տակի դին տափարակ, ուր աս կենդանիներուն բերանը կայ, որն որ հինգ ամուր ակուաներ ունի: Ասոնց ամէնն ալ ծովուն տակը կ'ապրին, ու հոն իրենց կանրկի փշերովը, եւ աս փշերուն մէջ տեղերը եղած պզտի ոտուրներով կամաց կամաց կը շարժին կը քալեն:

Արմբոտ ԵՔԻՆՈՄՆԵՐ: Ասի միջակ խնձորի մը մեծութեամբ կ'ըլլայ, ու մանուշակագոյն, խիտ, կարծ ու սուր փշերով ծածկուած է: Եւրոպայի ծովերուն մէջ խիստ շատ կը գտնուի: Պատկեր 197:

Ծ Ո Վ Ը Յ Ի Ն Ե Ղ Ի Ճ Ն Ե Բ

ԸՍ կենդանիներէն ոմանք կլոր, ոմանք ալ ժապաւէնի ձեւով են, ու ձեռքի տեղ բարակ բարակ թելեր ունին: Մարմիննին փխտիի պէս, կէս թափանցիկ է, ու մէկ քանին ալ անանկ կակուղ ու փափուկ մարմին ունին որոնք թէ որ ջրէն հանուին ու ձեռք առնուելու ըլլան, կը լուծին ու մինակ բարակ մաշկի մը պէս կը մնան: Ամէնն ալ ծովու մէջ, բայց գլխաւորաբար տաք դիերը կ'ապրին, եւ իրենց բերներնուն քովերն եղած բարակ թելերով պզտի կենդանիներ ու ձկեր կը բռնեն եւ անոնց արիւնը կը ծծեն. շատերն՝ իրենց ներսի դին, մէկ ստամոքսէ ու հաւկրթի խողովակէ մը ի զատ, ուրիշ գործարաններ չունին: Ասոնցմէ շատերուն մարմնոյն դպչուելու ըլլայ, եղիծի պէս այրել մ'ունին, ուստի առած աս անուամբ կը կոչուին: Ոմանք գիշերներն իրենցմէ անանկ լոյս մը կու տան, որ տեսնողը կը կարծէ թէ անթիւ անհամար կրակէ գնդակներ ծովու մէջ կը պլպլան: Ծովային եղիծներէն ոմանք խիստ մեծ մարմնով կ'ըլլան:

1. ՕՆԿԵԿԵԿԵԿԵՐՊ ԹՈՔ: Երկու մատի չափ երկակտուր ունի. մարմինը զանգակի մը ձեւ է, եւ ասոր վերջի ծայրերուն վրայ արտեւանանց պէս դեղին մազեր կան: Ասի շատ ծովերուն մէջ կը գլտնուի: Պատկեր 198երորդն, աս կենդանւոյս խոշորցուցածը կը ցուցընէ որն որ պզտի ձուկ մը բռնած կը ծծէ:

2. ԸԿԵՆՋԵՒՈՐ ԹՈՔ: Վեց մատի չափ երկակտուր ունի ու տափարակ ձեւով է: Ասի Հիւսիսային ծովու եւ ուրիշ ծովերուն մէջ չափէ դուրս բազմութեամբ կ'ըլլայ: Եր կերակուրը գլխաւորաբար պզտի ձկեր է:

3. ԱՍԵՐԱԿ ԹՈՔ ԿԱՄ ՏԵԿԵՐԱՆ: Ասի Եւրոպայի ծովերուն մէջ խիստ շատ կը գտնուի, ջրին

երեսը կը լողայ, եւ ալիքները կը զարնեն ծովեզըր կը նետեն:

Պ Ա Ս Է

Պ Ո Ղ Ի Պ Ո Ւ Ն Ե Ր

ԱՍ դասին տակը գացող կենդանիները խիստ զարմանալի են, ըստ մեծի մասին կլոր ձեւով մարմին ունին, բերաննին ալ մարմիններնուն վերի կողմն է: Իրենց ներսի դին ստամոքս մ'ունին, ուսկից որ բարակ բարակ ճիւղերու նման անօթներ ելած տարածած են. ասոնցմէ ի զատ շատերուն ներսի դին հաւկրթի խողովակներ ալ կան: Ասոնցմէ մէկ մասը ծովու, մէկ մասն ալ անոյշ ջրերու մէջ կ'ապրին, ու հասարակօրէն ուրիշ մարմիններու վրայ կպած կը կենան, ու մինակ բերներնուն քովերն եղած բարակ թելերու նման թեւերնին կը շարժեն, ու անոնցմով իրենց կերակուրը կը բռնեն բերաննին կը տանին: Պողիպոզներէն ոմանք հաւկրթով կ'աճին, իսկ ոմանք ալ խիստ զարմանալի կերպով, ձագերը՝ հիներու կամ մեծերու մարմիններէն կ'աճին դուրս կ'ելլեն, ու ետքն անոնցմէ կը փրթին կը զատուին եւ ուրիշ նոր կենդանիներ կ'ըլլան: Ոմանք ջրի տնկերու կամ ժայռերու վրայ կը կենան, իսկ ոմանք ալ սնկի, եղջիւրի ու խեցեոյ տեսակ բաներու վրայ կ'ապրին: Ասոնք են պողիպոզներու բներ կամ կորաղիոններ ըսուածներն, որոնց վրայ պողիպոզները զատ զատ խցիկներու կամ խորշերու մէջ անթիւ անհամար բազմութեամբ կ'ապրին, ու սիրուն խատուտիկ գուներով կը փայլին: Աս բներն, որ սատկած կենդանիներու մարմիններէն կը կազմուին, ծովու մէջ տեղ տեղ անանկ խիստ շատ կը գտնուին, որ բոլոր ծովուն

յատակը կը ծածկեն, ու թփեր, անտառներ կը ձեւացրնեն:

1. **ԼՂԿԻՈՎՆԻՈՆ:** Ասի ձեռքի մը մեծու-
թեամբ կ'ըլլայ կլորկեկ ձեւով, ու մատ մատ բաժ-
նուած է: Աս բնին դրսի դին կաշուոյ նման է, ու
վրան մեղուներու մաղերու բջիջներու պէս պղտիկ
ծակեր կան: Ասիկայ Եւրոպայի ամէն ծովերուն մէջ
խիստ շատ կը գտնուի, ժայռերու եւ ուրիշ ծո-
վային մարմիններու վրայ կ'ըլլայ: Պողիպոզները
կլոր մարմնով, ճերմակ ու թափանցիկ են, ու
գրեթէ երեք ու կէս գիծ երկայն ու մէկ գիծ լայն
կ'ըլլան: Պատկեր 199 երորդին — գիրը բունէն
զատուած պողիպոզ մը, իր տարածած զգացման
թելերովը կը ցըյունէ. իսկ քը բնէն կտրած կտոր
մըն է, որուն մէջ երեք հաստ պողիպոզ կայ, որոնք
իրենց զգացման թելերը ներս քաշած են:

2. **ԼՂՆԻԻ ԿՈՐԱՂԻՈՆ ԿԱՄ ԲՈՒՍ:** Ասի ա-
ղուոր կարմիր բուն մ'ունի, որն որ ծառի մը պէս
ճիւղացած է, ու շատ հեղ հինգ ոտք բարձր կ'ըլ-
լայ: Պողիպոզները խիստ պղտիկ են ու ճիւղերուն
վրայ աս դիս ան դին ցրուած նստած են: Աս կորա-
ղիոնը Միջերկրական ծովուն մէջ տասն եւ հինգ
մինչուկ հարիւր ձող խորունկութեամբ յատակը
խիստ շատ կը գտնուի, մասնաւոր գործիքներով
ասի ծովու տակէն դուրս կը հանեն կը ժողվեն, ու
շատ յարգի է, գլխաւորաբար Հնդկաստան շատ
կը տարուի, զանազան տեսակ զարդարանքներ կը
շինեն, եւ ուրիշ շատ բաներու կը գործածեն:
Պատկեր 200:

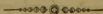
3. **ԼՂՏՂԱԿԵՐՊ ԿՈՐԱՂԻՈՆ:** Ասոնք ծառի
նման բներ են, եւ ասոնց վրան աստղի ձեւ պղտիկ
խցիկներու մէջ պողիպոզները կ'ապրին: Ամէն ծո-
վուն մէջ կը գտնուին, իսկ տեղ տեղ անանկ շատ
կ'ըլլան, որ կամաց կամաց մեծնալով ծովուն տա-
կէն ժայռի մը պէս այնչափ կը բարձրանան մինչուկ
նաւեր չեն կրնար ան կողմերէն անցնիլ:

4. **ՍՈՎԱԿԱՆ ՓԵՏՈՒՐ:** Վեց մատի չափ եր-

կայն ու աղուոր կարմիր գունով կ'ըլլայ, ու փետուրի շատ կը նմանի: Պողիպոզներն ասոր վրայ բազմութեամբ պզտի խցիկներու մէջ կ'ապրին, եւ իրենց ութը հատ բարակ թելի նման թելերն աս խցիկներէն դուրս կ'երկրնցընեն: Թէ որ աս բարակ թելերէն մէկուն կամացուկ մը ասեղով մէկը դըպչի, ամէնն ալ շուտ մը ներս կը քաշեն: Ասի գըլխաւորաբար Միջերկրական ծովուն մէջ կը գտնուի, ուր շատ անգամ գիշերներն այնպէս պայծառ կը փայլի որ մարդուս աղուոր տեսարան մը կ'ըլլայ: Պատկեր 201 երորդն ասոր ամբողջն ու մէկ կտորած կտորը կը ցըցունէ:

5. ՀԻԴՐԱ: Ասոնք կլոր ձեւով մարմին մ'ունին, որուն ետեւի դին կարճ ու հաստը կեկ ճոթ մը կայ, ասով ջրի տնկերու վրայ կը նստին: Ասոնց աճումը՝ պզտիկներու մեծերէն բուսնելովն ու վերջապէս անոնցմէ փրթելով իյնալովը կ'ըլլայ:

ԿՆՆՂ ՀԻԴՐԱ: Ասի խիստ ծանօթ է, կեցած ջրերու մէջ շատ կը գտնուի, ու պարզ աչքով ալ կը տեսնուի: Իր աճիլը խիստ զարմանալի է, ինչու որ չէ թէ մինակ մեծէն փրթած ինկած մասը նորէն ուրիշ կենդանի կ'ըլլայ, հապա թէ որ ասի հազար կտոր ալ կտրուելու ըլլայ, ամէն մէկ կտորը զատ զատ նոր կենդանի կ'ըլլայ: Ասոր կերակուրը ջրի որդեր է: Պատկեր 202:

ԳԼՍ Բ

Ջ Ր Ա Թ Ի Ն Ն Ե Ր

ԼՍՈՒՔ կենդանիներու վերջին ու ստորին դասը կը կազմեն: Իսկ ասոնց ջրածին ըսուելուն պատճառն ան է, որ երբ որ տնկի կամ կենդանուց ապականած մասերուն վրայ ջուր ցանուելու ըլլայ, ու մէկ քանի օր բաց արեւին մէջ կենալու ըլլայ,

անթիւ անհամար պղտի կենդանիներ իրենք իրենց մէ կը գոյանան, բայց անանկ պղտիկ են որ շատերը խիստ աղէկ մանրացուցով հազիւ կը տեսնուին: Ասոնք կենդանիներու մէջէն ամէնէն պարզերն են, եւ իրենց մէջէն խիստ ստորինները շողքի նման հիւթէ մը շինած շուտ շարժող պղտի գնդակներու պէս կ'երեւան: Ոմանք երկրնկեկ կլոր ձեւով, ոմանք ալ տափակ են, իսկ ոմանք պղտի մազերով կամ ասոր նման կերպ կերպ բաներով ծածկուած են: Հասարակօրէն ասոնցմէ շատերն իրարու կը պչելով ամէնը մէկէն ամբողջ մը կը ձեւացընեն, որուն դրսի ձեւը կերպ կերպ կը փոխուի: Զրածիններու կեանքը խիստ կարճ է: Պերլինի երեւելի էրենպէրկ կոչուած ուսուցիչն, որն որ շատ տարիներ աս զարմանալի կենդանիներուն որպիսութիւնը քննելու պատաղեցաւ, իր փութաջան ու աշխատալի քննութիւններովն աւելի յայտնի ցրցուց որ ասոնք երեք շաբաթէն աւելի չեն կրնար պահուիլ: Բայց հաւանական կ'երեւայ, որ ասոնք ազատ մնալու ըլլան, հասարակ ջրի մէջ աւելի երկայն կ'ապրին:

Որովհետեւ լճերու եւ ճախիններու մէջ անհատնում տնկերու եւ կենդանիներու մնացորդներ կը փտին, անոր համար աս զարմանալի պղտի կենդանիներն ալ միօրինակ կը շատնան, ու կեցած ջրերը հազարաւոր բազմութեամբ կը լեցընեն:

1. **ԻՂԵԳԱՆ ՃՃԻ ԿԱՄ ՓՈՂԱՒՈՐ:** Կէս գծի մօտ երկայնութիւն ունի, անոր համար ալ պարզ աչօք աղէկ կը տեսնուի. մարմինը՝ գոց գունով մաշկէ խողովակի մը մէջ կ'ըլլայ. եւ ակն վանիի պէս փայլուն է, եւ երկու աչք ունի: Ասի ջրի տնկերու վրայ կ'ըլլայ. քիչ մը շարժուելուն պէս, շուտ մը ինք զինքը խողովակին մէջ կը քաշէ: Պատկեր 203:

2. **Ի ՍԵՌՆԻԿ:** Ասի զանգակի ձեւ, եւ ակն վանիի պէս ալ փայլուն մարմին ունի, որուն երկակտուրը մէկ գծի երեսներորդ մասին մէկ մասն է, ու բարակ պոչով մը ջրի տնկերու եւ ուրիշ

մարմիններու վրայ բազմութեամբ մէկտեղ կը կենայ: Աս կենդանիս մինակ կեցած ու հոտած ջրերու մէջ կը գտնուի, ու շատ հեղ անանկ բազմութեամբ կ'ըլլայ որ ջուրն ասոնց մարմնոյն ճերմրկութենէն փրփրածի պէս կ'երեւայ: Իր աճումը չափէ դուրս շուտութեամբ կ'ըլլայ, ինչու որ քիչ ատենուան մէջ սոսկալի կը բազմանայ: Աերակուրը փտած տնկեր ու կենդանիներ է: Պոչն անանկ բարակ է, որ որչափ որ աղէկ մանրացուցով խոշորացուելու ըլլայ, հազիւ մաղի մը հաստութեամբ կ'երեւայ, բայց ըստ մեծի մասին մէկ մատէն աւելի երկայն կ'ըլլայ: Ասի շարունակ շարժման մէջ է, իր պոչն անանկ շուտ շուտ կը պլորէ ու կ'երկրնցընէ որ աս շարժումը հազիւ կը տեսնուի: Պատ. 204:

3. ՄԵՎԵԱԿ: Ասի գծէ մ'երկու հազար անգամ պզտիկ է, բայց ոմանք ալ կը գտնուին, որ մինակ հինգ հարիւր անգամ պզտիկ կ'ըլլան: Աս կենդանիս ապականած տնկերու վրայ ցանուած ջրի մէջ կը գոյանայ: Ասանկ ջրի մ'ամէն մէկ կաթիլը մանրացուցով նայուելու ըլլայ, հինգ հազար միլիոնի չափ, ինչպէս որ հաշիւ եղած է, ասանկ կենդանիներ մէջը կը տեսնուին: Պատկեր 205 երորդը՝ Էրենպերկին ըրած փորձին համեմատ «ին տակի կենդանիները հասարակ մանրացուցով տեսնուածները կը ցուցնեն, իսկ քինը աւելի աղէկ ու շատ խոշորցընող մանրացուցով տեսնուածները: Ահալասիկ հոս տեղս մարդուս աչքին առջեւը զարմանալու ընդարձակ դաշտ մը կը բացուի, ու պէտք է որ Արարչին կարողութեանն, իմաստութեանն ու բարութեանը վրայ սքանչանալով, ինքն ալ աստուածապաշտ Սաղմոսանուագին հետ աղաղակէ. Որպէս զի մեծ են գործ քո Տէր, զամենայն ինչ իմաստութեամբ արարեր, եւ լցաւ երկիր ստեղծուածովք քովք:

Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ի Ն Ե Ր Ո Ւ

Օ Գ Ո Ւ Տ Ը

Իրաւ է որ աշխարքիս վրայ գտնուած այնչափ անչափ բաներն, որոնցմով երկիրս, ջուրն ու օդը լեցուն է, աղէկ մը մտածելու ըլլանք, անոնց մէջէն շատ քիչերը մարդուս համար օգտակար են. բայց եղածներէն ալ Աստուծոյ մարդուս վրայ ունեցած հայրական գուժը բաւական յայտնի կ'երեւայ:

Մինակ կենդանիներուն մեզի ըրած օգուտներէն մէկ քանին համրենք: Կաթնատու կենդանիներէն շատերուն, թռչուններուն, ձկներուն եւ այլն միսը կ'ուտենք. կովերուն, այծերուն ու ուղտերուն կաթը կը խմենք, կամ անկէ եղ, պանիր ու սեր կը շինենք. շատերուն ալ ճարպը կերակրոյ, լուսոյ եւ ուրիշ բաներու կը դործածենք: Կենդանիներու մորթէն կաշիներ կը հանենք. իրենց մազերէն հագուստներ, ու իրենց ոսկրներէն ու եղջիւրներէն կերպ կերպ օգտակար կարասիք կը հոգանք:

Մարդս կենդանիներուն զօրութիւնն ալ իրեն օգտին ծառայեցընել սորվեցաւ: Ահաւասիկ փիղը, ան անձոռնի կենդանին, ահաւասիկ ուղտը, ահաւասիկ ձին, եզը, շունը եւ այլն բոլոր մեր ձեռքն են: Մէկը մեր թշնամեաց հետ պիտի կռուի, մէկալը մեր բեռերը պիտի վերցընէ տանի, ասիկայ մեզի մեքենաներ պիտի դարձընէ, կամ զմեզ մէկ տեղէ մէկալ տեղ պիտ'որ տանի բերէ, անիկայ երկիր պիտի գործէ, մէկալը որսորդութեան մէջ մեզի օգնական պիտ'որ ըլլայ, կամ մեր ապահովութեանը հսկէ պիտ'որ. վերջապէս ամէն մէկը մեզի մէյմէկ ծառայութիւն պիտի ընեն իրենց կարողութեանը չափ, ու մեզի հետ կամ մեր տեղը պիտ'որ աշխատին:

Մեղուները մեզի մեղը կը ճարեն. կերպասաբերները ազնիւ մետաքս, ու գխտորաբերները զարմանալի կերպով գխտոր կը պատրաստեն:

Կենդանիներէն շատերն ալ մեզի օգտակար վար-
դապետութիւններ կու տան. ինչպէս մրջիւնը մեզի
խնայութեան օրինակ մըն է, իսկ մեղուն աշխատա-
սիրութեան. ու երկուքն ալ մէկտեղ խաղաղու-
թեամբ միաբանական կեանք անցընելու գեղեցիկ
պատկեր են:

Վերջապէս կենդանիներու գոյներուն ա-
ղուորութիւնը, իրենց զուարճալի շարժմունքը, ու
կերպ կերպ վարպետական գործքն ու անոյշ եր-
գերը զմեզ զուարճացուցած ատեննին, սրտերնիս
ալ շնորհակալութեամբ պիտի լեցուի Արարչին բա-
րութեանը վրայ, որն որ աս ամէն կենդանիներով
չէ թէ մինակ մեր հարկաւորութիւններուն, հապա
միանգամայն մեր հանգստութեանն ու զբօսանքին
հոգ կը տանի:

Ա Ն Ա Ս Ն Ո Ց Ա Ն Ո Ւ Ա Ն Ց

Յ Ա Ն Կ

Աղաու. Corvus. Քրափ. la corneille. Գորչւ. 150.

Կաղնոյ — C. glandarius. Eichelhäher, Holzhäher. le Geai. 153.

Հասարակ — C. corone. gemeine Krähe. la corbine. corneille. 151.

Աղանթէս տես Կարմիրկատար.

Աղանջամուտ տես Ունկնամուտ.

Աղանի. Columba. Taube. le pigeon. Կեօլթրճիւ. 172.

Ընտանի կամ Մարդընդել — C. domestica. Haustaube. le pigeon de volière. 172.

Աղկեր տես Հրձուկ.

Աղկիոն. Alcedo. Eißvogel. le martin pêcheur. 160.

Աղկիոնիկոն. Alcionium. Meerfort. 297.

Աղուէս. C. Vulpes. Fuchs. le renard. Բէլէի. 54.

Ամպեղ կամ Մեաարսազի. Bombycilla. Seidenschwanz. le jaseur de Bohême. 142.

Եւրոսայի — B. garrulus. europäischer Seidenschwanz. 142.

Այծ. Capra. Ziege. la chèvre. Կելի. 164.

Ալպեան — տես Քարայծ.

Անկերիայի — C. H. angorensis. angorische Ziege. la chèvre d'Angora. 105.

Ընտանի — Capra Hircus. Hausziege, la chèvre. 105.

Գաղմիրի — C. laniger. Kaschemirziege. 105.

Վայրենի — C. Aegagrus. wilde Ziege. 104.

Այծակիթ տես Եղթողէս.

Այծամարդ. Simia satyrus. Drangutang, le joko. 45.

Այծեամ. Cervus Dama. Damhirsch. le daim. Դուլ Կելի. 100.

Փարրիկ — կամ Խարրուղ. C.

capreolus. Reh. le chevreuil. 100.

Այծքաղ. C. Ibez. Steinbock. le bouquetin. 106.

Անալուծ կամ Ընձուղտ. Camelopardalis. Giraffe. le girafe. Էլեֆէ. 98.

Անտուններ.

Գօտեւոր — Dasypus. Gurtelhier. le tatou. 88.

Թեփամորթ — Manis. Schuppenthier. 87.

Երկայնազի թեփամորթ — M. tetradactyla. das afrikanische Schuppenthier. 87.

Ճանտաճոտ — Mephitis. Stinkthier. 68.

Հասարակ Ճանտաճոտ — M. putorius. gemeines Stinkthier. 68.

Իննգօտեան — Dasypus novemcinctus. neunringiges Gurtelhier. 88.

Կոցաւոր — Ornithorhynchus. Schnabelthier. 89.

Յամբազնաց — Bradypus. Faulthier. 88.

Երեքմանի յամբազնաց տես Եւ Յամբուկ. B. tridactylus. dreifingeriges Faulthier. 88.

Անդղ. Vultur. Geier. Le vautour. Գորչու. 132.

Մանեկաւոր — V. fulvus. weißköpfiger Geier. 132.

Անձեղ. Lanius. Bürger. la pie grièche. Գորչու. 138.

Գորչ — L. excubitor. grauer Bürger. la pie grièche grise. 139.

Կարմիր — L. collurio. rothrüdiger Bürger. la pie grièche rousse. 138.

Աշխարհաւեր կամ Տերմիտ. Termites, T. fatalis. Termitte, weiße Ameise. la fourmi blanche. 265.

Ասիւծ. F. Leo. Löwe. le lion. Գորչու. Կելի. 61.

- Ծովային** — *տես Ծովառիճ* :
Առիճակապիկ . Cercopithecus .
 Meerfäße . le marmot . 48 .
Անէտ . Myoxus glis . Sieben-
 fchläfer . le loir . ԿԷ-ԵԼ-ՆԸ . 78 .
Աստակոս տես Խեցգետին .
Աստղ . Asteria . Seeſtern . Fa-
 sterie . 293 .
Կարմրազոյն — A. rubens .
 gemeiner Seeſtern . 294 .
**Աստղակերպ Կորազինն տես Կո-
 րազինն** :
Արազիկ . Ardea . Reiher . Բ-ԵԷԷ .
 Դ-ԼԸԷԷԷ . 176 .
Գորշ — A. cinerea . Fiſch-
 reiher . le héron . 176 .
Ծաղկալից — A. stellaria .
 Roßbommel . le butor . 176 .
Ծիրանի — A. purpurea .
 Purpurreiher . 176 .
**Արամազդայ եղջերու տես եղ-
 ջերու** :
Արայ գեղեցիկ . Psittacus ara-
 rauna . Ara . l'ara . 162 .
Արգոս . Vanessa Jo . Pfauen-
 auge . la paon du jour . 270 .
Արծիկ կամ Արծուի . Aquila .
 Adler . l'aigle . Գ-ԵԷ-Լ . Գ-ԵԵ-
 Գ-Լ . 133 .
Հասարակ — A. fulvus .
 Steinadler . l'ossifrague . 134 .
Արծուի տես Արծիկ :
Արջ . Ursus . Bär . l'ours . ԵԶ . 69 .
Լուացող — Procyon . Waſch-
 bär . 71 .
Լուացող — Հիւսիսային Ա-
 մերիկայի . P. lotor . nordame-
 rikanifcher Waſchbär . 71 .
Հասարակ — Ursus arctos .
 brauner . gemeiner Bär . 69 .
Ճերմակ — U. maritimus .
 Eißbär . 71 .
Արջառ . Bos . Rind . Ochs . le
 boeuf . ԵԶԼԸԸ . 109 .
Արտիկ . Ovis Musimon Muſſon .
 Սարտինիայի — der ſardinifche
 Muſſon . 107 .
Արտերիայի — O. Ammon .
 Argali . 107 .
Արայոս . Alauda . Lerche . l'a-
 louette . ԵԶԸԸ Գ-ԵԵ-Լ . 143 .
Գալտի — A. arvensis . Feld-
 lerche . la farlouse . 143 .
- Արքայանդղ** . Vultur papa . Geier-
 fönig . le roi des vautours 132 .
Արոս . Otis . Trappe . l'outar-
 de . 178 .
 — *մեծ* . O. tarda . groÙe Trap-
 pe . la grande outarde . 179 .
 — *փոքր* . O. Tetrax . kleine
 Trappe . la petite outarde . 179 .
Ափիս . Aphis . Blattläus . le pu-
 ceron . 268 .
Խնձորի — A. mali . Apfelblatt-
 läus . 268 .
Աքիս . Mustela . Marter . la
 martre . ԿԷԷԷԷԷԷ . 65 .
Ճանապատ — M. putorius .
 Zitiß . le putois . 67 .
Հասարակ — M. vulgaris .
 gemeines . kleines Biſel . la
 belette . 65 .
Սպիտակ — M. Erminea . gro-
 ßes Biſel . le roselet . 66 .
Վայրենի — M. Furo . Frett .
 le furet . 66 .
- Բաշ** . Anas . Ente . le canard .
 ԷԵԵԵԷ . 187 .
Ընտանի — A. domestica .
 Hausente . la cane . 187 .
Պատենաւոր — Anatifa . En-
 tenmuſchel . la bernacle . 293 .
Վայրենի — A. Boscas . Wild-
 ente . 187 .
Բազէ . Falco . Falke . le faucon .
 Լ-ԷԷԷ . ԴԵԶԷԷ . 135 .
Ալիկ — F. islandicus . gen-
 tilis . Edelſfalke . Jagdfalke . 135 .
Բաղինջիկ տես Պիծակ .
Բաշի կամ Ուտիճ . Acarus .
 Milbe . la mite . Կ-ԷԷ . 280 .
Ալիկ — A. farinae . Mehl-
 milbe . la mite de farine . 280 .
Պանրի — A. casei . siro .
 Käſemilbe . le ciron de fro-
 mage . 280 .
Բասիլիսկոս . Basiliscus . Baſi-
 liſt . le basilic . Գ-ԷԷԷԷ . 193 .
Ամերիկայի — B. mitratus .
 amerikaniſcher Baſilic . 193 .
Բեշի մշկոյ . Viverra . Zibetthier .
 le zibet . Գ-ԵԵԵԵԵ . 64 .
Ափրիկէի — V. Zibetha . afri-
 kanifches Zibetthier . la civet-
 te . 64 .

Բզեզ կամ բնդեռ. Scarabaeus, Hornkäfer. le scarabée. Դժ գեղեցիկ. 244.

Գեանափոր — Geotrupes. Mistkäfer. le fouille-merde. 244.

Գնայուն — Carabus. Laufkäfer. 243.

Հերակղի — Sc. Hercules. Herkuleskäfer. le Hercule. 244.

Մարերի — Melolontha. Laubkäfer. 243.

Բուն մարերի — M. vulgaris. Mistkäfer. le hanneton. 244.

Բամբիլոս. Bombyx mori. Seidenspinner. le ver à soie. Էփփ գեղեցիկ. 272.

Բառու կամ Երկրամայր. Lumbricus. Regenwurm. le ver de terre. Եղբուհի. 285.

Բորեան կամ Բորեկի. Hyæna. Hyène. l'hyène. Էղբուհի. 54.

Շերտաւոր — H. striata. գոյնի Կիսի. 55.

Պիսակ — H. crocuta. գեղեցիկ Կիսի. 55.

Բոցփետուր տես Բու.

Բու. Strix. Եւե le hibou. Դժ գեղեցիկ. 136.

Հասարակ — St. Aluco. gemeine Eule. la hulotte. 137.

Մարգարտազարդ — կամ Բոցփետուր. St. flammea. Շփեղեղեւ. l'effraie, la freisaie. 137.

Բուճ. St. Bubo. Սիւ. le grand duc, le chat-huant. 136.

Բուս տես Կորակիան.

Բրեւ. Sphex. Յրաւեյ. Էղբուհի, Եղբուհի. 260.

Աւաղի — Sph. sabulosa. Sandwespe. l'ichneumon de sable. 260.

Գաղտակուր. Meleagrina. Մուսիւ, le coquillage, la coquille. 291.

Մարգարի — կամ Բուն կոնք. M. margaritifera. Perlemuschel. la coquille des perles, l'huitre à perle. Եղբուհի. 292.

Գայլ. Canis Lupus. Յոփ. le loup. Եղբուհի. 53.

Ծոփու — տես Ծոփազայլ. Ոսկեզոյն — C. aureus. Շփախախ. le chacal. 54.

Գայլածուկ տես Կորակիան. Գանկ. Sphinx Atropos. Todtenkopf. le papillon à tête de mort. 271.

Գանկուռ տես Զայլամ.

Գառնանդ. Vultur Gypactus. Lämmergeier. le vautour barbu. 132.

Գետակրայ. Emys. Յիսիփիւ. Fröte. la tortue d'eau douce. 190.

Գետարձուկ. Aquila Haliaetos. Յիսիփիւ, Յիփիսի. 134.

Գեանազոր տես Գորտ.

Հասարակ — Bufo cinereus. gemeine Kröte. 208.

Գեանախիւճ. Chamaelon. Շփախախ. le caméléon. Եղբուհի. 194.

Ափրիկէի — C. africanus. afrikanischer Chamäleon. 195.

Գիշերչուսիկ տես Լուսածածանչ.

Գիտորարեյ. Cynips. Gallwespe. le cynips de la galle. 263.

Բուն — C. Gallactinctoriae. Eischengallwespe. 263.

Գոճ. Bos Bubalus. Büffelochse. le buffle. Եղբուհի, Եղբուհի, Եղբուհի. 110.

Վայրենի — B. Bison. Bison. le boeuf du Canada sauvage. 111.

Գորեի կամ Զիտակիճակ. Tabanus. Saugbremse. le taon. 275.

Եղանց — Oestrus bovis. Dörsenhaarbremse. l'oestre des boeufs. 276.

Գորչուկ. Meles. Dachs. 72.

Հասարակ — M. Taxus. gemeiner Dachs. le blaireau. 72.

Գորտ. Rana. Յրոփ. la grenouille. Եղբուհի. 205.

Թուխ — R. temporaria. brauner Frosch. la grenouille brune terrestre. 206.

Ծառատեյ — R. arborea. Baumfrosch. la raine, grenouille de St. Martin. 206.

Ծոփու — տես Ծոփազորտ. Կանաչ — R. esculenta. grü-

ner Ծոփփ. la grenouille verte aquatique. 206.

Պըււտոնեայ — կամ Գողոշ կամ Գեւանագորտ. Bufo. Ծոփ. le crapaud. 207.

Դեղձանիկ տես Սերինոս.

Դեղփին. Delphinus. Delphin. 123.

Հասարակ — D. Delphis. gemeiner Delphin. le dauphin. ԵՏՆՂ ՂՄԼԸԸԸ. 123.

Դիոմեդ. Diomedea. Sturmvogel. le pétrel. 182.

Հասակեր — D. exulans. Albatros. l'albatros. 183.

Դիւրագարձներ. Elater. Springkäfer. 245.

Գողոշ տես Գորտ.

Գողոզողպի տես Խաղաղանիկ.

Գուղաք տես Պապկա.

Դրախտաճաւ կամ Դրախտի թռչուն. Paradisea. Paradiesvogel. l'oiseau de paradis. 153.

Արքունի — P. regia. König Paradiesvogel. le manucode. 154.

Հասարակ — P. apoda. gemeiner Paradiesvogel. 153.

Շքեղ — P. magnifica. prächtiger Paradiesvogel. le magnifique. 154.

Պերճ — P. superba. violettfehliger Paradiesvogel. oiseau de paradis à gorge violette. 155.

Դրախտապան. Emberizia. Ammer. l'emberize. 144.

Արքունի — E. regia. Königsammer. à quatre briens. 145.

Բուն — E. paradisea. Paradiesammer. la veuve à collier d'or. 145.

Ոսկեգօծ — E. citrinella. Goldammer. le bruant. 144.

Դրախտի թռչուն տես Դրախտաճաւ.

Եզոթողէս կամ Այծակիթ. Caprimulgus. Tagſchläfer. l'engoulevent. 156.

Եւրոպայի — C. europaeus. gemeiner Tagſchläfer. 156.

Եղնակ սուկի. Cetonia. Goldkäfer. 243.

Բուն — C. aurata. gemeiner Goldkäfer. l'émeraudine. 243.

Եղբանարաղ տես Վարժիկա տար. Եղիճ ճովային. Acalepha. Qualle. 295.

Եղն որմիզական տես Եղջերու. Եղնաճճի. Lucanus. Կիրճկաֆեր. le cerf-volant. 244.

Բուն — L. cervus. gemeiner Կիրճկաֆեր. le grand cerf-volant. 245.

Եղջերու. Cervus. C. Elaphus. Կիրճ, Edelhirſch. le cerf. ԿԵԻԻ. 99.

Արագընթաց — C. tarandus. Rennthier. le renne. 100.

Արամաղղայ — կամ Արամաղղայ եղն. C. alces. Elenthier. l'élan. 101.

Եղջիւրիկ տես Եղջիւրու որիժ. Եղտիւրիկ. Vanellus. Riebiſ. le vanneau. 180.

Ենթեղէս կամ Օձաձուկ. Muræna anguilla. gemeiner Aal. l'anguille. ԵԸՄՆ ՂՄԼԸԸԸ. 218.

Թմբեցուցիչ — M. electrica. Zitteraal. l'anguille tremblante. 219.

Երեքմասնի Յամրագնաց տես Յամրուկ.

Երիզ. Taenia. Bandwurm. 288. Լայն — T. lata. breiter Bandwurm. 288.

Նուրբ — T. solium. langgliedriger Bandwurm. le solitaire. 288.

Երկակենցաղներ. Amphibia. Amphibien. les amphibiens. 189.

Երկթեւեաններ. Diptera. Zweiflügler. 274.

Երկրամայր տես Բառաս.

Երինէխ տես Նաւակալ.

Երինոս կամ Ողնի ճովային. Echinus. Seeigel. le hérisson de mer. ԿԻԻԻ. 294.

Հասարակ — Ech. esculentus. gemeiner Seeigel. 294.

Չանդակակերպ թոր տես Թոր. Չեռուն լերդի. Distoma hepaticum. Leberegel. 287.

Չիզ կամ Ուռածուկ. Squalus Zygaena. Hammerhai, Hammerfisch. le marteau. 233.

Չոփարկէս. Zoarces. Zoarces. 216.

Էշ. Equus Asinus. Եփել. l'âne. էշէր, հրէր. 91.

Ընձուղտ տես Ընալուժ.

Թաղանթաթեւեր. Hymenoptera. Hautflügler. 253.

Խայթոցաւոր — H. aculeata. գետիպէտ խայթոցաւոր. 253.

Խողովակաւոր — H. terebrantia. փորող խայթոցաւոր. 262.

Թանձր. Aptenodytes. Pinguin. le manchot. 188.

Հսկայ — A. patagonica. զոյգ թռչող. 188.

Թառափ. Acipenser. Ետր. 228.

Բուն — կամ **Մորէ.** A. sturio. ընդհանուր Ետր. l'esturgeon commun. 228.

Եւրօսկան — A. huso. Կալուս. le grand esturgeon. 229.

Թառափ տես Հաւ.

Թեփաթեւեր. Lepidoptera, Staubflügler. 269.

Թիթեռ. Papilio. Շիւտտերլինգ. le papillon. Կիւրիւր. 270.

Քիչերուն — Phalaena. Ռախտալիւր. Ռախտալիւր. le phalène. 272.

Իրիկուն — Sphinx. Ամբսալիւր, Ամբսալիւր. le sphinx, papillon-bourdon. 271.

Վաղամբի — Picris brassicae. Ռախտալիւր. le grand papillon blanc du chou. 270.

Յարկուն — Diurna, papilio. Կիւրիւր, Կիւրիւր. 270.

Թիւնիկ. Scomber. Matrele. le maquereau. 212.

Թիւնու. Sc. Tynnus. Կիւրիւր. le thon. 212.

Թաղան տես Տեփաթեւ.

Թառիկաւոր. Parus. Մեփ. la mesange. 143.

Վաղամակ — P. coeruleus. Մառախալ. la mésange bleue. 144.

Մեծ — P. major. Ռախտալիւր. la grosse mésange, charbonnière. 144.

Թառափաթեւեր. Mollusca. Weichthiere. 288.

Թոր. Medusa. Չալիւր.

Երկնային — M. aurita. Չիւրիւր. 295.

Չանգակալիւր — M. campanula. Չալիւր. 295.

Հասարակ — կամ **Տակերան.** Rhizostoma. Կիւրիւր. 295.

Թռչող շուն տես Շուն.

Թռչող սկիւռ տես Սկիւռ.

Թռչուններ. Aves. Ծղղ. 129.

Քիչաւոր — Raptatores. Ռախտալիւր. 130.

Քիչերուն զիչաւոր — Nocturni. Ռախտալիւր. 136.

Յարկուն զիչաւոր — Diurni. Կիւրիւր. 130.

Կրակալիւր — տես **Կրակաւոր.**

Երկնային — Buceros. Ռախտալիւր. 163.

Լողացող — Natatores. Շիւտտերլինգ. 182.

Կիւրիւր տեսակ — Hirundinidae. Կիւրիւր. 155.

Չիւրիւր — տես **Վաղամբ.**

Բուն ձիւրիւր — Scolopax Gallinago. Ռախտալիւր. 181.

Հալիւրիւր — Grallae. Չիւրիւր. 163.

Չիւրիւր տեսակ — Passeres. Կիւրիւր. 138.

Չիւրիւր — Aves aquaticae. Կիւրիւր. 173.

Սաղաւարտաւոր — Buceros cassidix. Ռախտալիւր. 163.

Վաղացող — Cursorae. Կիւրիւր. 165.

Յամբի — Aves terrestres. Կիւրիւր. 164.

Փայտալիւր տեսակ — Scaurorres. Կիւրիւր. 157.

Օդի — Aves aëreae. Կիւրիւր. 130.

Թրանուկ անս Զսիփէ .

Իժ. Vipera. Viper. la vipère
Էնիբրէ + Էլւնը. 200.

Եղջիւրաւոր — կամ Եղջիւրիկ . V. cerastes. Ծորուիք . 201.

Հասարակ — V. berus. գեմեյնե Viper. 200.

Ինձ . F. leopardus. Զօրաբ . le léopard. Գ-Գլն, ԳԷԷն . 58.
Ամբրիկայի — F. Onca. Զագար . le jaguar. 58.

Իշակէս անս Զորի .

Իշամեղու . Bombus. Ծումմել . le bourdon. Էլէ + արը . 254.

Լապտերաւոր . Fulgora later-naria. Զատերտրագեր . la fulgore lanterne. 293.

Լողակ օձ անս Օձ .
Բուն — անս Օձ .

Լոր կամ Լորամարդի . Perdix coturnix. Պաճիւլ . la caille . ԴԷԼԷԷԷ՛ն . 170.

Լորանուկ անս Վողինջ .

Լու . Pulex. Ծիօժ . la puce. ԳԷԷրէ . 276.

Աւազի — P. penetrans. Տանժիօժ . la pique. 277.

Հասարակ — P. irritans. գեմեյնե Ծիօժ . la puce commune. 277.

Լուսամանանջ կամ Գիշերլուսիկ . Elater noctilucus. Լուստենդեր Տրինգլաֆեր . l'escarbot sauterelle. 245.

Լուսարանիկ անս Փոսուռա .

Լուսնաքիթ Զղջիկ անս Զղջիկ .

Լոր անս Սպին .

Լսեանիկ . Vorticella. Յլօճենժիերժեն . 299.

Խամկորիկ . Loxia. Ծիմպել Կերնբիֆեր . le gros bec. 149.

Եւրոպայի — L. pyrrhulorothbrüstiger Կերնբիֆեր, Ռոժգաճեր . le bouvreuil. 149.

Խաղընակ կամ Տրինգ . Tringa. Տրանդաւսեր . le bécasseau. 181.

Կռուող — T. pugnax. Կամպֆտրանդաւսեր . le combattant, le paon de mer. 181.

Խաղընանիկ կամ Կողողողադի . Motacilla. Պաճիւլէջ . 140.

Դեղին — M. flava. յեմեյնե Պաճիւլէջ . la bergeronnette jaune. 141.

Ճերմակ — M. alba. յեմեյնե Պաճիւլէջ . la lavandière. 140.

Խաչափառ . Cancer. Էաճիւնքեմ . le crabe, la boursière . Է-Է-Գօ . 283.

Խաչկառուց . Loxia curvirostris. Ծիճիւնքույճիւնաբել . le bec-croisé. 149.

Խարամանի կամ Նեւօձ . Զանժենժիանջ . 201.

Խարրուզ անս Արժեամ .

Խաւարաւսեր անս Սոխան . Blatta orientalis, գեմեյնե Տճաբե, Կատերաֆ . la blatte de cuisine. 252.

Խաւարաւսեր ուտիճ . Blatta. Տճաբե . la blatte. 252.

Խեցդեափին . Կրեմ Է-Է-Գօ . 283.

Գեափ — Astacus fluviatilis. Ծիւճիւնքեմ . l'écrevisse. 283.

Ծոգու — կամ Աստակուս . A. marinus. Ծումմել . l'homard. 283.

Խեցեմորժներ . Crustacea. Կրեմարտիգե Էժիեր . 282.

Խեցիս անս Զուկ .

Խիթ անս Վոկորդիլուս .

Խլուրդ . Talpa. Պաւտուրֆ . la taupe. ԷԷԷ - ԷԷԷ . 73.

Խլոդական ծղրիդ անս Ծղրիդ .

Խղունջ . Helix. Տճիւնքիւնքեմ . le limaçon . Է-Է-Գօ . 289.

Խոզ . Sus. Տճիւնք . le cochon . Գօ-Գօ . ԷԷԷ . 112.

Ընասնի — Ծաւճիւնք . 113.

Զրային — Կապիւս . Tapirus. Կապիւ . le tapir. 113.

Ամբրիկայի Զրային — T. americanus. ամերիկանիս Կապիւ . 113.

Խոզուկ . Histrix. Տաճիւնքիւնք . le porc-épic. 84.

Խամկոր ծոգու . Cavia. Պերժիւնքիւնք . le cochon d'Inde. 84.

Հասարակ — C. cobiata. գեմեյնե Պերժիւնքիւնք . 84.

Խորայրյղ. Podiceps. Steiſſfuß. 187.
Թաղազ — P. cristatus. ge-
 häubter Steiſſfuß. 188.
Խորդ կամ Կառնկ. Grus. Kran-
 ich. la grue. Խ—ռն. 173.
Արզաւի — G. pavonina.
 Pfautenkranich l' oiseau royal. 175.
Հասարակ — կամ Կառնկ. G.
 cinereus. gemeiner Kranich. 174.
Կաւմիդական — G. virgo.
 numidiſcher Kranich. la demoiselle de Numidie. 174.
Խրուական. Phryganea. Թծեր-
 jungfer. 264.
Մեծ — Ph. grandis. gemeine
 Թծերjungfer. 264.
Ծառազնաց. Certhia. Baum-
 läufer. le grimpereau. 159.
Ծառկոտիկ ակա Փայտփոր.
Ծիծառ. Hirundo. Շիւալբե.
 l'hirondelle. ԺԵԼԼԵՆԷՆԷ. 155.
Ընասնի — H. urbica. Յե-
 ſterſիւալբե. l'hirondelle de
 muraille. 156.
Ծիւանի — H. rustica. Կաւ-
 ֆիւալբե. l'hirondelle de che-
 minée. 155.
Ծովու — Sterna. Մեերֆիւա-
 լբե. 183.
Ծովու դորդ — Sterna hi-
 rundo. րոիֆիւսիցե Մեերֆիւա-
 լբե. 183.
Ծիծեռ ձուկ կամ Տրիդրէ
Թռչող. Trigla hirundo. իե-
 gender Knurrhahn. le perlon,
 le cabote. 217.
Ծղիթ. Acheta. Օրիլե. le
 grillon. ԼԵԼԵԼԷ.
Գաւաթ — A. campestris.
 Յեւդրիլե. le grillon des
 camps. 250.
Ընասնի — A. domestica.
 Կաւմիդրիլե. le grillon. 249.
Խլրդական — Gryllotalpa.
 Մաւտաւրֆրիլե. la courtillie-
 re, le taupe-grillon. 249.
Ծովագայլ. Anarrhichas. Տե-
 wolf. le loup marin. 221.
Ծովագորտ. Lophius. Յրոֆ-
 ֆի. 227.

Բուռ — L. piscatorius. ge-
 meiner Յրոֆֆի. la grenouil-
 le pêcheuse. 227.
Եղջիւրաւոր — L. Atenna-
 rius. Կրօտեֆի. 227.
Ծովական փեռաւոր ակա Փեռաւոր.
Ծովակրայ. Chelona Midas.
 Քիւսեֆիլդրօտե. la grande
 tortue des Indes. 190.
Ծովածի. Hippocampus. Տե-
 քերծիւ. le cheval marin.
 228.
**Ծովառիւծ կամ Առիւծ ծովայ-
 ֆն**. Phoca jubata. Տեւոյւե.
 le lion marin. 121.
Ծովացու կամ Կով ծովու.
Տրիչեչուս. T. Rosmarus.
 Մալրօք. le morse. 122.

Կածոտիկ ակա Փառուսա.
Կանդուրու. Halmaturus. Կան-
 ցուրի 75.
Մեծ — H. giganteus. Քի-
 սեֆանցուրի, 75.
Կաշաղակ. Corvus Pica. Միս-
 152.
Կապիկ. Simia. Աֆե. le singe.
 Եյլուռ. 44.
Կանչող — Stentor. Մրիլ-
 աֆե. 48.
Կարմիր կանչող — St. seni-
 culus. րոիեր Մրիլաֆե. 49.
Հասարակ — Jenuus silvanus.
 Կեմեյեր Մարցոտ. le pithè-
 que. 46.
Մորուքուր — Silenus. Ման-
 ձերու. Մարաֆե. le ouanderou.
 47.
Շնագլուխ — Cynocephalus.
 Քաւյան. le badouin 48.
Հասարակ Շնագլուխ — C.
 Sphinx. gemeiner Քաւյան. le
 papion. 48.
Տրոգլոդոպացու — S. trog-
 lodytes. Շիմպանսե. l'hom-
 me de bois. 46.
Կասարիս ակա Կուլք.
Կասու. Felis. Կաթե. le chat.
 ԺԵԼԷ. 55.
Անկիւրիայի — F. angoren-
 sis. angorիֆե Կաթե. 57.
Ընասնի — F. domestica.

- Hauskatz. le chat domestique. 56.
 Վայրենի — F. catus. wilde Raçe. le chat sauvage. 56.
 Կարապ. Cignus. Շփառ. le cygne. փ-ը-ը. 185.
 Գեղեցկաձայն — C. musicus. Singիփառ. 186.
 Հասարակ — կամ Գոր կամ Չկնարաղ. C. Olor. stummer Շփառ. 185.
 Կարիճ. Scorpion. -փրեղ. 307.
 Ափրիկեի — Sc. Afer. africanischer Scorpion. 281.
 Բուն — կամ Կոր. Scorpio. օփեր Scorpion. le scorpion. 281.
 Հնդկաստանի — indianischer Scorpion. 282.
 Կարկինոսներ. Crustacea. frebsenartige Thiere. 282.
 Կարմիրթևեր. Phoenicopterus. Flamingo. le flamant. 177.
 Հառազդն — Ph. ruber rother Flamingo. 177.
 Կարմիրընջ. Sylvia rubecula. rothbrüstiger Sanger. 142.
 Կարմիրկառար կամ Ականթէս կամ Եկբանարաղ. Fringilla carduelis. Distelfink, Stieglitz. le chardonneret. 146.
 Կարմրիկ տես Ճճի.
 Կարաւ. Perdix. Feldhuhn. le perdrix. փ-փ-փ. 170.
 Ծովային — Pleuronectes. Շփոլե. la plie. 215.
 Մոխրագոյն կամ Հասարակ — P. cinerea. Rebhuhn. 170.
 Կենդանիներ. Thiere.
 Անաս շունեցող — Edentata. Zahnarme Thiere. 86.
 Ասանց ոսկրի — Knochenlose Thiere. 236.
 Կաթնատու — կամ Սունտուներ. Mammalia. Säugethiere. le mammifère. 43.
 Կրծող — Glires. Nagethiere. 77.
 Հասարակ մորթով — Pachydermata. Dickhäuter. 111.
 Չկի թևի նման ոտուղներով — Stomapoda. Flossenfüßler. 120.
 Ճճիակեր յափշտակող — Insectivora. Insektenfresser. 73.
 Կրակեր յափշտակող — Carnivora. Fleischfresser. 51.
 Յափշտակող — Fera. Raubthiere. 50.
 Ոսկրով — Knochenthiere. 42.
 Զրակաւոր — Marsupilia. Beuteltiere. 55.
 Կենդանիներու օգուտը. 301.
 Կեռնեի կամ Հարեկ. Turdus merula. Շփարչբրոջի. le merle. փ-ը-ը. 1-ը-ը-փ. 140.
 Կէտեր. Cetacea. Չալիփփաղիկ Thiere. 122.
 Կրեօնյանտիայի — Balaena mysticetus. grönländischer Wallfisch. la baleine de Groenlande. 125.
 Հասարակ — Balaena. Wallfisch. la baleine. -ը-ը-ը-ը-ը. 125.
 Կրնճըթակերալ. Rhynchites. Rüsselkäfer. le charanson. 247.
 Արմտեաց — R. frumentarius. Kornrüsselkäfer. 247.
 Ծարդի — R. pini. Fichtenrüsselkäfer. 247.
 Կինչ տես Վարաղ.
 Կիպսեղ. Cipselus. Mauersegler. 156.
 Հասարակ — C. muratus. gemeiner Mauersegler. 156.
 Կիսաթևեր. Hemiptera. Halbhartflügler. 226.
 Կիբղէ. Turdus. Drossel. la grive. 140.
 Գիու — T. pilaris. Bachholderbrossel. la litorne, tourdelle. 140.
 Կկու. Cuculus. Kukuf. le coucou. փ-փ-փ-փ-փ. 157.
 Կոկորդիլոս կամ Տիտեա կամ Խիթ. Crocodilus. das Krokodill. le crocodile. 1-ը-ը-ը-ը-ը. 191.
 Ամերիկայի — Alligator, Crocataphractus. amerikanischer Krokodill, der Kaiman. le caiman. 192.
 Գանգետական — C. gangeticus. Gangeskrokodill. 192.

- Նեղոսի — *C. vulgaris*. Nilfrobobill. 191.
- Կողինջ կամ Շողոս կամ Լորանուկ. *Limax*. Wegschnecke. le limacon. 290.
- Կարմրեկ — *L. rufus*. rothe Wegschnecke. 291.
- Կոյադնդիս. *Geotrupes stercorarius*. gemeiner Mistkäfer. le scarabée bedeau. 244.
- Կոն. *Conus*. Kegelschnecke. le cornet. 291.
- Կոնք բուն տես Գաղապուր. կով ծոփու տես Ծոփացուլ. կովադիաց կամ կովծուծ կամ Զարաթ-թառչ. *Stellio*. Dorn-eibchse. 193.
- Կովակեզ կամ Ճճի շքեղ. *Buprestis*. Prachtkäfer. 246.
- Կեծ — *B. gigantea*. großer Prachtkäfer. 246.
- Կովծուծ տես կովադիաց. կոր տես կարիծ. կորադիոն ազնիւ կամ Բուսա. *Isis*. Edelforalle. Էրճան. 297.
- Կորադիոն աստղակերպ. *Madrepora*. Sternforalle. 297.
- Կորեկկերիկ. *Emberiza miliaria*. Gerstenammer. le proyer 145.
- Կործ տես Պասուլծ. կուզ. *Mustela foina*. Steinmarder, Hausmarder. la fouine. անասր. 67.
- Ազնիւ — *M. Martes*. Baum-marder, Edelmarder. la martre. 67.
- Կուղբ կամ Կասարիս. *Castor*. Biber. le castor. քանդակ. 82.
- Կուրուր. *Pipa*. Pipa. le pipal. 207.
- Կարնկաձուկ. *Esox*. Ծեփ. 210.
- Բուն — կամ Գալլաձուկ. *E. lucius*. gemeiner Ծեփ. le brochet. 210.
- Կանուկ տես Խորդ. Հասարակ — տես Խորդ. կահն. *Pecten*. Jakobsmuschel. la coquille de St. Jacques. 292.
- Կոցար կամ Չիական թռչուն. *Scolopax* Ծփեքի. la becasse. 180.
- Վայրի — *S. rusticola*. Waldschnecke. 180.
- Կրայ տես Կրիայ. Գետի — տես Գետակրայ. Ծոփու — տես Ծոփակրայ. Կրիայ. *Chelonius*. Schildkröte. la tortue. Խոպուլ. 189.
- Գետի — տես Գետակրայ. Ծոփու — տես Ծոփակրայ. Ցանաքի — կամ Կրայ. *Testudo*. Landschildkröte. la tortue de terre. 189.
- Հազարտուռի տես Օձասանդր. Համբարու. *Halicore Dugong*. Dugon, Seejungfer. 128.
- Հարցուկ կամ Պաշտոնասեր. *Mantis religiosa*. Gottesanbeterin. la mante. 251.
- Հաւ. *Gallus*. Կոխ. 166.
- Անտառի — կամ Մորեկ. *Tetrao*. Waldhuhn. la gelinotte. 170.
- Ընտանի — կամ Մարի. *Gallus domesticus*. Haushuhn. la poule. Խուլ. 169.
- Հնդիկ — *Meleagris*. Truthuhn. 166.
- Հասարակ Հնդիկ — *M. gallopavo*. gemeiner Truthuhn. le dindon. 166.
- Չեան կամ Թաւառ — *Tetrao lagopus*. Schneehuhn. le lagopède. 171.
- Նկարէն — *Numida*. Perlhuhn. la peintade. 167.
- Հաւալուան. *Pelicanus*. Pelikan. բաւ. 184.
- Հասարակ — *P. onocrotalus*. gemeiner Pelikan. le pelican. 184.
- Հաւալուանի. *Ardea nyctiorax*. Nachtreiher. le bihoreau. 176.
- Հաւալու վայրասուն. *Columba livia*. Felsentaube. 172.
- Հետահան. *Herpestas*. H. Ichneumon. Ծփneumon. le rat de Pharaon. 65.
- Հիդրա. *Hydra*. Արմփփ. 298.
- Կանաչ — *H. viridis*. grüner Armpolyp. 298.
- Հնդաւ. *Pentatoma*. Baumwanze. 267.
- Հասարակ — *P. grisea*. ge

meine Baumwanze. la punaise de jardin. 267.

Հնդիկ օձ տես Օձ .

Հնչուար կամ Յարամանի. Cro- talus. Klapperschlange. le ser- pent à sonnettes. 202.

Հսկայ թանձր տես թանձր .

Հրձուկ կամ Աղկեր. Engrau- lis. Sardelle. l'anchois. 216.

2Ի. Equus. E. caballus. Մերձ. le cheval. -Բ. 90.

Անգլիայի — englisches Pferd. 91.

Ծովու — տես Ծովաձի .

Սպանիայի — spanisches Pferd. 90.

Վայրենի — wildes Pferd. 91.

Տաճիկ — arabisches Pferd. 90.

2Իադեաի. Hippopotamus. H. amphibius. Ֆլիսիքերձ. Ուկսերձ. l'hippopotame. 119.

2Իական թռչուն տես Կոցար . Բուն — Scolopax gallinago. Heerschneepje. 195.

2Իսպիձակ տես Գոռեխ :

2Իսասայ. Vispa crabro. Hor- nisse. la guêpe frelon. -Բ. -Ինչի. 259.

2Կնարաղ տես Կարապ .

2Կան ալանջ կամ Խեցիկայ. Mytilus, Miesmuschel. la mou- le. Ֆրի. 293.

2Կեր. Pisces. Ֆիսի. les pois- sons. Դ-ԼԸԺ. 209.

Անհասկան — Orthrago- riscus. Nonbisch. la lune 235.

Թռչող — Esox exsiliens. Ֆլիգիսի. le poisson volant. 211.

Ծիծեռ — տես Ծիծեռ :

Կապոյտ — Silurus. Չեխ. 213.

Բուն կապոյտ — S. glanis. gemeiner Wels. le silure. 213.

Թմբեղեցուցիչ կապոյտ — S. electricus. Zitterwels. 213.

Կարկառող — կամ Տրիգլե. Trigl. Anurehahn. 217.

Ոսկրե փշոզ — Ostacanthi. Knochenfisch. 210.

Կաճրկե փշոզ կամ աճառաւ-

որ — Condracanthi. Knor- pelstisch. 228.

Փայլուն — Clupea. Կարիճ. 211.

Հասարակ փայլուն — C. ha- rengus. gemeiner Haring. le hareng. 211.

Հազար. Lepus caniculus. Ka- ninchen. le lapin. Է-դան Բ-ւ-ւ-ւ-ւ. 86.

Հայ. Corvus monedula. Thurm- frähe. Է-րի. 152.

Հանձ. Musca. Fliege. 274.

Ընտանի կամ Խուցի — M. domestica. Stubenfliege. la mouche. -Ինչի. 275.

Պանրի — M. casei. Käse- fliege 275.

Հառապայթածեւեր. Radiata. Strahlenthiere. 293.

Հառեկ տես Կեռնեխ :

Հեպիա տես Հպուռ .

Ճճի. Käfer. Դեօճիչ .

Եղեգան կամ Փողաւոր — Melicerta. Röhrenthiere. 299.

Չասկի — կամ Կարմրիկ. Coccinella. Marienkäfer. 248.

Խարանի — Lytta vesicato- ria. Plasterkäfer. 247.

Մեռելաթաղ — Necropho- rus. Todtengräber. 245.

Շքեղ — տես Կովակեղ .

Ճնճուկ. Fringella domesti- ca. Hausfink, Sperling. le moineau. -Էրի. 147.

Հպուռ կամ Ճեպիք. Cicada. Singcife. la cigale. Է-ը-ը-ը Դեօճիչ. 268.

Հասարակ — կամ Ճակ. C. orni. gemeine Singcife. 268.

Փայլուն — Fulgora. Stirn- cicade. 268.

Ճակ տես Հպուռ .

Մամուկ տես Սարդ .

Մարախ. Locusta. Heuschrecke, Säbelheuschrecke. la sauterelle. Է-ի-ի-ի .

Անրձակ — Acridium migra- torium. Wanderheuschrecke. la sauterelle de passage. 250.

- Կանաչազգյն — *Locusta viridissima*. grüne Heuschrecke. la sauterelle à coutelas. 250.
 Հասարակ — *L. verrucivora*. Grashuschrecke. la sauterelle à sabre. 250.
- Մարդընդեւ աղանի տես Աղանի.**
- Մարի տես Հաւ:**
Մարառն. *Papilio Machaon*. Schwalbenschwanz. le grand papillon à queue. de fenouil. 271.
- Մեկնակ.** *Monas*, Monade, Punctihierchen. 300.
- Մեղու.** *Apis*. Biene. l'abeille. 254.
Մեղրագործ — *A. mellifica*. Honigbiene. l'abeille domestique, des ruches. 254.
- Մեղրածուծ տես Տրորիդէս:**
Մեռաքսազի տես Ամպեղ:
Մեկ կամ Մեղուկ կամ Մոծակ. *Culex*. Stechmücke. le cousin. 276.
- Միածանի.** *Monodon*. *M. Monoceros*. Narwal. le narval. 124.
- Միասնակ.** *Solidungula*. Ginhüfer. 90.
- Միջատ.** *Insecta*. Insekt. l'insecte. 237.
Անթեւ. — ungeflügelte Insekten. 302.
Թեւաւոր. — geflügelte Insekten. 242.
- Միւռենեւ կամ Փողոշ.** *M. helena*. Muräne. la murène. 266.
- Միօրեաներ.** *Ephemera*. Eintagsfliege. l'éphémère. 266.
- Մուկ կամ Փայտոջիւ.** *Cimex*. Bettwanze. la punaise. 266.
Հասարակ — *C. lectularius*, gemeine Bettwanze. la punaise des lits. 266.
- Մշկապորտ սլծեամ տես Մուշկ:**
Մոծակ տես Մեղուկ.
Մողեղ. *Lacerta*. Eidechse. le lézard. 191, 192.
Հասարակ — *L. agilis*. gemeine Eidechse. 192.
- Մողուկ.** *Psittacus sulphureus*. Kakadu. 162.
- Մորեկ տես Հաւ:**
Մորեկան. *Sylvia*. Sänger. 141.
Գորշ — *S. cinerea*. grauer Sänger, Grasmücke. la fauvette. 141.
- Մորե տես Թառափ.**
Մորթակեր. *Dermestes*. Speckfäfer. 246.
Թուն — *D. lardarius*. gemeiner Speckfäfer. le dermeste de lard. 246.
- Մուկ.** *Mus*. Maus. la souris. 79.
Ալպեան — *Arctomys*. Murmelthier. la marmotte. 79.
Գերմանիայի — *Mus Cricetus*. Hamster. l'hamster. 82.
Գաշաի — *M. arvalis*. Feldmaus. le campagnol. 81.
Խնէական — *Didelphis dorsigera*. Neusehratte. le philandre de Surinam. 77.
Մեծ ընտանի — *Mus rattus*. Hausratte. le rat. 79.
Մեծ թափառական — *M. decumanus*. Wanderratte. le surmulot. 80.
Նորուեգիայի — *M. Lemmus*. Lemming. le leming. 81.
Նրբաքիթ — *Sorex*. Spitzmaus. 74.
Հասարակ Նրբաքիթ — *S. araneus*. gemeine Spitzmaus. la musaraigne. 74.
Սիբերիայի Նրբաքիթ — *S. pigmeus*. Zwergspitzmaus. 74.
Զրային — *Mus. amphibius*. Wasserratte. 79.
Տան — *M. Musculus*. Hausmaus. 80.
Մեծ քսակաւոր — *Didelphis*. Beuterratte. le didelphe. 76.
Վերգինիայի մեծ քսակաւոր — *D. marsupialis*. virginische Beuterratte. 76.
- Մուշկ կամ Մշկապորտ սլծեամ.** *Meschus moschiferus*. gemeines Moschusthier. le musc. 94.
Ճափայի — *M. javanicus*. javanisches Moschusthier. 94.

- Մասկեր, յափշտակող կենդանիներ.** fleischfressende Raubthiere.
- Արջի տեսակ** — bärenartige fleischfresser. 69.
- Արիսի տեսակ** — wieselartige fleischfresser. 65.
- Կառուի տեսակ** — fahnenartige fleischfresser. 55.
- Հան տեսակ** — hundartige fleischfresser 51, 52.
- Մրջին.** Formica. Ameise. la fourmi. ք-բռնճ. 260.
- Անասի** — F. rufa. Holzameise. la fourmi brune à corcelet sauve. 261.
- Երակղի** — F. herculeana. Ռոհամեիսե. la grande fourmi. 261.
- Թուխ** — F. fusca. groÙe schwarze Ameise. la fourmi. 262.
- Կարմիր** — F. rubra. rothe Ameise. la fourmi rougeâtre à aiguillon. 262.
- Հնդիկ** — կամ **Մրջինառիւծ.** Myrmeleon. Ameisenlöwe. le fourmi-lion. 264.
- Սև** — F. nigra. kleine schwarze Ameise. la petite fourmi noire. 262.
- Մրջինակեր.** Myrmecophaga. Ameisenfresser. le fourmiller. 87.
- Մեծ** — M. formicarius. groÙer Ameisenfresser. 87.
- Մրջինառիւծ տես Մրջին:**
- Յամրագնաց երեքմանի կամ Յամրուկ.** Bradypus. Faulthier. le paresseux 88.
- Յարամանի տես Հնչաւոր.**
- Ահաւոր** — Crotalus horridus. schredliche Klapperschlange. 202.
- Յուրայ.** Upupa. Wiederhüpfe. la hupe. հի-բհի-բ. 159.
- Յովաղ.** Felis Pardus. Panther. la panthère. ք-բռ. Լ-լ-ք. 58.
- Նախ.** Nais. Wassertfingel. 286.
- Նապաստակ.** Lepus Գաթ. Բ-մ-լ-ն. 85.
- Ալպեան** — L. variabilis. Alpenhase. 86.
- Հասարակ** — L. timidus. gemeiner Hase. le lièvre 85.
- Նաւակաղ կամ Երինեխ.** Eche-neis. Schiffshalter, Schildkröth, le sucet. 226.
- Նեպուկ.** Oniscua Asellus. Kellerassel. le cloporte ordinaire. Բեւլի-հ Ղեօճեյի. 284.
- Թեփոս** — Lepisma saccharina. Zudergast. la forbicine.
- Նեոսօ տես Խաբամանի.**
- Ներկէս.** Raja. Ռոժեն. la raie. 234.
- Թմրեցուցիչ — կամ Շքթակ.** R. Torpedo. Bitterrochen. la torpille. 234.
- Նկարէն Հաւ տես Հաւ:**
- Նկրտող.** Anabas. Kletterflöth. 216.
- Նրբաքիթ մուկ տես Մուկ:**
- Հաճեն.** Falco nisus. Sperber. l'épervier. քօղ-ն. 136.
- Հանաձուկ.** Squalus. Haiisföth. Բեօթեք Դ-Լ-Լ-Լ. 230.
- Անարի** — Sq. carcharias. Riesenhai. le requin. 231.
- Բուն** — Sq. canicula. Hundshai. la roussette. 230.
- Հանաձանձ.** Ixodes. Zede. la tique. Բեօթեք -Բեյի, Բեյի. 281.
- Ոչխարի** — J. ovinus. Շփաջեճ. 281.
- Հասակեր.** Gulo. Vielfraß. le glouton. 72.
- Հիւսիսային** — G. borealis. nordischer Vielfraß. 72.
- Հողոս տես Կողինջ.**
- Հուն.** Canis. Hund. le chien. Բեօթեք, Բի. 52.
- Թռչող** — Pteropus edulis. fliegender Hund. 49.
- Շքթակ տես Ներկէս.**
- Ողնի.** Erinaccus. Zgef. le hérisson. Բեթի. 73.
- Ծողջցին** — տես Երինոս.
- Ոչխար.** Ovis. Շփա. la brebis et le bélier. քօղ-ն. 107.

- Անդրկայի — englisches Schaf. 108.
- Գլխաւոր կամ Կորդուաց — das Schaf mit dem Fettschwanz. la brebis à queue grasse. 108.
- Ընամի — Ovis Aries. չափմե՛ս Շփաֆ. 108.
- Սպանիայի — spanisches Schaf. 108.
- Ողի. Pediculus. Sauglaus. le pou. ԿԻԲ. 277.
- Գլխու. — P. capitis. Կոփլաւս. le pou ordinaire. 277.
- Չղեւաթի — P. vestium. Կլեյտերիաւս. 278.
- Ոսկեարծիւ. Chrysaetos. Ծոճաճիւր. l'aigle doré. 134.
- Ոսկերզէզ. Carabus auratus. Ծոճաւաճֆաֆեր, l'émeraudine. 243.
- Ոստրէ. Ostrea. Աստր. l'huître. ԻՆԻԵՐԻԵՐԻ. 292.
- Որդեր. Vermes. Ծրմեր. le ver. ԺՆՆՐՄ. 285.
- Ազաա — freilebende Ծրմեր. 285.
- Ծոճկային — տես Փոկ.
- Փորասեւաց — Eingeweidenwürmer. 287.
- Որդան կարմիր. Coccus. Շփիճլաւս. le kermès. coccus. ԺԸՐԷՆ. 269.
- Ամերիկէի — C. Cacti. Կոփեմիլլեֆիճիճլաւս. 269.
- Որի. Corvus corax. Կաբ. le corbeau. ՄԻՆՃՈՒ. 151.
- Որմաղնաց. Tichodroma. Պաւրլաւս. 159.
- Որմզգական եղն տես Եղջերու:
- Որմճողներ. Ruminantia. Ծիւրկաւս. 92.
- Ասանց եղջիւրի — ungehörnte Wiederkäuer. 93.
- Եղջերաւոր — gehörnte Wiederkäuer. 98.
- Որոր. Larus. Պճու. la mouette. le goëland. ԺՐԻԻԺՆՆՆ. 184.
- Չուարթ — L. ridibundus. Բափմճու. 184.
- Ութոտանի սպին տես Սպին.
- Ուղղաթեւեր. Orthoptera. Ծրաճիւղկ. 249.
- Ցաթքող — Springer. 249.
- Վազող — Käufer. 251.
- Ուղա. Camelus. Կաբել. le chameau. ԿԻԼԷ, ԼԷԻՆԷՐ. 96.
- Բախարիայի — C. bactrianus. շիւճիւղկաւս. Կաբել, Trampeltier. 97.
- Բերուի — տես Ուղաայճ.
- Տաճիկ — C. Dromedarius. շիւճիւղկաւս. Կաբել, Dromedar. le dromadaire. ԵԺԷՆ ԿԻԼԷՐԻ. 96.
- Ուղաայճ կամ Բերուի ուղա. Auchenia Llama. Լաա. le lama. 94.
- Ունկնամուտ կամ Ականջամուտ. Fercicula. Ծրւրւր. le perce-oreille. 253.
- Հասարակ — F. auricularis. շիւճիւղկաւս. Կաբել, le grand perce-oreille. 253.
- Ուսածուկ տես Չիգ:
- Ուտիճ խաւարակեր. Blatta. Շփաբ. la teigne. 252.
- Ուտիճ տես Բաշխ.
- Ուրուր տես Յին.
- Չղջիկ. Vespertilio. Ծիւրկաւս. ԻԷԺԷԺՆՆՆՆ, ԻԷՐՆՆԷ. 49, 50.
- Լուսնաքիթ — Rhinolophus. Կիւլիսնաֆ. le fer à cheval. 50.
- Հասարակ — V. murinus. շիւճիւղկաւս. Կաբել, la chauve-souris. 50.
- Պաշտօնաւեր տես Հարցուկ.
- Պապկա կամ Գուրաք. Psittacus. Պապգի. le perroquet. ԿՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ. 160.
- Գորչ — P. erythacus. շիւճիւղկաւս. Կաբել, le perroquet grand. 161.
- Պասկուճ կամ Կորճ. Vultur Gryphus. Կոնճուր. le condor. 131.
- Պասկնաթեւեր. Coleoptera. Ծրաճիւղկ. 242.
- Պերուրիկ ուղա տես Ուղաայճ:
- Պիճակ. Vispa. Ծիւրկաւս. ԵԺԷՆՆՆՆ. 259.
- Բուն — կամ Բաշխիճիկ. V. vulgaris. շիւճիւղկաւս. Կաբել, la guêpe commune. 259.

- Փայտի** — *Sirex*. Կոլշեյթե. 263.
Մեծ փայտի — *S. Gigas*.
 große Kollschweif. Eurocère
 263.
- Պիմելոդէս**. *Pimelodes*. Փիմե-
 lodes. 214.
- Պիտակ փայտփոր տես Փայտ-
 փոր** :
- Պղուտոնեայ գորտ տես Գորտ .
 Պողպոզդներ**. *Polypi*. Պոլիպեն.
 le polype. 296.
- Կոր տես Կարապ** :
- Պրիտնէ կամ Սղոցաձուկ կամ
 Սղոց**. *Sq. Pristis*. Sägefisch.
 la scie, la vivelle. 234.
- Պրոտեւս**. *Proteus*. Օճմ. 209.
- Ջայլամ**. *Struthio*. Strauß.
 l'autruche. ԳԻՆԻ ԳՆՆՆՆ. 165.
- Շնդիկ** — կամ **Գանկուս**.
Casuarus. Kasuare. le casoar.
 165.
- Ջորի կամ Իշակէս**. Maulesel.
 le mulet. ԳՆՆՆՆ. 91.
- Ջրածիններ**. *Infusoria*. Infu-
 sorien. 298.
- Ջրբէզ**. *Dytiscus*. Wassertäfer.
 la ditique. 243.
- Ծրով** — *D. marginalis*. ge-
 säumter Wassertäfer. le dytique
 à bordure et demi sillonné.
 243.
- Ջրցան կամ Քեղամոլե**. *Chelmon*.
 Շրիցիճ. 215.
- Ռնդեղ Պեւր**. *Rhinoceros*. Nash-
 horn. le rhinocéros. ՌԵՐԻԵ-
 ԳՆՆ. 117.
- Մփրիկէի** — *Rh. africanus*.
 afrikanisches Nashorn. le rhi-
 nocéros d'Afrique. 118.
- Շնդկաստանի** — *Rh. indicus*.
 indisches Nashorn. 118.
- Սաղ**. *Anser*. Gans. l'oie. ԳՆՆ-
 186.
- Մտանի** — *A. domesticus*.
 zahme Gans. 186.
- Մայրենի** — *A. cinereus*.
 wilde Gans. 186.
- Սալամանդր**. *Salamandra*. Sa-
 lamander. la salamandre. le
 sourd. ԳԻՆԻ ԳՆՆՆ. 208.
- Խայտարղէտ** — *S. mukulata*.
 gefleckter Salamander. 208.
- Սաղաւարտաւոր թռչուն տես
 Թռչուն** :
- Սաղաւարտեալ**. *Cassis*. Helm-
 schnecke. 291.
- Սաղմոն**. *Salmo salar*. Saehs. le
 saumon. 214.
- Սամոյր**. *Mustela Zibellina*. 30-
 bel. la zibeline. ԳՆՆՆՆ. 67.
- Ծովային** — *Lutra marina*.
 Secotter. la loutre de mer. 68.
- Ջրային** — *Lutra*. Otter. 68.
- Հասարակ Ջրային** — *L. vul-
 garis*. gemeine Otter, Fischot-
 ter. 68.
- Սարդ**. *Aranea*. Spinne. 278.
- Բուն** — կամ **Մամուկ**. *Ara-
 nea*. Spinne. l'araignée. ԿՆ-
 ՆԻՆՆՆՆ. 279.
- Մտանի** — *A. domestica*.
 Hausspinne. l'araignée brune
 domestique. 279.
- Խաչաձու** — *Epeira diade-
 ma*. Kreuzspinne. l'araignée à
 croix. 279.
- Սարեկիկ**. *Fringilla*. Finf. 146.
- Սարեկիկ կամ Սերինոս**. *F.
 coelebs*. Buchfinf. le pinson.
 146.
- Մզնի** — կամ **Տարինոս**. *F.
 spinus*. Grefenfinf, Zeifig. le
 tarin 147.
- Սարիկ տես Տարմաչաւ** .
- Սերինոս տես Սարեկիկ** :
- Կանարեան** — կամ **Գեղձա-
 նիկ**. *Fringilla canaria*. Ka-
 narienvogel. le canari. ԳՆՆՆ-
 ՆՆՆ. 147.
- Սեւազգեաց**. *Vanessa Antiopa*.
 Trauermantel. le manteau bi-
 garré. 270.
- Սիպէ տես Սպին** .
- Սիտեղ**. *Sitta*. Kleiber. la sit-
 telle. 157.
- Սիրամարդ**. *Pavo*. Pfau. le paon.
 ՆՆՆՆՆ ԳՆՆՆՆ. 167.
- Սկիւս**. *Sciurus*. Eichhörnchen.
 77.
- Թռչող** — *Sc. volans*. flie-
 gendes Eichhörnchen. le pola-
 touche. 78.
- Հասարակ** — *Sc. vulgaris*.

- gemeines Eichhörnchen. l'écu-reuil. 78.
- Սղոց անու Պրիսնէ.**
Սղոցաձու. Tenthredo. Säge-
 wespe. la mouche à scie. 262.
Շոճույ — T. Pini. Ծիփտե-
 սացեսպե. 262.
- Սղոցաձուկ անու Պրիսնէ.**
Սղոցկաուց. Rhamphastos. Tu-
 fan. 162.
Պզպեղասէր — Rh. Tucanus.
 Pfeifferfresser. le toucan. 162.
- Սիբակ.** Sylvia Luscinia. Nach-
 tigall. le rossignol. Պի-լ-
 Պի-լ. 141.
- Սողուն փորի.** Ascaris. Sphül-
 wurm. le strongle. 287.
- Սպին կամ Սիպէ.** Sepia. Din-
 tenfisch. la taute. 289.
Հասարակ — կամ **Լոր.** S.
 officinalis. gemeiner Dinten-
 fisch. 290.
Իեճ կամ Ութասանի — S.
 octopodia. großer Dintenfisch.
 290.
- Սպինդա շոճույ.** Sphinx pina-
 sri. Ծիփտեփwärmer. 271.
- Վագերաձի.** Equum Zebra.
 Zebra. le zèbre 91.
- Վայր.** Felis Tigris. Tiger. le
 tigre. Վի-լի-Վ. 59.
- Վահագն.** Apollo. Apollo. l'a-
 pollon. 271.
- Վարազ կամ Կինճ.** Sus Scro-
 fa. Wildschwein. le sanglier.
 Ե-կ-ան Գ-ճ-ն-լ-ն. 112.
- Վիթ.** Antilope. Antilope. l'an-
 tilope. 102.
Բուն — A. dorcas. Gazelle.
 la gazelle. 104.
- Վիշապ կամ Վիշապ օձ.** Boa.
 Riesenchlange. le serpent
 géant. Վի-թ-եր. 197.
Բուն կամ Չրային — B. mu-
 rina. Anakonda. 198.
Թագաւոր -- Կոնիցփլանգ.
 197.
Ճաւայի — B. javanica. Բի-
 thonschlange. 198.
- Վիշապ ձուկ անու Վիշապ-
 ձուկ.**
Վիշապ օձ անու Վիշապ.
- Վիշապակ.** Draco. Drache. le
 dragon. 193.
- Վիշապաձուկ կամ Վիշապ ձուկ.**
Physeter. Pottfisch. le cachal-
 ot. 124.
Երկայնազուխ — Ph. ma-
 crocephalus. gemeiner Pott-
 fisch. 124.
- Տակերան անու Թոր.**
Տառեղ. Ciconia. Storck. la ci-
 gogne. Վի-լի-Վ. 175.
Ճերմակ — C. alba. gemeiner
 Storck. 175.
- Տարակ.** Columba turtur. Tur-
 teltaube. la tourterelle. Վ-լ-
 Վ-լ. 173.
- Տարալ կաուց.** Platalea. Vöf-
 felgans. 178.
Ճերմակ — P. leucorodia
 weiße Vöffelgans. 178.
- Տարմ անու Տարմաճաւ.**
Տարմաճաւ կամ Սարիկ. Stur-
 nus. Staar. 150.
Հասարակ — կամ **Տարմ կամ
 Սարիկ.** St. vulgaris. gemei-
 ner Staar. l'étourneau. Վ-լ-
 Վ-լ. 150.
- Տերեւակերպ.** Phyllium. Blatt-
 schrede. 252.
- Տեղիեղէկ կամ Թողան.** Se-
 pia loligo. rautenförmiger Din-
 tenfisch. 290.
- Տղուկ.** Hirudo. Blutegel. 286-
 Բժշկական — H. medicinalis-
 medizinischer Blutegel. la sang-
 sue. Վ-լի-Վ. 286.
- Տերմա անու Աշխարհաւեր.**
Տիզ. Ricinus. Riesenlaus. 278-
Թունոց — R. Corvi cora-
 cis. Rabenlaus. 278.
Հաւու — R. gallinae. Hüh-
 nerlaus. 278.
Շան — R. canis. Hundlaus.
- Տիւեռ անու Կոկորդիլոս.**
Տրիդէ անու Չուկ.
Թուչոյ — անու Ծրիճեռ.
Տրինգ անու Խաղքնակ.
Տրոխիլոս կամ Մեղքածուճ.
 Trochilus. Kolibri. 158.
- Յախարեկ.** Sylvia Regulus.
 gefrönter Sänger. 142.

Յանցաթեւեր. Neuroptera.
 Negflügler. 263.
 Յեծ տես Քաջահաւ.
 Յեց. Tinea. Motte. la teigne.
 la gerce. Ի-Լ. 279.
 Ասուէից — T. sarcitella.
 Լոճմոտե. 279.
 Բաշկեկաց — T. pellionella.
 Սելմոտե. 279.
 Յին կամ Ուրուր. Falco mil-
 vus. rother Milan. le milan.
 Լ-Լ-Է. 135.
 Յորքք. Phasma. Geipenflüchtele.
 252.
 Յուլ. Bos taurus. Hausochs. le
 taureau. Գ-Լ-Լ. 109.
 Ղայրեհի — B. Urus. Auero-
 chs. l'aurochs. 110.
 Փաղանդ. Phalangium. Weber-
 fnecht. le faucheur. 280.
 Փայտմորեկ. Tetrao tetrax.
 Birkhuhn. le petit coq de
 Bruyère. 171.
 Բեծ — T. urogallus. Auero-
 huhn. le grand coq de Bruy-
 ère. 171.
 Փայտաթիւ տես Բլուկ:
 Փայտախոր կամ Ծառահատիկ. Pi-
 cus. Specht. le pic. 163.
 Կանաչ — P. viridis. Grün-
 specht. le pic vert. 164.
 Գիտակ — P. major. Bunt-
 specht. le pic varié. 164.
 Սև — P. martius. Schwarz-
 specht. le pic noir. 163.
 Փասիան. Phasianus. Fasan. 168.
 Հասարակ — Ph. colchicus.
 gemeiner Fasan. le faisan.
 Ի-Լ-Լ-Է, Բեւրեւ. 168.
 Ոսկի — Ph. pictus. Goldfa-
 san. le faisan doré. 168.
 Սպիտակ — Ph. nycthem-
 erus. Silberfasan. le faisan
 blanc de la Chine. 169.
 Փարփար. Fulica. Wasserhuhn.
 182.
 Սև — F. atra. schwarzes Was-
 serhuhn. la foulque, morelle.
 182.
 Փեռուր ծովական. Pennatula.
 Seefeder. le panache. 297.

Փիղ. Elephas. Elephant. l'élé-
 phant. Է-Լ. 113.
 Ափրիկէի — E. africanus.
 afrikanischer Elephant. 114.
 Հնդկաստանի — E. indicus.
 indischer Elephant. 115.
 Փոկ կամ Որթ ծովային. Phoca.
 Seehund. Robbe. le phoque. 120.
 Հասարակ — Ph. vitulina.
 gemeiner Seehund. le veau, le
 loup marin. 121.
 Փողուոր տես Ճճի.
 Փողոչ տես Իրուենէս.
 Փասուս կամ Կածուսիկ. Lam-
 pyris. Leuchtfäfer. 246.
 Բուն — կամ Լուսարանիկ. L.
 splendidula. glänzender Leucht-
 fäfer. 247.
 Փոր. Scorpaena. Drachenfisch.
 216.
 Փորտեաց որդ տես Որդ.
 Փրփրուկ. Gadus Morrhua.
 Stodfisch. la morue. 214.
 Քաղիկ. Cerambyx. Holzbock-
 fäfer. 247.
 Ալպեան — C. alpinus. Al-
 penbockfäfer. 248.
 Քանդակաղործ. Botrychus.
 Borkenfäfer. 248.
 Բուն — B. typographus. ge-
 meiner Borkenfäfer. 248.
 Քաջահաւ կամ Յեծ. Ibis. Ibis.
 177.
 Բեհեմական — I. religiosa.
 heilige Ibis. 177.
 Քարաղիաց կամ Քարալէզ. Pe-
 tromyzon. Briden, Lamprete.
 235.
 Գեաթի — P. fluviatilis. Fluß-
 lamprete. le lamprillon. 235.
 Ծովու — O. marinus. Meer-
 lamprete. la lamproie. 235.
 Քարաղր. Charadrius. Regen-
 pfeifer. le pluvier. 179.
 Ոսկեզօծ — Ch. auratus.
 Goldregenpfeifer. 179.
 Քարաթոթոչ տես Կովաղիաց.
 Քարալէզ տես Քարաղիաց.
 Քարայծ կամ Ալպեան կամ
 Գիւրեհական այծ. Antilope
 Rupicapra. Gemse. le cha-
 mois. 102.

Քարր. Aspis. Ափիս. l'aspic.
 Է-հ-է-հ-հ-հ, -ա-լ-ւ-ր Է-լ-ւ-ն. 204.

Քուլթար. F. Lynx. Լուխճ. le
 lynx. le louq-cervier. 57.

Քեղմոյնն տես Ջրցան :

Քնարարուուն. Menura. Զեպեր-
 իփուանչ. 108.

Քսիփիէ կամ Թրաձուկն. Xi-
 phias. Շփwertֆիփ. l'empe-
 reur, le héron de mer, l'es-
 padon. Է-լ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ Դ-լ-ւ-ւ-ւ-ւ. 217.

Օձ. Serpens. Շփլանց. le ser-
 pent. Է-լ-ւ-ն. 195.

Առանց թոյնի — nicht giftige
 Շփլանց. 196.

Թունաւոր — giftige Շփլանց.
 199.

Լողակ — Coluber. Դատեր.
 la couleuvre. 196.

Հասարակ — Anguis. Բլինդ-
 իփլեիփց. l'orvet. 196.

Հնդիկ կամ Մոլի — Naja tri-
 pudiana. Բրիլլենփլանց. le
 serpent à lunettes. 204.

Մահիկ կամ Բուն Լողակ —
 Coluber natrix. gemeine Nat-
 ter. 197.

Վիշապ — տես Վիշապ.

Օձասանդր կամ Հաղարուունի.
 Julus sabulosus. Շանձափլ.

Է-լ-ւ-ր Դ-լ-ւ-ւ-ւ. 284.

Օձաձուկ տես Ենքեղէս.

Օրիորդ. Agrion. Վաջերյոյն.
 la demoiselle. 264.

